
This is the **published version** of the bachelor thesis:

Casanova Fernàndez, Llorenç; Recaño Valverde, Joaquín, dir. Les migracions internes a Catalunya : una aproximació comarcal (1996-2005). 2007.

This version is available at <https://ddd.uab.cat/record/45762>

under the terms of the license

MEMÒRIA DE RECERCA DEL DOCTORAT EN DEMOGRAFIA

DEPARTAMENT DE GEOGRAFIA/CENTRE D'ESTUDIS DEMOGRÀFICS
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA

LES MIGRACIONS INTERNES A CATALUNYA: UNA APROXIMACIÓ COMARCAL (1996-2005)

Llorenç Casanova Fernàndez

Director:
Dr. Joaquín Recaño Valverde

Març de 2007

Agraïments

El primer dels meus agraïments va dirigit a la Dra. Anna Cabré, directora del Centre d'Estudis Demogràfics i, sigui dit de pas, responsable i instigadora de la meua presència a la institució; i a la persona que s'ha responsabilitzat d'assumir la direcció de la present memòria de recerca: el Dr. Joaquín Recaño, el pare formal i “fecundador” de la criatura que teniu entre mans.

Agraïments també per aquelles i aquells que han posat el llegat demogràfic que ha permès l'elaboració i conceptualització d'aquesta memòria. A totes i tots aquells científics socials que han creat un “espai de vida” sobre les migracions a Catalunya i que han aconseguit així, impregnar el coneixement col·lectiu de la nostra existència demogràfica.

Al Centre d'Estudis Demogràfics i al Departament de Geografia de la UAB, d'on brogeix el coneixement científic i humà, per engrandir els seus efectius humans eixamplant així, la base de la seva “piràmide de població”.

A la causa econòmica que m'ha permès crear “una llar” al CED, en forma de beca FPU i concedida pel Ministeri d'Educació i Ciència, i la plena dedicació en aquesta memòria.

A totes i tots els companys del CED (molts dels quals, pares i mares precursors, amb l'ensenyança del curs de MTEP) en els moments d'ofuscació mental provocat per algun “xoc migratori” numèric o formal. A totes les petites formigues, incansables treballadores, que representa el conjunt de becàries i becaris del CED, i per extensió del Departament de Geografia, pel seu treball i esforç amb el qual basteixen un gran projecte col·lectiu i humà.

Sens dubte, a tots els membres de la generació compartida del curs de MTEP 2005/2006 que continuen avançant entre el foc d'encenalls numèrics en què en algunes ocasions es converteix la metodologia demogràfica.

Agrair també l'humanisme latent en el dia a dia quotidià dels passadissos i els habitatges personals del CED, i a la musicalitat d'alguns despatxos que flirtegen l'aire del Centre amb la seva melodia sonora.

A tota la família directa i humana que han estructurat el meu procés de creixement.

Índex

1. Introducció.....	- 1 -
1.1. Operativització de les migracions: un concepte de difícil plasmació	- 2 -
1.2. Objecte d'estudi i estructura del treball.....	- 4 -
1.3. Hipòtesis	- 6 -
1.4. Fonts de dades	- 7 -
1.5. Metodologia.....	- 10 -
2. Marc conceptual	- 17 -
2.1. El fenomen migratori en la demografia	- 17 -
2.2. Migracions i curs de vida	- 20 -
2.3. Migracions i mobilitat residencial.....	- 22 -
2.4. Les migracions internes	- 24 -
3. Els moviments migratoris interns a Catalunya (1975-1995). Aportacions teòriques i empíriques.....	- 27 -
3.1. Les migracions a Catalunya al segle XX. Antecedents històrics	- 27 -
3.2. Migracions internes a Catalunya: tendències i models	- 30 -
3.3. L'emergència d'un nou model migratori. De la concentració a la desconcentració urbana	- 34 -
3.3.1. Caracterització de les migracions internes a la dècada dels 80	- 35 -
3.3.2. Mobilitat residencial: un model emergent	- 38 -
3.3.3. Recopilació. La transició dels models migratoris a Catalunya (1975-1985).....	- 39 -
3.4. Consolidació del model migratori de curta distància. La mobilitat residencial com a model dominant en la dècada dels 90	- 41 -
3.4.1. La conjuntura espanyola: caracterització del nou model	- 41 -
3.4.2. Identificació de les causes de la mobilitat residencial	- 45 -
3.4.3. Tendències de les migracions internes a les comarques de Catalunya	- 47 -
3.4.4. Dinàmiques migratòries internes de la població jove a Catalunya	- 49 -
3.4.5. La mobilitat interna de la població estrangera.....	- 51 -
3.4.6. L'àrea metropolitana de Barcelona: un cas paradigmàtic de mobilitat residencial	- 54 -
4. Tendències recents dels moviments migratoris a Catalunya.....	- 59 -
4.1. Introducció. Evolució de la migració a Catalunya	- 59 -
4.2. Avaluació dels fluxos migratoris a Catalunya.....	- 63 -
4.3. Selectivitat de la migració interna a Catalunya	- 69 -
4.3.1. Sexe.....	- 69 -
4.3.2. Edat.....	- 71 -
4.3.3. Naturalesa de la població.....	- 75 -
4.4. La intensitat de la migració interna per comarques	- 77 -
4.5. El sistema migratori català.....	- 79 -
4.6. Recapitulació.....	- 81 -
5. Aproximació comarcal a la migració interna a Catalunya.....	- 85 -
5.1. La població comarcal	- 85 -
5.2. Evolució de la migració neta per comarques. Els saldos migratoris	- 88 -

5.3.	Selectivitat de la migració interna al sistema comarcal català. L'estructura demogràfica dels moviments migratoris entre comarques.....	- 102 -
5.3.1.	Els saldos migratoris per edats	- 102 -
5.3.2.	Indicadors demogràfics d'intensitat i calendari per sexe.....	- 115 -
5.4.	L'impacte territorial de les migracions. L'índex d'efectivitat migratòria	- 121 -
5.4.1.	Recapitulació.....	- 131 -
5.5.	Estructura territorial dels fluxos migratoris interns.....	- 132 -
5.5.1.	Les migracions internes a la comarca	- 133 -
5.5.2.	Dinàmiques migratòries comarcals: emigració i immigració	- 140 -
5.5.3.	Recapitulació: àrees dinàmiques del territori català	- 156 -
5.6.	El factor distància en les migracions internes	- 160 -
5.6.1.	Les migracions entre comarques contigües.....	- 162 -
5.6.2.	Les migracions entre comarques no frontereres	- 164 -
5.6.3.	Les migracions respecte al Barcelonès.....	- 167 -
5.6.4.	Recapitulació.....	- 172 -
5.7.	El model migratori espacial de Catalunya: la direccionalitat dels fluxos per comarques... ..	- 173 -
5.7.1.	Localització de les polaritats comarcals d'atracció.....	- 178 -
5.7.2.	Recapitulació: polaritats en el sistema migratori català.....	- 191 -
5.7.3.	Relacions de cohesió territorial	- 193 -
6.	Conclusions.....	- 201 -
	Bibliografia	- 209 -

Índex de taules

Taula 4.1. Pes relatiu de la població de Catalunya segons el lloc de naixement	- 60 -
Taula 4.2. Dades comparatives segons tipus de migració (1988-2005)	- 62 -
Taula 4.3. Pes relatiu dels fluxos migratoris registrats a Catalunya (1996-2005)	- 64 -
Taula 4.4. Proporció de migracions internes segons el lloc de naixement de la persona (1996-2005)	- 66 -
Taula 4.5. Proporció de població segons lloc de naixement de la persona (2000-2004)	- 67 -
Taula 4.6. Evolució de la intensitat (taxes per mil no estandarditzades) de les migracions internes a Catalunya segons sexe	- 69 -
Taula 4.7. Edat mitjana a la migració interna segons sexe i lloc de naixement (2000-2004)	- 73 -
Taula 4.8. Composició dels fluxos migratoris interns segons el lloc de naixement (1996-2005)	- 75 -
Taula 4.9. Índex sintètic de migració interna a Catalunya segons sexe i lloc de naixement, 2000-2004	- 76 -
Taula 4.10. Saldos migratoris i saldos migratoris interns pel conjunt de comarques catalanes, 1996-2004	- 78 -
Taula 4.11. Indicador espacial de dispersió (spatial focusing) del sistema migratori intern a Catalunya, 1988-2005	- 79 -
Taula 5.1. Distribució comarcal de la població mitjana dels períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 87 -
Taula 5.2. Distribució de la població mitjana per àrees territorials i períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 88 -
Taula 5.3. Saldo migratori intern per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)	- 89 -
Taula 5.4. Intensitat migratòria per sexe segons comarca d'origen (1996-2000 i 2001-2004). Índex sintètic de migració	- 116 -
Taula 5.5. Edat mitjana dels moviments migratoris per comarques i sexe (1996-2000 i 2001-2004)	- 120 -
Taula 5.6. Indicadors estadístics de l'índex d'efectivitat migratòria (1996-2005)	- 124 -
Taula 5.7. Correlació anual de l'índex d'efectivitat migratòria (1996-2005)	- 125 -
Taula 5.8. Índex d'efectivitat migratòria per comarques, 1996-2005	- 125 -
Taula 5.9. Indicadors estadístics dels percentatges d'autocontenció i autoompliment per períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 136 -
Taula 5.10. Nivells de correlació entre autocontenció, autoompliment i taxes de migració intracomarcals per períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 136 -
Taula 5.11. Evolució de l'autocontenció i autoompliment per comarques i per períodes (1996-2000 i 2001-2004). Percentatges comarcals en ordre descendent	- 139 -
Taula 5.12. Indicadors estadístics del comportament emigratori comarcal. Evolució anual (1996-2004)	- 141 -
Taula 5.13. Indicadors estadístics del comportament emigratori extracomarcal. Evolució anual (1996-2004)	- 143 -
Taula 5.14. Distribució absoluta i relativa, per ordre descendent, dels moviments migratoris extracomarcals per comarca d'origen i per períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 145 -
Taula 5.15. Distribució dels moviments extracomarcals per lloc d'origen. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 146 -
Taula 5.16. Correlació entre la taxa d'emigració global i l'índex d'atracció global estandarditzats per períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 147 -
Taula 5.17. Indicadors estadístics de l'índex d'atracció extracomarcal. Evolució anual (1996-2004)	- 149 -

Taula 5.18. Distribució dels moviments extracomarcals per lloc de destinació. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 152 -
Taula 5.19. Indicadors estadístics de la taxa d'emigració des de la resta de comarques. Evolució anual (1996-2004).....	- 153 -
Taula 5.20. Distribució absoluta i relativa dels moviments migratoris extracomarcals per comarca de destinació i per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 155 -
Taula 5.21. Nombre de moviments segons distància. Conjunt de Catalunya, 1996-2005	- 162 -
Taula 5.22. Fluxos d'immigració més significatius sobre el percentatge d'entrades per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 186 -
Taula 5.23. Fluxos d'immigració més significatius sobre el percentatge d'entrades per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 188 -

Índex de gràfics

Gràfic 1.1. Impacte de les renovacions censals i padronals en la EVR (1988-2005)	- 9 -
Gràfic 4.1. Proporció de població de 25 a 34 anys pel conjunt de Catalunya, 1996-2005	- 60 -
Gràfic 4.2. Destinació i procedència dels moviments migratoris registrats a Catalunya. Evolució temporal, 1988-2005.....	- 63 -
Gràfic 4.3. Representació gràfica del pes relatiu dels fluxos migratoris a Catalunya (1996-2005).....	- 65 -
Gràfic 4.4. Pes de les migracions intra/intercomarcals (1996-2005).....	- 68 -
Gràfic 4.5. Intensitat de les migracions internes a Catalunya segons sexe i edat	- 70 -
Gràfic 4.6. Taxes específiques de migració per lloc de naixement.....	- 72 -
Gràfic 4.7. Pes dels jove (entre 20 i 34 anys) en cada grup de lloc de naixement, 2000-2004	- 74 -
Gràfic 4.8. Indicador espacial de dispersió (spatial focus) del sistema migratori intern a Catalunya segons lloc de naixement, 1988-2005.....	- 80 -
Gràfic 5.1. Evolució de la migració neta interior i total. Comarques, 1996-2004.....	- 90 -
Gràfic 5.2. Intensitat de la taxa de migració interior neta a Catalunya. Comarques. 1996-2004.....	- 101 -
Gràfic 5.3. Perfils migratoris d'edat d'algunes comarques catalanes per períodes temporals....	- 106 -
Gràfic 5.4. Migració interior neta de les comarques de Catalunya. Comparació entre el total de la població i el grup d'edat de 25 a 34 anys.....	- 111 -
Gràfic 5.5. Índex d'efectivitat migratòria intercomarcal, 1996-2005. Tipologies comarcals.....	- 128 -
Gràfic 5.6. Correlació entre la taxa neta de migració interior i la taxa de recanvi per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 159 -
Gràfic 5.7. Percentatge de moviments segons distància. Conjunt de Catalunya, 1996-2005	- 161 -
Gràfic 5.8. Incidència del Barcelonès respecte les migracions internes per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 168 -

Índex de mapes

Mapa 5.1. Evolució del saldo migratori interior a Catalunya. Comarques, 1996-2004.....	- 92 -
Mapa 5.2. Distribució dels saldos migratoris comarcals mitjans per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 97 -
Mapa 5.3. Evolució de les taxes de migració interior neta a Catalunya. Comarques, 1996-2004.....	- 98 -
Mapa 5.4. Tipologia migratòria comarcal a partir de les taxes de migració interior neta per edats i per períodes, 1996-2004.....	- 109 -
Mapa 5.5. Distribució de l'índex sintètic de migració per sexe (1996-2000 i 2001-2004)	- 117 -
Mapa 5.6. Distribució territorial del nombre mitjà de moviments migratoris per comarca d'origen (1996-2000 i 2001-2004).....	- 118 -
Mapa 5.7. Índex d'efectivitat migratòria per comarques. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2005).....	- 122 -
Mapa 5.8. Tipologia comarcal en funció de l'efectivitat migratòria (1996-2005)	- 131 -
Mapa 5.9. Taxes estandarditzades de migració intracomarcal per comarques. Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 134 -
Mapa 5.10. Incidència dels moviments interns comarcals en l'emigració (autocontenció). Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 137 -
Mapa 5.11. Incidència dels moviments interns comarcals en la immigració (autoompliment). Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 138 -
Mapa 5.12. Evolució de la taxa d'emigració global estandarditzada per comarques. Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 141 -
Mapa 5.13. Evolució de la taxa d'emigració extracomarcal. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 142 -
Mapa 5.14. Evolució de l'índex d'atracció global estandarditzada per comarques. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 147 -
Mapa 5.15. Evolució de l'índex d'atracció extracomarcal. Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 148 -
Mapa 5.16. Evolució de la taxa d'emigració des de la resta de comarques. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 151 -
Mapa 5.17. Distribució del grau de mobilitat per comarques i per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 157 -
Mapa 5.18. Percentatge d'emigrants amb destinació comarques frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 163 -
Mapa 5.19. Percentatge d'immigrants amb origen comarques frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 163 -
Mapa 5.20. Percentatge d'emigrants amb destinació comarques no frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 165 -
Mapa 5.21. Percentatge d'immigrants amb origen comarques no frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 165 -
Mapa 5.22. Incidència de l'emigració amb destinació el Barcelonès per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 168 -
Mapa 5.23. Incidència de la immigració provinent del Barcelonès per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 169 -
Mapa 5.24. Participació del Barcelonès en els moviments migratoris comarcals per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005).....	- 170 -

Mapa 5.25. Fluxos d'emigració intercomarcals superiors a 5000 desplaçaments per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 174 -
Mapa 5.26. Fluxos d'emigració intercomarcals significatius (excepte el Barcelonès) per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 176 -
Mapa 5.27. Fluxos d'emigració intercomarcals significatius per períodes (1996-2000 i 2001-2004)	- 178 -
Mapa 5.28. Fluxos d'emigració intercomarcals significatius, excepte amb destinació al Barcelonès per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 181 -
Mapa 5.29. Fluxos d'immigració intercomarcals significatius sobre els pols d'atracció de Catalunya, excepte el Barcelonès per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 183 -
Mapa 5.30. Fluxos d'immigració amb origen el Barcelonès sobre els pols d'atracció principals de Catalunya per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 191 -
Mapa 5.31. Fluxos d'emigració significatius per ambdues comarques per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 194 -
Mapa 5.32. Estructura espacial de les relacions migratòries significatives entre comarques per períodes (1996-2000 i 2001-2004).....	- 198 -

Índex de quadres

Quadre 1.1. Indicadors de mesura de la migració.....	- 16 -
Quadre 5.1. Tipologia d'evolució de la migració interior neta de les comarques de Catalunya. Comparació entre el total de la població i el grup d'edat de 25 a 34 anys (1996-2000 i 2001- 2005).....	- 113 -

1. Introducció

Seguint l'analogia de les quatre forces de la física, la demografia presenta quatre fenòmens essencials que l'estructuren i configuren qualsevol procés de desenvolupament de la població: fecunditat, mortalitat, nupcialitat i migracions. Són les quatre "forces fonamentals" de la demografia que expliquen l'esdevenir de cada població. La primera d'aquestes quatre forces de la física en ser observada va ser la gravitacional formulada per Newton com la Llei de la Gravitació Universal. Les Lleis de les Migracions de Ravenstein, van ser per analogia, les teories gravitacionals aplicades en l'àmbit territorial de la població. Les lleis de Ravenstein són el primer intent de generalitzar el fenomen de les migracions humanes a través de l'anàlisi estadístic dels llocs de residència de la població anglesa de dos censos consecutius, a finals del segle XIX. Aquestes lleis serien una mena de patrons, és a dir, característiques que poden observar-se mitjançant la comparació de les dades demogràfiques, on es reflecteixen els canvis espacials de la població.

De la mateixa manera que qualsevol estudi en el camp de la física a gran escala, com els moviments planetaris, requereix del coneixement i aplicació de les forces gravitacionals, qualsevol aproximació al fenomen de les migracions requereix com a punt de partida l'aportació teòrica de Ravenstein sobre les migracions, que constitueix a dia d'avui, una de les principals i més influents disseminacions en la investigació dels moviments migratoris. A mode de resum, seguint els criteris definits per aquest autor, es pot establir la següent regularitat dels moviments migratoris: existeix una relació entre la migració i la distància recorreguda, de manera que a major distància menor és el volum de desplaçaments efectuats. Així, el major número de migracions correspondrà a desplaçaments curts, disminuint el seu volum a mesura que augmenta la distància recorreguda. D'altra banda, aquells migrants que recorrin llargues distàncies ho fan atrets per grans centres industrials i comercials (Ravenstein, 1889). És per tant, la "massa" dels assentaments poblacionals i la distància que els separa el que determina en última instància les regularitats que s'estableixen en el fenomen migratori, eliminant-ne qualsevol factor d'aleatorietat.

Les migracions constitueixen a l'actualitat un dels elements principals per entendre la dinàmica de la població i la seva redistribució pel territori. És així com geografia i demografia es mesclen en una àrea de recerca que, en les societats post-transicionals, constitueix un fenomen imprescindible per entendre les estructures de població i les dinàmiques redistributives en l'espai

de la mateixa. I el cas català no n'és l'excepció. Per aquest motiu és objectiu d'aquesta memòria de recerca estudiar les migracions internes a Catalunya des d'una òptica de conjunt, definint les dinàmiques migratòries comarcals i que permeten delimitar àmbits supracomarcals funcionals o establir itineraris territorials en el conjunt de l'àmbit català, en un context de mobilitat i desenvolupament territorial creixent. Més ambicions seria mesurar l'impacte de les noves infraestructures viàries sobre la redistribució de la població o l'impacte del mercat de l'habitatge en la configuració social de l'espai. El mercat de l'habitatge és, ara per ara, un factor clau en els processos d'urbanització i de mobilitat de la població, ja que selecciona prèviament els individus pel seu grup social de pertinença en la seva possible destinació. Igualment els diferents esdeveniments que se succeeixen en el curs de vida de les persones influeixen en les dinàmiques dels desplaçaments que permeten interpretar els fluxos migratoris. Seria interessant, doncs, establir les vinculacions existents entre l'itinerari biogràfic i el territorial a nivell català.

Però tots aquests aspectes van més enllà de les previsions inicials que un mateix s'ha marcat per a l'inici de la recerca, però que suposen àmbits a tenir presents per a un futur no llunyà. El primer dels reptes serà, tal i com es veurà a continuació, definir el concepte de migració, un concepte sotmès a les complexitats del fenomen.

1.1. Operativització de les migracions: un concepte de difícil plasmació

La migració planteja certs problemes en la seva conceptualització. Donada l'arbitrarietat en la identificació de la població en el territori, es fa difícil establir els criteris operatius del fenomen migratori¹. En aquest sentit podria ser qüestionable qualsevol ús estadístic de les migracions, però les limitacions existents en la recollida de dades, fan que el fenomen migratori s'englobi en una ambigüitat conceptual.

La delimitació de la migració i diferenciació de qualsevol altra tipus de mobilitat espacial² ve donada per la localització de la residència habitual de l'individu, la qual cosa ens permet veure

¹ El territori de referència pot respondre a unitats administratives varies i de diferents dimensions (municipis, comarques, províncies, comunitats autònomes...), però també a unitats culturals o ètniques, per exemple. No obstant això, per una qüestió de disponibilitat de dades, se sol utilitzar com a territori de referència les unitats administratives preestablertes.

² La mobilitat espacial també incorpora la mobilitat habitual o quotidiana de les persones, però és la mobilitat residencial i, les migracions, qui tenen majors conseqüències pel territori i amb repercussions directes sobre l'estructura de la població. No obstant això, existeix una interdependència entre els diferents tipus de mobilitat espacial que introdueix un factor de complexitat en l'anàlisi de la mobilitat. És així com aquest fenomen es concep com un component de l'estructura social en el qual es desenvolupa, més enllà d'un simple fenomen demogràfic (Recaño, 1994).

els assentaments poblacionals en el territori i els canvis de residència³: “Cuando el desplazamiento efectuado implica un cambio definitivo de la vivienda utilizada como residencial habitual, se está ante un desplazamiento residencial, una migración.” (Módenes, 1998: 32). Aquesta definició, encara que no es troba exempta de controvèrsies, ens ofereix la possibilitat d'estudiar amb certa estabilitat el concepte de migració. A pesar del risc que comporta operativitzar aquest fenomen es fa necessari crear un instrument realista amb capacitat operativa (Recaño, 1994). El sentit de la migració (emigració o immigració) vindrà donat, doncs, per si es tracta d'una entrada o d'una sortida en la població assentada. En aquest sentit, l'escala de referència serà un factor determinant per identificar el fenomen migratori.

Les fonts estadístiques, doncs, delimiten l'àmbit conceptual de treball del fenomen migratori, ja que els municipis són la unitat administrativa bàsica emprada indistintament per a l'estudi de qualsevol fenomen demogràfic. D'aquesta manera, es considera una migració el desplaçament de l'individu fora de les fronteres administratives municipals. Així, un desplaçament residencial dins d'un mateix municipi no és concebut com a migració (des de l'òptica estadística).

Aquesta limitació en quant a les dades ens aproximaria més al concepte de mobilitat (qualsevol desplaçament més enllà del propi domicili) que al de migració, el qual requereix un canvi de major entitat o el que Courgeau identificaria com un canvi d'espai de vida. D'aquesta manera, seguint la definició de Courgeau, la migració implicaria un desplaçament en un àmbit que ja no es reconeix com a propi. Donada la pràctica impossibilitat per determinar l'espai de vida des d'una òptica estadística o més acuradament, des d'una aproximació quantitativa, es parteix de la consideració que, un canvi de municipi representa una migració, encara que això no sempre comporta un canvi d'espai significatiu per a l'individu. De la mateixa manera que un desplaçament residencial dins d'un mateix municipi no és concebut com a migració encara que aquest pugui implicar un canvi en l'espai de vida (pensem per exemple, en un canvi de residència dins d'una gran ciutat com Barcelona, de les Corts, barri limítrof a l'Hospitalet, a Poble Nou, fronterer amb el municipi de Sant Andreu).

La introducció de l'element temporal és també important per definir i operativitzar el concepte de *migració*. La migració per a considerar-se com a tal ha de comportar un canvi de residència permanent o de certa estabilitat en el temps, un requeriment no gens menys problemàtic, però que facilita la identificació del fenomen. Podem afirmar, doncs, que “...la

³ Donat que la residència habitual és també el centre de gravetat de l'espai de vida, un canvi de localització residencial és també una fractura en l'espai de vida anterior i per tant, una migració, considerat però, des de

variación de la escala espacio-temporal tiene importantes repercusiones en la definición de las migraciones y por descontado en su medida estadística.” (Recaño, 1994: 128).

En definitiva, “...la mayoría de las definiciones no son ideales, sino operativas: su formulación depende en gran parte de lo que se pretende investigar y de la información de la que se dispone” (Arango, 1985: 9).

1.2. Objecte d'estudi i estructura del treball

La present memòria pretén seguir el llegat deixat per diferents investigadors de la demografia sobre les migracions a Catalunya, entre els quals podem comptar amb Cabré, Módenes, Recaño, Pujadas, A.Pascual o J.Pascual entre molts d'altres. Amb la peculiaritat de centrar-se en un període encara no estudiat, donat que és l'etapa més recent de la realitat del nostre territori (1996-2005). D'aquesta manera es pretén seguir amb una tradició existent, però, mancada en el moment present d'una actualització de les dades, des d'una òptica territorial de conjunt i d'àmbit comarcal.

El treball es divideix en sis capítols, mantenint però, una coherència de conjunt. Els capítols que s'ofereixen són els següents:

1. *Introducció.* Aquest primer apartat, més enllà d'exposar els objectius i l'estructura de la memòria, descriu les fonts i la metodologia emprada pel desenvolupament de la recerca, així com les hipòtesis que estructurin el treball.
2. *Marc conceptual.* En aquest segon capítol de la recerca es fa una aproximació al marc teòric desenvolupat en la memòria fent un recorregut pel contingut de les principals aportacions teòriques, des d'una perspectiva geodemogràfica, dels processos migratoris.
3. *Aportacions teòriques i empíriques.* Aquest tercer capítol té per objectiu realitzar un estat de la qüestió sobre l'evolució recent de les migracions internes a Catalunya, des dels anys vuitanta fins a mitjan dècada dels 90, període en el qual el fenomen migratori intern recompon la seva estructura i adopta unes característiques particulars respecte períodes anteriors⁴. Així, seran tractats aspectes com l'articulació dels sistemes de mobilitat, la intensitat dels fluxos, la direccionalitat, la dinàmica territorial de les migracions o els

l'òptica municipal.

⁴ Encara que el període de referència sobre les migracions internes en el present treball s'iniciï a mitjan dècada dels 70, es farà també una breu referència sobre els fluxos migratoris entre Catalunya i l'Estat espanyol en dècades precedents, ja que les dinàmiques d'assentament de la població immigrada espanyola tenen conseqüències posteriors en la mobilitat interna a Catalunya.

comportaments en les diferents fases del curs de vida de les persones. La unitat d'anàlisi seran les comarques establint, però, quan calgui unitats supracomarcal⁵ (ja siguin a partir d'unitats comarcals o àrees de relació migratòria) que ens permetin establir una anàlisi coherent de les migracions sobre el territori. L'objectiu final d'aquesta primera part d'aquest capítol pretén respondre a la següent qüestió: "Quines tendències i característiques ha seguit la mobilitat migratòria interna en el conjunt del territori català durant la dècada dels 80 i els 90?", tenint en compte, però, que no existeix una estructura senzilla per a explicar els moviments migratoris.

4. *Tendències recents dels moviments migratoris interns a Catalunya.* En aquesta fase de la memòria, que podem definir com a exploratòria, es realitzarà una anàlisi descriptiva del sistema migratori català en base comarcal pel període 1996-2005, amb l'objectiu de donar una visió general de les tendència més recents de les migracions registrades a Catalunya. Aquest capítol també analitza la composició dels fluxos migratoris interns a Catalunya per lloc de naixement, per establir si s'escau comportaments migratoris diferencials a partir de la naturalesa de la població. La classificació realitzada, encara que senzilla, ens ajuda a visualitzar el nostre objectiu i per aquest motiu la població s'ha classificat en tres categories: la població nascuda a Catalunya, la població nascuda a la resta de l'Estat espanyol i finalment, la població nascuda a l'estranger. L'anàlisi de la composició dels fluxos migratoris segons naturalesa de la població abasta el període 2001-2004; una anàlisi que d'altra banda, resulta de gran interès per a conèixer la redistribució de la població a Catalunya.
5. *Aproximació comarcal a la migració interna a Catalunya.* El darrer capítol analític i el de major pes de la recerca, té per objectiu definir les tendències i estructura del sistema migratori català en base comarcal: intensitat, direccionalitat dels fluxos, pautes espacials comarcals, estructura per edats, efectivitat migratòria, relacions significatives... Amb el suport d'indicadors demogràfics aplicats en l'àmbit de les migracions. En els apartats finals d'aquest capítol es farà una aproximació a les àrees de cohesió migratòria existents al territori català.
6. *Conclusions.* En aquest darrer capítol es descriuen els principals aspectes conclusius de la recerca fent un balanç final del resultats obtinguts.

⁵ Actualment Catalunya es troba dividida en 41 comarques i 946 municipis.

Donat que la migració no és un fenomen de base diària, és l'anàlisi temporal el que ens permetrà establir un patró definit, ja sigui de base conjuntural, vinculat amb el curs de vida de les persones o altres variables dels individus.

Hem de tenir present que la mobilitat no s'explica per ella mateixa, sinó que existeixen una varietat de factors que incideixen en la seva dinàmica, ja siguin factors pròpiament demogràfics (com l'estructura de població) o aspectes socioeconòmics. Però l'avantatge que ens ofereix l'estudi d'aquest període és que al no donar-se oscil·lacions en la dinàmica econòmica (superada la crisi de principis del 90, la bonança ha dominat la conjuntura del país), no hi ha un efecte "distorcionador" que generi repercussions sobre la dinàmica migratòria, al situar-nos en un període de forta estabilitat i creixement econòmic.

1.3. Hipòtesis

Tota recerca requereix no només d'uns objectius principals o genèrics que defineixen les pretensions de l'investigador, sinó que es fa necessari definir, amb l'elaboració d'hipòtesis, els objectius específics que es volen resoldre, ja sigui verificant un seguit de preguntes inicials o refutant allò que s'ha establert com a premissa inicial. Però aquesta pretensió necessària per a la recerca es fa més difícil quan l'objectiu es dilueix en forma d'anàlisi descriptiva. Com s'ha dit anteriorment, l'objectiu del present treball és força modest des d'aquesta òptica científica, ja que pretén actualitzar una diagnosi de les migracions internes a Catalunya que parteix d'un llegat ja existent i que serveix a la vegada de referent de la recerca. Però són precisament les reflexions al voltant dels estudis sobre migracions internes a Catalunya les que ens permeten preguntar-nos i mirar de respondre altres qüestions englobades en la següent idea general: l'estructura i la tendència de la mobilitat migratòria interna de les dècades precedents (80's i 90's) es perpetua en aquest nou mil·lenni?

Les hipòtesis que es plantegen en aquesta recerca són, doncs:

1. Mostrar el paper de la migració interior a Catalunya com a principal factor explicatiu de la redistribució de la població pel territori.
2. L'anàlisi de l'estructura territorial de les migracions a Catalunya és un bon indicador de les àrees de cohesió de les comarques catalanes.
3. Intensificació de les migracions internes en el període estudiat en comparació amb les dècades precedents.

4. Predomini de les migracions intracomarcals per sobre de les migracions tradicionals de més llarga distància, la qual cosa apunta la consolidació de la mobilitat residencial.
5. Procés d'homogeneïtzació dels processos emigratoris, de manera que és la immigració qui determina l'estructura migratòria comarcal.
6. Manteniment del patró migratori per edats.
7. Continuïtat del procés de desconcentració del Barcelonès.
8. Protagonisme creixent de la població estrangera en la mobilitat interior.

1.4. Fonts de dades

A diferència de temps passats, a l'actualitat existeixen cada vegada més fonts d'informació sobre el fenomen migratori (ja siguin fluxos o estocs) i amb major detall analític, encara que la quantificació de les migracions continua presentant notables problemes: "...el análisis encuentra ciertas dificultades derivadas de la complejidad del proceso migratorio, que sobrepasa en buena medida la información suministrada por la observación estadística." (Recaño, 1994: 126). Però, sense cap mena de dubte, les limitacions existents en les fonts estadístiques han condicionat la utilització de determinats enfocaments en detriment d'altres. I aquesta és una realitat que no s'ha d'obviar.

Com s'ha dit abans, l'espai de vida és un concepte difícil de plasmar des de l'òptica estadística, amb la qual cosa s'ha buscat una definició més operativa i alhora que ens permeti traduir-ho estadísticament: la migració com a canvi de residència habitual. Una definició més operativa i que ens permet en certa mesura incorporar certs elements del concepte d'espai de vida (en tant que la residència habitual és el centre de gravetat de la mobilitat de l'individu) i diferenciar entre migració temporal i definitiva. Així, la migració és definida com "un cambio de residencial desde una unidad administrativa espacial de rango administrativo hacia otra, en un intervalo de tiempo medido a priori." (Recaño, 1994: 130).

Existeixen principalment dues fonts per a recollir el fenomen de les migracions, encara que ambdues mostren dèficits importants, en contrast amb la importància creixent que aquest representa. D'una banda, es disposa del cens de població, en concret les preguntes sobre els canvis de residència municipal, que tenen un caràcter d'estoc. El principal inconvenient d'aquesta font és que es tracta d'una pregunta retrospectiva i per tant, depèn de la memòria de l'entrevistat/da, així com la pèrdua en els períodes intercensals de la població que es mor. D'altra banda, es disposa de les altes (immigracions) i les baixes (emigracions) dels registres padronals municipals que queden

recollides en l'Estadística de Variacions Residencials (EVR) existent des de 1962, convertint-se en l'única font de mesura de fluxos existent a l'Estat⁶. La EVR recull, doncs, les altes i baixes que es produeixen cada any en tots els municipis de Catalunya i del conjunt de l'Estat, atenent diferents característiques com: el municipi d'origen, el municipi de destinació, l'any d'alta, el sexe, l'edat i el nivell d'instrucció (des de 1988). L'Institut d'Estadística de Catalunya és l'organisme encarregat de realitzar aquesta font en el territori català.

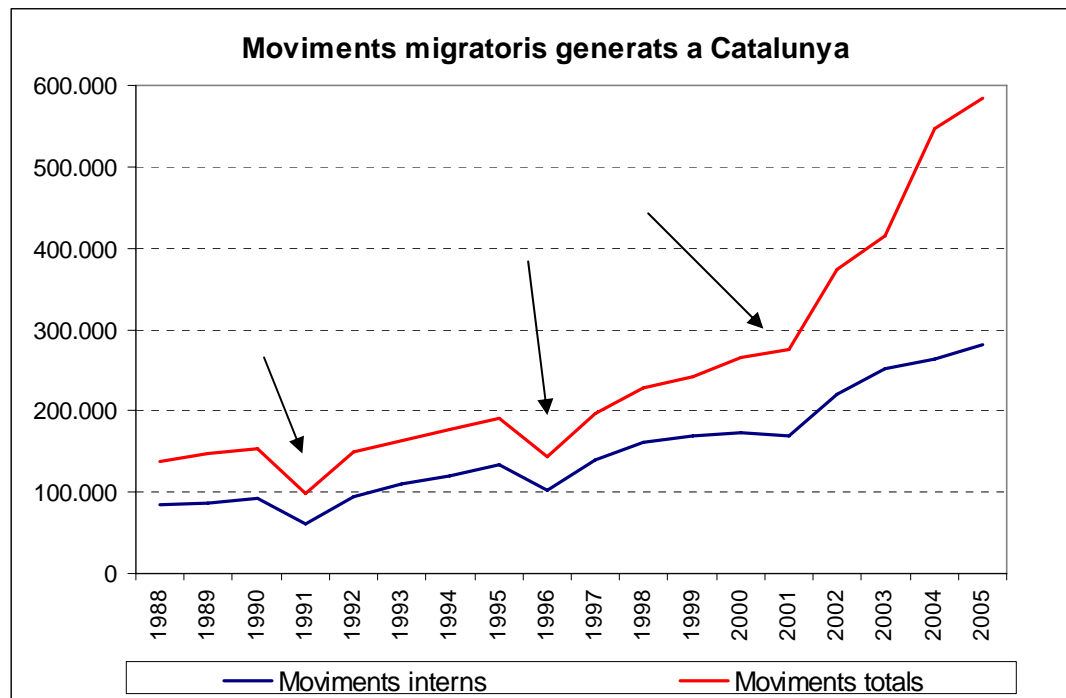
No obstant això, les dues fonts existents no es troben lliure de defectes, en especial la EVR, que en principi representa un registre complet i actualitzat de les migracions en el territori i per tant, hauria de representar una font ideal en recollir la totalitat dels canvis de residència esdevinguts. Un dels inconvenients fa referència a la no obligatorietat de declaració del canvi de residència, de manera que existeix un subregistre de les migracions que es produeixen en la realitat. Existeix un segon inconvenient derivat del primer: la no correspondència entre la declaració del canvi de residència i el canvi efectiu⁷. Cal esmentar també, els problemes de registre ocasionats per les modificacions que s'han realitzat en les diferents lleis d'estrangeria, que han afavorit a partir d'un determinat període, el sobreregistrament de la població provenint de l'estranger. No obstant això: "...una revisión crítica y la reflexión sobre las posibilidades y defectos de fuentes y métodos optimiza su uso y maximaliza los resultados obtenidos." (Pujadas, García Coll, Puga, 1995: 94).

La EVR al llarg de la seva història ha presentant problemes de cobertura en diferents anys (en especial en els anys de renovació padronal o censal⁸). A pesar de realitzar-se des de 1998 la modalitat continua del padró, l'any 2001 es produeixen anomalies en el registre d'aquesta font, ja que la EVR del 2001 fa la seva depuració a partir de les dades censals (la gràfica que es presenta a continuació ens permet veure l'afectació dels anys de renovació padronal i censal sobre la EVR).

⁶ L'avantatge evident d'aquest tipus de registre és que identifiquen els esdeveniments durant el període de referència i permeten no haver de recórrer els instruments d'estimació indirecta com els saldos migratoris. La EVR permet, per tant, una major cobertura del que ofereixen els recomptes poblacionals, que recullen únicament migrants, que no migracions.

⁷ En moltes ocasions el registre no es realitza fins que es dona una necessitat administrativa o per a l'obtenció d'algun servei.

⁸ Per aprofundir sobre el tema veure: Franch, (2006), "Els espais migratoris a Espanya, 1988-2001. Una aproximació municipal". Memòria de recerca, Universitat Autònoma de Barcelona, Centre d'Estudis Demogràfics. Mimeo.

Gràfic 1.1. Impacte de les renovacions censals i padronals en la EVR (1988-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Cal tenir present, igualment, que si bé la EVR pot presentar problemes de subregistre (o sobreregistre) és un bon indicador de la direccionalitat dels fluxos migratoris.

La EVR, però ha estat objecte de millora al llarg de la seva curta existència (retocada parcialment el 1987, quan passa a gestionar-se conjuntament el tràmit d'alta i baixa padronal) i permet a més, treballar a nivell municipal, amb la qual cosa ens permet una aproximació detallada del territori, conèixer el fenomen de les migracions de més a prop, i tenir una aproximació acurada del fenomen⁹. Aquest instrument és molt important per a l'anàlisi de les migracions, ja que una aproximació per grans àmbits territorials (províncies o comunitats autònomes, per exemple), pot amagar realitats molt diverses en el seu interior¹⁰. La EVR es constitueix, doncs, com la font d'informació més precisa sobre moviments migratoris, a data d'avui.

La publicació per part de l'INE en els darrers anys de les microdades exhaustives (registres individuals anonimitzats) d'algunes d'aquestes fonts (ja siguin els censos del 1991 o del 2001; de les

⁹ Malgrat que a partir de 2002 no es pot disposar de les dades dels municipis menors de 10.000 habitants, un conveni del Centre d'Estudis Demogràfics amb l'Institut Nacional de Estadística ens ha permès obtenir aquesta informació. Tot i que en el present treball la unitat territorial de referència serà la comarca.

¹⁰ Com a exemple il·lustratiu citarem el cas de Catalunya, comunitat que tradicionalment s'ha considerat immigratòria, especialment en la dècada dels 60, quan en realitat les tres províncies que rodegen Barcelona eren també emigratòries i perdien població a favor d'aquesta i el seu entorn metropolità.

EVR, disponibles des de 1988, o de l'Enquesta Sociodemogràfica de 1991) és sens dubte un avenç significatiu per a l'estudi del fenomen migratori, ja que permet fer un seguiment individualitzat del fenomen. Pel present treball s'ha emprat, doncs, una explotació de les microdades de la EVR del període 1996-2004 per Catalunya, en base comarcal, i que ens ha permès obtenir diferents tipus de fluxos migratoris.

D'altra banda, pel present estudi s'ha utilitzat, a part de la EVR, el Padró municipal d'habitants, amb la qual cosa obtenim l'estoc de població, i podem posar-ho en relació amb el fenomen estudiat per a l'obtenció dels indicadors migratoris. El Padró municipal d'habitants (o padró continu des de 1998¹¹), és un registre administratiu en el qual es comptabilitzen tots els veïns/es amb residència al terme municipal. El padró és, per tant, una font administrativa i no estadística, sotmesa al manteniment de l'administració municipal¹². És, però l'INE l'organisme encarregat de centralitzar i coordinar tota la informació procedent dels municipis del conjunt de l'Estat.

Les variables que podem obtenir a través del Padró (sempre a través de l'explotació estadística realitzada per l'INE), són des d'un punt de vista estadístic i demogràfic força limitades, no obstant això, són essencials per a la recerca en demografia. Aquestes són: sexe, edat, lloc de naixement i nacionalitat.

El padró municipal i les microdades de l'EVR seran, doncs, les dues fonts que utilitzarem en aquest treball i amb les quals centrarem la nostra anàlisi.

1.5. Metodologia

Encara que, des del punt de vista de la demografia, per abastar correctament un objecte d'estudi es fa necessari una visió longitudinal (és a dir, en el nostre cas el seguiment de la trajectòria migratòria d'un individu o cohort al llarg de la seva vida o cicle de vida), en el cas de les migracions això resulta molt difícil per les fonts de les quals es disposa (impossible amb les fonts de dades utilitzades en aquest treball). D'aquesta manera, s'ha procedit a l'anàlisi transversal dels moviments migratoris (que no dels migrants) a través de dues fonts: la EVR i el Padró continu de població; la qual cosa ens ha permès el càlcul dels indicadors (taxes, índexs i percentatges) que s'exposaran tot seguit, així com diferenciar entrades i sortides (immigracions i emigracions). Per

¹¹ Amb anterioritat a aquesta data, el padró era renovat per períodes quinquennals a través de la inscripció de totes els residents del municipi. A partir de 1998 les actualitzacions tenen com a referència l'1 de gener de cada any.

poder relacionar, però, ambdues fonts s'ha realitzat prèviament el càlcul de la població a meitat de període a través d'una simple interpolació lineal.

El període d'estudi del present treball abasta els anys compresos entre el 1996 i el 2004, però també s'ha prosseguit a l'establiment d'interval·ls de temps per tal de facilitar l'anàlisi i visualització de les dades amb taules i gràfiques que resumeixin i sintetitzin la informació anual. D'aquesta manera s'han establert dos períodes: 1996-2000 i 2001-2004.

D'una banda la comptabilització directa dels moviments migratoris a través de les altes i baixes padronals (EVR) ha permès elaborar matrius de fluxos per lloc d'origen i de destinació, així com obtenir el numerador dels càlculs que s'han realitzat. D'altra banda, l'ús del Padró continu de població ha possibilitat tenir el denominador per a l'obtenció dels indicadors, delimitant en el nostre cas l'àrea territorial de referència: la població de la comarca o població sotmesa a risc del fenomen, obtenint sempre una dimensió anual¹³.

A pesar de disposar de mesures directes de la migració (EVR) s'ha prosseguit a una mesura de càlcul indirecte: el saldo migratori o migració neta. Encara que aquest indicador estigui en part, desacreditat actualment, és un element a tenir en compte pel present estudi, ja que el llegat existent sobre migracions internes a Catalunya es basa en gran part amb aquest indicador. Així doncs, l'ús d'aquesta mesura respon més a una necessitat comparativa o de perspectiva històrica, que a una font d'informació per ella mateixa, tot i que és un bon instrument per conèixer de manera simple la migració neta d'un territori donat.

Són, però sens dubte, les mesures directes de la migració les que ens ofereixen un major detall del fenomen. Les taxes permeten posar en relació la migració amb la població d'origen o sotmesa a risc. Cal incidir abans de continuar amb l'exposició dels indicadors utilitzats, en un aspecte important pel que fa al càlcul de les taxes i índexs. Les unitats administratives de referència (comarques) amb escassa entitat poblacional presenten problemes de significació estadística, amb la qual cosa alguns dels seus resultats poden ser no interpretables. A continuació s'exposen els indicadors calculats¹⁴:

¹² És la llei reguladora de les bases de règim local qui estableix els criteris de gestió i actualització.

¹³ El fet d'equiparar la població sotmesa a risc amb la població a meitat de període implica acceptar que la migració es distribueix uniformement al llarg de tot l'any.

¹⁴ La següent descripció d'indicadors està basat en Recaño, (1994), "Movimientos migratorios" a VINUESA (Ed.) *Demografía. Análisi y proyecciones*. Madrid: Síntesis, pp.125-184.

- **La taxa de migració neta:** taxa bruta que ens permet una aproximació de la intensitat relativa del fenomen, on el numerador és la migració neta i el denominador la població a meitat de període.
- **Taxes brutes d'emigració:** posa en relació les migracions de sortida des d'una unitat administrativa (en el nostre cas la comarca) respecte la població de la comarca a meitat de període, en un lapse de temps determinat (en el nostre cas de dimensió anual). D'aquesta taxa, a la vegada, podem diferenciar entre:
 - **Taxa de migració interior (o intracomarcal):** en el present treball, donat que es treballa en base comarcal, la taxa de migració interior té com a unitat de referència la comarca, posant en relació les migracions realitzades a l'interior de la comarca amb la població a meitat de període d'aquesta comarca. És per tant, la taxa de migració intracomarcal.
 - **Taxa d'emigració global:** posa en relació l'emigració global que surt d'una comarca sense distingir la direcció del flux, amb la població mitjana de la comarca.
 - **Taxa d'emigració exterior (o extracomarcal):** és la que té com a origen una comarca determinada i com a destinació qualsevol altra comarca diferent de la pròpia. És a dir, la diferència entre la taxa d'emigració global i la taxa de migració interna (intracomarcal).
 - **Taxa d'emigració des de la resta de comarques vers una comarca determinada.** Aquest indicador ens acostaria al concepte de taxa d'immigració, en tant que la població sotmesa a risc és el conjunt de la població de Catalunya (excepte la de la comarca de destinació).
- **Índex d'atracció:** és l'indicador paral·lel en l'àmbit de la immigració de la taxa bruta d'emigració, per això també s'anomena "taxa d'immigració", encara que no sigui pròpiament una taxa, sinó una proporció en no ser el denominador, la població sotmesa a risc. Així, aquest indicador posa en relació els moviments que provenen de l'exterior vers una comarca determinada, amb la població d'aquesta mateixa comarca.

- **Índex d'efectivitat migratòria**¹⁵: és un indicador senzill i sintètic, que permet la comparació espacial i temporal de les migracions entre diferents unitats administratives. Aquest índex posa en relació la migració neta o saldo migratori d'una unitat administrativa, amb la mobilitat total de la mateixa comarca. El signe del resultat ens permet conèixer el caràcter d'una comarca: atractiva, en cas de ser positiu, i expulsora, en cas de ser negatiu; i la intensitat del fenomen, en un ventall que oscil·la entre el +1 i el -1. Així, l'objectiu d'aplicar aquest indicador és detectar els canvis o continuïtats en els processos migratoris comarcals de Catalunya.
- **Taxa de recanvi**: és un indicador que mesura la intensitat del moviment migratori en una àrea (comarca). Posa en relació els fluxos totals d'una comarca (fluxos d'entrada i de sortida) amb la població a meitat de període. Com més elevat és el resultat major és la mobilitat o dinamisme migratori de la comarca en qüestió.
- **Les taxes específiques per edat**: posen en relació els moviments migratoris efectuats per part de la població d'una edat (o grup d'edat) determinada, amb la població mitjana d'aquesta edat. Aquest indicador ens permet la mobilitat diferencial entre les diferents edats o grups d'edat, en tant que aquest és un fenomen fortament selectiu. En el present estudi hem treballat amb grups d'edat quinquennals.
- **L'índex sintètic de migració**: és el resultat de la suma de les taxes específiques de migració per edat. Aquest indicador sintètic, permet eliminar l'efecte d'estructura per edats de la població, eliminant la influència que aquesta genera sobre el càlcul de les taxes brutes (sotmeses aquestes a l'efecte de l'estructura de la població, donada la forta concentració de les migracions en les edats joves). Al no distingir aquest indicador el rang de la migració, considera el conjunt global de totes les migracions efectuades, i per tant, l'ISM pot ser superior a 1 (en tant que una persona pot efectuar diferents migracions al llarg de la seva vida). L'ISM mesura, doncs, el nombre esperat de migracions que un individu efectuaria al llarg de la seva vida, assumint que aquest estigués exposat a les taxes de migració per edat registrats en un període determinat i visqués fins a les edats més avançades.
- **Edat mitjana a la migració**: com indica el seu nom, aquest indicador ens permet conèixer la mitjana d'edat en què s'efectua el fenomen migratori. Aquest indicador és resultat del sumatori de les taxes específiques per edat dividit per l'índex sintètic de migració.

¹⁵ Per aprofundir sobre la utilitat d'aquest indicador veure: Pujadas, García Coll, Puga, (1994), "Los índices de efectividad migratoria y la evolución de las migraciones interiores en España (1971-1990)", a A.C. JUSTÍCIA SEGOVIA (Coord.) *Perfiles actuales de la geografía cuantitativa en España*. Málaga: Departamento de Geografía de la Universidad de Málaga, pp.265-284.

- **Taxa de migració estandarditzada:** obtinguda a través de l'estandardització directa, multiplicant les taxes específiques de cada comarca amb l'estructura tipus de la població de Catalunya. El sumatori de les quals, dividit per la població total de Catalunya, ens ha permès obtenir taxes estandarditzades de naturalesa comparativa. Estandarditzar ens permet comparar les taxes comarcals entre elles, en eliminar l'efecte de l'estructura d'edat.

Aquests indicadors ens permeten obtenir diferents nivells d'anàlisi de les migracions. Seguint l'esquema de Franch (Franch, 2006), podem establir una primera fase descriptiva dels moviments migratoris a través dels següents indicadors: el saldo migratori, la taxa de migració neta, l'índex d'atracció, la taxa bruta d'emigració, l'índex d'efectivitat migratòria i la taxa de recanvi. Aquests indicadors ens permeten simultàniament veure com es distribueixen les migracions, així com la direcció que prenen aquestes. En una segona fase analítica s'ha efectuat el càlcul de les taxes específiques per edat, amb la qual cosa podem veure l'estructura de la població i ens permet a més, calcular l'índex sintètic de migració (ISM) i per derivació l'edat mitjana a la migració (EMM).

Finalment, el present treball ha abordat una primera exploració del grau de cohesió o dispersió del sistema migratori català durant el període esmentat a través del càlcul *Rho de Spearman* i d'un indicador anomenat *Spatial Focusing*. L'objectiu d'aquesta aproximació al sistema migratori intern de Catalunya és conèixer l'existència de regularitats en el període d'estudi de les matrius origen-destinació comarcal dels moviments de la població en funció del lloc de naixement d'aquest.

- **"Spatial Focus"¹⁶:** l'indicador de focalització espacial ens permet mesurar el grau de dispersió o concentració geogràfica d'un sistema migratori (spatial focus) basat en la mitjana dels coeficients de variació de files i columnes de la matriu origen-destinació dels fluxos migratoris. La matriu de referència que s'ha utilitzat, ha estat en el nostre cas, la comarca d'origen i de destinació i viceversa. La interpretació d'aquest indicador de sistema es fa en funció del seu valor comparat: si augmenta, representa un creixement de la dispersió dels fluxos pel territori, i una disminució ens estaria indicant una concentració d'aquests.

¹⁶ Aquest indicador va ser desenvolupat per Rogers i Raimon, 1998. Una aplicació en el cas espanyol es pot veure a Recaño, 2006.

- **Coefficient de correlació d'Spearman:** és un coeficient d'associació lineal que ens permet la quantificació de la força de la relació lineal entre dos variables quantitatives. La interpretació del coeficient de Spearman és similar a la de Pearson, però a diferència d'aquest és un coeficient de correlació no paramètric. Valors pròxims a 1 indiquen una correlació forta i positiva. Valors pròxims a -1 indiquen una correlació forta i negativa. Valors pròxims a zero indiquen que no hi ha correlació lineal.

Quadre 1.1. Indicadors de mesura de la migració

Fórmula	Definició
$SM = I_k - E_k$	Saldo Migratori
$TMN = \frac{SM_k}{P_t} * 1000$	Taxa de migració neta (tant per mil)
$TBE = \frac{E_k}{P_t} * 1000$	Taxa bruta d'emigració (tant per mil)
$IA = \frac{I_k}{P_t} * 1000$	Índex d'atracció (tant per mil)
$IEM = \frac{SM_k}{I_k + E_k}$	Índex d'efectivitat migratòria
$tr = \frac{(I + E)_k}{P_t}$	Taxa de recanvi
$m_x = \frac{E_k^x}{P_t^x} * 1000$	Taxes específiques de migració per edat (tant per mil)
$ISM = a * \sum m_k^x$	Índex sintètic de migració
$EMM = \left(a * \frac{\sum m_k^x * c}{ISM} \right)$	Edat mitjana a la migració
$M^{esperades} = \sum P_{t(tipus)} * \sum m_k^x$	Moviments migratoris esperats (Estandardització directa)
$TME = \frac{M^{esperades}}{\sum P_{t(tipus)}^x}$	Taxa de migració estandarditzada
$r_s = 1 - \frac{6 \sum d_i^2}{n(n^2 - 1)}$	Rho de Spearman

Subíndexs i superíndexs: t és la població a meitat de període; k és el tipus de migració; x són els grups d'edat.
Valors: a és l'interval del grup d'edat (en el nostre cas és 5, en tractar amb grups quinquennals), c és la mitjana d'anys de l'interval d'edat i $d_i = r_{xy} - r_{yi}$ (és la diferència entre els rangs d' X i Y).

Font: elaboració pròpia a partir de Franch, 2006

2. Marc conceptual

2.1. El fenomen migratori en la demografia

Les migracions constitueixen només una petita part del conjunt de moviments en l'espai generats per les persones, però són també, les que tenen majors repercussions en l'estructura demogràfica de les poblacions i en la seva distribució espacial. En aquest sentit, el fenomen migratori ha estat una constant en les comunitats humanes, les quals no es distribueixen homogèniament pel territori. Els assentaments¹⁷ i les migracions són dues cares d'una mateixa moneda que han caracteritzat a les poblacions humanes en el territori¹⁸: "...els desplaçaments espacials de població i les migracions són comprensibles només en relació amb l'assentament de la població". (Pascual i Cardelús, 1998: 189). El fenomen migratori entès com la redistribució espacial de la població en el territori ha mostrat comportaments (fluxos i intensitats) diferents en l'espai i en el temps, i a diferència d'altres fenòmens demogràfics per excel·lència (naixements, defuncions i matrimonis) no ha gaudit, fins a temps recents del reconeixement de la ciència demogràfica. És per aquest motiu que la migració no es converteix en objecte d'estudi de la demografia fins ben entrat el segle XX (considerat fins al moment com un fenomen pertorbador dels esdeveniments demogràfics).

Aquesta despreocupació pel fenomen migratori (que a l'actualitat ha adquirit un estatus d'indubtable importància explicativa per entendre les estructures de les poblacions i la seva distribució pel territori) no és casual, ja que les migracions escapen al fet demogràfic pròpiament dit, doncs no respon a un fenomen de naturalesa intrínseca de les poblacions (mortalitat i fecunditat tenen un caràcter biològic), sinó a un factor de mobilitat espacial en el territori: "El análisis de la movilidad difiere profundamente de los demás fenómenos demográficos dado que en el concepto de migración intervienen, además del tiempo, el espacio y una profunda interacción con otros fenómenos de la biografía de los individuos." (Puga, 2004: 38).

No obstant això, en les darreres dècades (sobretot a partir dels 70), es produeix un canvi d'orientació per part de la demografia respecte del fenomen migratori, situació generada pel nou

¹⁷ Els assentaments o el poblament són conceptes que fan referència a la situació, distribució o ubicació de la població en l'espai.

¹⁸ Respecte la qüestió de l'assentament en el territori i la mobilitat de les persones, Àngels Pascual i Jordi Cardelús ens ofereixen un article molt interessant que porta per títol: "Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l'assentament". En aquest article hi trobem una aproximació teòrica on s'introdueix la dualitat

context de la post-transició demogràfica (baixa fecunditat i baixa mortalitat en el conjunt de països desenvolupats) que atribueix una major rellevància a la qüestió de la distribució de la població en l'espai: "Este cambio en la dimensión analítica y la proliferación de diferentes fuentes de información han generado un nuevo interés de los estudiosos de la población por los determinantes y consecuencias de las migraciones internas en diferentes escalas geográficas." (Recaño, 2004: 187).

Les migracions, a més, no es poden concebre sense la identificació de la població amb un territori, fet que no passa necessàriament amb la resta de fenòmens demogràfics, i que introdueix un element d'arbitrarietat en la conceptualització del fenomen migratori. Només amb la identificació territorial de la població podrem concebre la immigració i l'emigració¹⁹, que juntament amb el creixement natural o vegetatiu de la població ens permetrà conèixer l'evolució demogràfica d'una unitat territorial en qüestió. La migració respon, doncs, a un desplaçament en l'espai per part dels individus, amb unes característiques particulars, en les quals intervenen els factors temps, espai, distància, delimitació territorial, cost econòmic, proximitat cultural o lingüística, mitjans de transport existents en el territori....

Cal tenir present també, que la pròpia naturalesa de la migració la converteix més en un procés que en un fenomen en sí mateix, de manera que una aproximació completa al fenomen migratori o al complex causal que el genera, requereix d'una visió pluridisciplinària més enllà de la demografia, la geografia o l'economia (ciència aquesta última, que ha capitalitzat durant molts anys l'explicació causal del fenomen, amb l'elaboració de diferents teories o models, com per exemple els de "push and pull") que abastaria camps tan amplis com la sociologia, la història, l'antropologia o el dret. Només així seríem capaços de comprendre la complexitat del fenomen migratori des d'una visió holística²⁰. De fet, la pèrdua de l'hegemonia explicativa de l'economia en el fenomen migratori ha permès l'entrada d'altres disciplines de les ciències socials que ha comportat un canvi en l'enfocament i metodologia de l'estudi de les migracions. Es passa així, d'una causa

entre mobilitat/permanència i provisionalitat/assentament, diferenciant així, una visió geogràfica d'una visió social.

¹⁹ La immigració respon a l'entrada d'individus a una unitat territorial, mentre que l'emigració respon a la sortida d'individus del territori. De manera que el fenomen migratori posa en relació a la vegada dos àmbits territorials.

²⁰ En aquest sentit, el Grup de Recerca sobre Migracions de la UAB ens ofereix un complet informe de la producció científica realitzada sobre les migracions per diferents disciplines. Veure: Àngels Pascual de Sans (dir.), Verónica de Miguel Luken, Ricard Morén Alegret, Miguel Solana Solana " Migracions a Catalunya. L'Estat de la qüestió (1975-2000)". Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions. Bellaterra, 2002.

unidireccional econòmica a una causa plural, on els conceptes de xarxa social i familiar (capital social) han adquirit forma a l'hora d'explicar els processos migratoris. Aquesta aproximació a l'individu objecte de moviment, ens acostaria al concepte d'espai de vida de Courgeau²¹, al d'estratègia residencial²² o al de cicle/curs de vida²³ (en contraposició a les aproximacions deterministes o neoclàssiques, de caire simplificador). D'aquesta manera, s'incorpora a la mobilitat geogràfica una dimensió social i cultural (donant lloc als models multivariables): "Los movimientos de las personas construyen e interpretan territorios, esto es lo que hay que estudiar y no cómo los seres humanos se mueven entre divisiones políticas, más o menos ajenas a su vida cotidiana." (Módenes, 1998: 53).

La importància creixent del fenomen migratori respon a un context històric determinat de les societats desenvolupades. A saber: l'estabilització de la mortalitat i la fecunditat en índexs de molt baixa magnitud, característic de les societats més avançades (o que ja han finalitzat la transició demogràfica). Aquest fenomen dona com a resultat que el creixement vegetatiu o natural (diferència entre naixements i defuncions) sigui en aquest tipus de societats poc significatiu. Aquest fet li atribueix una importància cabdal a les migracions, que passen a constituir un dels principals determinants de l'estructura de la població, i el que és més important, del creixement o decreixement poblacional: "Luego, en ausencia de diferencias importantes en la fecundidad, el movimiento natural tiende a ser función directa del movimiento migratorio, y los efectos de las migraciones sobre el crecimiento demográfico total se ven amplificados por su eco en el crecimiento natural." (Cabré, Moreno, Pujadas, 1985: 50). Les migracions són, doncs, l'únic tipus de

²¹ L'espai de vida és "la porció d'espai on l'individu efectua les seves activitats. Aquesta noció engloba a part dels llocs de pas i d'estança, la resta de llocs amb els quals l'individu manté el contacte." (Courgeau, 1988:17). Hem d'entendre, doncs, que l'individu no està només vinculat amb l'espai on es localitza la residència, sinó que en els llocs de treball, d'estudi, d'oci, de compra...Tots ells configuren en conjunt el seu espai de vida: l'espai de mobilitat quotidiana establert per les xarxes socials, laborals, de consum...No obstant això, es pot identificar un centre de gravetat des d'on s'efectuen els moviments, que correspondria a la residència habitual.

²² Encara que en el present treball no s'entrarà a analitzar les estratègies residencials dels individus, és interessant tenir present aquest concepte. Existeixen moltes definicions d'estratègia residencial (veure Módenes o Puga, entre d'altres), però en totes elles existeix un substrat compartit: és la presa de decisió de l'individu i les famílies (llars) en el context de les oportunitats i de les restriccions de l'entorn (ja siguin econòmiques, immobiliàries o financeres). (Módenes, 1998).

²³ El concepte de cicle de vida fa referència bàsicament a la història familiar dels individus. Aquesta va ser dividida en sis fases en un únic desenvolupament evolutiu (cenyit a la classe mitjana urbana dels 70), definint un patró cada vegada més allunyat de la realitat de les biografies familiars (aquest model contempla, per exemple, que totes les cohorts es casen). De manera que es converteix en un concepte rígid i normatiu. Mentre que el curs de vida no es limita a una trajectòria d'etapes vitals úniques (s'introdueix així el marc teòric de la segona transició demogràfica, ja que contempla fenòmens que el cicle de vida no podia encabir, com el divorci o la convivència extramatrimonial), on es té en compte a més, el context històric i situacional.

mobilitat espacial amb repercussió directa en l'estructura demogràfica de la població (Recaño, 2004): les migracions suposen guanys i pèrdues per a les poblacions afectades, de la mateixa manera que afectarà en la seva estructura de població.

2.2. Migracions i curs de vida

Les migracions no constitueixen un fenomen aleatori entre la població, sinó que responen a lògiques i dinàmiques socials, econòmiques i demogràfiques. Per aquest motiu, més enllà dels aspectes purament geogràfics o espacials que constitueixen les migracions (lloc de destinació i de sortida), existeixen uns components socials i demogràfics que ens permeten diferenciar grups de població que són més o menys propensos a realitzar una migració. Ens acostem així, al concepte de curs de vida. És important, doncs, prestar atenció en els comportaments migratoris entre els diferents grups d'edat i estrats socials existents a la nostra societat, ja que d'aquesta manera podrem establir pautes i tendències migratòries i, en darrere instància, definir l'estructura migratòria de la població d'un territori.

Existeixen un seguit d'experiències personals que corresponen en determinats moments del curs de vida d'una persona, com per exemple l'emancipació residencial, les primeres núpcies, l'inici de la descendència, l'entrada al mercat laboral, la jubilació... Experiències del curs de vida de les persones que donen lloc a fenòmens com la migració, la nupcialitat o cohabitació, la maternitat... Podem afirmar, per tant, que es produeix una selecció prèvia dels individus en l'espai de sortida i d'arribada de la migració.

Existeix, doncs, una estructura per edats dels migrants que presenta unes regularitats, la qual cosa ha permès a alguns autors definir un patró característic de perfil migratori per edats corresponent a una societat avançada on l'esperança de vida s'aproxima als 80 anys (Warnes, 1992), amb tres moments decisius en la migració. Són tres grups d'edat dels individus que, representant tres moments diferents del curs de vida de les persones, són els que tenen major propensió a migrar. A saber, el grup de 0 a 14 anys, el de 20 a 34 anys²⁴ i el de 65 i més anys. Però són, principalment, els joves adults (el grup de 20 a 34 anys) els que presenten una major propensió a la migració, ja que és precisament en aquesta franja d'edat quan se sol realitzar un canvi de residència. Aquest fenomen està relacionat en tres aspectes de la biografia de les persones. D'una

²⁴ Cal tenir present que el retard que es produeix actualment en el procés d'emancipació dels joves adults així com en l'entrada al mercat de treball, fa que alguns autors retardin també aquest grup d'edat situant-lo entre els 25 i 39 anys.

banda, la creació de noves llars, que implica en la majoria de casos l'emancipació residencial (generalment per la via del matrimoni²⁵) i de l'altra, l'entrada en edat activa i en conseqüència al mercat de treball. També cal incloure en aquest grup, i a pesar del retard actual en el calendari, l'inici o l'augment de la descendència. Coincideixen per tant, diferents tipus de mobilitat en una sola franja d'edat: la familiar, la residencial i la laboral²⁶. És precisament la propensió migratòria d'aquesta franja d'edat la que arrossega la població de les primeres etapes del curs de vida (dels 0 als 14 anys), més elevada en les primeres franges d'edat, ja que els pares són més joves.

Finalment el grup d'edat de 65 i més anys (o població inactiva) hauríem de diferenciar-lo en dos subgrups. D'una banda, els que es troben entorn l'edat de jubilació (60-70 anys), que un cop abandonades les obligacions laborals poden resituar el seu espai vital en funció de la seva valoració de diferents factors com la recerca d'una major qualitat de vida; i de l'altra, els de 75 i més anys, que solen presentar situacions de dependència (ja sigui pel deteriorament de la salut o per situacions de soledat), i requereixen d'espais adequats a la seva situació (en família, anant a la llar dels descendents, o en centres especialitzats)²⁷. Cal tenir present que en aquesta franja d'edat les dones migren més que els homes, fenomen associat a la major viduïtat d'aquestes. Tots aquest canvis en l'itinerari biogràfic dels individus poden desencadenar, doncs, en un canvi de residència, amb més facilitat que en d'altres etapes més estables de la biografia d'una persona. L'estructura migratòria per edats té unes repercussions diferencials sobre les diferents poblacions segons si es tracta d'emigració o d'immigració. És, però, la comprensió dels factors que produeixen la mobilitat bel que ens permet entendre el patró migratori per edats.

Un altre factor que influeix en les pautes migratòries dels individus és el component de classe. Alguns estudis (Módenes, 2003) han posat de manifest com són les classes altes, les que millor adapten l'habitatge a les necessitats canviants del curs de vida, assolint així, les seves expectatives residencials de manera més satisfactòria. El seu cicle residencial és acord amb el curs de vida, mentre que per les classes més baixes, s'han d'acontentar amb l'habitatge que van accedir durant la seva emancipació generant així, una certa "frustració residencial". De manera que: "La

²⁵ En el cas del nostre país, sol coincidir emancipació residencial amb la formació de parella, induït pel model dominant de tinença de l'habitatge (propietat privada) i pels preus actuals del mercat de l'habitatge.

²⁶ És per aquest motiu que alguns autors consideren que la mobilitat juvenil té un fort component estructural i per tant, és significativament independent de la conjuntura (Módenes i Recaño, 2003).

²⁷ Per aprofundir sobre les estratègies migratòries de les persones d'edat avançada, veure la publicació de la tesi doctoral de Dolores Puga (2004), "Estrategias residenciales de las personas de edad. Movilidad y curso de vida". Fundació La Caixa, BCN.

intensitat, la distància de la migració i el moment en què s'efectua són elements associats amb la posició social de l'individu." (Módenes i Pascual, 1998: 214).

Podem concloure, doncs, que no tots els grups d'edat tenen la mateixa propensió a migrar, des d'una òptica demogràfica, que no es migra aleatòriament en el territori, des d'una perspectiva geogràfica, ni que tots els grups socials tenen la mateixa proporció de mobilitat en l'espai, des d'una perspectiva sociològica. Des del punt de vista demogràfic existeixen, per tant, certes regularitats en les distribucions per edat de la migració extensible per a un conjunt determinat de països, amb característiques econòmiques semblants. Encara que, la relació existent entre la intensitat migratòria i edat "s'explica per l'efecte dels canvis d'estat lligats al cicle de vida més que per les mateixa edat." (Módenes i Recaño, 2003: 28). Així, són els joves adults els que presenten una major propensió a la migració: "La migració es un asunto que implica principalmente a jóvenes." (Recaño, 2004: 187). De manera que, les migracions es relacionen amb els diferents canvis i transicions que l'individu realitza al llarg de la seva vida, sobretot en els àmbits laborals i familiars.

2.3. Migracions i mobilitat residencial

Encara que sovint el concepte de migració i el de mobilitat residencial s'utilitzen de manera indistinta en diferents treballs o estudis d'investigació, existeixen apreciacions conceptuals que en diferencien el sentit i que cal tenir present per evitar confusions posteriors en l'àmbit d'estudi.

La migració se sol reservar per a aquells desplaçaments de llarga i mitjana distància, que superen l'àmbit administratiu municipal i que comporten per tant, una ruptura amb l'entorn o l'espai de vida. Per contra, la mobilitat residencial faria referència a aquells moviments que no superen les fronteres locals (moviments de curta distància, mobilitat local o desplaçaments intramunicipals) i que no representen un trencament amb l'entorn quotidià o que impliquen una certa continuïtat de l'espai de vida anterior. És per tant, l'espai i la xarxa de relacions quotidianes qui determina en última instància si es tracta d'una migració o d'un moviment residencial. Les causes d'aquesta distinció funcional es troben en dos motius principals (Módenes, 1998): d'una banda, perquè es considera l'àmbit municipal, una unitat funcional autònoma, de manera que el canvi d'un municipi a un altre representa una modificació del patró de vida. D'altra banda, existeix una limitació empírica, en tant que les estadístiques de migracions presenten el municipi com a unitat de referència mínima, a través dels quals s'identifica el desplaçament en l'espai.

Però el sentit d'aquests conceptes s'ha vist modificat en el temps i se'ls ha atribuït una sèrie de connotacions lligades a l'esdevenir històric. De manera que no són conceptes immòbils en el temps, sinó que han vist modificat el seu significat social: "En realidad de forma paralela a la evolución del enfoque teórico y metodológico de los estudios de movimientos migratorios, se ha producido un proceso de sustitución en el uso del concepto de migración por el de movilidad" (Puga, 2004: 35). És sobretot a partir dels anys 80 quan el concepte de mobilitat residencial va substituïnt al de migració.

El concepte de migració ha adquirit unes connotacions negatives amb el temps, ja que es vincula tradicionalment a un accident en el curs de vida de les persones. La migració ha representat la fugida no desitjada del lloc de naixement, per la recerca de noves oportunitats en altres espais. La migració obeeix doncs, a una necessitat econòmica que obligaria als individus a deixar el seu espai de vida. Així, l'èxode rural respondria perfectament a aquesta concepció de les migracions, ja que obeeix a una necessitat econòmica que implica un desplaçament en l'espai que segurament no es repetirà en la resta del curs de vida (si més no, per voluntat pròpia) d'una persona. Les migracions serien, doncs, pertorbacions en l'ordre social i en la mateixa ciència demogràfica.

El concepte de mobilitat residencial ja no adopta la forma de fenomen discret en la vida d'una persona, sinó que al contrari, s'entén com un procés o com a part de la trajectòria de l'individu. El concepte de mobilitat residencial és paral·lel al procés de modernització de la societat, de la mundialització, de la mobilitat immediata en l'espai, de la urbanització difusa... Respon en definitiva, a una nova idea de desplaçament vinculat al món modern: "Mientras que en las décadas pasadas el movimiento migratorio evidenciaba la imposibilidad de seguir en el lugar de origen, en la actualidad, movilidad residencial es cada vez más, sinónimo de movilidad social. El desplazamiento residencial se hace de forma paralela a transformaciones vitales que evidencian la integración positiva de la persona en las pautas de comportamiento y actividad de la sociedad." (Puga, 2004: 35). A diferència d'altres temps, la immobilitat s'ha convertit, doncs, en un concepte de connotació negativa, d'estancament social i personal.

Existeix, a més, un element resultant de la modernització de la societat que dificulta encara més una diferenciació nítida dels dos conceptes: l'ampliació de l'espai de vida. Els nous mitjans de transport (cada cop més ràpids), l'ampliació de les vies de comunicació (públiques i privades), les noves tecnologies, etc. Han permès una ampliació substancial de l'espai de vida i de les diferents

formes de coneixement social²⁸. De manera que a l'actualitat es pot realitzar una migració (entès com un canvi de residència més enllà de les fronteres municipals), sense que això impliqui una ruptura amb l'espai de vida. D'aquesta manera: “el valor funcional de los límites administrativos municipales en ese contexto cada vez es menor.” (Módenes, 1998: 32).

En definitiva, de la mateixa manera que existeixen unes dificultats evidents per a fer operatiu el concepte de migració, també existeix una dificultat per a diferenciar dos conceptes, a priori, sinònims, que no iguals. I és precisament aquesta confusió o difícil diferenciació dels dos conceptes el que porta sovint a un ús indistint d'aquests en els diferents estudis que s'han realitzat. Al llarg del present treball s'establiran els criteris que s'han escollit per a diferenciar la migració de la mobilitat residencial.

2.4. Les migracions internes

A diferència dels desplaçaments residencials (migracions) que es produeixen cap al territori o fora del territori delimitat, els canvis de residència poden donar-se dins de les mateixes fronteres territorials, la qual cosa no té incidència en el creixement total de la població. És el que es coneix com *migracions internes*. Així, la importància de les migracions internes és identificable no tan per les modificacions quantitatives de la població com pels canvis qualitius que comporta: “...la migració interna informa sobre una de les característiques qualitatives de la població: les seves pautes de distribució espacial, el grau d'urbanització, les tendències concentradores o desconcentradores, etc.” (Cabré, Módenes, Pascual, 1993: 2). D'aquesta manera, a través de les migracions internes podem conèixer les àrees més dinàmiques del territori.

De manera general, es considera que les migracions internes poden tenir tres tendències:

- D'una banda, les migracions de curta distància (generalment coincidents amb la mateixa comarca per a l'àmbit territorial català), com un tipus de mobilitat residencial (ja sigui per un procés d'emancipació residencial o per la recerca de major qualitat de vida). Els fluxos relacionats amb les necessitats de l'habitatge es tradueixen en general en la proximitat a la zona de residència anterior (per tal de mantenir el mateix espai de vida)

²⁸ En aquest sentit Pascual i Cardelús parlen de les conseqüències derivades d'aquesta forma de desenvolupament modern entre les quals destaquen la superficialitat del coneixement i una forma d'assentament més dèbil en el territori, així com el creixement de la mobilitat potencial. (Pascual i Cardelús, 1998).

- D'altra banda, les migracions de mitjana distància dins del conjunt del territori que permeten visualitzar les direccions de les relacions comarcals (o unitats administratives de referència), ja siguin de dependència o de cohesió (delimitació d'àrees funcionals).
- Finalment, les migracions de llarga distància, vinculat en aquest cas a les dinàmiques econòmiques i per extensió del mercat laboral del territori (ja sigui per un fort desenvolupament econòmic o per un procés de depauperització) o també lligat a les migracions de retorn.

No obstant això, aquest esquema que podríem anomenar tradicional o clàssic es dilueix amb el fort desenvolupament de les vies de comunicació dins del territori, i dificulten fins a cert punt, l'establiment de causes sobre el fenomen migratori i la distància que el justifiquen. Per això resulta molt interessant veure les vinculacions en el territori entre el desenvolupament de vies de comunicació i els assentaments de la població²⁹. En qualsevol cas, la distància com a factor explicatiu de la intensitat de les migracions és un element a tenir present, tenint en compte a més, que aquesta continua representant un cost afegit de la migració. Per tant, hem de pensar que com més curtes siguin les distàncies més intenses seran les migracions³⁰.

Existeix encara un altre factor característic del sistema productiu actual generador de migracions de mitjana i llarga distància: és la inestabilitat del mercat laboral, conseqüència directe, entre d'altres, de la forta flexibilització que s'ha produït en el sistema laboral. Així, a diferència de temps anteriors les migracions perden el caràcter definitiu per a convertir-se en migracions amb caràcter temporal. Aquest tipus de migració afecta sobretot a la població jove i està molt lligada a la conjuntura econòmica, amb la qual cosa es fa més difícil de detectar per les fonts³¹.

²⁹ Per aprofundir sobre aquesta qüestió, veure la tesi doctoral de Marc Ajenjo (2005) titulada "Evolució i caracterització de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L'accessibilitat com a variable intermèdia". Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia. Mimeo.

³⁰ Això ens condueix directament a un dels primers intents teòrics d'explicar el fenomen migratori: el de les *Lleis de Ravenstein* (1885). Segons aquest autor existeix una premissa bàsica sobre la qual se sustenta el fenomen migratori, que es pot resumir com "las corrientes migratorias entre dos zonas son proporcionales al producto de las poblaciones de dichas zonas e inversamente proporcionales a una potencia de la distancia que las separa." (Recaño, 1994).

³¹ Per aprofundir sobre aquesta qüestió, veure: Recaño i Cabré (2003), "Migraciones interregionales y ciclos economicos en España (1988-2001)", *Papeles de Geografía* (37), pp. 179-197.

3. Els moviments migratoris interns a Catalunya (1975-1995). Aportacions teòriques i empíriques³²

Catalunya ha estat històricament un territori de pas. De fenicis fins a àrabs, passant pels grecs, romans, visigots han estat presents en el territori que actualment s'identifica com a Catalunya. Un cop assentada la població sobre el territori, Catalunya ha rebut continues entrades de població provinent de fora de les seves fronteres³³. Ha estat, doncs, un territori d'acollida de la immigració des de temps antics. No endebades, si alguna cosa ha caracteritzat aquest territori ha estat el fet que s'ha constituït sobre la base d'una forta tendència migratòria de la població, ja sigui per les corrents migratòries procedents de l'exterior, com dels moviments realitzats a l'interior de Catalunya³⁴. La baixa fecunditat present en el territori català (model més pròxim al francès que a l'espanyol) a partir de la segona meitat del s.XIX, ha contribuït a convertir el fenomen migratori en una qüestió central per conèixer l'evolució i l'estructura de la població catalana.

3.1. Les migracions a Catalunya al segle XX. Antecedents històrics

El desenvolupament econòmic i industrial de Catalunya al llarg del segle XX³⁵, especialment durant les dècades del 1910-1930 i 1950-1970 (on el saldo migratori supera sempre el 10‰ anual), serà el principal reclam dels contingents migratoris provinents de la resta de l'Estat espanyol³⁶ (d'Aragó, de les Illes Balears i del País Valencià en un primer moment i posteriorment

³² Abans d'inserir-nos en aquest apartat, m'agradaria deixar constància que l'estudi de les migracions internes a l'Estat espanyol ha generat nombrosa literatura al respecte, conseqüència dels intensos fluxos migratoris que es produeixen al llarg del segle XX entre diferents zones del territori estatal. No obstant això, en el cas català, l'estudi de les migracions internes no és tan prolífera, ja que són sobretot els desplaçaments provinents de la resta de l'Estat els que dominaran el sistema migratori. El model emergent de sistema migratori que sorgeix durant la dècada dels 70, i que comporta una disminució i moderació dels fluxos i un sistema més equilibrat territorialment, fa que disminueixi l'atenció dels especialistes en aquest fenomen.

³³ La immigració de francesos i occitans durant els segles XVI i XVII és la més antiga que s'ha documentada gràcies als estudis de Jordi Nadal. Al llarg del s.XIX els immigrants provenen dels antics territoris de la Corona d'Aragó: Aragó, València i Illes Balears.

³⁴ A pesar que Catalunya ha estat un territori amb una forta tendència immigratòria cal tenir present que l'emigració de catalans/es a l'estranger ha estat també una realitat en la història d'aquest país, amb capítols històrics destacats com l'exili provocat per la repressió franquista o l'emigració cap a Amèrica en el context de l'Europa colonial.

³⁵ Catalunya serà el país capdavanter en el conjunt de l'Estat en realitzar el procés de reconversió de les estructures productives industrials, que generarà una economia dinàmica i d'alta ocupació. Encara que no serà un procés homogeni, ja que és sobretot Barcelona i la resta de capitals provincials qui centralitzaran aquest procés, coexistint igualment amb grans àrees del territori català que viuran l'exòde rural de la població.

³⁶ Donada la gran envergadura del fenomen, la literatura temàtica ha parlat sovint "d'onades migratòries".

d'altres zones de l'Estat com Andalusia o Múrcia), que trobaran en la ciutat de Barcelona i el seu entorn més immediat una font de noves oportunitats. És precisament el resultat d'aquest procés d'èxode rural³⁷ el que generarà l'actual àrea metropolitana de Barcelona en una clara tendència de concentració urbana o procés d'urbanització. També però, a l'interior de Catalunya i, al llarg del segle XX, es reproduirà el model d'èxode rural que es dona pel conjunt de l'Estat: “De todas formas, la mayor parte de las migraciones protagonizadas por catalanes han tenido por marco la propia Catalunya: migraciones del campo a la ciudad y de las provincias de Tarragona, Lleida y Girona hacia Barcelona.” (Cabré, 1982: 34).

De fet, el cas català representa una excepcionalitat en el context europeu, no només per l'envergadura de la immigració, sinó pel precoç i ràpid descens de la fecunditat, la qual cosa donarà com a resultat el que la Dr. Anna Cabré ha definit com el sistema català de reproducció³⁸ (Cabré, 1999). La immigració a Catalunya ha estat, doncs, una constant en tot el segle XX fins als 80, però que es reprendrà altra vegada i amb certa intensitat en finalitzar el segle³⁹. Tant és així, que segons estimacions de Cabré, l'any 1980 un 60% de la població de Catalunya era fruit directe o indirecte de la immigració.

Així, doncs, la dinàmica migratòria que es produeix en territori català al llarg del segle XX no es pot desvincular del conjunt de l'Estat, ja que Catalunya (juntament amb Madrid i les tres províncies del País Basc) representa un focus d'atracció urbana i de dinamització econòmica (especialment Barcelona i entorn immediat) per a la població de les zones rurals i més empobrides de l'Estat, així com del propi territori català, donant lloc a moviments de grans contingents de població. Però en aquest model migratori de caràcter econòmic i on el mercat laboral representa

³⁷ L'any 1959 representarà un punt d'inflexió en el procés d'èxode rural que estava vivint el conjunt de l'Estat, en aprovar-se el Pla d'Estabilització Econòmica. Era l'inici d'un nou model de desenvolupament econòmic, sota premisses liberals, que obria l'economia de l'Estat al mercat capitalista mundial i que superava el model autàrquic instaurat pel franquisme. Les reformes en el sector agrari i el desenvolupament industrial posterior al nou model econòmic liberal van ser la solució d'última instància a un problema econòmic que amenaçava la supervivència del propi règim.

³⁸ El sistema català de reproducció és el nom de la publicació de la tesi doctoral d'Anna Cabré on fa un repàs dels principals fenòmens demogràfics de les generacions catalanes nascudes del 1880 al 1960. La tesi és en origen la resposta al llibre de Josep Vandellós “Catalunya poble decadent”. Existeixen diverses edicions del llibre de Vandellós.

³⁹ Per a una aproximació general al fenomen migratori a Catalunya al llarg del segle XX, veure: Cabré, A. “Les migracions a Catalunya. 1900-2000” a *Papers de Demografia* (38). En aquest article se'ns ofereixen dades força interessants. Cabré estima que la població immigrada a Catalunya durant el període 1900-1980 pot arribar als 3.000.000 de persones.

un factor explicatiu bàsic, existeix també un rerafons polític en la decisió migratòria dels individus, generalment provocada pel caràcter repressiu del règim franquista⁴⁰.

Aquest model migratori (caracteritzat pels moviments de llarga i mitjana distància) té any de caducitat, que alguns autors han fixat en el 1975 (veure bibliografia de Cabré, Módenes, Recaño o J. Pascual). Però les conseqüències sobre l'estructura de la població de les regions d'emigració (ja que gran part de la població migrant era adult jove), es troben encara presents en molts territoris i s'apunta com a causa del fort envelliment de població de les zones rurals (Recaño, 2004).

La crisi econòmica de finals dels 70, juntament amb el desenvolupament d'altres zones de l'Estat van provocar un fre al continuat moviment migratori que s'havia produït fins al moment, no només des de l'exterior de Catalunya, sinó que també representa la fi de l'èxode rural de l'interior de Catalunya⁴¹. És també en aquest període quan s'inicien les migracions de retorn i finalitza el procés de concentració urbana (de fet des de finals dels 70, Barcelona es configura com a zona d'emigració). Així, doncs, els anys setanta suposen una ruptura amb el model imperant de migracions a Catalunya durant al segle XX i s'inicia a partir dels vuitanta una lenta reassignació del paper funcional del territori català.

Donada la importància numèrica de les migracions exteriors a Catalunya (per citar només un exemple, en la dècada dels 60 el saldo migratori representava el 60% del creixement total de la població catalana (Pujadas i Mendizabal, 1991), les migracions internes a Catalunya han quedat sovint en un segon terme, però que sorgirà amb força a partir de la dècada dels 80, quan s'inicia un fenomen fins llavors mai conegut en la història recent: Catalunya mostra per primera vegada un saldo migratori negatiu, la qual cosa representa una ruptura amb una tendència definida al llarg del segle XX i la pràctica desaparició del creixement de la població catalana. És així, com s'arriba en el quinquenni 1981-1986 a un saldo migratori negatiu, amb una pèrdua de quasi 100.000 persones pel conjunt del territori català, sobretot per a Barcelona ciutat (Pujadas i Mendizabal, 1991).

⁴⁰ Aquest aspecte es troba actualment en investigació per part de Martí Marín, membre de la UAB. Una mostra dels lligams existents entre migració i repressió/factors polítics és la tesi doctoral d'Angelina Puig i Valls, publicada el 1990 i que porta per títol: "De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració una realitat no econòmica 1920-1975". Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo.

⁴¹ Hem de tenir present també que durant el llarg període que abasta el règim franquista es produeix una homogeneïtzació, a nivell territorial, del mercat de treball a favor del sector serveis, així com un procés d'assalarització de la població, davant del model agrari que dominava la Península a l'iniciar-se el règim.

És segurament la forta reducció de la immigració⁴², la que comença a situar en primer pla els moviments que es produeixen a l'interior de Catalunya, que lentament agafaran un pes creixent, no només en l'àmbit acadèmic, sinó també d'intensitat. S'inicia una nova tendència de redistribució de la població en el territori que s'ha definit de moltes i variades maneres, però que en general reflecteix un procés de desconcentració urbana de Barcelona i la rodalia més immediata⁴³. D'aquesta manera el fenomen de les migracions internes es converteix en un component dinàmic de redistribució espacial de la població. No obstant això, donada la forta tradició immigratòria i la intensitat que havia adquirit en determinades dècades del segle XX (en especial les dècades 1910-1930 i 1950-1970) la migració interior és vista en un primer moment com un fenomen marcadament moderat i de relativa importància.

3.2. Migracions internes a Catalunya: tendències i models

Com en la majoria de societats modernes, a Catalunya el desenvolupament industrial es tradueix en un fenomen de migracions internes: el despoblament rural. Les migracions rural-urbà (també anomenades *èxode rural*) han caracteritzat la major part de les migracions internes de Catalunya durant gran part del segle XX, donant com a resultat una concentració creixent de la població del territori a Barcelona i als altres centres industrials⁴⁴.

Podem diferenciar en essència i esquemàticament dos models de migració interna a Catalunya al llarg del segle XX:

- Una primera tendència, que adopta en el moment actual una dimensió històrica, que es relacionaria amb una migració de caire tradicional (també coneguda pel nom d'èxode rural), consistent en els desplaçaments de les zones més agràries a les més industrials. Aquest tipus de migració, que sol ser de llarga distància, respondria a un caràcter fortament econòmic, és a dir, que és causada per la recerca de noves oportunitats laborals (vers els centres industrials). És un procés vinculat, doncs, a la industrialització i al mercat de treball.

⁴² S'ha de tenir present que, encara que els saldos migratoris d'aquest període siguin negatius, no implica la desaparició absoluta de la immigració, sinó que pot ser resultat del major pes de l'emigració per sobre de l'entrada de població en el territori com havia succeït fins al moment.

⁴³ Cabré, Módenes i Pascual parlen per exemple en *l'Informe de les migracions internes a Catalunya* d'un procés de "metropolitització" en referència al creixent procés de mobilitat interna.

⁴⁴ Per a més informació veure: Vidal (1979); i, Vidal i Recaño (1996).

Presenta en general una unidireccionalitat dels fluxos, comportant una especialització territorial: regions clarament emissores de població en front de zones receptores. Aquesta migració afecta especialment al grup de joves adults, que són els que entren en el mercat de treball. Aquesta situació ha estat definida com el sistema de mobilitat clàssic i que caracteritza gran part de les migracions del segle XX a l'Estat espanyol (Pujadas, García Coll, Puga, 1995). Les conseqüències demogràfiques que genera aquest model migratori es poden resumir bàsicament en dos (Recaño, 2004):

1. Esgotament dels potencials migrats de les zones d'expulsió. L'emigració de joves genera una dinàmica de baixa nupcialitat, desnatalitat i com a resultat l'existència de generacions buides (envelliment de la població).
2. En l'altre extrem, en les zones urbanes receptores, l'arribada de joves produeix un augment de la nupcialitat, la natalitat i en conseqüència dona lloc a generacions plenes⁴⁵.

Així, doncs, "Los desplazamientos de mano de obra como instrumento en las estrategias de redistribución espacial de los factores de producción, en aras de una mayor eficiencia económica, intensifican, como es sabido, los desequilibrios entre regiones." (Recaño, 1994: 182).

Actualment, però, els desplaçaments de mitjana i llarga distància vinculats a les característiques del mercat laboral es mantenen com a factor determinant de les migracions, més encara en un context de flexibilització i temporalització del mercat de treball. Existeix a més, a l'actualitat, una modalitat de migració de llarga distància no relacionada amb aquest sistema de mobilitat clàssic. Són les migracions de retorn⁴⁶.

⁴⁵ Aquests resultats ens situen a l'extrem oposat de les aproximacions teòriques que veuen en les migracions una font d'equilibri territorial, ans al contrari, aquestes accentuen les diferències entre regions.

⁴⁶ Les migracions de retorn són conseqüència dels intensos processos migratoris que es van produir a l'Estat espanyol durant les dècades dels 50, 60 i principis dels 70. A partir de la crisi econòmica de finals dels 70 s'intensificaran els fluxos de retorn (encara que iniciats en la dècada anterior) des de les zones tradicionalment immigratòries. S'inverteix així, l'èxode rural, i les zones emigratòries arriben a conèixer saldos migratoris positius. Catalunya com a zona fortament immigratòria coneixerà de primera mà aquest fenomen de retorn. També formaran part d'aquest procés de retorn, els contingents de població que van emigrar a Europa durant el franquisme a la recerca d'oportunitats laborals.

Una bona aproximació a les migracions de retorn des d'una òptica interna del conjunt de l'Estat ens l'ofereix un article del Dr. Recaño que porta per títol: "Las migraciones internas de retorno en España durante la

- Una segona tendència, aquesta de caire més recent, que ja no respon a causes econòmiques o de mercat de treball, sinó que es caracteritza per ser una mobilitat de tipus residencial, definint un recorregut de menor distància que el model anterior. És una migració de caràcter urbà lligada al mercat immobiliari i al concepte de qualitat residencial. Aquesta migració de curta distància busca la proximitat a la zona de residència anterior, la qual cosa afavoreix minimitzar la ruptura amb l'espai de vida.

També aquest model migratori d'expansió urbana genera unes certes conseqüències, donat que se centra espacialment en l'oferta d'habitatge. El resultat pot donar lloc a creixements accelerats de població amb importants desequilibris en la seva estructura.

Aquest esquema, que a priori pot semblar molt senzill, mostra complexitats creixents a mesura que finalitza el segle XX. D'una banda, la immigració exterior d'estrangers reapareix amb força al territori català, creant la seva pròpia dinàmica migratòria, però que responen de nou a un model de migració econòmica de recerca de noves oportunitats i que ens aproximaria en certa manera al sistema migratori clàssic. D'altra banda, un nou impuls econòmic del territori superada la crisi del petroli de finals dels 70, que deriva en una transformació funcional del territori (amb fortes àrees turístiques, l'extensió pel territori d'àrees residencials i urbanització creixent de l'espai) i un desenvolupament creixent de les vies ràpides de comunicació, amb la qual cosa la mobilitat residencial es precipita cap a distàncies cada vegada superiors. Tot això dona com a resultat una intensificació de la migració interna: ja sigui per la cerca laboral, per la recerca d'una major qualitat de vida o pels condicionats del mercat de l'habitatge. Aquest no és, no obstant això, un fenomen identificable en exclusiva al territori català, sinó que respon a les dinàmiques pròpies de les societats més desenvolupades (el que alguns anomenen societats postindustrials). És, en tot cas, un procés característic de les societats postransicionals en el marc de la segona transició demogràfica⁴⁷.

El desenvolupament econòmic i territorial de Catalunya en els anys recents (identificable a partir de la dècada dels 80), dilueix l'esquema clàssic de migracions unidireccionals, és a dir, la delimitació d'àrees d'emigració i de regions d'immigració, convertint el territori en un espai on conflueixen diverses direccions i sentits de la migració interna. Es constitueix, doncs, un nou

primera mitad de la década de los noventa: implicaciones demográficas territoriales", Scripta Nova, vol VIII, nº157.

⁴⁷ Per aprofundir sobre la teoria de la segona transició demogràfica veure: Cliquet, (1991), "The second demographic transition: fact or fiction". Strasbourg, Council of Europe.

sistema de mobilitat plenament vinculat amb el desenvolupament econòmic i social del país. El desenvolupament territorial passa també per un procés de canvi i millora de les àrees no urbanes.

D'aquesta manera el sistema que identificava les zones rurals o agràries, com a zones d'emigració i les zones urbanes i industrials com a receptores de població, ha estat superat per un esquema més complex. Ni podem identificar les zones rurals amb les zones agràries ni es pot identificar amb facilitat les zones urbanes amb les industrials. No obstant això, sí que podem afirmar que les zones que han estat tradicionalment receptores de població presenten un major percentatge de mobilitat que els espais tradicionalment emigratoris (Cabré, Módenes, Pascual, 1993).

És el fenomen de la suburbanització⁴⁸ creixent (o desconcentració de la metròpolis) en l'àrea urbana, en especial la de Barcelona i l'entorn més immediat, la que més concentra els fluxos migratoris. De fet, aquest fenomen respon a una lògica evident: d'una banda, Barcelona i la seva àrea d'influència concentren gran part de la població resident al territori català i, de l'altra, podem dir que des dels anys 80, les migracions de curta distància són el model dominant a Catalunya. Es constata, doncs, que a major desenvolupament urbà del territori (creació d'espais de funcionalitat urbana) es dona un augment de les migracions residencials (de curta distància).

A mode de conclusió hem de tenir sempre present que els moviments migratoris a Catalunya (així com a la resta de països) està fortament relacionat amb la conjuntura econòmica del moment: la contracció econòmica té un clar efecte d'estancament migratori de la població (disminució de les expectatives i oportunitats que alimenten les sortides), mentre que el desenvolupament econòmic propicia dinàmiques migratòries. Pel que fa a les migracions a Catalunya podem establir un període de transició en el decenni 1975-1985 (coincidint amb la crisi del petroli i la transició política a l'Estat) cap a la nova situació del quinquenni final dels 80 (Pujadas, García Coll, Puga, 1995).

⁴⁸ La suburbanització o desurbanització és el procés a través del qual es produeix una "pèrdua d'intensitat relativa demogràfica i econòmica d'algunes ciutats centrals o sistemes urbans principals a favor d'una intensificació dels creixements dels sistemes urbans secundaris." (Castañer, 1994: 65).

3.3. L'emergència d'un nou model migratori. De la concentració a la desconcentració urbana

“L'any 1975 va representar un punt de ruptura amb molts dels aspectes demogràfics de la població a Catalunya, entre els quals cal destacar l'evolució dels moviments migratoris.” (Ajenjo, Arribas, Blanes, Mendizàbal, Módenes, 1998: 47). En els anys 80, les migracions internes comencen a presentar unes caracteritzacions pròpies i diferenciades de períodes anteriors, però sense la presència encara de la immigració estrangera que, a partir dels anys noranta introduirà un factor de complexitat en el fenomen. Amb la pràctica desaparició de la immigració exterior (sobretot dels fluxos establerts amb l'Estat espanyol que havien dominat les dècades precedents), la migració interior es constitueix com el flux més important. Segons el cens de 1991, un 8,6% de la població catalana havia canviat de municipi durant els darrers deu anys (Pascual i Cardelús, 1998). Un volum prou significatiu per a tenir en compte, i que consolida un model que creixerà al llarg de la dècada.

La migració interna a Catalunya durant els anys 80 presenta un factor molt característic de la suburbanització: pèrdua de població de la ciutat de Barcelona, un fenomen de naturalesa similar a la que presenten altres àrees metropolitanes dels països més desenvolupats. Mentre Barcelona capital contempla un fenomen emigratori, la resta de la regió metropolitana es veu afavorida per l'arribada de població procedent de la capital, en especial incidència en aquelles comarques de l'entorn metropolità com el Vallès, el Maresme i el Baix Penedès. Igualment, el fort desenvolupament d'àrees turístiques (altament localitzades a la costa del Mediterrani), es configura també com un receptor de la població provinent de la capital catalana. Els sistemes costaners presenten durant aquesta dècada les taxes de migració neta més elevades del territori català (Cabré, Módenes, Pascual, 1993). A pesar que el desenvolupament turístic es concentra a la costa, també el Pirineu català comença a desenvolupar un turisme creixent, vinculat a un tipus d'activitats turístiques com l'esquí o l'hostaleria, que provoca un canvi de tendència històrica i que comporta un creixement migratori (amb especial incidència a la Vall d'Aran).

El desenvolupament territorial del conjunt del país, comporta que, no només Barcelona i la seva àrea d'influència directa es presenti com una regió d'alta mobilitat, sinó que altres espais de Catalunya comencin a crear dinàmiques de mobilitat creixent, com és el cas del conjunt urbà Figueres, Girona, Olot i Banyoles. La regió metropolitana de Barcelona continua, però, concentrant gran part de les migracions totals que es donen en el territori català, sent d'un 60% en aquesta dècada (Cabré, Módenes, Pascual, 1994).

No obstant això, en algunes comarques (a part del Barcelonès, per l'efecte sobretot de la seva capital) persisteix una pèrdua de població per efecte de la migració, com el cas de la Terra Alta o l'Alta Ribagorça; comarques d'altra banda, marcadament rurals. Aquesta dinàmica és un clar exemple de la complexitat creixent del fenomen migratori per una banda, i de l'altra de la dificultat d'establir àrees amb comportaments migratoris homogenis pel que fa a la direcció, com és el cas de Barcelona i la seva àrea metropolitana (amb comportament antagònics entre les comarques integrants). No obstant això, es poden establir zones d'elevada mobilitat i zones de baixa mobilitat. En les zones d'intensa mobilitat hi trobem l'arc costaner català, amb centre gravitatori a la regió metropolitana i, un segon arc a la serralada pirinenca (de Viella fins a Puigcerdà) arribant a l'àrea de Girona. L'interior del territori català apareix, a diferència de les zones indicades, com a una àrea de baixa mobilitat migratòria.

Així, les comarques amb saldos migratoris negatius, acostumen a presentar una mobilitat interna força baixa. Acostumen a ser comarques de tipus rural o agrícola, amb poca població i baixes expectatives per als seus joves. Mentre que les comarques que tenen saldos migratoris positius acostumen a tenir una mobilitat interna força elevada, de manera que mostren un indicador de dinamisme de la comarca (Ajenjo, Arribas, Blanes, Mendizàbal, Módenes, 1998).

3.3.1. Caracterització de les migracions internes a la dècada dels 80

Podem establir, doncs, diferents característiques i tendències que es produeixen en el fenomen migratori intern a Catalunya a la dècada dels 80:

- La redistribució territorial de la població a l'interior de Catalunya es deu principalment als moviments migratoris, amb una tendència creixent al llarg de la dècada dels 80 (Ajenjo, Arribas, Blanes, Mendizàbal, Módenes, 1998).
- Finalització del procés de concentració urbana a Barcelona i primera corona. La comarca del Barcelonès presenta uns alts percentatges de concentració urbana (alta densitat) i de falta d'espai urbà, la qual cosa potencia l'expulsió de població d'aquesta regió. Aquest tipus de model s'ha definit com expulsor-industrial (Pujadas, García Coll, Puga, 1995) i que és conseqüència directa de la crisi industrial de finals dels 70 i principis dels 80, amb el posterior procés de reconversió industrial, i que dóna inici a les migracions de retorn. Afecta sobretot als grups per sobre dels adults-joves, ja que en el cas d'aquest grup, la crisi frena la seva sortida per falta d'expectatives en altres zones.

- Augment del pes d'altres parts del territori català, principalment de la zona litoral, gràcies al desenvolupament turístic que experimenta la regió.
- Reestructuració direccional dels fluxos migratoris: ruptura del monopoli dels grans centres industrials. La tendència unidireccional deixa pas a un model migratori més complex i amb múltiples direccions.
- Augment de les migracions de curta⁴⁹ i mitjana distància (intracomarcals i entre comarques adjacents) davant de les de llarga distància que havien dominat fins al moment.
- Procés de desconcentració⁵⁰ de la població resident a Barcelona, que és assimilat en gran mesura per la pròpia àrea metropolitana, però a diferència de períodes anteriors, es realitza en els punts més allunyats del centre. Aquest fenomen implica el creixement de l'espai metropolità (extensió de les àrees metropolitanes). Així per exemple, el saldo migratori més positiu en el darrer quinquenni dels 80 es troba en aquelles comarques que configuren un arc al voltant del nucli central de la regió metropolitana com són l'Anoia, el Maresme, el Baix Llobregat, el Baix i l'Alt Penedès o el Vallès Oriental i Occidental (Sancho i Ros, 1994). Gran part d'aquest saldo és atribuïble a l'expulsió de població del Barcelonès, però també d'altres municipis de la primera corona metropolitana presenten problemes de saturació urbanística i de falta de disponibilitat de sòl urbanitzable, la qual cosa contribueix a l'expulsió de població més enllà de la seva corona. El problema d'espai que presenten determinats municipis de l'àrea metropolitana representa un factor d'oportunitat pels municipis més exteriors, i amb més disponibilitat de sòl per urbanitzar, la qual cosa contribueix també a la disposició de preus més reduïts de l'habitatge. El procés de suburbanització s'estén, doncs, cap a la segona regió metropolitana i en alguns casos més enllà d'aquesta⁵¹. Es produeix, doncs, una recomposició territorial a través de les àrees metropolitanes.

⁴⁹ Aquesta xifra es veuria incrementada si afegíssim aquells moviments que, encara que representen un canvi de província i per tant de llarga distància, podrien ser considerats com a migracions residencials de curta distància en tractar-se de municipis limítrofs provincials.

⁵⁰ Aquest procés és conegut per múltiples designacions com desurbanització o ciutat difusa, però totes elles posen èmfasi en la idea que s'ha passat d'una ciutat autosuficient i físicament ben delimitada a un espai difús, amb límits més amplis (Castañer, 1994). Aquest procés evolutiu de l'estructura urbana és conseqüència de la descentralització de l'activitat econòmica.

⁵¹ La desconcentració urbana o l'expansió de l'àrea metropolitana no ha de ser vist com un model simplista de creixement homogeni cap a l'exterior (formant perfectes anelles concèntriques), ja que l'espai no és ocupat uniformement: "La metropolització es fa mitjançant la incorporació i transformació desfasada en el temps i l'espai d'espais rurals, però també mitjançant la incorporació d'espais urbans preexistents més petits, de menor escala jeràrquica, però que formen espais de relació autònoms." (Módenes, 1995: 3). El treball de Módenes, pretén, doncs superar la visió jeràrquica entre el centre i la perifèria de la regió metropolitana, ja

- Aquest procés de suburbanització està plenament relacionat amb el concepte de “qualitat de vida”: municipis que ofereixen un entorn natural preservat, sense contaminació ambiental, una bona cobertura de serveis i unes bones comunicacions amb les capitals catalanes: tot allò que Barcelona no pot oferir als seus habitants, donat el seu procés de configuració històrica d’alta densitat urbana.
- Creació d’espais funcionals autònoms en el territori. D’una banda l’àrea Tarragona-Reus-Valls i per altra l’àrea Girona-Figueres-Banyoles-Olot.
- També durant el darrer quinquenni dels 80, trobem per primera vegada en molt temps, saldos migratoris positius en certs espais rurals (que no agraris) de determinats municipis del prelitoral català, propers en molts casos a les principals vies de comunicació i de desenvolupament industrial, i que disposen d’una agricultura modernitzada.
- Pèrdua de població de les comarques més afectades per la crisi econòmica dels 70 i que havien estat centres de desenvolupament industrial i metal·lúrgic (com el Berguedà o el Ripollès) o zones agrícoles (tradicional de secà) de tradició emigratòria que presenten unes estructures de població envellida (Conca de Barberà, Alta Ribagorça, la Segarra, les Garrigues...).

El resultat d’aquesta nova dinàmica en la localització de les migracions és que els municipis i les comarques que havien tingut un alt creixement migratori en la dècada dels 60 i part dels 70, presenten en la dècada dels 80 un creixement migratori negatiu causat entre d’altres per la densificació urbana, la contaminació i l’encariment de la vida quotidiana, en especial de l’habitatge. Les condicions oposades es donen en les zones que presenten creixements positius (Pujadas i Mendizabal, 1991).

Cal tenir present que l’emergència d’aquest nou model migratori, respon també a la redistribució interna, a l’interior de les àrees urbanes (especialment Barcelona, però també en la resta de capitals catalanes), de les masses migratòries procedents de la resta de l’Estat espanyol durant la dècada dels 50 i 60 i, en menor mesura, dels 70: “Se trata de un proceso de ajuste espacial en el que tienen especial protagonismo: el asentamiento de la población inmigrante en una vivienda más o menos definitiva, la optimización de las distancias en los desplazamientos que realizan los hogares entre el lugar de trabajo y el domicilio, un vez conseguida la estabilidad

que aquesta, a la vegada, s’estructura en subàrees o subcentres metropolitans, de manera que també es donen processos de suburbanització en les ciutats no centrals de la regió metropolitana.

laboral y la búsqueda de una mayor calidad residencial tras haber pasado, en algunos casos, por una fase en la que se había ocupado una infravivienda.” (Recaño, 2004: 193).

3.3.2. Mobilitat residencial: un model emergent

Com ja s’ha dit en la introducció d’aquest treball, la mobilitat residencial fa referència en els seus orígens a un desplaçament intramunicipal⁵². També s’ha dit, però que a partir de la dècada dels 80, aquest concepte comença a reemplaçar la utilització de migració, en tant que no tot desplaçament fora de les fronteres municipals comporta una ruptura amb l’espai de vida anterior. D’aquesta manera la distància ens permetrà diferenciar entre la mobilitat residencial (desplaçament de curta distància) i la migració (desplaçament de llarg distància dins del territori català). Es tracta de dos tipus de mobilitat amb motivacions diferenciades, ja que la mobilitat residencial està vinculada al curs de vida i familiar de les persones (causes estructurals), mentre que la migració es vincula més a qüestions laborals o econòmiques (causes conjunturals). De manera que la majoria d’estudis presenten la mobilitat intercomarcal com a mobilitat de llarga distància i la mobilitat intracomarcal com la mobilitat de curta distància⁵³ (Módenes i Pascual, 1998).

De fet, a Catalunya i al conjunt de l’Estat en general ha existit una escassa tradició de les migracions per motius únicament residencials (vinculats a l’emancipació i formació de la llar), que sovint eren realitzats en el propi municipi on es residia (i per tant, quedaven exclosos de ser considerats com a migracions). Diferents factors poden explicar aquesta absència de la mobilitat residencial en passades dècades. D’una banda, el règim de propietat privada que fixa la població al territori. Un segon element estaria vinculat amb la forta valoració que existeix en la proximitat a la residència familiar i, finalment, el sentit d’arrelament al lloc de naixement que existeix en general al nostre territori (García Coll, 2005). Però durant els anys 80 es consolida el model migratori de curta distància: el de la mobilitat residencial. Les dades empíriques constaten aquesta afirmació: aproximadament un 40% de les migracions internes de Catalunya durant la dècada dels 80 no traspassaven la frontera comarcal (Cabré, Módenes, Pascual, 1994). D’altra banda, l’estructura

⁵² Hem de tenir present que la EVR no contempla la mobilitat residencial intramunicipal. Les dades per aquest tipus de mobilitat només és possible trobar-les en els anuaris estadístics d’algunes grans ciutats o en l’Enquesta Sociodemogràfica del 91. Cal tenir present però, que els efectes de la mobilitat dins del municipi sobre la distribució espacial de la població són menors. De fet, els estudis indiquen que per cada migració s’efectuen entre un i dos canvis residencials intramunicipals (Módenes i Pascual, 1998; Módenes, 2007).

⁵³ Consideració a part, però, per al nucli de l’àrea metropolitana, en tant que aquesta implica la integració funcional dels municipis que formen part d’aquesta.

d'edat de les migracions era per aquesta dècada força jove, situant-se els percentatges més alts en la franja d'entre 25 i 39 anys (Pascual i Cardelús, 1998), període d'edat en què succeeixen alguns dels esdeveniments més importants relacionats amb el curs de vida de les persones: l'emancipació residencial, la constitució d'un nou nucli familiar (formació de parelles), l'entrada al món laboral... Són migracions que es poden relacionar, doncs, amb la mobilitat residencial, ja sigui per l'emancipació de l'individu, la creació d'una nova unitat familiar, etc. Pel que fa a les mitjanes o llargues distàncies dins del territori català, hem de pensar en una qüestió de centralització o periferització, acumulant migracions de llarga distància aquelles comarques més perifèriques. Igualment Barcelona capital, juga encara un paper gravitatori important, ja que comarques llunyanes establiran fluxos migratoris de més llarg distància.

En definitiva, tant l'estructura d'edats dels migrats (concentració en les edats adult jove), com la consolidació d'un model migratori de curta distància (intracomarcal) ens suggereixen que ens trobem davant d'un fenomen de mobilitat residencial, fenomen que d'altra banda, se sol relacionar amb una tendència estructural inherent en el desenvolupament de tota societat⁵⁴. En menor mesura trobaríem els desplaçaments relacionats amb la jubilació o per mobilitat laboral, així com les migracions de retorn (que en aquest cas solen presentar una mobilitat de major distància), en el qual es troba un contingent important d'efectius de les onades migratòries dels anys 60 en edat de jubilació.

No podem obviar però, la importància que juga el mercat immobiliari en l'orientació dels fluxos migratoris, el qual és un factor determinant en l'estructura social del territori⁵⁵ (principal causant de la segregació social de l'espai). Per la seva part, en un model de mobilitat residencial, el mercat laboral jugaria un paper secundari.

3.3.3. Recopilació. La transició dels models migratoris a Catalunya (1975-1985)

Podem afirmar, doncs, que a mitjans dels 70 el sistema migratori a Catalunya experimenta una ruptura amb el model anterior dominant, que pot considerar-se esgotat, plenament vinculat fins llavors amb la dinàmica que es produeix en el conjunt estatal. Emergeix a partir d'aquest moment, un nou patró migratori que va agafant força al llarg de la dècada dels 80, i que dona

⁵⁴ Per a una crítica a aquesta assumpció veure el text de Pascual i Cardelús (1998).

⁵⁵ En aquesta línia és interessant veure la classificació municipal realitzada pels doctors Recaño i Módenes en funció de les característiques socioeconòmiques i demogràfiques dels municipis catalans. Veure: Módenes i Recaño (2003), "El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya". Generalitat de Catalunya, Secretaria de Joventut.

protagonisme a la mobilitat de curta distància i per tant, es crea una dinàmica interna catalana pròpia, amb nous centres de recepció migratòria i un centre emissor: el Barcelonès. El model tradicional de mobilitat de mitjana i llarga distància queda, doncs, sobrepassat per la nova dinàmica de desplaçaments de curta distància, el qual és indicador de l'augment de la mobilitat residencial en el territori i que serà un dels eixos principals de la migració interna actual a Catalunya.

D'aquesta manera es produeix una transició entre un model de mobilitat rural-urbà (amb major protagonisme de les petites poblacions com a centres emissors) a un model de mobilitat interurbà, amb un procés de suburbanització de les concentracions urbanes. El període de transició (1975-1985), suposa a nivell general, una major convergència dels fluxos migratoris en tot el territori i un baix nivell de mobilitat migratòria (en comparació amb les dècades precedents) conseqüència entre d'altres, de la situació de crisi econòmica i laboral, el preu de l'habitatge, el cost de les hipoteques i l'absència d'alternatives reals al règim de propietat. (Módenes i Pascual, 1998).

També és important destacar que, encara que el model de curta distància (sobretot intracomarcal) és el predominant en les migracions a Catalunya durant els anys 80, a mesura que ha augmentat d'intensitat el fenomen, paral·lelament ha augmentat la distància recorreguda en l'espai (Cabré, Módenes, Pascual, 1994). L'augment de la distància es fa extensible, sobretot al conjunt de comarques veïnes, incrementant així, les àrees de cohesió del territori⁵⁶. D'aquesta manera es poden visualitzar quatre grans àrees de cohesió en el territori català, que responen a criteris de capitalitat provincial. Així, trobaríem Barcelona i la seva àrea metropolitana, les àrees de l'entorn de Girona, l'àrea de Ponent (girant entorn de Lleida) i finalment el triangle Valls-Reus-Tarragona. Es tractaria de noves àrees funcionals que superarien estrictament l'àmbit fronterer comarcal.

A pesar d'això, la població de la província de Barcelona presentava en la dècada dels 80 una clara preferència pel mateix municipi de residència a l'hora de canviar d'habitatge. Aquest fenomen, ha portat a alguns autors a afirmar que "existia una extraordinària preferència local, en un context urbà on ja s'apuntava clarament processos de desconcentració de la població." (Módenes, 2001: 294). Encara existeix, per tant, una elevada motivació local en les diferents etapes

⁵⁶ Castañer ens fa una aproximació a la idea d'àrea de cohesió amb la introducció del concepte *ciutat real* com a una "unitat social i funcional de residència, de treball i de consum..." "...aquesta ciutat real no és una realitat física d'edificació compacta, sinó que és discontinua en l'espai." (Castañer, 1994: 66). Per aprofundir sobre les àrees de cohesió a Catalunya en base la mobilitat laboral, veure: Castañer, 1994.

del cicle familiar⁵⁷, el qual s'ha d'entendre com a una estratègia per a fer compatible la vida laboral i la vida reproductiva de la llar, i el manteniment de les xarxes relacionals locals.

3.4. Consolidació del model migratori de curta distància. La mobilitat residencial com a model dominant en la dècada dels 90⁵⁸

Existeix una constatació en els diferents estudis que s'ha realitzat sobre les migracions internes a l'Estat espanyol durant els anys 90, la qual cosa afecta de manera directa al territori català: es consolida el model de curta distància (intraprovincial) en detreniment de la mobilitat de llarga distància, ja sigui interregional o interprovincial: "En definitiva, el modelo espacial de migraciones se trastocó, sobre todo, por el efecto de la reducción en la intensidad de la movilidad de larga distancia, consolidando un modelo migratorio español dominado por los desplazamientos de corta distancia." (Recaño, 2004: 192).

3.4.1. La conjuntura espanyola: caracterització del nou model

La dècada dels 90 presenta en el context econòmic tres etapes diferenciades. Un primer període fins a 1991, en el qual s'arrossega la bonança econòmica superada la crisi del petroli dels 70, que deixarà darrere seu una reestructuració industrial. Una segona fase recessiva entre 1992 i 1996; i finalment, una nova fase de creixement econòmic que durarà fins a l'actualitat, però sobre

⁵⁷ Podríem arribar a parlar d'*endogàmia residencial* (Módenes, 2001), ja que existeix una clara preferència local generada principalment per l'arrelament al municipi de residència (vinculació afectiva amb el territori), la recerca del manteniment dels vincles familiars (altament funcional en qüestions d'ajuda quotidiana) i la reduïda experiència migratòria.

⁵⁸ A diferència de la dècada anterior, existeixen molt pocs estudis de migració interna a Catalunya amb una visió de conjunt territorial. Molts d'ells se centren en la dinàmica migratòria de l'àrea metropolitana de Barcelona (veure bibliografia de Pujadas, Recaño, López Gay o Módenes), la qual genera gran part del volum migratori del país, però s'oblida les dinàmiques que es produeixen en altres capitals i àrees urbanes de Catalunya. Existeix una segona font documental, per abastar el tema en qüestió, però aquest se cenyeix, en general al conjunt de l'Estat espanyol, amb la qual cosa s'ofereix una aproximació provincial, no suficient per a les pretensions del present treball. Hi ha doncs, una mancança analítica pel que a migracions internes a Catalunya es refereix, en la dècada dels 90 i principis del segle XXI. No obstant això, caldria fer especial esment als següents treballs: Módenes i Recaño (2003), "El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya". Generalitat de Catalunya, Secretaria General de Joventut; ja que encara que se circumscriu exclusivament en la franja d'edat dels joves adults (dels 15 als 29 anys), mostra una descripció a nivell del conjunt català. Aquest estudi ens ha permès conèixer d'altra banda, que Catalunya és la comunitat capdavantera en quant a mobilitat juvenil, ja que disposa d'una xarxa urbana més desenvolupada i amb una forta integració funcional. Un segon treball a destacar és Módenes i Pascual (1998), "Les migracions interiors a Catalunya. Intensitat, selectivitat i estructura espacial de fluxos migratoris" a *La Societat Catalana*, S.Giner (ed), Barcelona, Institut d'Estadística de Catalunya, pp.201- 219.

la base d'un mercat de treball precaritzat i altament flexible, la qual cosa augmenta la incertesa sobre la permanència en un mateix lloc de treball. La conjuntura econòmica de Catalunya es troba per raons òbvies estretament lligada a les dinàmiques econòmiques del conjunt de l'Estat, de manera que les tendències migratòries del territori català, s'engloben en un context més ampli característic dels països més desenvolupats, així com de l'Estat espanyol. La consolidació del nou model migratori es produeix en un context de descentralització econòmica⁵⁹, on la indústria tendeix a diversificar-se en la perifèria de les grans ciutats (les quals ofereixen sol a un preu més assequible, major espai i centres/polígons especialitzats) i el sector terciari es consolida com el sector dominant de l'economia. Aquesta conjuntura específica és explicativa del model migratori que caracteritza la dècada dels 90 (i que emergeix en la dècada precedent) la qual presenta les següents característiques (Recaño, 2004):

- Se segueix amb la tendència de la dècada anterior, on predomina la mobilitat de curta distància per sobre de la de llarga distància (model que havia caracteritzat l'Espanya de la postguerra fins a mitjans dels 70). Aquest tipus de migració, identificable per les característiques que presenta, amb la mobilitat residencial, consolida també la tendència a la desconcentració urbana iniciada en el període anterior (no només a Barcelona, sinó també a la resta de capitals provincials de Catalunya). El mercat de l'habitatge i la recerca de major qualitat residencial són dos dels eixos principals explicatius d'aquest fenomen.

A pesar d'això, es manté la migració de llarga distància (amb intensitat menor a la de curta distància) vinculada, sobretot, a l'evolució del mercat de treball (i a sectors econòmics d'ocupació temporal com el turisme). La descentralització dels nuclis industrials i de determinats serveis, contribueix a la recerca d'habitatges que possibilitin reduir el temps de desplaçament vers el lloc de treball.

- És a l'àrea urbana de Barcelona on el fenomen de la suburbanització es fa més complex, per diferents motius. En primer lloc, pel volum de persones que s'hi veuen implicades, i en segon lloc, perquè la tendència expulsora de la capital, Barcelona, s'estén als municipis circumdants (com l'Hospitalet o Badalona). S'amplia finalment, el radi d'acció de la mobilitat residencial fora de les fronteres provincials, especialment, en els municipis limítrofs (García Coll, 2005).

⁵⁹ La descentralització de l'activitat econòmica té conseqüències directes sobre la localització de la població sobre el territori: "Al costat d'una relocalització de l'activitat productiva es dona una relocalització de l'activitat residencial. Se substitueix el creixement global de la població per l'augment del dinamisme espacial, amb el qual augmenta i es reforça la mobilitat espacial" (Castañer, 1994: 65).

Un dels papers protagonistes de la suburbanització correspon al grup de joves-adults, ja sigui per les dificultats de trobar un habitatge assequible a la seva capacitat econòmica o perquè entren a valorar per sobre d'altres factors la qualitat de l'entorn.

Aquest procés dona com a resultat un envelliment creixent de les ciutats densificades emissores de població jove-adulta, i l'expansió urbana de les perifèries amb un ritme de creixement constant i rejuvenides (García Coll, 2005), afectant amb notable intensitat comarques com el Baix Llobregat, el Maresme, el Vallès Oriental i el Vallès Occidental (Módenes i Recaño, 2003). Però hem de tenir present que no es tracta tant que les grans ciutats expulsin joves com de la seva incapacitat per atreure'ls.

- La configuració d'un model de mobilitat espacial amb una estructura diversificada (els anys 80 representen un període de transició des del model unidireccional a un model més complex d'interrelació territorial).
- Consolidació del model de mobilitat interurbà (o intraprovincial) iniciat durant els 80, que trenca amb el model interregional dels 60.
- Augment de l'edat mitjana de la migració intraprovincial, estretament lligat a l'augment de l'edat d'entrada al matrimoni (via principal d'emancipació residencial a l'Estat): "Els canvis d'estat civil que es produeixen en les edats joves acostumen a tenir associats un canvi d'habitatge i una migració." (Módenes i Recaño, J.; 2003: 28).
- Existeix una tendència generalitzada en el territori a homogeneïtzar-se la intensitat de les emigracions, de manera que és la immigració qui presenta divergències entre les diferents unitats d'anàlisi (ja siguin municipis, comarques o províncies). Són per tant, els factors d'atracció i no els d'expulsió la clau dels actuals models territorials de migració (Recaño, 2004). Un dels principals factors d'atracció es consolida a la costa del Mediterrani (litoral català), iniciat en la dècada anterior (excepte la comarca del Barcelonès). No obstant això, vinculat amb els cicles econòmics, la capacitat d'atracció es veu reduïda en períodes de recessió, situació que afecta sobretot al grup de població jove-adult, més sensible a la conjuntura econòmica.
- Es consoliden les migracions de retorn, entre la població en edat propera a la jubilació i entre el grup de joves d'entre 20 i 34 anys (influint, una vegada més, per la conjuntura econòmica), un procés estretament lligat amb la dinàmica migratòria del passat i per tant, amb la mobilitat interior del conjunt de l'Estat. La migració de retorn és menor, però, en aquelles zones on existeix un major desenvolupament econòmic. Són les grans ciutats receptores en el passat de

les grans onades migratòries, les principals emissores de retorn, la qual cosa contribueix a accentuar el caràcter expulsor de les grans ciutats.

- Augment del volum de migracions entre la població de més edat (d'edat avançada), per raons de salut, soledat o perquè la situació familiar ho requereix. Destaquen, però, els desplaçaments que faciliten una aproximació a la residència de familiars, en especial dels fills/es, per tal d'obtenir el seu ajut quan l'edat ja no permet l'autonomia personal.
- Igual que en els anys 80, les zones amb major grau d'urbanització presenten percentatges més alts en la intensitat migratòria, la qual cosa demostra la consolidació de sistemes funcionals d'àrees urbanes.

Entre els eixos de creixement migratori destaca la zona costanera del Mediterrani amb àrees turístiques ja consolidades (García Coll, 2005), excepte el Barcelonès, com la costa Brava (àrea de Girona) i la costa Daurada (àrea de Tarragona). Aquestes zones atrauen tant població jove, que recerca oportunitats laborals en el sector serveis, com població entorn l'edat de jubilació, però també emergeixen com a zones d'atracció per a la població estrangera. Hem de tenir present que les comarques de Girona, com ja es reflectia en la dècada anterior, presenten els nivells de mobilitat migratòria més alts de tot Catalunya, en contrast amb les Terres de l'Ebre. Igualment, la zona del Pirineu, especialment a les localitats de turisme blanc i de segona residència, també es consolida com a zona d'atracció migratòria (tendència iniciada a la dècada dels 80, però estesa durant aquest període) especialment les comarques de la Cerdanya, Pallars Sobirà i la Vall d'Aran (Módenes i Recaño, 2003).

- La població jove és el grup d'edat que presenta la intensitat migratòria més elevada a Catalunya (factor característic de les societats avançades). La intensitat de l'emigració i la immigració de la població jove catalana és inversament proporcional a la grandària del municipi, amb especial incidència en el món rural. No obstant això, "La ubicació regional i les característiques socioeconòmiques de les àrees condicionen més el nivell de mobilitat migratòria que no pas la mida del municipi, al contrari del que succeïa en el passat." (Módenes i Recaño, J.; 2003: 38).

La consolidació d'aquest nou model de mobilitat migratòria, que s'inicia en la dècada anterior, marca el seu caràcter irreversible: el model de desenvolupament econòmic fa imparable el procés. No obstant això: "A pesar del tiempo que ha pasado desde la ruptura del patrón clásico del éxodo rural, la introducción de elementos novedosos no deja de sucederse, redefiniendo una y otra vez el modelo migratorio de la sociedad española." (García Coll, 2005: 76). Un d'aquests

elements novedosos és l'arribada de població estrangera, amb uns perfils migratoris diferenciats dels de la població catalana.

Si bé, durant la dècada dels 80 comença a configurar-se un nou model de mobilitat on prevalen els desplaçaments de curta distància, però on la intensitat del fenomen és d'una dimensió força reduïda (encara més si la comparem en les dècades anteriors, on la mobilitat interregional de l'Estat afectava de manera clara i directa a Catalunya), els anys 90 presenten un creixement en totes les formes de mobilitat ja siguin interregionals o intraprovincials, però és precisament aquesta última la que presenta un creixement major que les altres formes de mobilitat (Recaño, 2004).

3.4.2. Identificació de les causes de la mobilitat residencial

Existeixen diferents factors que expliquen l'augment al llarg de la dècada dels 80 i dels 90 del nou model de mobilitat migratòria (Recaño, 2004):

- L'arribada a l'edat d'emancipació residencial de les generacions del *Baby-Boom* (nascudes entre 1960 i 1975). El fort augment de la demanda residencial genera a través dels mecanismes de mercat econòmic un fort increment dels preus de l'habitatge, el qual és encara més espectacular en aquelles ciutats com Barcelona, on l'oferta de sòl urbanitzable és pràcticament inexistent. Aquesta dinàmica del mercat propicia la recerca d'un habitatge en d'altres indrets (externs als nuclis urbans densificats) on el preu és més raonable d'acord amb les possibilitats econòmiques. Una vegada consolidada la situació econòmica familiar o, si la situació ho requereix (per l'augment dels membres de la llar) s'inicia una relocalització de la llar (García Coll, 2005): desplaçant-se a un habitatge més gran o en millors condicions a les existents, en un context on la revalorització de l'habitatge és constant. Es genera, doncs, una migració residencial per motius econòmics (García Coll, 2005): disminueix la capacitat adquisitiva dels joves en un context de precarietat laboral mentre augmenta exponencialment el preu de l'habitatge. El mercat de l'habitatge és, doncs, un factor selectiu de la població, ja que sol expulsar de les zones més encarides als més desfavorits i la població que s'emancipa per primera vegada (procés d'*elitització*⁶⁰).

Com a conseqüència del constant augment dels preus dels habitatges, sobretot en les zones més saturades, sorgeix un mercat de l'habitatge alternatiu (García Coll, 2005) a les perifèries

⁶⁰ En la literatura anglesa aquest procés és conegut amb el nom de gentrificació (mobilitat social ascendent de determinats grups o àrees urbanes).

de les grans ciutats, però en constant creixement, amb una carta de presentació de major qualitat de vida i confort per a la població. Les noves perifèries urbanes es converteixen en zones d'absorció de població, com anteriorment ho havien estat les primeres corones de les grans ciutats. En definitiva: "...las tendencias en el mercado de la vivienda se configuran como un regulador de la migración, y son un excelente condicionante de las áreas de crecimiento y de expulsión, al menos en el mundo urbano y su área de influencia." (García Coll, 2005: 83).

- L'extensió de la classe mitjana amb l'arribada de la transició política i l'Estat del Benestar genera un col·lectiu que recerca major qualitat de vida en les seves residències. Aquest objectiu es vincula amb l'entorn mediambiental (inexistent en els centres metropolitans). Aquestes condicions, juntament amb uns preus més assequibles, són viables només en l'entorn metropolità.
- La constant millora dels transport privat i en menor mesura del transport públic, permet desvincular els centres de treball i de residència (procés de deslocalització). Fins a tal punt que és més el temps i no la distància entre els llocs un dels factors claus que condicionen la localització de la població en el territori.
- Procés de descentralització de les activitats econòmiques, on la indústria tendeix a diversificar-se i a localitzar-se a la perifèria de les grans ciutats i contribueix al creixement de població de les àrees perifèriques (García Coll, 2005). Migració residencial i creixement industrial es presenten com a processos complementaris.
- Consolidació del sector serveis com a àmbit dominant de l'economia (en detreniment del sector industrial que propiciava la mobilitat interregional). El procés de terciarització de l'economia espanyola és un dels principals factors explicatius de l'emergència del model de migració interurbà, el qual es nodreix principalment de la força de treball local. És precisament la terciarització de l'economia la que explica en gran part l'eventualitat en l'ocupació dels joves, afectant de manera més intensa a les dones (Módenes i Recaño, 2003).
- Recuperació del sector agrari, gràcies als fons de cohesió europea i a la política agrària de l'Estat, així com a la nova agricultura intensiva. Aquest llarg procés d'homogeneïtzació econòmica entre l'àmbit rural i urbà del conjunt de l'Estat, dóna com a resultat un reequilibri territorial entre les diferents regions (són les diferències regionals la causa principal del procés migratori dominant durant llargs períodes al conjunt de l'Estat). Són, però, els municipis rurals afectats per la suburbanització o el desenvolupament turístic, els principals afavorits pel

“renaixement rural”. Altres municipis rurals presenten encara una pèrdua de població (la qual cosa indica el manteniment en certs espais d'èxode rural), sobretot entre la població de joves-adults, que busquen en altres municipis noves oportunitats pel seu desenvolupament personal o laboral.

3.4.3. Tendències de les migracions internes a les comarques de Catalunya

El principal factor que defineix el conjunt de moviments migratoris durant la dècada dels 90 a Catalunya és la migració interior, així el creixement de població de les comarques catalanes es troba relacionat amb el comportament migratori intern (Módenes i Pascual, 1998). A nivell comarcal el primer element que s'ha de destacar és el fet que, contràriament a la dècada dels 80, durant els 90 la majoria de comarques catalanes presenten ja saldos migratoris interns positius, amb l'excepció del Barcelonès (immers en la dinàmica suburbanitzadora), el Segrià i la Ribera d'Ebre (Módenes i Pascual, 1998). Només aquesta última comarca presenta un tipus de mobilitat de caràcter tradicional, en tractar-se d'un territori de caire fortament rural. El Barcelonès, per la seva banda, és l'àrea que presenta major intensitat emigratòria (especialment en els grups d'edat de joves adults) donat el gran volum de població resident, alimentant així altres comarques, sobretot les de la resta de l'àrea metropolitana i especialment el Garraf i el Vallès Oriental (ja que el Baix Llobregat i el Vallès Occidental presenten indicis de saturació urbanística per la manca de sòl).

La resta del territori presenta un creixement migratori positiu, incloses les comarques rurals de la Catalunya interior i les de muntanya. Però són les àrees perifèriques de la regió metropolitana les que mostren un major creixement migratori: el Baix i l'Alt Penedès, el Garraf i el Vallès Oriental, així com les comarques del Pirineu català amb major desenvolupament turístic i econòmic en general: la Cerdanya i la Vall d'Aran.

Durant aquesta dècada la intensitat de la mobilitat migratòria s'ha incrementat en el conjunt del territori català, però són dues les zones (ja identificables en la dècada anterior) que presenten una major mobilitat: la costanera i el Pirineu. (Módenes i Pascual, 1998). D'una banda, la zona costanera en la qual es localitzen les principals ciutats de Catalunya (i part de la regió metropolitana), així com gran part de l'activitat econòmica del país. D'altra banda, les comarques pirinenques (en especial les més occidentals) han vist transformar les seves economies tradicionals de base primària a una economia de serveis (especialitzada en el sector turístic).

Les comarques perifèriques de la regió metropolitana són grans receptores de població procedent del Barcelonès, però bona part de l'emigració d'aquesta àrea sol restar en la pròpia

comarca (situació contrària a la que presenta el Barcelonès). Lògicament el fort pes demogràfic del Barcelonès fa que la seva participació en el conjunt dels fluxos migratoris a l'interior de Catalunya sigui força important, jugant un paper determinant en el comportament migratori de moltes comarques catalanes. Però és l'entorn del Barcelonès qui presenta un major grau de vinculació amb aquest. En aquest sistema específic cal sumar-hi dues comarques que fan de pont amb dos altres sistemes de mobilitat del territori català de forta cohesió: la Selva (amb el Gironès) i el Baix Penedès (amb el triangle Tarragona-Reus-Valls). En menor mesura s'estableixen vincles entre el Barcelonès i les comarques del Pirineu Occidental o les comarques meridionals catalanes (Terra Alta, Priorat o la Conca de Barberà). Les comarques que podríem definir com a més "autònomes" migratòriament de la comarca del Barcelonès són aquelles que integren àrees funcionals cohesionades al voltant dels altres centres urbans catalans: les comarques del pla de Lleida, del Gironès i del Camp de Tarragona. Altres unitats comarcals, per la seva banda, presenten un fort caràcter migratori intracomarcal (Osona, el Bages i l'Anoia) amb nivells d'autocontenció i autoompliment força elevats.

En tot cas, es posa en evidència que el model de migracions internes a Catalunya durant aquest període, presenta una estructura i unes pautes diferencials i més complexes que la simple desconcentració urbana de Barcelona. El treball de Módenes i Pascual presenta algunes característiques interessants pel que fa a l'estructura espacial de les migracions internes a Catalunya i que s'exposen a continuació:

- Existències de barreres migratòries entre comarques (fins i tot adjacents), la qual cosa permet definir àrees de cohesió migratòries⁶¹ (supracomarcals), entre les que figuren l'àrea de Manresa, la de Vic, la de Lleida, la de Girona o el triangle tarragoní (Tarragona-Reus-Valls). Igualment aquestes àrees migratòries ajuden a delimitar espais de relacions econòmiques. Per tant, existeixen relacions migratòries limitades entre les diverses àrees funcionals de Catalunya.
- Un sistema metropolità centralitzat en la comarca del Barcelonès. Mentre que les relacions entre la resta de comarques metropolitanes perifèriques són d'escassa entitat.
- Paper destacat, en la configuració d'àrees funcionals, de les principals vies de comunicació.

⁶¹ Les àrees de cohesió migratòria estarien vinculades amb regions funcionals territorials, és a dir, que la mobilitat migratòria "no seria altra cosa que una altra expressió d'aquestes relacions funcionals que s'estableixen en àmbits que depassen les antigues fronteres marcades per l'espai edificat." (Módenes, 1995: 125). D'altra banda, per àrea funcional hem d'entendre aquell espai que recull totes les funcions de la vida urbana, i que supera l'espai definit per les fronteres administratives locals.

Cal remarcar el fet que no existeixen diferències entre sexes a Catalunya pel que fa al comportament migratori⁶² i que les pautes migratòries per edat segueixen els models de les societats industrials, vinculades al curs de vida de les persones, de manera que són els adults joves els que presenten una major intensitat migratòria, per sobre la resta de grups d'edat, en la majoria de comarques catalanes.

Finalment, si es té en compte el nivell d'instrucció dels catalans (el qual representa una aproximació simplificada al grup social al qual pertanyen aquests), mostra les pautes pròpies de les societats occidentals més desenvolupades, on les persones amb estudis secundaris i superiors tenen major propensió migratòria que la població amb estudis primaris o sense estudis. Aquest tipus d'anàlisi ens permet observar un fenomen interessant: la sortida de població jove-adulta del Barcelonès és superior entre els que tenen estudis primaris, la qual cosa ens indicaria que "la sortida de població d'aquesta comarca no obeeix només a un procés de suburbanització a la recerca d'un habitatge de qualitat sinó que representa per a molts una via d'accés a un habitatge." (Módenes i Pascual, 1998: 215).

Cal tenir present, però, dos conseqüències vinculades amb l'augment de la mobilitat per part dels catalans/es. D'una banda, la creació d'àmbits territorials funcionals amb alta mobilitat residencial, però per contra, s'augmenta la segmentació del mercat de l'habitatge (Módenes i Pascual, 1998), la qual cosa obliga a efectuar desplaçaments en el territori que no sempre són desitjats per a la població. D'altra banda, a pesar de l'augment de la mobilitat interna en el territori català durant la dècada dels 90, Catalunya continua presentant unes taxes de mobilitat baixes en comparació amb d'altres països europeus, resultat d'un mercat de l'habitatge monopolitzat per la propietat, l'encariment del preu per sobre del cost real (ja que es configura com a refugi inversor, donant peu a l'especulació immobiliària) i el fort arrelament local i familiar.

3.4.4. Dinàmiques migratòries internes de la població jove a Catalunya

Com ja s'ha dit al llarg de la memòria, els joves adults representen el grup d'edat amb major propensió a la migració, ja que és precisament en aquesta franja del curs de vida quan tenen lloc una sèrie d'esdeveniments vitals que propicien el canvi de residència. L'alta intensitat que presenta aquest grup d'edat en els moviments migratoris fa, per tant, necessari conèixer quines són les seves dinàmiques migratòries per aproximar-nos millor al nostre objecte d'estudi. La distribució de la

⁶² Encara que els homes presenten taxes lleugerament superiors, per la possible major presència d'aquests en el mercat laboral.

població jove en el conjunt del territori català i sobretot, la seva dinàmica migratòria tindrà una afectació directa sobre les estructures demogràfiques de les diferents entitats territorials i sabrem així, els desequilibris que es produeixen i que es poden produir en un futur en aquestes.

Un dels principals papers protagonistes que juguen els joves durant la dècada dels 90 és el de la mobilitat residencial dins de l'àrea metropolitana de Barcelona. Dues són les principals causes que propicien aquest tipus de desplaçament. D'una banda, la saturació del centre metropolità (que té la seva màxima expressió a la ciutat de Barcelona) que recau directament en l'elevat preu dels pisos (conseqüència de l'absència de sòl urbanitzable). De l'altra, el règim de tinença dominant a Catalunya: el de propietat. Aquests dos fenòmens actuen com a factors d'expulsió de la població jove dels municipis centrals metropolitans en el seu procés d'emancipació residencial o de formació d'una nova llar. Tant és així, que a mitjan dècada dels 90, Barcelona presentava una de les proporcions més baixes de població jove de Catalunya (López Gay, 2003).

La preferència de destinació d'aquests joves serà, dins de la mateixa àrea metropolitana, els espais que ofereixen les millors oportunitats. Espais que es localitzen a la perifèria del centre, amb una major oferta d'habitatges i a preus més assequibles a les condicions econòmiques del jovent, especialitzant-se així, en la recepció d'aquest grup de població. Aquesta nova dinàmica representa un nou ús del territori, que implica un augment de la mobilitat, i que en general no representa una ruptura total amb l'espai de vida establert amb el centre metropolità (López Gay, 2003). Aquesta dinàmica migratòria dels joves afavorirà el procés de desconcentració del nucli central metropolità (Barcelona i primera corona). És segurament aquesta dinàmica la que afavoreix l'existència d'un alt percentatge de joves (per sobre la mitjana de Catalunya) en els municipis perifèrics de la regió metropolitana. El preu de l'habitatge (condicionat pel valor del sòl) dels municipis de l'àrea metropolitana actuarà de filtre (o seleccionador) dels joves, amb un ús del territori condicionat per la categoria socioeconòmica en la qual pertanyin aquests. Existeix per tant, una distribució heterogènia dels joves en el territori català determinat pel mercat de l'habitatge i per tant, que selecciona els joves catalans en funció de la classe social en la qual pertanyen.

Hi ha encara un altre factor determinant en les dinàmiques migratòries dels joves catalans: el mercat de treball (o les oportunitats laborals) que el territori pot oferir a aquest col·lectiu. La bona dinàmica econòmica de les zones costaneres es converteix en un factor d'atracció i retenció de joves, que se situa en percentatges superiors a la mitjana catalana. (López Gay, 2003). De la mateixa manera, en les zones rurals on s'ha produït un major desenvolupament econòmic, incentivat pel fort desenvolupament turístic, també podem trobar un alt percentatge de joves.

Alguns estudis per la seva banda, han presentat les diferències territorials entre els joves catalans establint tipologies d'agregats territorials a partir de determinades característiques sociodemogràfiques i econòmiques dels municipis catalans per tal d'observar com aquestes influeixen en la mobilitat migratòria del jovent català (Módenes i Recaño, 2003: 38)⁶³.

Podem concloure, doncs, que el tipus de mobilitat dominant entre la població jove a Catalunya és el de curta distància, la qual cosa ens aproximaria al model de mobilitat residencial. Aquest tipus de mobilitat no implica per norma general una ruptura amb l'espai de vida anterior, mantenint-se els vincles familiars i laborals de la població. La població jove que marxa del nucli central de la regió metropolitana (Barcelona i comarca, principalment) busca en la rodalia una tipologia d'habitatge que s'ajusti a les seves necessitats. Aquesta nova dinàmica migratòria implica, doncs, un nou ús del territori, on les vies de comunicació juguen un paper molt destacat.

3.4.5. La mobilitat interna de la població estrangera⁶⁴

Un dels fenòmens demogràfics més destacats de la passada dècada és, sens dubte, l'arribada de població estrangera al conjunt de l'Estat, però amb especial intensitat al territori català⁶⁵. Després d'una dècada anòmala en la història del segle XX a Catalunya, per la forta reducció de la migració exterior⁶⁶, durant els anys 90 s'inicia un procés ja conegut per a la resta de països de l'Europa Occidental: l'arribada de població estrangera procedent bàsicament de països empobrits, vinculat generalment al passat colonial dels estats receptors. Aquest nou fenomen migratori que

⁶³ Val la pena exposar alguns dels resultats obtinguts en aquest estudi, ja que la comprensió del fenomen de la decisió de migrar passa també pel context sociodemogràfic en el qual l'individu pertany. Així, per exemple, es posa en evidència que, si bé la intensitat emigratòria és força homogènia a nivell del territori, "els elements estructurals que defineixen els tipus de municipis segons les característiques socioeconòmiques i demogràfiques determinen la intensitat de la immigració, que presenta, d'altra banda, una elevada variabilitat." (Módenes i Recaño, 2003). Ens ofereixen, en definitiva, una bona eina per entendre les relacions entre el territori i la població jove.

⁶⁴ Per aprofundir en el coneixement de la mobilitat de la població estrangera, però en el conjunt de l'Estat veure: Recaño, 2002; i, Recaño, 2004. També la tesi doctoral d'en Bayona tracta aquest aspecte, però per a la ciutat de Barcelona (Bayona, 2006). Una visió complementària a la migració dels estrangers, la presenten Pascual i Cardelús en l'article que ja s'ha citat amb anterioritat. En aquest cas, els autors se centren en les condicions que s'han de donar en una societat determinada (en aquest cas la catalana) per a un òptim assentament de la població estrangera en el territori, posant èmfasi en els aspectes econòmics i d'autogestió col·lectiva com a elements determinants d'un bon model d'articulació social.

⁶⁵ Igual com succeïa amb la paraula migració o migrat l'ús del concepte "població estrangera" pot tenir diferents accepcions en funció de l'òptica emprada. A priori seria població estrangera el conjunt de persones no nascudes a Catalunya. Això comporta una sèrie de problemes que van més enllà de l'àmbit demogràfic. De manera que la definició de "població estrangera" emprada en la present memòria farà referència al conjunt d'individus de nacionalitat estrangera amb independència del seu país d'origen i del període d'assentament.

adquirirà major intensitat a mesura que avanci la dècada es pot vincular de nou al model clàssic de migració econòmica que havia dominat durant tants anys la migració interna al territori peninsular. Sembla, doncs, que es produeix un procés de substitució dels immigrants provinent de la resta de l'Estat per la nova immigració de l'estranger (Módenes i Recaño, 2003). Se sobreposen a partir d'aquest moment dos models de mobilitat migratòria: d'una banda, el més característic de la població ja assentada en el territori, la mobilitat residencial; i de l'altra, el model clàssic de mobilitat econòmica o laboral⁶⁷. Menció a part es mereix la població estrangera procedent de països rics, on les seves dinàmiques tendeixen a assimilar-se als de la població autòctona, situant-se principalment en espais urbans o suburbans de la costa.

Es pot afirmar que la porta d'entrada de la població estrangera procedent de països empobrits són les grans ciutats. Igual com havia succeït al llarg del segle XX amb les migracions internes del conjunt de l'Estat, la població estrangera veu en les grans ciutats i capitals una font de noves oportunitats, de manera que aquestes es converteixen en principals receptores d'estrangers⁶⁸. No obstant això, un cop han entrat a les grans ciutats (generalment en condicions pèssimes donades les dificultats d'accés a un habitatge), aquesta població es redistribueix posteriorment en el territori, però amb pautes diferents de les de la població autòctona. De manera que a l'actualitat, les grans ciutats perden població per la migració interior, però d'altra banda, la guanyen a través dels fluxos de població estrangera que entren al país.

Actualment la població estrangera s'ha convertit en un dels principals protagonistes de l'increment de la mobilitat migratòria interna, arribant a presentar pautes migratòries que triplicuen als de la població espanyola (Recaño, 2002; i, García Coll, 2005). Aquest fenomen és atribuïble a un seguit de factors que es resumeixen a continuació (Recaño, 2004):

- Augment del volum de població estrangera existent en el territori.
- Forta mobilitat dels estrangers, sobretot en la seva primera fase de inserció en el territori. La capitalitat és un factor d'atracció inicial davant del desconeixement del territori.

⁶⁶ Recordem que els saldos migratoris durant els anys 80 a Catalunya arriben a ser negatius.

⁶⁷ Encara que aquest model de mobilitat migratòria mai ha deixat d'existir, sí que podem afirmar que durant la dècada dels 80 va arribar a uns mínims històrics, recobrant certa magnitud a partir de la dècada dels 90 coincidint amb l'arribada més nombrosa de població estrangera.

⁶⁸ Parlem en aquest cas de termes absoluts. Caldria veure no obstant això, l'entrada de població estrangera en percentatges relatius. També cal assenyalar que si bé és cert que en una primera fase d'arribada de població estrangera a Catalunya, aquesta es focalitzava a les grans ciutats, un cop redistribuïda pel territori, s'entra en una nova fase on les xarxes de suport farien perdre protagonisme als grans centres urbans com a porta d'entrada.

- Processos de reagrupament familiar que generen mobilitat residencial per part de la població estrangera. En les etapes prèvies al reagrupament, la mobilitat dels estrangers és força més alta que la dels autòctons (Recaño, 2002).

En resum: "...la població estrangera que canvia de municipi dins d'Espanya realitza un nombre de moviments que triplica a la dels espanyols amb un calendari 2.5 anys més jove." (Recaño, 2004: 225). Igualment no hem de pensar que el conjunt de la població estrangera, amb orígens extremadament diferenciats entre ells, tenen comportaments demogràfics i migratoris homogenis. Res més lluny de la realitat quan comprovem els diferents indicadors migratoris en funció de l'origen de la població: les pautes migratòries difereixen molt en funció de la nacionalitat d'origen de la població estrangera resident a Catalunya. Aquest element diferenciador representa un factor afegit a la complexitat ja existent en els patrons migratoris que es donen en el territori. No obstant això, sí que podem observar que les pautes migratòries per edat dels estrangers, són molt similars a les de la població autòctona, ja que és en les edats compreses entre els 20 i 39 anys, quan es produeix la màxima intensitat del fenomen.

Podem establir un seguit de diferències entre les pautes migratòries internes dels estrangers i dels autòctons (García Coll, 2005):

- Major intensitat migratòria per part de la població de nacionalitat estrangera, en totes les edats.
- Precocitat del patró d'edats migratori dels estrangers respecte la població autòctona.
- Prolongació en el curs de vida dels estrangers del patró migratori (estenen-se fins al grup d'entre 40 i 54 anys).
- Preferència dels estrangers per les zones costaneres amb un fort desenvolupament del sector serveis. Existeix un doble atractiu: d'una banda, els jubilats europeus que busquen en el clima mediterrani un espai de confort i qualitat de vida, i de l'altra, els estrangers procedents de països empobrits en edat activa que treballen en el sector de la construcció o del turisme. Si més no, aquestes zones actuen com a factor inicial d'atracció per posteriorment, redistribuir-se en d'altres zones.

En conclusió, "La migración se apunta, por tanto, como una estrategia necesaria para los extranjeros a la hora de mejorar sus condiciones laborales o de vivienda." (García Coll, 2005: 82).

D'aquesta manera es modifica constantment la localització de la població estrangera sobre el territori i en fa difícil determinar futures pautes de comportament.

3.4.6. L'àrea metropolitana de Barcelona: un cas paradigmàtic de mobilitat residencial

L'àrea metropolitana de Barcelona és una de les metròpolis de major concentració urbana d'Europa i, fins als anys 70, coneixerà a través de les migracions internes i externes (de la resta de l'Estat espanyol, principalment) un procés de concentració urbana⁶⁹. És però, a partir de la dècada dels 80 en què s'inicia l'exploració de regions més enllà del nucli metropolità, en un territori menys densificat, de caire més rural, amb la presència de municipis de menor dimensió i capaços de donar cobertura a les necessitats de les persones. El procés de dispersió urbana de la regió metropolitana de Barcelona és, doncs, més recent en comparació amb altres metròpolis europees. Aquesta darrera fase de desenvolupament urbà de la regió metropolitana, coneguda per múltiples noms (desurbanització, descentralització, desconcentració, ciutat difusa, metàpolis, suburbanització, contraurbanització...), es caracteritza perquè les ciutats de majors dimensions de la regió metropolitana tenen creixements negatius (Barcelona en el període 1981-2001 ha perdut 250.000 habitants), mentre que els municipis de menors dimensions, les més allunyades del centre, creixen a gran velocitat⁷⁰ (els municipis de la segona corona han vist augmentar la seva població en més de 400.000 habitants pel període 1981-2001) (Pujadas, 2005).

Els fluxos migratoris dominants a l'àrea metropolitana són els intrametropolitans (arribant a representar en la dècada dels 80 i els 90 un 72.5% de la migració total) (Pujadas, 2005), la qual cosa demostra el caràcter estructural de la desconcentració urbana de la Regió Metropolitana de Barcelona (RMB) o el que Módenes anomena “etapa de consolidació de l'espai metropolità residencial” (Módenes, 1995). Existeix, per tant, una major propensió migratòria dins de la mateixa àrea, la qual cosa ens indica que és una regió altament cohesionada i funcional, amb un tipus de migració dominada per la mobilitat residencial. El model de ciutat difusa present durant aquest període a la regió, es constata a través del creixement de les poblacions de menors dimensions i per l'increment dels municipis més allunyats de Barcelona.

⁶⁹ S'ha de tenir present que una regió metropolitana va molt més enllà d'una simple trama urbana: “La construcció d'un espai metropolità involucra tot un seguit de processos econòmics, socials, urbanístics, físics que, tots plegats, donen lloc a la seva existència.” (Módenes, 1995: 1).

⁷⁰ És important ressaltar la premissa, sostinguda per Módenes en la seva memòria de recerca, segons la qual el centre es relaciona amb el conjunt de la regió metropolitana mitjançant fluxos directes, però tenint en compte que la perifèria no té un caràcter homogeni: és un espai diferenciat funcionalment i organitzat al seu interior de manera jeràrquica (és a dir, que a la vegada existeixen subcentres metropolitans).

Pujadas apunta diferents motius pels quals s'inicia durant la dècada dels 80 el procés de desconcentració urbana a la RMB:

- Descentralització de l'activitat econòmica: industrial, comercial i de serveis.
- Implantació de la societat de la informació, que permet una major articulació industrial entre les empreses.
- Desenvolupament de noves vies de comunicació (públiques i sobretot privades) i la millora del transport, així com la difusió entre la població del transport privat.
- Cobertura dels serveis i equipaments bàsics per part dels ajuntaments.
- Difusió i extensió del concepte de *qualitat de vida*, vinculat a l'augment del nivell de vida de les classes benestants.
- Increment del preu de l'habitatge al centre metropolità (a causa de la manca de sòl disponible), afavorint els municipis més perifèrics.

Aquest factors permeten a la perifèria un grau d'autonomia respecte al centre que no es produïa amb anterioritat i que faciliten d'aquesta manera l'assimilació del fenomen. S'ha de pensar, doncs, que el procés de desurbanització de la RMB està plenament relacionat amb les fases del desenvolupament econòmic capitalista⁷¹, en tant que és una evolució que ja s'ha donat en altres regions⁷². Tot aquest procés passa lògicament per una nova percepció social del que representa la perifèria: un espai no densificat amb un entorn mediambiental excepcional i amb uns preus de l'habitatge més assequibles per a la població (valor situacional). No s'ha de percebre no obstant això, que les persones que van a la perifèria busquen allunyar-se del centre, sinó que és la perifèria qui s'acosta al centre.

Com ja s'ha exposat amb anterioritat, l'emigració tendeix a assimilar-se en tot el conjunt del territori català i també, doncs, pel conjunt metropolità. El nucli central de l'àrea metropolitana, Barcelona, no presenta, doncs, els índexs emigratoris més elevat del conjunt metropolità⁷³, però és

⁷¹ Concretament amb el capitalisme tardà o postfordisme, vinculat amb la revolució tecnològica que ha permès un model difús de productivitat. La internacionalització dels mercats i la flexibilització de la producció són dos elements fonamentals per entendre l'etapa actual del sistema econòmic vigent. Es possibilita, doncs, una descentralització de la producció en diferents centres urbans.

⁷² Les dues fases principals de l'àrea metropolitana de Barcelona, concentració i desconcentració, són dinàmiques paral·leles amb d'altres regions metropolitanes, però desfasades en el temps. Per aprofundir sobre el tema, veure la memòria de recerca de Módenes (Módenes, 1995).

⁷³ En aquest sentit Pujadas arriba a afirmar que Barcelona és la ciutat amb menys propensió emigratòria de la RMB (Pujadas, 2005).

la seva escassa capacitat d'atracció immigratòria, la que explicaria uns saldos migratoris tan negatius (Módenes i Recaño, 2003; i Pujadas, 2005). Aquest procés emigratori de la ciutat de Barcelona i de moltes de les ciutats de la primera corona és protagonitzat principalment pel grup dels adults joves (20-39 anys) que cerquen la seva destinació a l'exterior de l'àrea metropolitana (Recaño, 2004). Les conseqüències per a l'estructura demogràfica d'aquestes poblacions són un procés d'envelliment per a les ciutats centrals de la regió metropolitana, en contrast amb els municipis de la perifèria, que veuen un rejuveniment de les seves estructures de població. Cal desmentir, però, part de les idees que s'han formulat al voltant de la forta tendència emigratòria de Barcelona i el seu entorn immediat, ja que precisament són els municipis amb menys població i més rurals els que presenten majors taxes emigratòries (període 1997-2000) (Pujadas, 2005). Per tant, el major pes específic de Barcelona i les grans ciutats de la RMB és resultat de les seves dimensions poblacionals, però no d'una major propensió a l'expulsió de població. És la intensitat immigratòria la causant diferencial, ja que la immigració a la RMB va en augment en reduir-se les dimensions del municipi, els quals acaben presentant les taxes migratòries més positives de la RMB (en concret, els que presenten taxes netes més positives són els municipis rurals amb menys de 2.000 habitants) (Pujadas, 2005). D'aquesta manera s'inverteix la tendència dels moviments migratoris que havia caracteritzat Catalunya durant al llarg del segle XX i que va derivar en el procés d'urbanització de la RMB.

La mobilitat residencial dins de la RMB no és arbitrària, ja que existeixen una sèrie de factors que determinen l'estratègia utilitzada en el procés migratori de les persones i que determina en última instància la seva nova localització. Un dels factors que es tenen més en compte és el de la distància: es busca la proximitat en l'estratègia migratòria, ja que generalment implica localitzacions ja conegudes o espais amb vinculació prèvia (lloc de residència de familiars o coneguts; segones residències transformades en habitatges principals, proximitat en el lloc de treball...). "Recorridos cortos, en tiempo y distancia, desde el municipio de origen, será la norma general de los cambios de residencia." (Pujadas, 2005: 10). El factor de proximitat (geogràfica i social) és, doncs, un determinant bàsic per entendre el model migratori que s'ha generat dins de la RMB. La tendència actual, però, és ampliar el radi d'acció en l'estratègia residencial, per diferents motius. D'una banda, per la construcció de vies ràpides de comunicació que permeten allargar tant els recorreguts migratoris com la mobilitat quotidiana (valor de connectivitat). Existeix un altre factor important que ens permet entendre el model migratori de la regió metropolitana i que és d'índole socioeconòmica: el mercat de l'habitatge, el qual crea barreres

socials en el territori i defineix estratègies residencials de les persones en funció del grup social en el qual pertanyen. El mercat de l'habitatge pot actuar, doncs, com una barrera de dualitat social i residencial entre municipis limítrofs.

Com ja s'ha dit al llarg d'aquest treball, l'edat va associada a la mobilitat al llarg del curs de vida de les persones. De manera que les preferències residencials poden variar segons l'etapa del curs de vida familiar. Les característiques de la mobilitat dins de la RMB per edats se solen identificar amb un tipus de mobilitat específica, ja que són els joves-adults i els de menor edats (per arrossegament dels seus pares) els que presenten una major intensitat en el fenomen. Per aquest motiu es parla sovint d'una mobilitat de caràcter eminentment familiar. També, però en les edats adultes (fins als 45 anys) es produeix una notable intensitat del fenomen en qüestió, la qual cosa es vincula amb la recerca d'una major qualitat residencial en un període de la vida en què l'estabilitat professional i els majors ingressos permeten una opció d'aquest tipus, en contrast amb els joves adults (fins als 35 anys) en què s'inicia la carrera emancipadora i laboral. També és significativa, la baixa mobilitat residencial (dins de la RMB) que presenta en aquest període, el grup entorn l'edat de jubilació, factor que es podria explicar per les dificultats generades pel mateix mercat de l'habitatge (alts preus), així com per la falta de registre d'aquest tipus de migració (que en moltes ocasions té lloc a la segona residència). Cal tenir present, però, que l'emigració cap a la resta de l'Estat en edats properes a la jubilació és més destacada (Recaño i López Gay, 2006).

No obstant això, i desmentint part de les idees que s'havien format al voltant de les migracions a la RMB es constata que en els darrers anys dels 90, són les ciutats de majors dimensions les menys propenses a l'emigració, mantenint una alta capacitat residencial. D'altra banda, les grans ciutats són també les destinacions menys freqüents de la mobilitat residencial. Es constata en tot cas, que s'ha produït una modificació en la distribució territorial de la població de la RMB. Aquesta pot ser una de les causes que explicaria que les dades més recents de població demostren un canvi de tendència a la ciutat de Barcelona així com a la resta de la comarca, que a pesar de mostrar saldos migratoris negatius amb la resta de Catalunya, ha guanyat població a través de la immigració estrangera (Recaño i López Gay, 2006).

Aquest element és il·lustratiu del paper creixent que la immigració estrangera està jugant en la mobilitat residencial a la RMB, i que converteixen els municipis del nucli central de la regió en objectiu de destinació. De manera que l'augment de la població estrangera en el primer quinquenni del segle XXI a la RMB està afectant a la dinàmica migratòria interna de la conurbació de Barcelona (Bayona i López Gay, 2006). De fet, existeix un predomini de la població estrangera

en els intercanvis migratoris entre Barcelona ciutat i l'espai més proper a aquest, el Barcelonès (Recaño i López Gay, 2006). Per tant, existeix una tendència de la població estrangera a redistribuir-se dins del nucli central de la RMB, la qual cosa els diferencia de la tendència migratòria de la població catalana que tendeix a situar-se fora de la comarca central. Varis poden ser els motius que expliquin aquest fenomen: en primer lloc, la font d'oportunitats laborals que representa la capital catalana i el seu entorn immediat; en segon lloc, l'existència de fortes xarxes socials i familiars en l'àmbit central metropolità, així com l'elevada accessibilitat a través de la xarxa de transport públic existent a la comarca central (Recaño i López Gay, 2006). D'altra banda, la participació de població de nacionalitat estrangera en la mobilitat cap a la segona corona és encara força reduïda. Hem d'entendre, doncs, que Barcelona ciutat és la porta d'entrada inicial, però entès com un espai transitori de les seves aspiracions i estratègies residencials a la recerca d'una millora en la seva situació. Els fluxos i la direccionalitat dels desplaçaments dels estrangers recorden en certa mesura a les dinàmiques generades en l'àrea metropolitana als anys 60 i 70.

A mode de conclusió es pot afirmar que dins de la regió metropolitana existeixen trajectòries migratòries diverses. D'una banda, es dona un procés de suburbanització vers la perifèria urbana (del centre a les successives corones metropolitanes), però igualment també es produeix un procés de reurbanització, amb la corrent d'immigració estrangera als centres metropolitans (que en el primer moment del seu itinerari residencial s'assenta preferentment a la ciutat de Barcelona). Hem d'allunyar-nos, doncs, dels esquemes simplificadors, que identifiquen la RMB amb un procés de desconcentració en anelles perfectament homogènies cap a l'exterior: "Hem de rebutjar fins a cert punt, doncs, la simplicitat de la idea d'un moviment migratori unidireccional des del centre cap a la perifèria i reivindicar la riquesa i la complexitat territorial de la mobilitat territorial al si de les regions metropolitanes, si més no, de la regió metropolitana de Barcelona." (Módenes, 1995: 52).

Aquesta caracterització del model de mobilitat residencial a finals dels 90 a la RMB porta a Pujadas a concloure que "...el proceso de dispersión residencial no puede considerarse una desurbanización, sino todo lo contrario una intensificación de la urbanización del espacio metropolitano.." (Pujadas, 2005: 19).

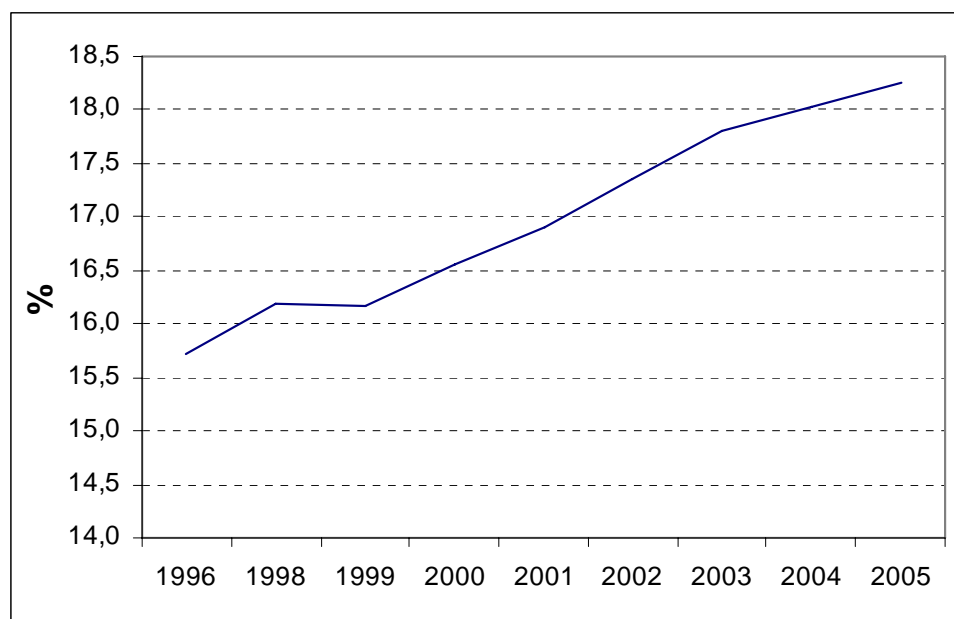
4. Tendències recents dels moviments migratoris a Catalunya

4.1. Introducció. Evolució de la migració a Catalunya

Definida la dinàmica de les migracions internes a Catalunya, durant els anys 80 i en el primer lustre dels 90, procedim a continuació a analitzar des del conjunt català, les dinàmiques més recents en el nivell de la migració interior en el període 1996-2005.

Seguint la cronologia temporal, hi ha dos elements que caracteritzen principalment el període d'anàlisi. D'una banda, seguint la tendència històrica mostrada per les migracions des dels anys 80, es produeix un increment dels intercanvis migratoris, ja siguin intracomarcals, intercomarcals, procedents de fora de Catalunya o amb destinació a l'exterior del territori català. Per tant, tots els tipus de migracions experimenten un creixement, ja sigui en termes absoluts com en termes relatius, encara que l'evolució de cada migració respon a ritmes diferents. Seguint l'esquema de Módenes, aplicat, però, al cas català, els factors demogràfics que expliquen aquest augment del nombre de migracions internes en els darrers anys són els següents (Módenes, 2007):

- D'una banda, el creixement de la població. Durant el període estudiat, Catalunya passa a tenir 6.090.040 habitants a 1 de maig de 1996 a 6.995.206 habitants a 1 de gener de 2005, un increment relatiu pròxim a un 13%, amb un augment de quasi 1 milió d'habitants en un sol decenni. Un fenomen que no s'havia esdevingut des de la dècada dels 60, quan Catalunya experimentava un creixement causat principalment per les migracions procedents de la resta de l'Estat.
- L'increment del pes del grup de joves-adults (la franja d'edat amb major potencialitat migratòria) durant el període estudiat. El 1996, el grup d'edat d'entre 24 i 35 anys representava un 15,73% del conjunt total de la població a Catalunya, mentre que a 1 de gener de 2005 se situava a un 18,25%.

Gràfic 4.1. Proporció de població de 25 a 34 anys pel conjunt de Catalunya, 1996-2005

Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

- L'impacte demogràfic generat per la immigració estrangera. Com ja s'ha vist, Catalunya ha estat un territori on l'impacte de moviments provinents de l'exterior ha estat considerable al llarg del segle XX. A finals del mateix segle, i després d'uns anys inusuals en el desenvolupament migratori de Catalunya, el fenomen immigratori impacte de nou sobre el país. El padró de 1996 comptabilitzava poc més de 170.000 habitants nascuts a l'estranger, a 1 de gener de 2005 aquesta xifra ascendia a quasi 900.000 persones. Podem afirmar per tant, que a partir de mitjans dels 90, la immigració estrangera es converteix en el principal motor de creixement demogràfic a Catalunya.

Taula 4.1. Pes relatiu de la població de Catalunya segons el lloc de naixement

	Catalunya	Resta Estat	Estranger
1991	67,49	30,82	1,68
1996	68,40	28,78	2,82
2000	68,75	27,21	4,04
2001	68,22	26,50	5,28
2002	67,27	25,64	7,09
2003	66,03	24,66	9,31
2004	65,40	23,95	10,65
2005	64,39	23,05	12,56

Font: elaboració pròpia a partir de les dades del Padró Continu de població (INE)

Aquest tipus de flux migratori procedent de l'estranger té un doble impacte: d'una banda, un efecte directe evident sobre el territori per l'arribada en un període de 10 anys de quasi 700.000 persones. El segon efecte, aquest indirecte és, com apunta Módenes, l'estimulació de la mobilitat, i per defecte, de les migracions, que provoca sobre el conjunt de la població ja que "sólo cabe recordar que la instalación de los inmigrantes se ha realizado principalmente en el parque ya existente." (Módenes, 2007: 3). És a dir, que els processos d'assentament de la població estrangera en el territori català generen indirectament l'estimulació de la mobilitat de la població ja resident al país. Uns moviments orientats, segurament, a la recerca de major qualitat de vida i d'ascensió de l'escala social.

- Un últim element que explica l'augment de la intensitat migratòria en els darrers anys és l'increment de la mobilitat dels individus en general. En un període com l'actual, en què la demanda d'habitatge és superior a l'oferta, el lògic resultat és una competència creixent per la recerca d'habitatge, la qual cosa es tradueix en un increment de la mobilitat, sobretot en l'edat d'emancipació. La falta d'habitatge en el propi municipi de residència genera dinàmiques migratòries "forçoses" en alguns casos per a la població.
- Altres factors de caràcter social o econòmic són també elements a tenir en compte a l'hora d'entendre l'augment de la intensitat migratòria de la població, entre el quals citarem:
 - La constant millora de les infraestructures i en menor mesura del transport públic, que permet desvincular els centres de treball i de residència (procés de deslocalització).
 - El fort augment de la demanda residencial que genera a través dels mecanismes de mercat econòmic un fort increment dels preus de l'habitatge. Aquesta dinàmica del mercat de l'habitatge propicia la recerca d'habitatge en d'altres indrets (externs als nuclis urbans densificats) on el preu és més raonable d'acord amb les seves possibilitats econòmiques.
 - Procés de descentralització de les activitats econòmiques, on la indústria tendeix a diversificar-se i a localitzar-se a la perifèria de les grans ciutats i contribueix al creixement de població de les àrees perifèriques (García Coll, 2005).

Hi ha un segon element a destacar ja citat entre els causants de l'augment de la intensitat migratòria: la irrupció de les migracions internes per part de la població nascuda a l'estranger, que

ha comportat la disminució, en termes percentuals, de la resta de migracions. Aquest element pot semblar que és indicatiu d'un canvi del sistema migratori intern a Catalunya, canvi però, que queda reduït eliminant l'efecte estructura i l'efecte conjuntura.

Taula 4.2. Dades comparatives segons tipus de migració (1988-2005)

	Valors absoluts		Nombre índex (100=1992)		%	Creixement relatiu	
	Moviments interns	Moviments totals	Moviments Interns	Moviments Totals	Moviments interns sobre totals	Moviments interns	Moviments totals
1988	84.457	138.048	88,97	92,68	61,18		
1989	86.290	146.629	90,90	98,44	58,85	2,17	6,22
1990	92.899	153.609	97,86	103,13	60,48	7,66	4,76
1991	60.364	99.223	63,59	66,61	60,84	-35,02	-35,41
1992	94.927	148.950	100,00	100,00	63,73	57,26	50,12
1993	109.302	164.021	115,14	110,12	66,64	15,14	10,12
1994	120.603	176.383	127,05	118,42	68,38	10,34	7,54
1995	133.852	190.699	141,01	128,03	70,19	10,99	8,12
1996	101.956	143.909	107,40	96,62	70,85	-23,83	-24,54
1997	140.299	197.071	147,80	132,31	71,19	37,61	36,94
1998	160.544	228.137	169,12	153,16	70,37	14,43	15,76
1999	169.820	241.788	178,90	162,33	70,24	5,78	5,98
2000	172.247	265.762	181,45	178,42	64,81	1,43	9,92
2001	168.922	276.040	177,95	185,32	61,19	-1,93	3,87
2002	221.128	374.283	232,95	251,28	59,08	30,91	35,59
2003	251.813	415.305	265,27	278,82	60,63	13,88	10,96
2004	264.140	547.751	278,26	367,74	48,22	4,90	31,89
2005	281.153	583.361	296,18	391,65	48,20	6,44	6,50

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

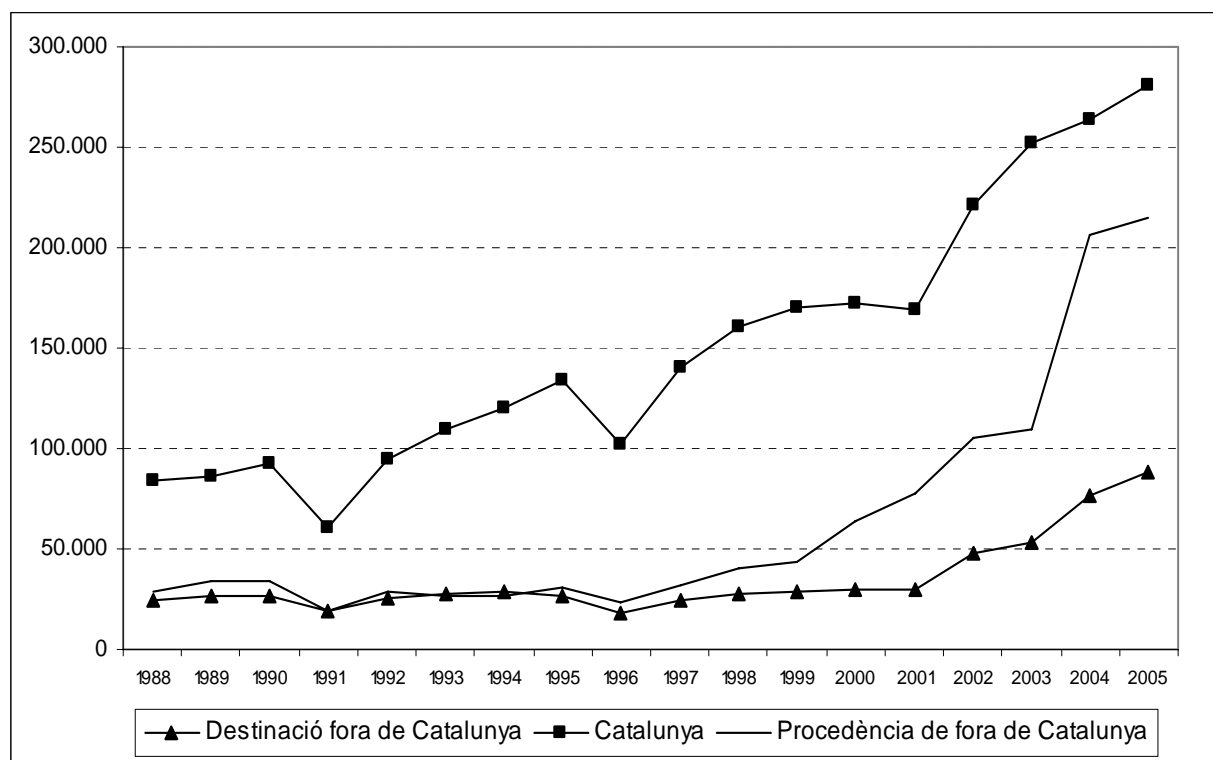
Com ja s'ha comentat anteriorment en l'apartat de metodologia, en la sèrie històrica sobre migracions que obtenim a través de la EVR, s'hi reflecteix l'impacte dels anys de renovació censal i padronal, que es tradueix en una forta reducció del creixement relatiu de la intensitat dels anys en què es va dur a terme aquesta (en el cas de la sèrie històrica presentada, aquest es troba present en els anys 1991, 1996 i 2001). Aquesta oscil·lació afecta també els anys posteriors de les actualitzacions padronals/censals, les quals presenten un augment significatiu en el seu creixement. La tendència històrica però, és molt clara: en el període del 88 al 05 el creixement relatiu anual dels moviments interns a Catalunya ha estat del 13% i, el conjunt de les migracions han vist incrementar el seu percentatge en un 18%. Pel que fa al període objecte d'estudi, 1996-2004, l'increment s'accentua encara més, presentant uns percentatges de creixement relatiu anual del 16% per a les migracions internes i d'un 28% pel conjunt de les migracions. Catalunya, doncs, ha

passat a un registre total de quasi 140.000 moviments el 1988 a 580.000 el 2005 (85.000 i 280.000 en el cas dels moviments interns).

4.2. Avaluació dels fluxos migratoris a Catalunya

Aquest apartat té per objectiu analitzar els diferents tipus de desplaçaments que es produeixen a Catalunya, el pes relatiu de cada un d'ells i la seva influència sobre l'evolució de les migracions internes a Catalunya, per acabar finalment analitzant els desplaçaments interns.

Gràfic 4.2. Destinació i procedència dels moviments migratoris registrats a Catalunya. Evolució temporal, 1988-2005

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

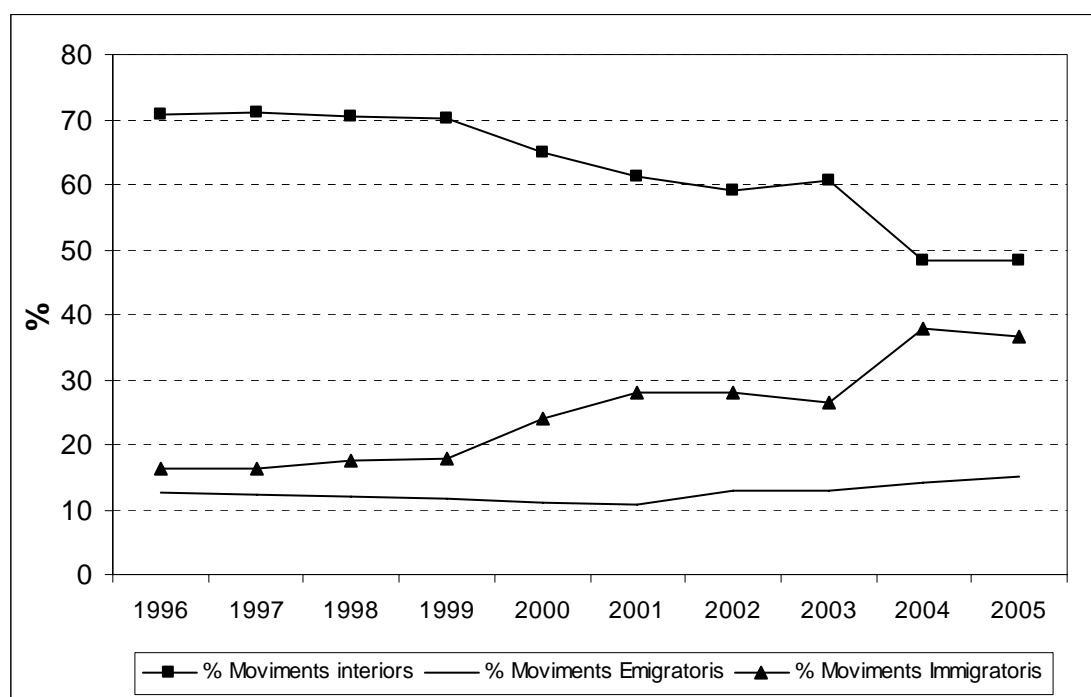
Com es pot observar en el Gràfic 4.2, és a partir de la dècada dels 90, quan augmenta la intensitat de les migracions i no ha deixat de créixer fins llavors en tots els tipus de moviments migratoris. Encara que tots els tipus de migració presenten un increment en termes absoluts, els ritmes són diferents. D'una banda, tenim la migració interna a Catalunya, que representa en termes absoluts i en pes relatiu la més abundant. Podem diferenciar en aquest sentit dues fases històriques en la sèrie estudiada. Una primera fase corresponent al període comprès entre el 1988 i el 1997, on el pes de les migracions internes sobre el conjunt de moviments presenta un augment

percentual passant del 61% al 71%. Es produeix un breu període d'estabilització en el bienni 1998-1999, però a partir d'aquesta data el pes percentual de les migracions internes sobre el conjunt dels moviments no ha parat de disminuir, passant d'un màxim durant el segon quinquenni dels anys 90 (1997), del 71% a un 48% el 2005. Aquesta disminució és conseqüència directa de l'arribada de població estrangera a Catalunya, de manera que el percentatge de moviments generats cap a Catalunya ha augmentat considerablement sobre el total de moviments. És per tant, l'efecte directe de la immigració estrangera, ja que en termes absoluts la migració interior no ha deixat d'augmentar.

Taula 4.3. Pes relatiu dels fluxos migratoris registrats a Catalunya (1996-2005)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
% Moviments Emigratoris	12,71	12,44	12,02	11,83	11,04	10,75	12,90	12,93	14,03	15,06
% Moviments Immigratoris	16,44	16,37	17,61	17,94	24,15	28,06	28,01	26,44	37,74	36,75
% Moviments interiors	70,85	71,19	70,37	70,24	64,81	61,19	59,08	60,63	48,22	48,20
% Moviments intracomarcals sobre la mobilitat interna	41,55	40,59	42,05	41,93	41,78	41,38	41,30	41,05	41,39	41,47
% Moviments intercomarcals sobre la mobilitat interna	58,45	59,41	57,95	58,07	58,22	58,62	58,70	58,95	58,61	58,53

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Gràfic 4.3. Representació gràfica del pes relatiu dels fluxos migratoris a Catalunya (1996-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

A la Taula 4.3 es pot observar l'evolució en termes relatius pel període 1996-2005 del pes dels diferents tipus de migracions. D'una banda, les migracions internes a Catalunya que amb el pes més significatiu no ha parat de disminuir el seu percentatge fins a la data estudiada. De l'altra banda, els moviments procedents de fora de Catalunya i amb destinació aquesta, han crescut de manera considerable, passant d'un 16,5% el 1996 a un 37% el 2005. És, per tant, la immigració el tipus de moviment que està guanyant més terreny en el conjunt de moviments registrats a Catalunya⁷⁴. D'aquesta manera sembla que es recuperi una tendència històrica de Catalunya com a país tradicionalment immigratori, procés però, que s'havia vist interromput durant la dècada dels 80 i principis dels 90. No obstant això, lluny estem de la polarització tradicional del territori entre els espais rurals i urbans. Així, doncs, encara que apareix de nou la immigració exterior com a un fenomen en creixement, existeix en paral·lel una intensitat en augment de la resta de migracions. Per tant, a diferència del que havia succeït en dècades anteriors (de la postguerra fins als anys setanta), la migració interior es manté com a factor important per a explicar la dinàmica poblacional en el territori. La nova onada migratòria procedent de fora de Catalunya no pot deixar d'eclipsar la importància de les migracions internes a Catalunya, que han passat de tenir un volum

⁷⁴ Cal tenir en compte el subregistre dels moviments procedents de l'estranger fins a 2003.

de 85.000 moviments (trasllats de residència entre municipis) el 1988 a 280.000 el 2005 (un increment en el període d'un 233%). Un fenomen que, a pesar de poder-se atribuir a la millora en la recollida de dades, no pot menysprear un veritable augment de la mobilitat migratòria interna.

D'altra banda, cal tenir present que la immigració estrangera també és generadora de migració interior un cop assentada al territori i, per tant, genera efectes directes sobre la intensitat de les migracions internes. Tant és així, que la població estrangera està assumint un paper protagonista a l'hora d'explicar la migració interior a Catalunya.

Taula 4.4. Proporció de migracions internes segons el lloc de naixement de la persona (1996-2005)

	Catalunya	Resta Estat	Estranger
1996	73,05	21,92	5,03
1997	72,86	20,81	6,33
1998	72,96	20,22	6,82
1999	72,79	19,65	7,56
2000	72,18	18,48	9,35
2001	71,42	17,37	11,21
2002	65,21	14,84	19,95
2003	63,21	13,96	22,84
2004	60,64	12,62	26,74
2005	58,63	12,05	29,32

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Fixem-nos que el pes relatiu dels moviments interns de la població estrangera no ha deixat de créixer en el període 1996-2005, fins a representar quasi el 30% (al 2005) de les migracions internes totals, encara que la població estrangera representa només un 12,5% de la població que viu a Catalunya en aquesta mateixa data. Contràriament, la població nascuda a la resta de l'Estat, que representa el 23% de la població resident a Catalunya el 2005, genera només el 12% dels moviments interns totals. Pel que fa a la població nascuda a Catalunya existeix un major equilibri entre el pes que representa entre el conjunt de població que hi resideix i el pes percentual del volum de migracions internes que genera. Aquest fenomen és atribuïble a un efecte d'estructura d'edats de la població, tal i com s'explica en l'apartat 4.3.2, en tant que la població nascuda a la resta de l'Estat presenta un pes important de les edats madures i la població nascuda a l'estranger és predominantment jove.

Taula 4.5. Proporció de població segons lloc de naixement de la persona (2000-2004)

	Catalunya	Estranger	Resta de l'Estat
2000	68,48	4,67	26,85
2001	67,74	6,19	26,06
2002	66,64	8,21	25,14
2003	65,71	9,98	24,31
2004	64,89	11,62	23,50

Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

Aquest increment de la migració a tots els nivells d'escala territorial de Catalunya, no només és atribuïble a una estructura d'edat amb major propensió a la migració (per l'arribada de les generacions plenes, filles del *Baby-boom*, a l'edat adulta), sinó també a l'augment de la propensió migratòria per part de tots els efectius de la població, la qual cosa podria ser resultat de l'augment dels lligams territorials que es produeixen a Catalunya.

Si bé, durant a mitjan anys 90, la migració interior a Catalunya mobilitzava prop de dues persones de cada cent residents cada any (Módenes i Pascual, 1998), en data de 2004 aquesta xifra se situa al voltant de les 4 persones per cada 100 residents. S'ha de tenir present, però, que la EVR només informa sobre els moviments migratoris i no sobre els migrants, amb la qual cosa una persona pot realitzar més d'un moviment l'any. Igualment, la EVR no contempla els moviments que es produeixen dins del mateix municipi (mobilitat intramunicipal), la qual cosa representaria incrementar considerablement la visió de la mobilitat a Catalunya (encara que en aquest cas, l'impacte territorial no sigui significatiu). De manera que, aproximadament un 4% de la població resident a Catalunya canviava de municipi el 2004, que no de residència (ja que no es contempla la mobilitat intramunicipal). No obstant això, tenint en compte que algunes estimacions proposen que els canvis de municipi (migració) representen actualment el 50% de la mobilitat residencial total⁷⁵, aproximadament el 8% de la població catalana canvia d'habitatge⁷⁶ el 2004, la qual cosa ens situaria a nivells molt pròxims a l'àmbit europeu. Módenes, però estima que l'actual nivell de

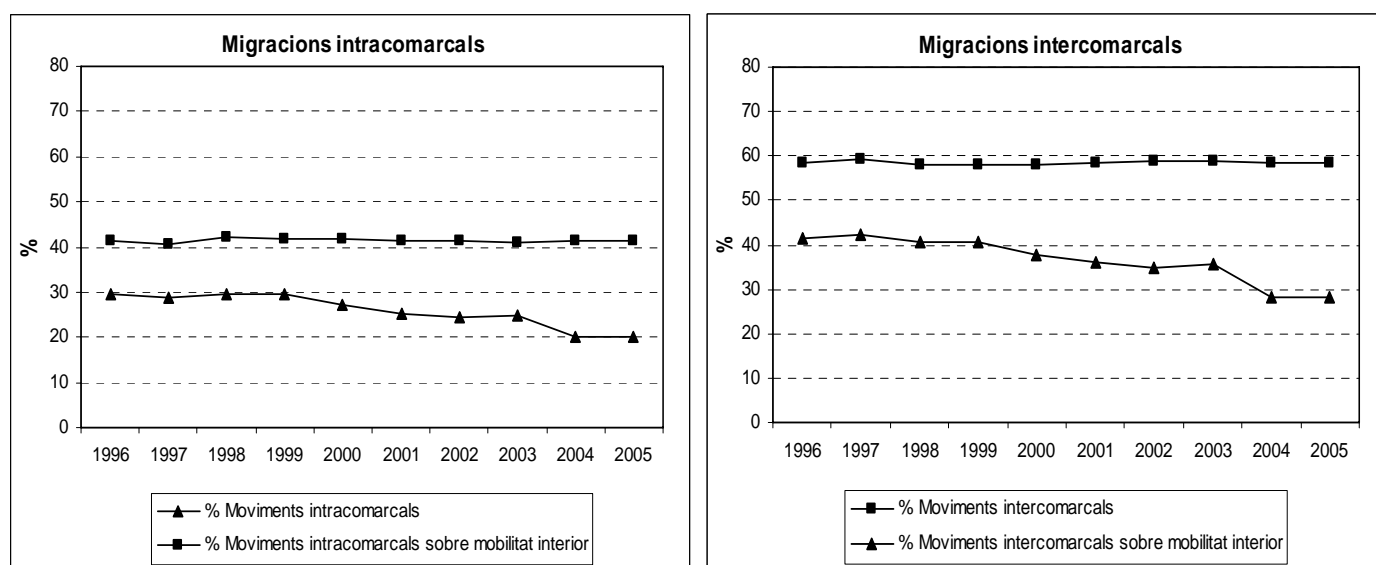
⁷⁵ Recentment s'ha publicat un article de Módenes a *Papers de Demografia* on es realitza una estimació sobre la mobilitat residencial en zones urbanes. En aquest estudi s'estima que la mobilitat residencial a l'Estat espanyol, segons la EVR de 2005, se situa entre un mínim de 7,1% i un màxim d'un 8,9%. Per a més informació veure: Módenes, (2007), "Una visión demográfica de la movilidad residencial reciente en España" a <http://www.ced.uab.es/jamodenes/lineas/migraciones.htm>.

⁷⁶ Tot desplaçament en l'espai produït per un canvi de localització de la residència habitual es pot entendre com a mobilitat residencial, incloent en la definició la mobilitat dins i fora del propi municipi.

mobilitat residencial assolida (pel conjunt de l'Estat) se situa als màxims permesos pel sistema residencial, basat principalment en el règim de propietat privada (Módenes, 2007).

Hi ha encara un altre factor a tenir en compte respecte el que podríem definir com alts nivells de mobilitat interna (més encara si tenim en compte la dinàmica històrica) actual a Catalunya, i és que es tracta sobretot d'un fenomen conjuntural. Aquest fet es constata quan observem la participació de la població estrangera en el conjunt de moviments migratoris interns a Catalunya, que ha assolit en dates recents (2005) un pes del 30%. L'arribada des de períodes recents de població procedent de l'estranger genera dinàmiques d'alta mobilitat migratòria dins del territori català per part d'aquesta població, en la seva dinàmica d'assentament i redistribució en el territori. Les pròpies estimacions de Módenes indiquen que, eliminant l'efecte de la població estrangera, la mobilitat residencial de la població autòctona se situaria al voltant del 6%.

Gràfic 4.4. Pes de les migracions intra/intercomarcals (1996-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Per altra banda, si ens fixem en els diferents tipus de migracions internes (intracomarcals i intercomarcals), podem observar una certa estabilitat en el temps d'estudi. Si bé, el pes dels moviments intracomarcals se situa al voltant del 40%, el pes de les migracions extracomarcals ronda el 60%, sent per tant, el tipus de migració interna més freqüent. Són per tant, els desplaçaments de mitjana i llarga distància, per sobre de la mobilitat residencial (equiparable a la mobilitat intracomarcal) els que predominen el sistema migratori català.

Aquesta tendència, però, no representa una nova dinàmica migratòria de la població catalana, ja que durant els anys 80 ja ens trobem que aproximadament un 40% de les migracions internes de Catalunya no traspassaven la frontera comarcal (Cabré, Módenes, Pascual, 1994), un percentatge coincident amb l'actualitat. Així, si bé durant la dècada dels 80 comença a imposar-se el model migratori de curta distància, aquesta tendència s'estanca i es perpetua fins als nostres dies.

4.3. Selectivitat de la migració interna a Catalunya

Definides les característiques generals dels moviments migratoris generats a Catalunya, el següent pas és relacionar grups poblacionals i mobilitat, a través d'algunes de les seves característiques: l'edat, el sexe i la seva naturalesa (lloc de naixement),.

4.3.1. Sexe

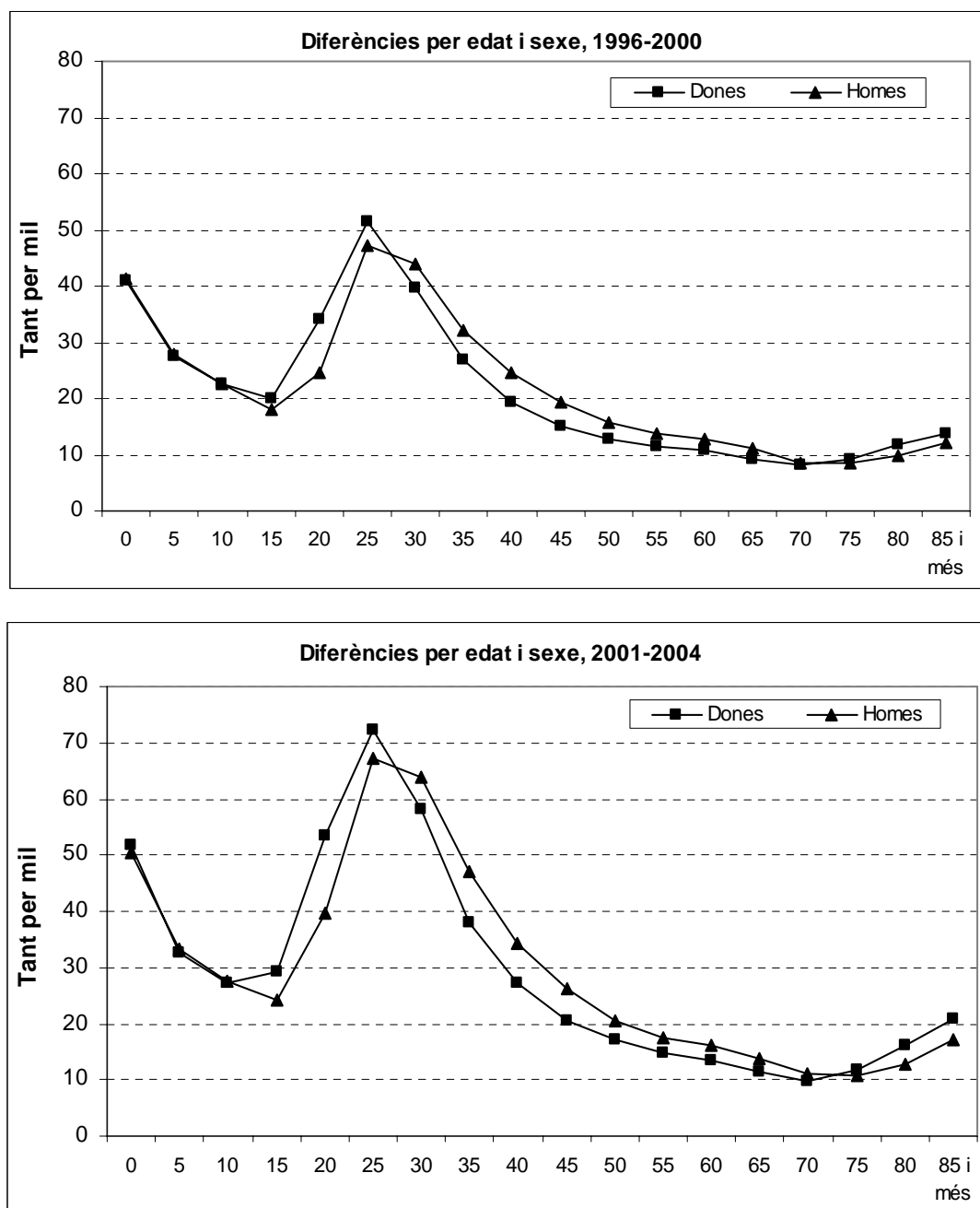
En general, tant els homes com les dones presenten una intensitat migratòria força similar, amb diferències poc significatives. A la Taula 4.5, es pot observar amb claredat, el constant augment de la intensitat migratòria que s'ha produït entre la població resident a Catalunya pels dos sexes, passant d'uns valors pròxims al 15‰ a valors que superen el 30‰. No obstant això, en el darrer període estudiat (2001-2004) les diferències d'intensitat entre els dos sexes, augmenten sensiblement. Aquest fenomen pot ser atribuït a la influència dels moviments interns realitzats per la població estrangera, amb un percentatge de població amb més homes que dones.

Taula 4.6. Evolució de la intensitat (taxes per mil no estandarditzades) de les migracions internes a Catalunya segons sexe

	Dones	Homes
1988-1990	14,18	14,97
1992-1994	17,15	18,41
1996-2000	23,21	24,88
2001-2004	32,49	35,17

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE), del Padró Continu de població (INE) i, Módenes i Pascual, (1998)

Gràfic 4.5. Intensitat de les migracions internes a Catalunya segons sexe i edat

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Si introduïm la variable edat en l'anàlisi per sexe, tant homes com dones mostren una pauta semblant: migració "d'arrossegament" en els primers anys de vida; posterior disminució de la intensitat; màxima mobilitat en el grup de joves-adults (que en el cas de les dones és més accentuat en el grup de 25 a 29 anys i, en el cas dels homes en el mateix grup d'edat, però també en el

següent) i, una reducció constant fins a les edats més avançades, les quals presenten un repunt de la intensitat vinculada a la dependència de la vellesa.

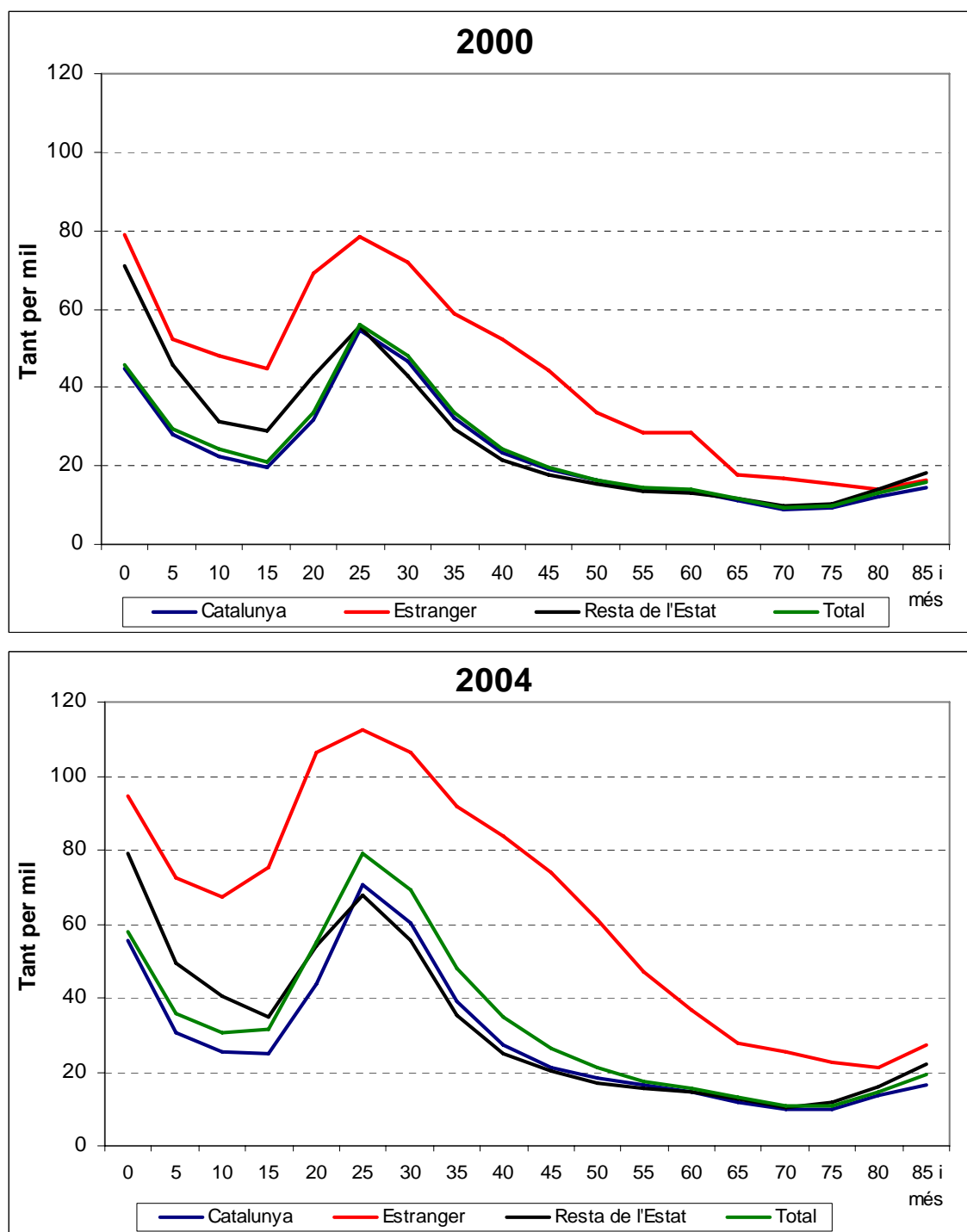
4.3.2. Edat

La intensitat de les migracions internes per edat, segueix de manera general el model estipulat per a les societats post-transicionals (Rogers i Willekens, 1986)⁷⁷, en la trajectòria del curs de vida de les persones, destacant dos moments especialment intensos: d'una banda, les edats infantils (migració per arrossegament) i de l'altra, en la categoria dels joves adults (període d'emancipació familiar, creació d'una nova llar i d'entrada al mercat laboral), declivi posterior de la intensitat migratòria i repunt en les edats més avançades. Aquest patró, encara que amb certes diferències, es reproduceix pel conjunt del territori català amb les següents característiques:

- Concentració de les taxes de migració al voltant dels 25-29 anys (l'any 2004, la taxa de migració en aquest grup d'edat arriba al 80 per mil). Aquest fenomen posa en evidència la tardana edat d'emancipació dels joves-adults, que al llarg dels darrers anys han vist com incrementaven les dificultats per a l'emancipació residencial, amb unes taxes d'atur més elevades en aquesta franja d'edat, l'increment del preu de l'habitatge i la precarització del mercat laboral.
- Igualment, part de l'increment de la intensitat migratòria dels adults-joves és conseqüència del protagonisme creixent de la població estrangera en aquest tipus de desplaçaments.
- Lleuger increment de la intensitat migratòria a partir dels 75 anys.

⁷⁷ Per a una aplicació pel cas espanyol veure Recaño, 2004

Gràfic 4.6. Taxes específiques de migració per lloc de naixement

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

En les gràfiques precedents (Gràfica 4.6) es pot veure amb claredat el comportament migratori diferencial que presenten els individus en funció del lloc de naixement i, l'increment de la intensitat que ha esdevingut en el període 2000-2004, on destaca principalment les altes taxes de

la població nascuda a l'estranger (efecte estructura). Hi ha, però un altre element que hem de tenir en compte: la major intensitat de la mobilitat de la població nascuda a la resta de l'Estat espanyol, en els primers grups d'edat fins als 25 anys aproximadament (efecte de la curta durada de residència a Catalunya)⁷⁸. Mentre que en el conjunt del curs de vida de les persones la intensitat migratòria dels nascuts a Catalunya i a la resta de l'Estat és força coincident (encara que aquests últims presenten una dinàmica intensitat lleugerament inferior), podem comprovar com en les edats compreses entre el 0 i els 25 anys, la intensitat de la mobilitat és superior. Aquest fenomen, però, no deixa de ser un resultat esperat, en tant que el comportament migratori de la població recentment arribada, i per tant, sense un fort component de localisme, és sempre superior a la població ja assentada. Vegem sinó, el comportament de la població nascuda a l'estranger. Encara que caldria, per assegurar aquesta afirmació, un indicador que posés en relació la intensitat de la mobilitat amb el temps de durada d'assentament de la població en el territori⁷⁹.

Queda encara un altre indicador demogràfic descriptiu del fenomen migratori: és l'Edat Mitjana a la Migració (EMM). Aquest indicador, com indica el seu nom ens permet conèixer la mitjana d'edat en què s'efectua el fenomen migratori, que en el cas de la migració interior a Catalunya se situa en el període 2000-2004 entre els 34 i 36 anys. Una vegada més, però trobem diferències significatives en funció del lloc de naixement de la població.

Taula 4.7. Edat mitjana a la migració interna segons sexe i lloc de naixement (2000-2004)

	Dones			Homes			Total		
	Catalunya	Estranger	Restat Estat	Catalunya	Estranger	Restat Estat	Catalunya	Estranger	Restat Estat
2000	34,29	33,09	31,27	35,19	34,63	31,99	34,83	33,75	31,77
2001	34,68	33,70	32,18	35,83	33,76	33,69	35,34	33,94	33,04
2002	34,65	33,22	31,66	35,23	32,47	33,16	35,09	33,05	32,54
2003	35,23	33,54	31,79	35,77	33,87	32,69	35,65	33,77	32,34
2004	33,47	34,34	31,68	34,42	35,61	31,42	34,03	34,92	31,72

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

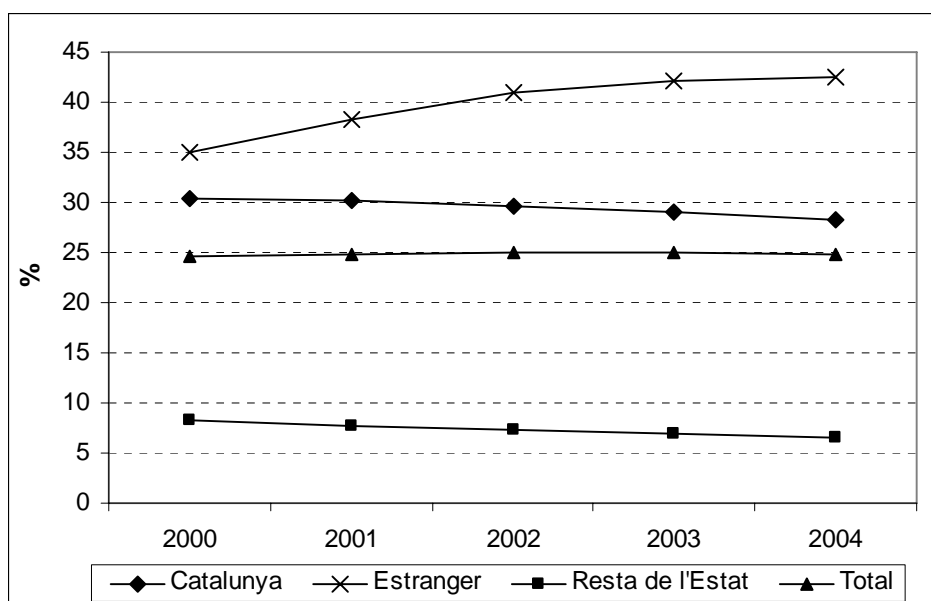
Els resultats obtinguts en el càlcul de l'EMM venen a confirmar dos fenòmens que ja s'han esmentat anteriorment. D'una banda, l'edat mitjana a la migració de la població nascuda a l'estranger és lleugerament inferior a la de la població nascuda a Catalunya, amb excepció feta de

⁷⁸ Els individus joves que han nascut a la resta de l'Estat són, molt probablement, persones que fa poc que resideixen a Catalunya.

l'última dada corresponent a l'any 2004. Però el que més crida l'atenció és l'EMM de la població nascuda a la resta de l'Estat, que tal i com ja s'ha vist en les gràfiques de migració per edat (Gràfica 4.5), presenta altes intensitats en les edats més joves. Aquesta estructura migratòria de la població nascuda a la resta de l'Estat, encara que el pes dels individus de més edat sigui superior, es tradueix en una mitjana d'edat inferior a la resta de la població.

Així, doncs, l'estructura de la població és un element molt important per entendre el sistema migratori que es produeix a Catalunya, més encara si volem entendre la mobilitat diferencial de la població en funció del lloc de naixement. Si ens fixem en el gràfic 4.7 podrem veure que la població de Catalunya presenta estructures per edat força diferents en funció de l'origen de la població. Pel que fa als nascuts a l'estranger, la població presenta una estructura força jove, arribant a representar el grup de població d'entre 20 i 34 anys (el grup potencialment més mòbil) un 42% del total de població estrangera (quan en el cas de la població nascuda a Catalunya aquest percentatge se situa al voltant del 30%). Més peculiar és l'estructura de població dels nascuts a la resta de l'Estat espanyol, on el pes de la gent gran és força elevat. En aquest cas el grup d'entre 20 i 34 anys representa només un 6,6% de la població nascuda a la resta de l'Estat. És però, precisament aquest grup de població el que presenta unes taxes de migració més elevades, amb la qual cosa l'EMM es troba per sota dels altres grups de població (nascuts a Catalunya i a l'estranger).

Gràfic 4.7. Pes dels joves (entre 20 i 34 anys) en cada grup de lloc de naixement, 2000-2004

Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

⁷⁹ Tal i com ho demostra Recaño, 2006.

4.3.3. Naturalesa de la població

Com s'ha dit al principi d'aquest apartat, els moviments migratoris interns efectuats per la població nascuda a l'estranger presenten un creixement accelerat des de 1996, de tal manera que a partir de 2002, la proporció de moviments generats per la població nascuda a la resta de l'Estat espanyol és inferior a la dels nascuts a l'estranger. El pes de les migracions internes dels estrangers arriba a assolir el 2004 un pes de quasi el 30% sobre el conjunt de migracions internes (la meitat del que representa els moviments efectuats per la població nascuda a Catalunya), mentre que el volum de població estrangera no arribava al 12% de la població total de Catalunya.

Taula 4.8. Composició dels fluxos migratoris interns segons el lloc de naixement (1996-2005)

	Catalunya	Reste Estat	Estranger	Total general
1996	74.476	22.352	5.128	101.956
1997	102.223	29.191	8.885	140.299
1998	117.129	32.460	10.955	160.544
1999	123.611	33.373	12.836	169.820
2000	124.323	31.827	16.097	172.247
2001	120.652	29.341	18.929	168.922
2002	144.190	32.817	44.121	221.128
2003	159.162	35.147	57.504	251.813
2004	160.162	33.337	70.641	264.140
2005	164.841	33.868	82.444	281.153

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Per a poder valorar la intensitat individual del comportament migratori de la població utilitzarem un indicador sintètic propi de la demografia: l'Índex Sintètic de la Migració (ISM), el qual com s'ha comentat a l'apartat de metodologia (1.6), ens indica el nombre esperat de migracions que un individu efectuaria al llarg de la seva vida si les condicions del moment fossin permanents. Aplicat en el nostre àmbit d'estudi, la interpretació de l'indicador seria la següent: el nombre esperat de migracions que un individu efectuaria a l'interior de Catalunya i, al llarg de la seva vida, en cas de mantenir-se les condicions del present constants.

Taula 4.9. Índex sintètic de migració interna a Catalunya segons sexe i lloc de naixement, 2000-2004

	Dones			Homes			Total			TOTAL
	Catalunya	Estranger	Resta Estat	Catalunya	Estranger	Resta Estat	Catalunya	Estranger	Resta Estat	
2000	2,10	3,62	2,43	2,11	4,08	2,49	2,11	3,85	2,46	2,20
2001	2,00	3,18	2,27	1,99	3,18	2,21	2,00	3,19	2,25	2,08
2002	2,37	5,25	2,66	2,37	5,21	2,61	2,38	5,26	2,64	2,64
2003	2,61	5,66	3,01	2,59	5,63	2,95	2,61	5,65	2,98	2,93
2004	2,54	5,51	2,88	2,55	6,00	2,91	2,55	5,76	2,91	2,96

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Com es pot veure a la Taula 4.9 l'índex sintètic de migració interior a Catalunya era pel conjunt de la població i en data de l'any 2000 de 2,20, xifra que s'ha vist incrementada en el 2004 fins a assolir un valor pròxim a 3, uns valors que ens acostarien a l'òrbita europea. Una vegada més, però, cal tenir present l'efecte que sobre aquest indicador, genera la població nascuda a l'estranger. Si bé és cert, que l'ISM ha augmentat sensiblement per a la població nascuda a Catalunya (passant d'un 2,11 a un 2,55), també és cert, que aquest indicador és molt superior en la població nascuda a l'estranger. De fet, podríem afirmar que l'aportació directa de la població no nascuda a Catalunya a les migracions internes és de 0,5 moviments migratoris. Una segona qüestió que cal preguntar-se és l'efecte indirecte que l'alta mobilitat de la població estrangera sobre el territori provoca sobre la població ja resident, ja que és probable que generi una inèrcia migratòria en el sistema, més encara en un model basat en la propietat i en l'ascens social.

Aquesta diferenciació entre la intensitat del comportament migratori en funció del lloc de naixement és indicatiu que el sistema migratori català no es troba immers en un procés de canvi profund, sinó que l'augment és atribuïble a un subconjunt de la població. És per tant, un efecte estructural generat per l'alta mobilitat que presenta la població nascuda a l'estranger. El fort localisme present entre la població ja assentada (més pròpia per tant, de la població nascuda a Catalunya) no troba les seves arrels en la població estrangera. Fixem-nos, doncs, que l'ISM de la població nascuda a l'estranger se situa el 2000 en 3,85, mentre que en el 2004 se situava ja en 5,76. Cal destacar en aquest sentit, l'increment que es produeix a partir de 2002 en l'ISM de la població nascuda a l'estranger, moment en què s'intensifica l'arribada de població estrangera. Cal preveure, doncs, què passarà un cop la població nascuda a l'estranger s'hagi assentat al territori. Ens trobem per tant, davant d'un efecte estructura, però també de conjuntura. En aquest sentit, el mateix

criteri és aplicable per a la població nascuda a la resta de l'Estat. Veient les taxes migratòries per grups d'edat, podrem entendre millor el sentit d'aquest fenomen (veure gràfiques 4.6).

4.4. La intensitat de la migració interna per comarques

Una vegada coneguts els factors estructurals de la migració interna a Catalunya, ens centrarem en l'anàlisi de la dinàmica territorial del sistema migratori, és a dir, dels fluxos migratoris a escala comarcal. Una primera aproximació general ens l'ofereix el saldo migratori comarcal (el balanç total de les entrades i les sortides), que ens permet, sense aproximar-nos encara a la intensitat i direccionalitat dels fluxos, conèixer la dinàmica general pel conjunt de comarques de Catalunya. I en aquest sentit hi ha una element que crida l'atenció per sobre de qualsevol altre fenomen: en el període estudiat, les estadístiques mostren la desaparició (excepte el Pallars Jussà) de comarques amb predomini emigratori a Catalunya. Així es passa de tenir 8 comarques amb un balanç final emigratori l'any 1996 (Baix Ebre, Barcelonès, Berguedà, Noguera, Pallars Jussà, Ripollès, Segrià i Terra Alta) a una sola comarca emigratòria el 2004: el Pallars Jussà. Aquesta estructura migratòria comarcal ens reflecteix l'augment dels fluxos procedents de l'exterior (la immigració), que ha representat pel conjunt de comarques (ja sigui d'àmbit rural, agrícola, urbà o de muntanya) un saldo migratori positiu.

Però el resultat del balanç migratori comarcal és força diferent quan aquest es remet exclusivament a les migracions internes. Si bé el 1988 hi havia 16 comarques que presentaven un saldo migratori intern negatiu, i el 1994 n'hi havia només 3 (Módenes, 1998), l'any 2004, aquesta xifra s'incrementa fins a 7 comarques: Vall d'Aran, Terra Alta, Segarra, Ribera d'Ebre, Pallars Jussà, Garrigues i Barcelonès. Un conjunt de comarques que juntament amb el Segrià, el Berguedà, el Pla d'Urgell, Ripollès, Alt Urgell o Noguera presenten en algun any del període d'estudi (1996-2004) un balanç migratori intern negatiu. Comarques, la majoria d'elles, amb un fort caràcter rural o agrari, la qual cosa ens portaria a pensar que encara existeixen en les comarques catalanes certes dinàmiques migratòries rural-urbà. Dit d'altra manera, l'exòde rural que va caracteritzar durant moltes dècades del segle XX el model migratori imperant a Catalunya, encara no ha deixat d'existir. És, però, l'arribada de població procedent de l'estranger la que permet "difuminar" i amagar aquesta realitat. La resta de comarques presenten al llarg d'aquest període una immigració interior superior a l'emigració i, per tant, un saldo migratori resultant positiu.

Taula 4.10. Saldos migratoris i saldos migratoris interns pel conjunt de comarques catalanes, 1996-2004

	1996		1997		1998		1999		2000		2001		2002		2003		2004	
	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern	SM	SM Intern
Alt Camp	50	52	113	31	224	188	359	183	310	56	726	276	943	390	1.126	578	1.094	550
Alt Empordà	76	40	819	185	647	468	833	211	1.824	76	2.593	171	3.460	450	3.980	792	4.930	770
Alt Penedès	677	534	883	707	972	704	1.241	794	1.906	946	2.511	1.205	2.891	1.664	3.225	1.822	3.267	1.820
Alt Urgell	52	-12	96	53	119	46	166	82	149	85	237	80	196	70	267	110	552	34
Alta Ribagorça	26	19	31	36	19	21	-2	11	29	13	29	13	59	-6	129	49	188	58
Anoia	429	408	620	528	854	842	1.144	961	1.856	1.432	1.480	1.076	2.390	1.565	2.971	2.241	3.077	2.143
Bages	51	59	268	206	326	236	441	199	1.477	551	2.283	676	3.100	1.246	3.187	1.441	3.669	1.671
Baix Camp	611	303	1.138	538	971	410	671	299	964	251	1.403	745	2.031	776	3.019	1.269	5.363	1.032
Baix Ebre	-69	-62	118	36	192	39	315	-17	1.070	141	1.081	8	1.534	198	1.542	200	2.874	330
Baix Empordà	313	175	778	614	1.002	520	1.383	587	1.958	557	2.319	378	2.958	640	3.491	805	3.759	609
Baix Llobregat	3.564	3.092	5.959	4.726	6.406	5.253	5.847	4.867	5.211	2.947	6.045	3.365	5.989	2.923	3.819	1.351	9.052	720
Baix Penedès	1.554	1.409	1.739	1.533	2.301	1.895	2.747	2.419	3.938	3.191	3.217	2.192	3.986	2.711	4.532	3.275	5.679	4.144
Barcelonès	-18.373	-19.624	-29.304	-29.015	-30.060	-31.412	-28.943	-30.358	-24.994	-29.230	-20.764	-27.692	-26.334	-32.137	-30.990	-36.542	10.245	-35.672
Berguedà	-106	-95	-41	-30	16	-34	81	4	152	-25	708	168	576	42	631	312	710	226
Cerdanya	222	191	310	284	258	260	350	267	424	140	652	216	381	67	590	142	716	157
Conca de Barberà	97	91	125	97	155	122	224	138	256	108	278	129	313	59	240	68	493	138
Garraf	2.138	1.694	2.649	2.080	2.678	2.269	2.474	2.072	2.334	1.777	2.298	1.752	2.871	2.138	3.009	2.350	4.604	1.868
Garrigues	55	46	113	58	171	42	125	62	126	-37	217	2	135	-46	71	-143	386	-29
Garrotxa	91	117	177	158	159	123	272	230	371	221	361	201	669	300	1.086	359	1.128	311
Gironès	128	111	655	466	702	400	975	526	2.353	725	2.991	632	4.663	1.257	4.882	1.396	5.119	972
Maresme	3.567	2.868	5.052	4.153	5.954	4.797	5.565	4.043	7.194	3.840	7.932	3.661	8.575	3.421	8.800	4.242	8.943	3.831
Montsià	170	104	124	69	493	220	443	194	1.431	137	1.177	86	869	-45	506	94	2.022	274
Noguera	-59	-59	78	46	106	13	151	73	16	-81	54	-78	265	62	512	170	1.040	61
Osona	439	276	308	173	440	207	571	298	1.209	353	1.505	372	1.820	632	2.110	919	3.197	939
Pallars Jussà	-45	-5	-12	27	-2	7	-103	-48	-95	-4	20	24	292	89	301	72	-54	-58
Pallars Sobirà	70	78	52	48	119	91	144	101	88	56	129	62	136	69	278	136	192	61
Pla d'Urgell	59	99	158	137	205	129	117	47	329	23	455	44	507	56	432	92	632	173
Pla de l'Estany	98	39	32	-18	126	63	156	52	247	-7	391	-31	537	165	754	159	1.176	144
Priorat	27	30	42	20	42	30	30	23	86	71	64	53	61	36	197	139	148	14
Ribera d'Ebre	54	47	-26	-47	20	0	-86	-114	235	63	-4	-114	141	-30	104	-122	329	-158
Ripollès	-113	-100	133	116	-34	-41	68	8	128	28	268	-3	155	26	225	79	265	2
Segarra	63	36	193	150	201	55	175	82	284	10	666	-42	737	-9	530	-174	771	-150
Segrià	-152	-55	-34	-207	79	-263	284	-75	105	-502	1.898	60	2.312	-127	3.342	45	5.662	14
Selva	637	515	1.169	961	1.658	962	1.771	1.304	2.268	1.315	3.526	1.604	4.338	2.022	4.670	2.450	6.800	2.824
Solsonès	2	11	92	82	37	30	97	89	164	20	178	38	337	141	342	122	432	139
Tarragonès	686	187	1.394	733	1.697	703	1.725	776	4.115	1.946	3.190	979	4.144	1.293	3.721	1.194	8.136	2.017
Terra Alta	-4	2	8	11	-52	-44	-14	-10	115	-17	134	-11	172	-24	225	-10	267	-17
Urgell	153	136	172	118	199	138	274	121	240	-46	667	64	550	-25	673	133	808	40
Vall d'Aran	110	68	136	70	147	32	37	-10	54	16	46	-24	262	104	379	112	265	-16
Vallès Occidental	4.212	3.675	6.589	5.570	7.818	6.308	7.734	5.732	9.783	5.243	8.623	4.286	10.293	4.438	10.444	4.664	14.278	4.724
Vallès Oriental	3.813	3.500	4.840	4.497	4.768	4.171	4.414	3.777	5.143	3.611	6.194	3.377	7.239	3.399	6.740	3.609	7.671	3.290

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Així, doncs, el creixement migratori de moltes comarques catalanes es troba relacionat no només amb el comportament migratori intern (com succeïa a la dècada dels 90), sinó també pel fluxos procedents de l'exterior que acaben determinant, en última instància, el signe del saldo migratori.

4.5. El sistema migratori català

Un altre indicador utilitzat per analitzar el sistema migratori intern a Catalunya ha estat l'*spatial Focusing* o l'indicador de focalització espacial, el qual ens permet mesurar el grau de dispersió o concentració geogràfica d'un sistema migratori donat (veure apartat de metodologia 1.6). Per estimar aquest indicador hem utilitzat la matriu d'origen i destinació comarcal dels fluxos migratoris durant el període 1988-2005, amb la qual cosa obtindrem una perspectiva temporal.

Taula 4.11. Indicador espacial de dispersió (spatial focusing) del sistema migratori intern a Catalunya, 1988-2005

Any	Total
1988	4,243
1989	4,273
1990	4,372
1991	4,091
1992	4,422
1993	4,546
1994	4,609
1995	4,724
1996	4,331
1997	4,670
1998	4,876
1999	4,822
2000	4,850
2001	4,828
2002	4,887
2003	4,938
2004	4,889
2005	4,977

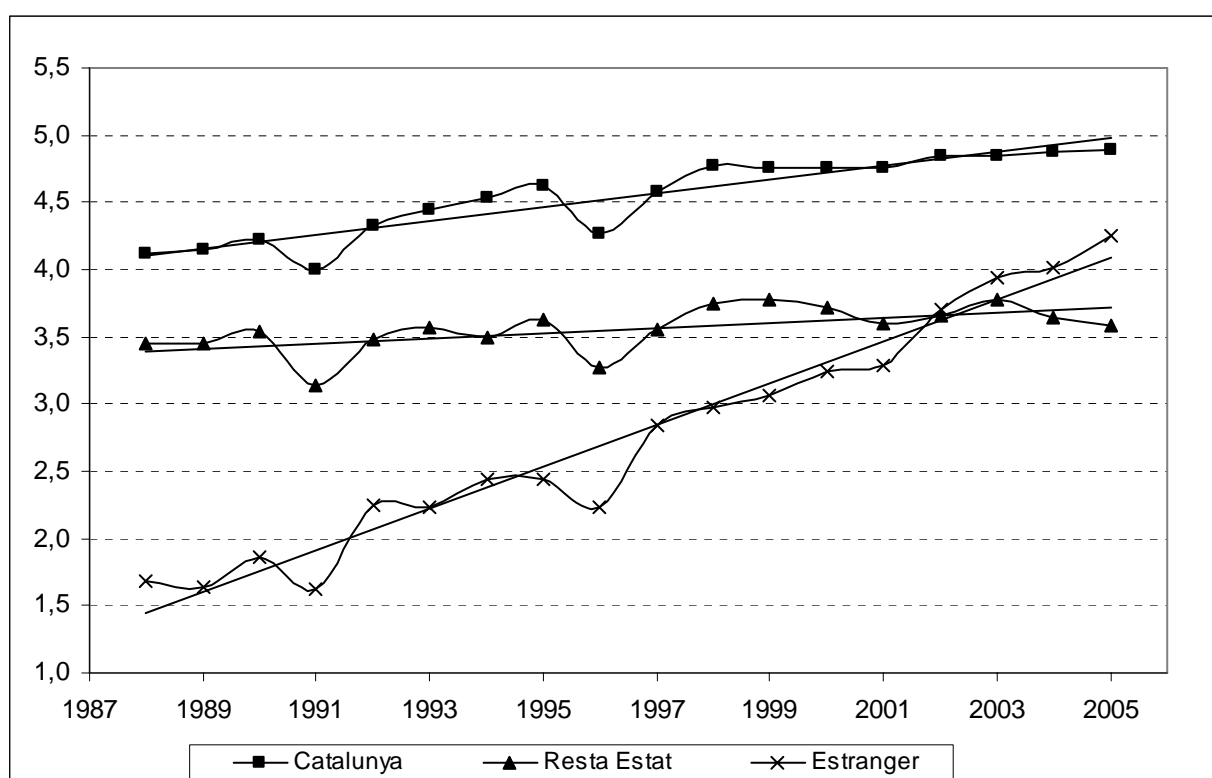
Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

Com podem observar en el quadre anterior, el valor de l'indicador de sistema, ha seguit una evolució creixent al llarg del període 1988-2005, encara que en els anys de renovació padronal/censal existeix una interferència fruit del procés de recollida de les dades. Amb els resultats sobre la taula podem afirmar que al llarg d'aquest període s'ha produït una tendència a la dispersió o desconcentració dels fluxos migratoris interns a Catalunya. Cal apuntar, però, que si bé

en el període 1988-1997, el procés de dispersió és notable, a partir de 1998 sembla consolidar-se una tendència a l'estabilització dels fluxos en el territori.

Una vegada més, però, aquest indicador presenta l'efecte directe de la població estrangera en el territori. Es fa, per tant, necessari per a controlar aquest factor, calcular l'indicador de sistema per cada grup de població en funció del lloc de naixement. D'aquesta manera tindrem una aproximació més acurada de l'estructura del sistema migratori intern a Catalunya.

Gràfic 4.8. Indicador espacial de dispersió (spatial focus) del sistema migratori intern a Catalunya segons lloc de naixement, 1988-2005

Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

El resultat del càlcul és força explícit. D'una banda, existeix un alt nivell d'estabilitat (encara que amb tendència al creixement) en el sistema migratori intercomarcal de la població nascuda a la resta de l'Estat espanyol. Aquesta tendència pot interpretar-se com l'existència d'un sistema migratori ja localitzat en el territori i proveït d'unes xarxes que s'han estabilitzat amb el temps. Donat aquest resultat i la composició jove dels fluxos generats pels nascuts a la resta de l'Estat se'n pot deduir l'existència d'una migració de caràcter temporal i laboral en sectors concrets com els del turisme. D'altra banda, la població nascuda a Catalunya, si bé presenta un lleuger

increment a la dispersió, sembla existir una certa tendència a l'estabilització en els últims anys. Aquest lleuger ascens a la desconcentració dels fluxos per part d'aquest grup de població i durant el període 1988-2005 és segurament atribuïble als processos de suburbanització existent en el territori, amb l'especialització per part de determinats municipis d'una oferta residencial considerable.

Finalment, el resultat més rellevant és sens dubte, el fort component de dispersió existent en el sistema migratori intercomarcal de la població nascuda a l'estranger. Aquest grup de població presenta des de 1989, una dinàmica creixent a la dispersió del sistema. Així, doncs, la més alta intensitat dels desplaçaments de la població d'origen estranger es complementa amb un sistema migratori que tendeix a la dispersió pel territori, procés que d'altra banda, respon als processos d'assentament de la immigració estrangera i que ens fa pensar en el caràcter temporal de les seves migracions. És, doncs, una realitat que el sistema migratori de la població nascuda a l'estranger, ha interferit en el del conjunt de la població, però també és cert que la població nascuda a Catalunya presenta un lleuger caràcter desconcentrador dels fluxos.

4.6. Recapitulació

En el present capítol hem analitzat les tendències recents de les migracions pel conjunt del territori català, amb especial incidència en l'objecte d'estudi: les migracions internes. S'ha posat especial èmfasi en els següents apartats: composició dels fluxos per lloc de naixement (en base a una classificació senzilla, però clarificadora de la naturalesa dels fluxos migratoris interns a Catalunya), intensitat absoluta i relativa de les migracions, estructura per edats i sexe, i anàlisi del sistema migratori.

Del període analitzat (1996-2005, encara que per a determinats càlculs i en perspectiva històrica, aquest s'ha ampliat al període 1988-2005) en podem destacar els següents aspectes caracteritzadors de les migracions internes a Catalunya:

1. Augment de la intensitat dels desplaçaments migratoris, dins i fora del territori, en valors absoluts i relatius. Eliminant l'efecte edat, l'indicador sintètic de migració interior presenta en un curt període de temps (2000-2004) un augment important del seu valor (corresponent al nombre de desplaçaments que generaria un individu al llarg de la seva vida de mantenir-se les condicions actuals) passant de 2 a 3 migracions. Nivells que se situen als màxims permesos pel

sistema residencial dominant al territori (accés directe a la propietat mitjançant hipoteca), i que ens aproximem a l'àmbit europeu.

2. Encara que són els moviments procedents de l'estranger els que actualment capitalitzen el fenomen i provoquen una disminució de la proporció que representen altres tipus de migracions, el pes central de les migracions a Catalunya continua estant en mans de les migracions internes. Fins a tal punt, que ens trobem en el moment històric de màxima mobilitat interior.
3. El fenomen immigratori a Catalunya es tradueix directament en un augment notable de la intensitat de les migracions internes a Catalunya, tant intracomarcal com intercomarcal. És, però, la mobilitat intercomarcal la que presenta les intensitats relatives més elevades. Entre els efectes indirectes de la immigració trobem la incentivació de la mobilitat a la resta de població, ja que aquests no solen ocupar nova oferta residencial: "El proceso de inmigración urbana se está solucionando residencialmente mediante la "cesión" del uso de los segmentos más frágiles de nuestra vivienda urbana, mientras que el resto de población "progres" hacia los segmentos de más calidad, entre los que se encuentra la oferta nueva." (Módenes, 2007: 15).
4. És la població nascuda a Catalunya, qui ocupa el gruix de les migracions internes, però el seu pes relatiu tendeix a disminuir en favor de la població estrangera.
5. L'estructura per edats dels fluxos interns presenta el perfil del model propi de les societats post-transicionals. Amb dos moments de màxima intensitat: les edats primerenques del cicle de vida (migració d'arrossegament) i l'etapa jove-adulta (especialment en el grup d'edat 25-29 anys), període en què es concentren les transicions en diferents àmbits del cicle de vida de les persones. Existeix també, una punta de recuperació de la intensitat en les edats més avançades, vinculat a l'estat de salut i dependència personal.
6. La població nascuda a l'estranger presenta característiques d'intensitat i estructura espacial diferents respecte de la població nascuda a Catalunya o a la resta de l'Estat. D'una banda, presenten una intensitat molt per sobre de la resta de població, però també tenen un sistema migratori amb major dispersió en el territori. Aquesta major intensitat és explicada pel procés "d'ajustament residencial" que estan duent a terme intrínsec a les primeres fases d'incursió geogràfica a un territori, on existeix una major disponibilitat a realitzar desplaçaments en l'espai (Recaño, 2006). Aquest fet ens porta a pensar precisament que es tracta d'un fenomen conjuntural, i que un cop estabilitzada la situació de la població estrangera, es tendirà a assimilar el sistema migratori de la població nascuda al territori. Per tant, s'ha de seguir

l'evolució migratòria d'aquest grup de població per veure quin serà el sistema que acabarà imposant-se a Catalunya.

5. Aproximació comarcal a la migració interna a Catalunya

El present capítol representa l'apartat més important d'aquesta memòria de recerca, en tant que realitza una aproximació analítica detallada al comportament migratori intern català per comarques. Hem pogut veure fins al moment la importància que les migracions han tingut en el creixement i estructura de la població de Catalunya i, en el cas concret de les migracions internes, la seva importància creixent per explicar la distribució de la població pel territori. Una aproximació comarcal al fenomen de la migració permetrà conèixer de més a prop, les dinàmiques migratòries que actualment es donen en el conjunt de comarques que configuren l'espai territorial de Catalunya.

Aquest capítol es divideix bàsicament en sis apartats, en els quals s'incideix en diferents aspectes del comportament migratori comarcal. En el primer apartat, s'analitzarà l'evolució dels saldos migratoris i les seves taxes corresponents (taxes de migració neta) per comarques en el període d'estudi (1996-2004). En un segon apartat l'objectiu serà la definició de l'estructura demogràfica dels moviments intercomarcals, centrat en dues variables: el sexe i l'edat. El tercer apartat analitzarà l'impacte que les migracions generen sobre les comarques a través del càlcul de l'índex d'efectivitat migratòria. Posteriorment l'atenció recaurà en l'estructura territorial dels fluxos migratoris, centrant-nos en el dinamisme migratori que esdevé en cada unitat territorial d'anàlisi. En el següent apartat es posarà èmfasi en el factor distància, diferenciant els diferents moviments que tenen lloc en el territori en funció de l'espai de desplaçament. Finalment, el darrer apartat, posa l'accent en la direccionalitat dels fluxos i la definició de polaritats i àrees de cohesió territorial.

L'objectiu final no és altre que obtenir la informació necessària per aproximar-nos amb exactitud a la comprensió del sistema migratori intern comarcal de Catalunya, des de la dimensió històrica que s'ha desenvolupat en l'apartat 3 ("Aportacions teòriques i empíriques") de la present memòria.

5.1. La població comarcal

Abans d'abordar l'estudi de les migracions comarcals es fa necessari, per a una correcta diagnosi, fer una ràpida aproximació a la realitat demogràfica d'aquestes unitats territorials. Com hem pogut comprovar en el capítol anterior, Catalunya ha vist incrementar el seu volum de

població en el breu període que va de 1996 a 2005 en quasi un milió de persones, la majoria dels quals, procedeixen de l'estranger. Però la distribució de la població en el territori dista molt de ser homogènia, ans el contrari, ens trobem amb una tendència històrica de concentració de la població. Per a facilitar l'aproximació a la població comarcal a Catalunya s'han creat dos períodes temporals. D'una banda, el període 1996-2000 i de l'altra, el 2001-2004, en base a la població comarcal a meitat de període.

A la Taula 5.1 es pot comprovar la població mitjana pels dos períodes, així com el pes percentual que cada comarca té sobre el conjunt de la població de Catalunya. D'altra banda, la classificació respon a una distribució descendent de població per comarques, encapçalada en els dos períodes pel Barcelonès i cuejat per l'Alta Ribagorça. Dels resultats obtinguts en les taules 5.1 i 5.2 se'n poden extreure varies de conclusions, que no per conegudes són menys importants:

1. La població de Catalunya no es distribueix homogèniament pel territori. Existeix una concentració de població en les comarques de l'àrea metropolitana de Barcelona, fins a tal punt que més de la meitat de la població de Catalunya es concentra en aquesta regió. Així, el Barcelonès, el Vallès Oriental i Occidental, el Baix Llobregat i el Maresme (cinc de les quaranta-un comarques catalanes) acumulen entre el 65 i 67% de població en els dos períodes estudiats. Com és lògic, aquesta concentració de la població en el territori afecta de manera directa en el volum de fluxos migratoris que es genera en aquesta regió.
2. Les altres comarques amb capitals provincials (Gironès, Tarragonès i Segrià) acumulen poc més d'un 7,5% de població en els dos períodes. De manera que, les quatre comarques amb capital provincial, juntament amb el cinturó metropolità (els dos Vallès, Baix Llobregat i Maresme) concentren quasi el 75% de la població resident a Catalunya.
3. Totes les comarques catalanes, excepte el Ripollès (amb una pèrdua de 38 persones) acumulen guanys en el volum de població entre els dos períodes estudiats, de manera que, en general, les comarques mantenen l'estructura de distribució espacial de la població en els dos períodes.
4. El 25% de la població catalana es troba disseminada pel conjunt de territori català amb un espai constituït per 33 comarques.

Taula 5.1. Distribució comarcal de la població mitjana dels períodes (1996-2000 i 2001-2004)

1996-2000			2001-2004		
		%			%
Barcelonès	2.114.698	34,15	Barcelonès	2.169.091	32,49
Vallès Occidental	703.718	11,37	Vallès Occidental	772.254	11,57
Baix Llobregat	663.587	10,72	Baix Llobregat	726.696	10,89
Maresme	334.860	5,41	Maresme	377.018	5,65
Vallès Oriental	299.807	4,84	Vallès Oriental	340.146	5,10
Tarragonès	174.554	2,82	Tarragonès	196.351	2,94
Segrià	164.700	2,66	Segrià	173.673	2,60
Bages	153.209	2,47	Bages	161.668	2,42
Baix Camp	141.906	2,29	Baix Camp	156.342	2,34
Gironès	132.507	2,14	Gironès	148.882	2,23
Osona	125.284	2,02	Osona	135.750	2,03
Selva	110.874	1,79	Selva	131.365	1,97
Baix Empordà	100.094	1,62	Garraf	117.255	1,76
Garraf	98.260	1,59	Baix Empordà	112.511	1,69
Alt Empordà	97.117	1,57	Alt Empordà	110.328	1,65
Anoia	88.704	1,43	Anoia	98.563	1,48
Alt Penedès	75.729	1,22	Alt Penedès	86.247	1,29
Baix Ebre	66.082	1,07	Baix Ebre	70.326	1,05
Montsià	55.437	0,90	Baix Penedès	69.382	1,04
Baix Penedès	52.746	0,85	Montsià	60.708	0,91
Garrotxa	47.079	0,76	Garrotxa	49.725	0,74
Berguedà	38.223	0,62	Berguedà	38.922	0,58
Alt Camp	34.923	0,56	Alt Camp	37.776	0,57
Noguera	34.560	0,56	Noguera	35.898	0,54
Urgell	30.646	0,49	Urgell	32.574	0,49
Pla d'Urgell	29.319	0,47	Pla d'Urgell	31.143	0,47
Ripollès	26.244	0,42	Pla de l'Estany	26.679	0,40
Pla de l'Estany	24.545	0,40	Ripollès	26.206	0,39
Ribera d'Ebre	22.197	0,36	Ribera d'Ebre	22.421	0,34
Garrigues	19.249	0,31	Alt Urgell	20.118	0,30
Alt Urgell	19.111	0,31	Segarra	19.651	0,29
Conca de Barberà	18.377	0,30	Garrigues	19.405	0,29
Segarra	17.479	0,28	Conca de Barberà	19.393	0,29
Cerdanya	13.514	0,22	Cerdanya	15.640	0,23
Pallars Jussà	12.533	0,20	Pallars Jussà	12.533	0,19
Terra Alta	12.342	0,20	Terra Alta	12.381	0,19
Solsonès	11.324	0,18	Solsonès	12.084	0,18
Priorat	9.141	0,15	Priorat	9.405	0,14
Vall d'Aran	7.522	0,12	Vall d'Aran	8.468	0,13
Pallars Sobirà	5.929	0,10	Pallars Sobirà	6.469	0,10
Alta Ribagorça	3.577	0,06	Alta Ribagorça	3.737	0,06

Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

Aquest esquema de la distribució espacial de la població comarcal a Catalunya ens pot ajudar a entendre determinades dinàmiques migratòries que es produeixen al país. I permet explicar d'altra banda, la capacitat que té el Barcelonès (comarca que acumula el 34% i 32,5% de població en els dos períodes, respectivament), de condicionar la resta del territori català i generar dinàmiques migratòries que sent poc significatives per la seva comarca, poden resultar de gran impacte en d'altres.

Taula 5.2. Distribució de la població mitjana per àrees territorials i períodes (1996-2000 i 2001-2004)

	1996-2000		2001-2004	
	Absoluts	%	Absoluts	%
Àrea metropolitana¹	4.116.669	66,49	4.385.205	65,69
Segona corona²	652.061	10,53	730.846	10,95
Comarques amb capitalitat provincial³	2.586.458	41,77	2.687.998	40,27
Províncies				
Barcelona	4.696.079	75,84	5.023.609	75,26
Tarragona	587.705	9,49	654.486	9,80
Girona	545.218	8,81	613.516	9,19
Lleida	362.706	5,86	383.573	5,75

1 Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Occidental i Vallès Oriental

2 Garraf, Alt Penedès, Anoia, Bages, Osona i Selva

3 Barcelonès, Gironès, Tarragonès i Segrià

Font: elaboració pròpia a partir del Padró Continu de població (INE)

5.2. Evolució de la migració neta per comarques. Els saldos migratoris

La primera mesura per a valorar l'evolució comarcal de la migració interior serà el balanç migratori o la migració neta del sistema comarcal català, que sorgeix del comportament emigratori de la població resident i de les immigracions.

Aquest indicador, encara que pot ser qualificat de poc precís, ja que no ens informa sobre la direccionalitat ni intensitat de l'emigració i de la immigració, serveix per a fer una primera aproximació a nivell general del fenomen estudiat i veure el balanç final de les entrades i sortides de població en cada comarca. És, en definitiva, un component del creixement migratori que cal conèixer. A la Taula 5.3 es pot veure el saldo migratori de cada comarca en dos períodes: 1996-2000 i 2001-2005, així com el signe final del saldo migratori.

Com ja s'ha assenyalat en el capítol anterior el saldo migratori intern per comarques difereix notablement en alguns casos del balanç migratori total resultant del conjunt de moviments de Catalunya, on els desplaçaments provinents de l'exterior del territori fan acte de presència i deixen constància de comportaments diferenciats. Aquest fet és indicatiu que és la immigració estrangera qui determina i condiciona amb força el balanç migratori total de cada comarca, ja que la població estrangera es distribueix per tot el territori (i no només en les àrees centrals o urbanes). Però, és a través del saldo migratori intern quan es pot conèixer el funcionament del sistema migratori català i les dinàmiques pròpies que li corresponen. Per aquest motiu hem creat una

tipologia comarcal en funció de la migració neta interna, en la qual trobem quatre models diferents, que ens indiquen dinàmiques migratòries amb característiques pròpies.

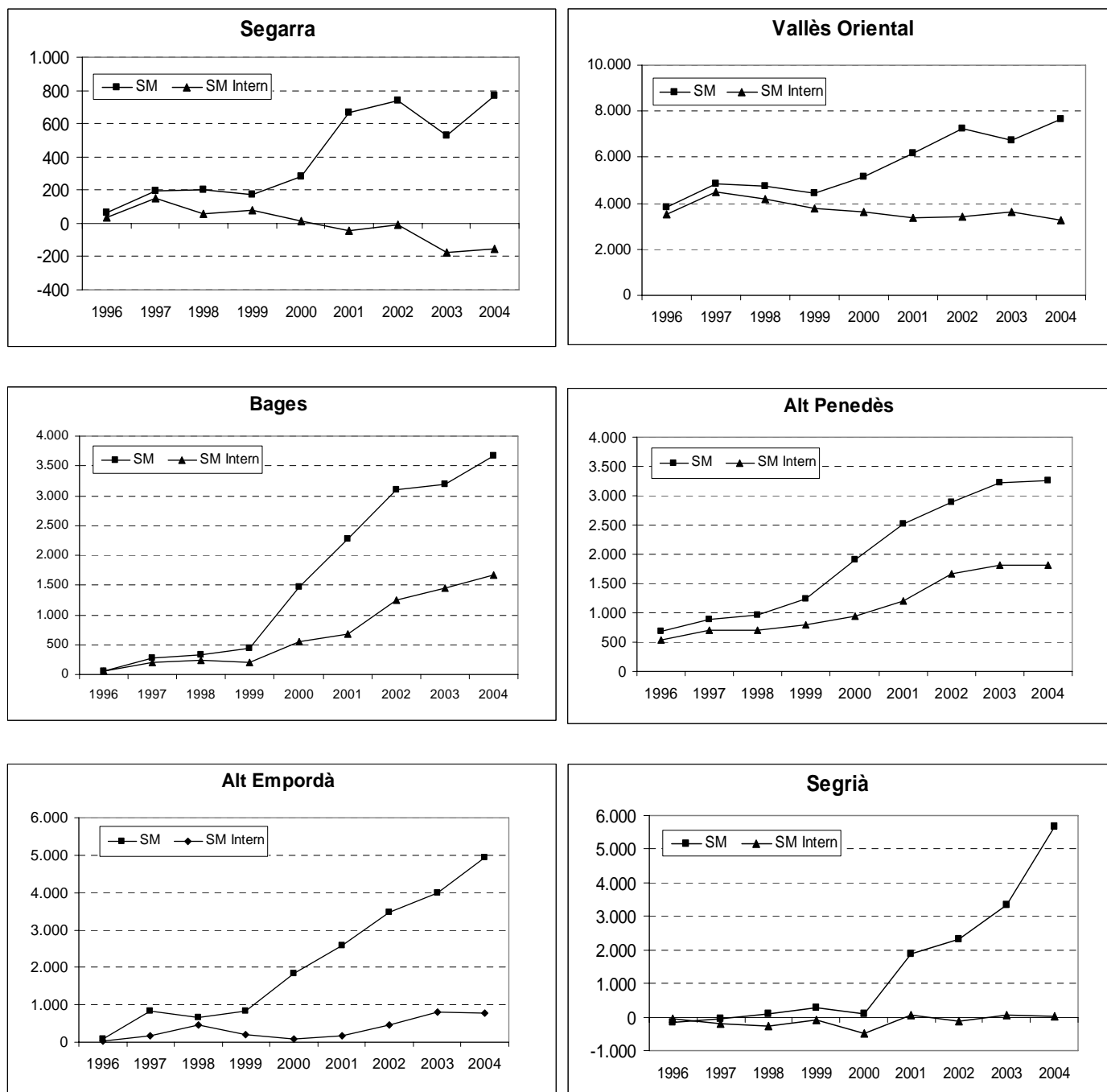
Taula 5.3. Saldo migratori intern per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

	Xifres Absolutes		Signe del SM	
	1996-2000	2001-2005	1996-2000	2001-2005
Alt Camp	510	2.465	+	+
Alt Empordà	980	2.687	+	+
Alt Penedès	3.685	8.047	+	+
Alt Urgell	254	247	+	+
Alta Ribagorça	100	105	+	+
Anoia	4.171	9.157	+	+
Bages	1.251	7.269	+	+
Baix Camp	1.801	5.372	+	+
Baix Ebre	137	1.092	+	+
Baix Empordà	2.453	2.644	+	+
Baix Llobregat	20.885	8.015	+	+
Baix Penedès	10.447	16.338	+	+
Barcelonès	-139.639	-163.378	-	-
Berguedà	-180	912	-	+
Cerdanya	1.142	564	+	+
Conca de Barberà	556	462	+	+
Garraf	9.892	10.203	+	+
Garrigues	171	-312	+	-
Garrotxa	849	1.396	+	+
Gironès	2.228	4.807	+	+
Maresme	19.701	18.632	+	+
Montsià	724	712	+	+
Noguera	-8	126	-	+
Osona	1.307	3.924	+	+
Pallars Jussà	-23	-15	-	-
Pallars Sobirà	374	338	+	+
Pla d'Urgell	129	574	+	+
Pla de l'Estany	435	570	+	+
Priorat	174	257	+	+
Ribera d'Ebre	-51	-583	-	-
Ripollès	11	39	+	+
Segarra	333	-616	+	-
Segrià	-1.102	-407	-	-
Selva	5.057	11.455	+	+
Solsonès	232	436	+	+
Tarragonès	4.345	7.148	+	+
Terra Alta	-58	-172	-	-
Urgell	467	196	+	+
Vall d'Aran	176	150	+	+
Vallès Occidental	26.528	22.213	+	+
Vallès Oriental	19.556	16.931	+	+

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

En la gràfica 5.1 es pot visualitzar l'evolució dels saldos migratoris (interns i totals) d'algunes comarques catalanes durant el període 1996-2004 que, a tall d'exemple, ens mostren tres models diferents d'evolució dels saldos migratoris.

Gràfic 5.1. Evolució de la migració neta interior i total. Comarques, 1996-2004

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

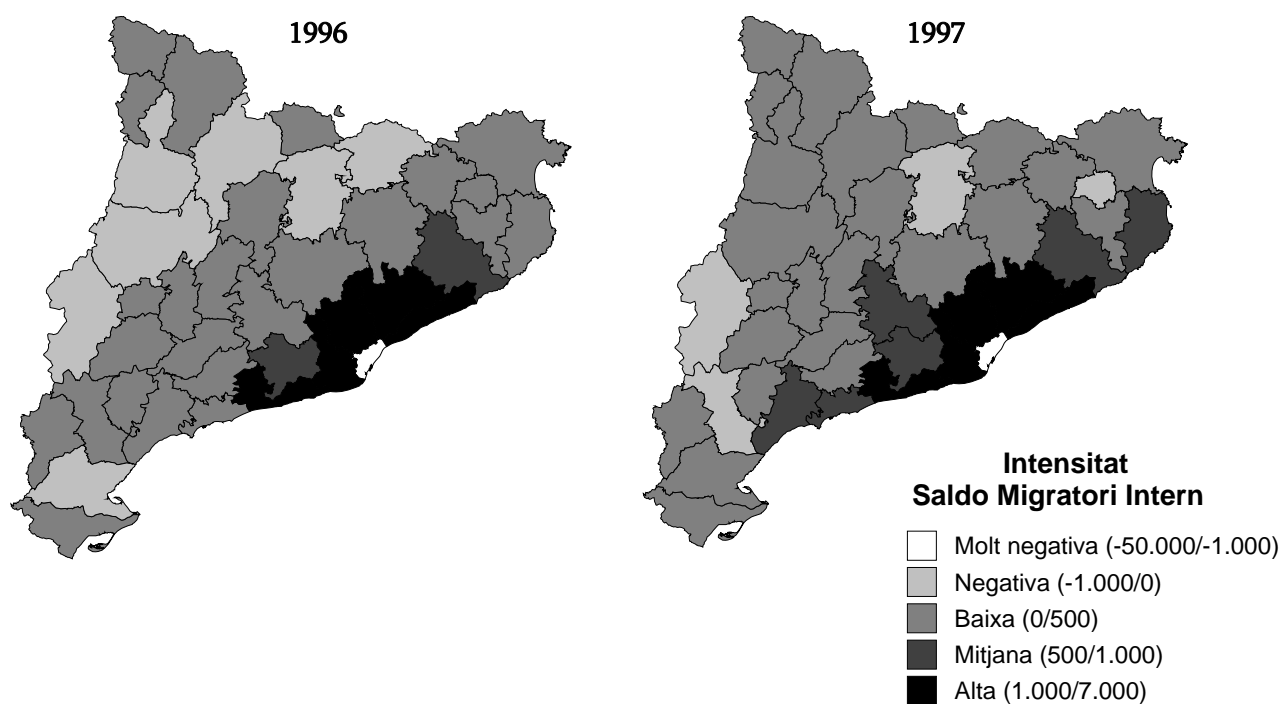
El primer grup el constitueixen aquelles comarques que, tot i presentar un saldo general en tendència ascendent, el saldo migratori intern segueix una tendència inversa, és a dir, a la baixa (és en aquestes comarques on l'efecte de la immigració es deixa notar amb més força. Algunes d'elles fins i tot presenten un saldo migratori intern negatiu, contràriament a l'evolució en ascens del balanç migratori total. Aquesta categoria de comarques està formada pel Baix Llobregat i el Vallès Oriental (tal i com es pot veure en les gràfiques), el Vallès Occidental, el Maresme, l'Urgell, la Terra Alta, la Segarra o la Cerdanya. Podem veure que dins d'aquest grup hi ha dues modalitats territorials i migratòries diferents. D'una banda, les comarques circumdants al Barcelonès o aquelles que constitueixen l'àrea metropolitana de Barcelona, on l'arribada directa d'estrangers els permet mantenir un saldo migratori global positiu i en creixement, però paral·lelament, pateixen una disminució en l'evolució del balanç migratori intern mantenint-se, però, en valors sempre positius. Així, doncs, l'efecte suburbanitzador és present entre la població ja resident al país, però l'arribada de població estrangera permet que el saldo migratori total tendeixi a créixer. Existeix encara una segona modalitat dins d'aquest primer grup, la que mostren les comarques d'interior i d'àmbit rural. En són exemples la Segarra, la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, les Garrigues o la Conca de Barberà. L'existència d'una tendència divergent d'aquestes comarques entre el saldo migratori total, que presenta guanys creixents de població i el saldo migratori intern, amb una dinàmica en sentit oposat, denoten que més enllà de l'entrada de població estrangera, a nivell intern existeix encara una emigració rural en determinades zones de Catalunya. Moltes d'aquestes àrees i, a diferència del primer grup metropolità, es caracteritzen per uns saldos migratoris interns negatius com en el cas de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre, o amb una evolució vers a xifres negatives com la Segarra o les Garrigues.

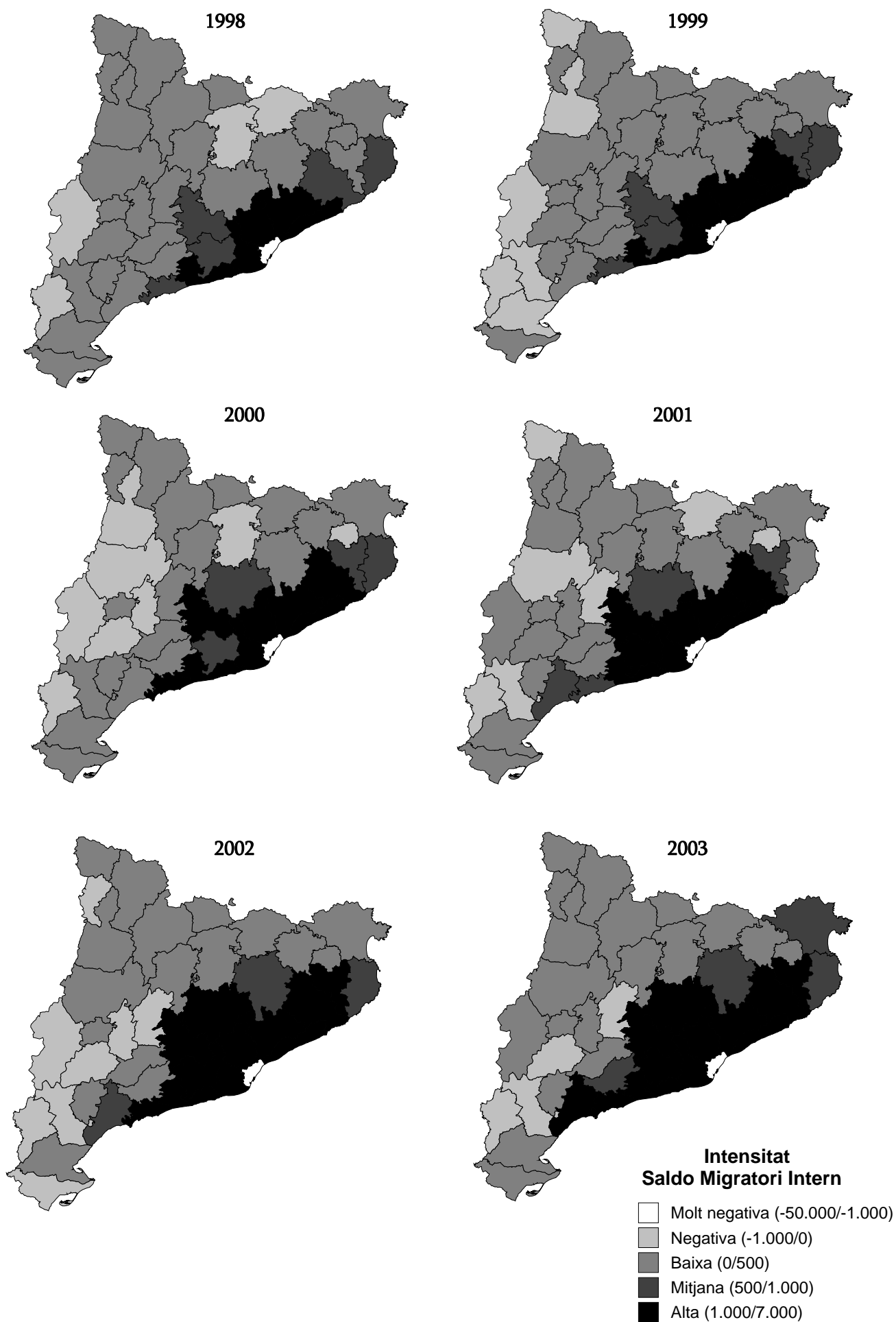
En contraposició a aquesta modalitat trobem una sèrie de comarques que mostren saldos migratoris (interns i totals) en ascens. Entre aquestes comarques hi trobem: l'Alt Penedès, el Bages, l'Alt Camp, l'Anoia, el Baix Penedès, l'Osona o la Selva. Totes elles, però, presenten una característica geogràfica comuna, i és que se situen entorn de l'àrea metropolitana de Barcelona (el que es coneix com a segona corona) i constitueixen àrees de creixement metropolità. El saldos migratoris interns positius i en ascens ens indicarien que efectivament, existeix una tendència descentralitzadora (en contrast amb les comarques del nucli de la regió metropolitana) de població. També cal dir que excepte en el cas del Baix Penedès, el creixement del saldo migratori total tendeix a ser més gran que l'intern.

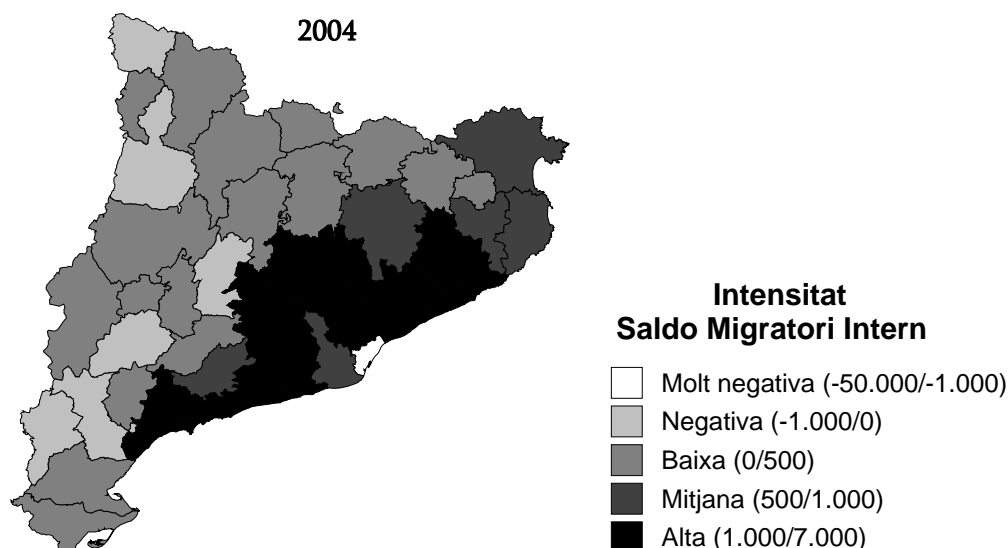
Existeix un tercer grup amb trets característics diferents dels anteriors. Són comarques amb saldos migratoris globals positius i en ascens, però que mostren una migració neta interior estabilitzada (amb lleugers ascensos o descensos, però poc significatius) i gairebé nul·la (excepte el Garraf i el Gironès, que es caracteritzen per guanys de població més significatius). Entre aquestes comarques trobaríem: l'Alt Empordà, l'Alt Urgell, el Ripollès, el Solsonès, el Baix Empordà, el Garraf, el Gironès, la Noguera, el Pla d'Urgell, el Pla de l'Estany o el Segrià. Comarques molt disperses entre elles i poc homogènies territorialment, però que igual que en els anteriors grups, la immigració estrangera els permet un saldo migratori resultant positiu i en ascens. És significatiu, però, que entre aquest grup hi hagi tres comarques costaneres (Alt i Baix Empordà i, Garraf), espais tradicionalment amb saldos migratoris interns positius.

Finalment, s'ha creat una quarta categoria de comarques que no presenten tendències determinades o específiques, sinó que tenen una evolució irregular i per tant, són de difícil classificació. Entre aquest grup podem citar: el Barcelonès (un cas excepcional en el conjunt català), els Pallars, el Priorat o la Vall d'Aran. Comarques que, excepte el Barcelonès, presenten un baix volum de població en el seu territori.

Mapa 5.1. Evolució del saldo migratori interior a Catalunya. Comarques, 1996-2004

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

En el conjunt de mapes anteriors (Mapa 5.1) podem observar l'evolució de la intensitat de la migració interna (calculat a través del saldo migratori intern) per comarques en el període de temps estudiat (1996-2004), classificada en cinc categories diferents.

Una primera categoria respon a les comarques amb una intensitat molt negativa en el seu desenvolupament del balanç migratori intern (entre -50.000 i -1.000), categoria que queda reservada exclusivament per al Barcelonès que és present en aquest interval en tot el període de temps considerat. Una comarca que, des dels anys 80 té aquesta tendència (pel que fa al saldo migratori intern català) a causa de l'alta densitat de població i la saturació urbana. La segona categoria respon a les comarques que, si bé presenten un balanç migratori intern negatiu, aquest no és d'una intensitat tan elevada com la del Barcelonès (amb uns valors que oscil·len entre -1.000 i 0). El grup que se situa en aquesta franja d'intensitat varia, segons l'any, entre les quatre i les vuit comarques. De manera general, però, existeix una certa estabilitat en el nombre d'uniatats que integren aquesta categoria. Les comarques que formen aquest grup són: el Pallars Jussà, la Noguera, el Segrià, la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, les Garrigues, la Segarra, el Baix Ebre, el Berguedà, el Ripollès, el Montsià, el Pla de l'Estany i la Vall d'Aran⁸⁰. Comarques, totes elles, excepte el Berguedà, el Ripollès i la Vall d'Aran, amb un fort component rural i agrícola. El Berguedà i el Ripollès, formen una subcategoria com a comarques d'indústria tradicional que ha patit amb duresa les crisis econòmiques dels 80 i de principis dels 90 i de les quals sembla que s'ha recuperat

en els darrers tres anys estudiats, ja que presenten saldos migratoris positius (encara que de baixa intensitat). La Vall d'Aran per la seva banda, sembla que comença a presentar símptomes de saturació, potenciat a més, per la competència generada pel fort desenvolupament turístic i de l'oferta d'oci de la resta de comarques pirinenques.

La tercera categoria fa referència a aquelles comarques que presenten saldos migratoris positius, però de baixa intensitat (amb valors entre els 0 i els 500). En aquesta categoria s'hi troben representades la gran majoria de comarques, amb caracteritzacions geogràfiques, socials i econòmiques variades, que van des del Baix Ebre, fins al Pallars Sobirà, passant pel Berguedà, el Solsonès o la Conca de Barberà. En la quarta categoria trobem aquelles comarques que tenen un balanç migratori intern mitjà (entre 500 i 1000 persones). Aquestes comarques se situen, en un primer moment, a l'entorn de la Regió Metropolitana de Barcelona, però que evolucionen en general cap a la següent categoria integrada per les comarques amb una intensitat del saldo migratori intern elevat. Entre aquestes comarques hi podem trobar l'Alt Penedès, la Selva, el Baix Camp, el Tarragonès, el Gironès, l'Anoia, el Baix Empordà, el Bages, l'Osona o l'Alt Camp. Comarques al voltant de la regió metropolitana de Barcelona (com l'Alt Penedès, el Bages, l'Osona o l'Anoia) o a l'entorn d'altres comarques amb capital provincial (en el cas del Baix i l'Alt Camp per Tarragona i en el cas del Baix Empordà i la Selva per Girona). Cal destacar l'evolució de les comarques del Bages i de l'Osona, que si bé van patir directament les crisis econòmiques de les dècades precedents (igual que el Ripollès i el Berguedà), s'han recuperat i modernitzat la seva indústria i, en el cas concret del Bages ha passat a integrar-se des del 2002 al grup de comarques d'alta intensitat.

Finalment, la darrera categoria correspon a aquelles comarques que presenten una intensitat elevada en el resultat del saldo migratori (amb valors que oscil·len entre els 1.000 i 7.000). Aquestes àrees es troben situades a la regió metropolitana de Barcelona i, a partir de 1999, s'amplien vers la segona corona metropolitana. Formen part d'aquesta categoria de comarques, per ordre cronològic, el Garraf, el Baix Llobregat, el Maresme i els dos Vallès. Amb posterioritat cal afegir-hi, la Selva (a partir de 1999), l'Anoia i el Tarragonès (2000), l'Alt Penedès (2001), el Bages i el Gironès (2002) i, el Baix Camp (2003). En el 2004, però, el Baix Llobregat i el Gironès, passen a tenir valors que els situen en la categoria precedent (amb saldos migratoris mitjans). Menció a part es mereix el Baix Penedès, que sent més proper geogràficament a l'àmbit tarragoní, presenta en

⁸⁰ No s'han tingut en compte aquelles comarques que només han entrat a formar part d'aquesta categoria un sol any, per considerar-se que en termes generals no formen part d'aquesta dinàmica d'intensitat negativa del

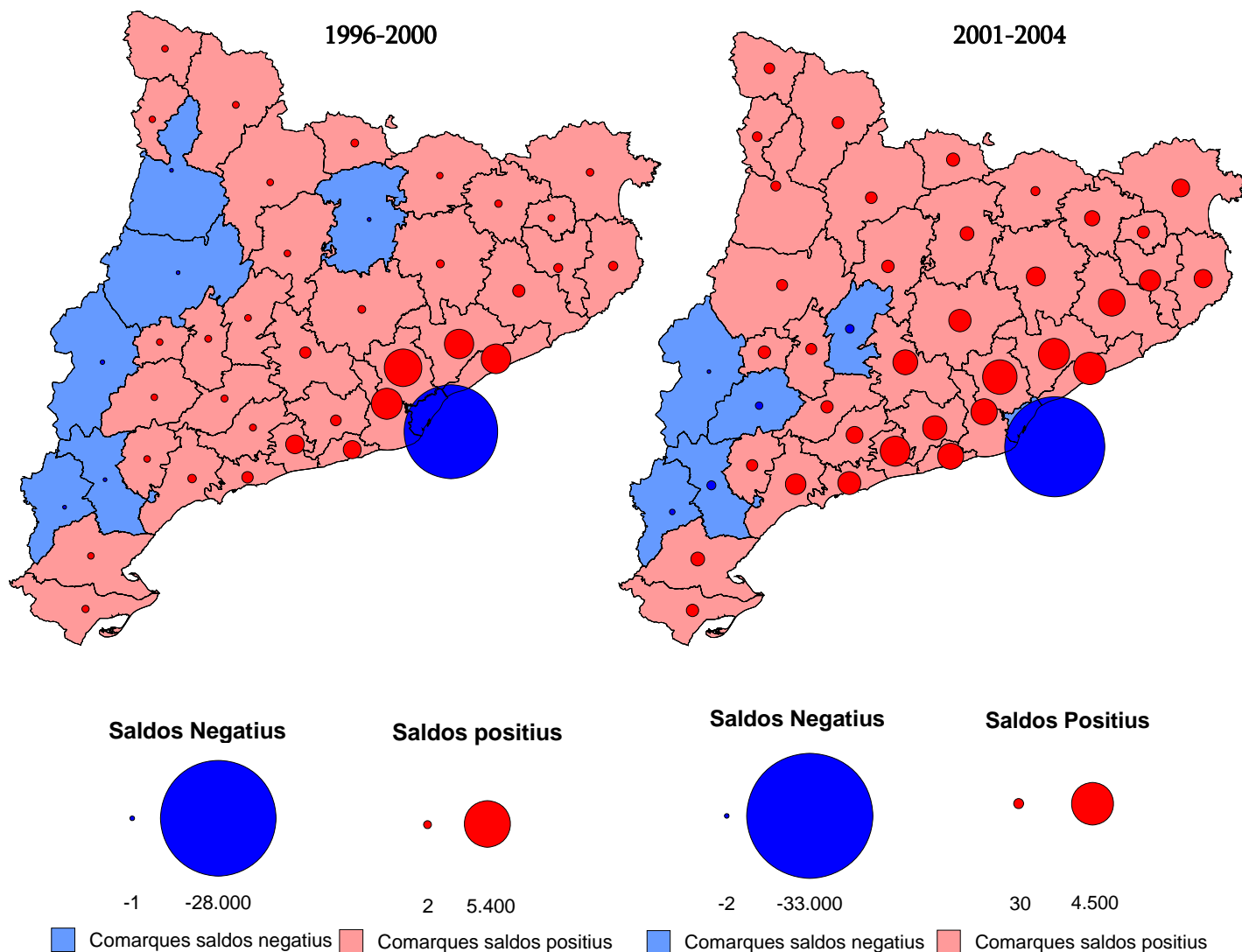
tots els anys una intensitat en el saldo migratori elevada. El Baix Penedès, així com la Selva, són els corredors naturals entre dos àmbits territorials funcionals destacats: Tarragona i Barcelona en el primer cas i, Girona i Barcelona en el segon, ampliant així el corredor del litoral.

En el mapa de 1996 es pot observar perfectament el caràcter gravitacional de la intensitat del fenomen migratori intern a Catalunya, obtenint dos models comarcals (o dues Catalunyaes) ben diferenciades, que responen també al model d'implantació poblacional del territori (cal tenir present que la intensitat demogràfica de cada unitat comarcal està estretament vinculat amb la intensitat del saldo migratori intern). D'una banda, les comarques amb intensitat elevada en els saldos migratoris interns, que segueixen la línia de la costa i l'entorn immediat del Barcelonès (comarca aquesta última que alimenta els saldos migratoris del seu entorn). Amb l'evolució temporal del balanç migratori comarcal es pot observar l'extensió i ampliació d'aquesta regió que presenta els saldos més elevats, ja sigui per la costa (de l'Alt Empordà fins al Baix Camp) com per l'interior central (el Bages, l'Anoia i l'Osona). Un creixement en cercles quasi perfectes des del centre metropolità: el Barcelonès. Així les comarques del prelitoral català entren a formar part amb el temps de la regió amb més alta intensitat en els saldos migratoris interns. La majoria d'aquestes, però, disposa d'una bona xarxa de comunicacions i una estructura econòmica en creixement, la qual cosa afavoreix el seu desenvolupament.

Pel que fa a la resta del territori català, les comarques presenten una variabilitat important en aquest període, la qual cosa dificulta establir tendències o dinàmiques regulars en el temps. Si que s'observa, però, que en el cas de les unitats territorials de Ponent situades més al sud, així com les Terres de l'Ebre, tendeixen a presentar intensitats negatives o lleugerament positives durant l'interval de temps analitzat.

A mode de resum s'adjunten dos mapes d'esferes pels períodes (1996-2000 i 2001-2004) en el qual es visualitza el pes demogràfic de determinades comarques per sobre d'altres en els saldos migratoris resultants (Mapa 5.2).

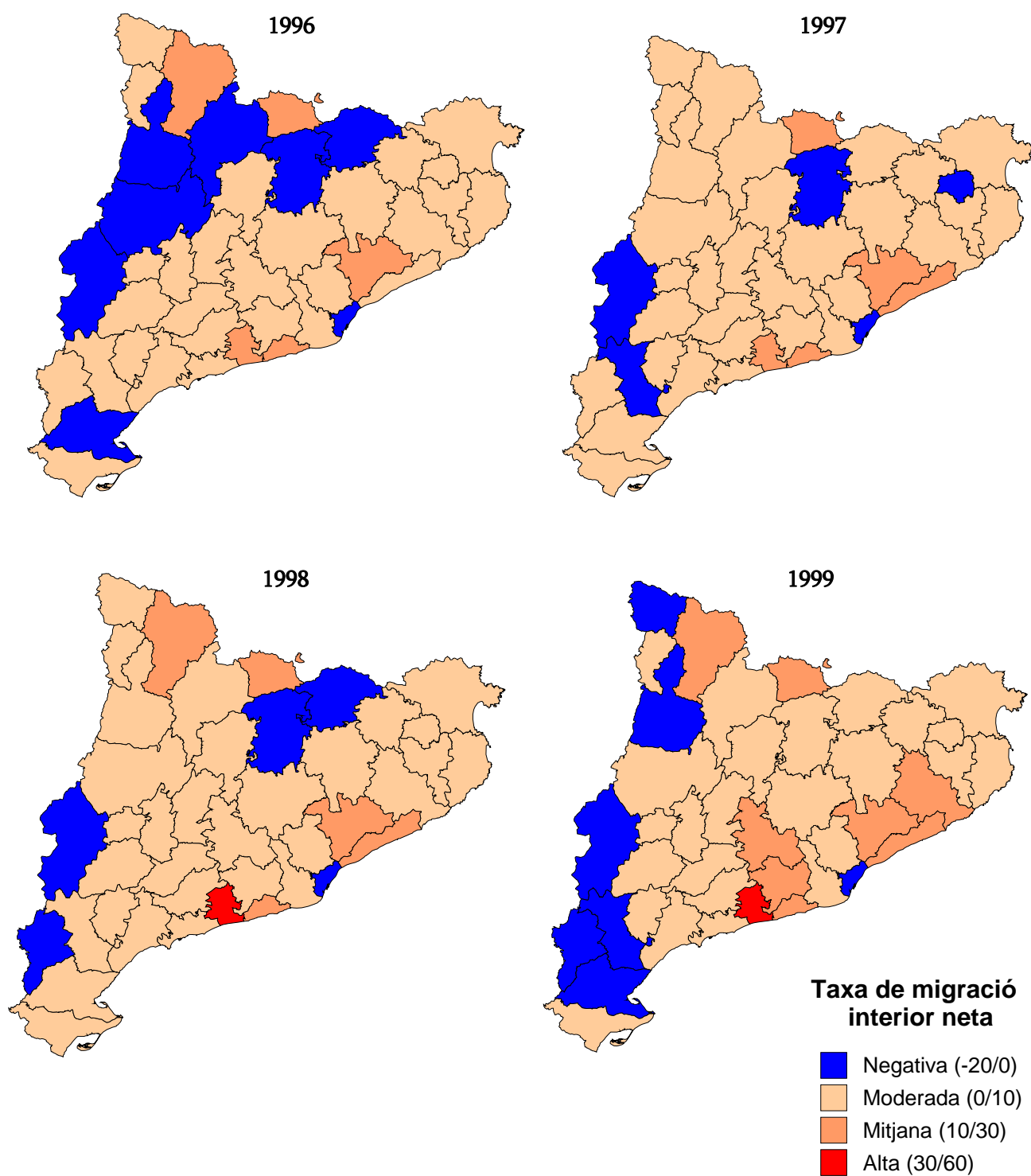
Mapa 5.2. Distribució dels saldos migratoris comarcals mitjans per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

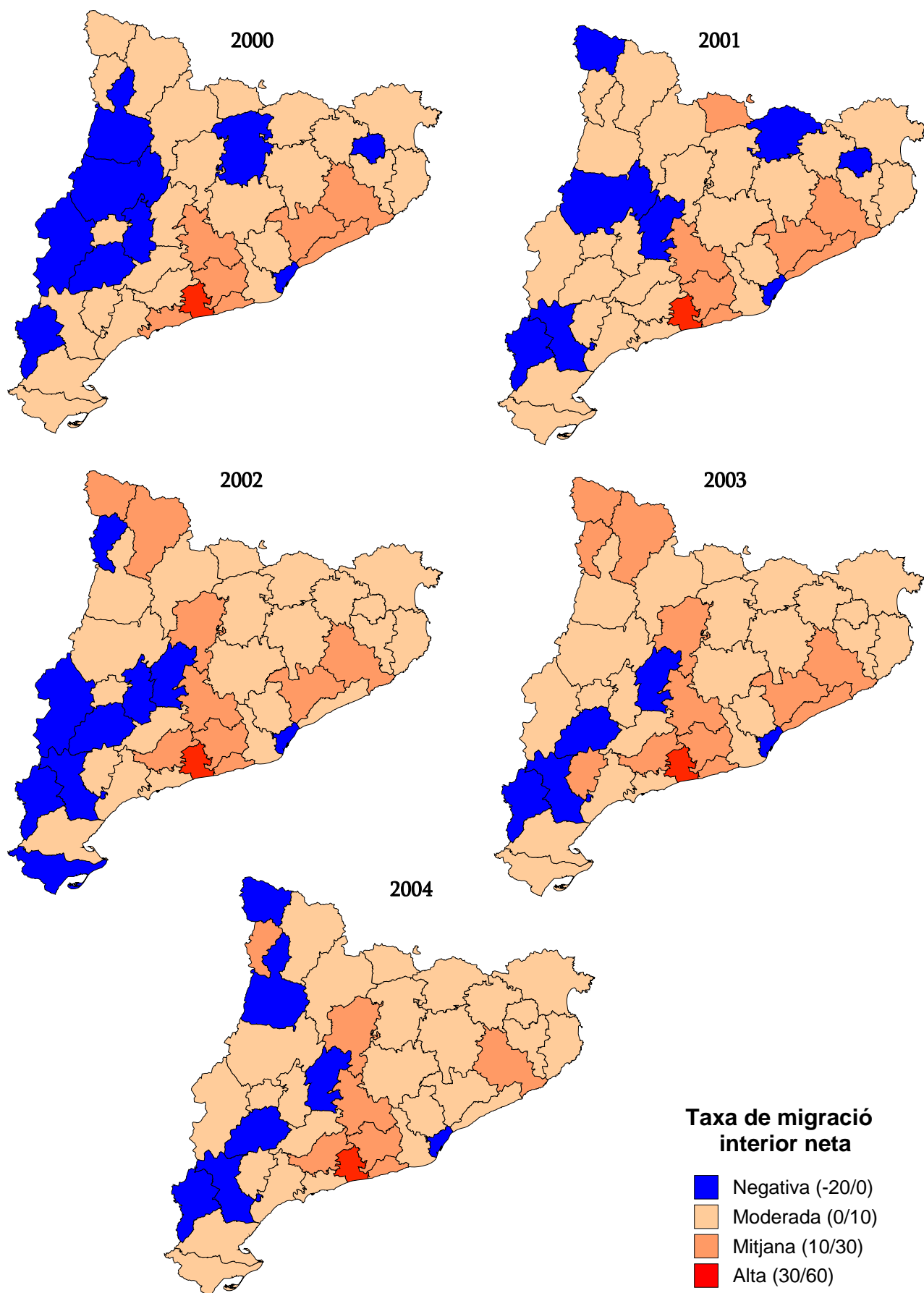

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Però una aproximació acurada al fenomen migratori intern a Catalunya requereix d'indicadors que posin en relació el fenomen en qüestió (el flux) amb la població de referència (estoc) per obtenir uns resultats comparatius en forma de taxa. A continuació s'exposarà, doncs, el resultat cartografiat del càlcul de la taxa de migració interior neta pel conjunt de comarques catalanes en el període 1996-2004.

Mapa 5.3. Evolució de les taxes de migració interior neta a Catalunya. Comarques, 1996-2004

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

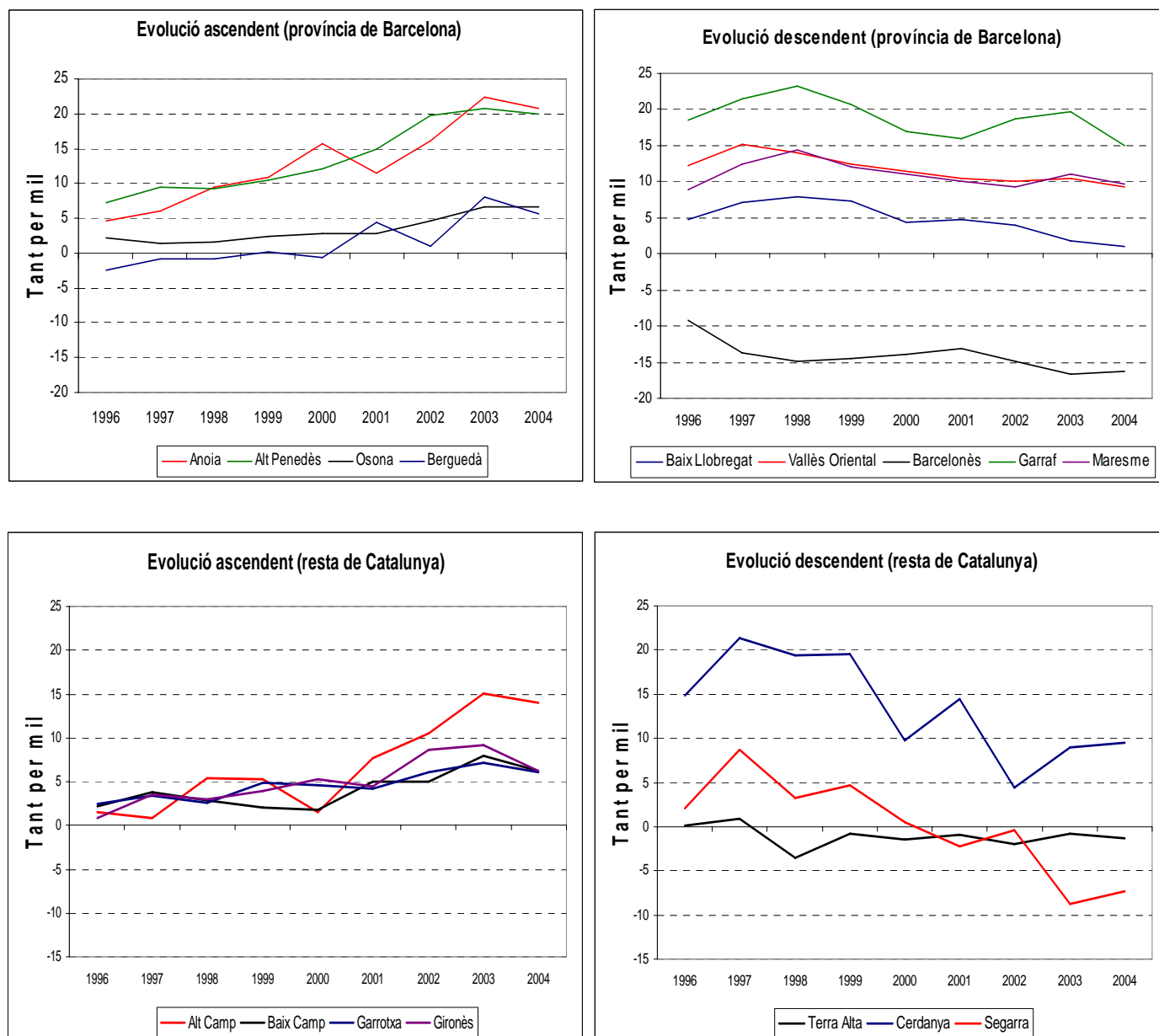
Com es pot observar en la sèrie de gràfiques anteriors (Gràfica 5.2), al llarg d'aquest període s'ha configurat un nou espai supracomarcal, on els valors de les taxes de migració interior netes són més elevades. Aquest conjunt de comarques s'ubiquen al corredor format pel Garraf, Alt Penedès, Anoia i amb posterioritat el Solsonès. Totes elles són comarques que se situen en l'espai central de les quatre capitals provincials, formant un corredor interior amb sortida a la costa. A aquest corredor "natural" cal afegir-hi l'Alt Camp i el Baix Penedès que configuren un conjunt comarcal d'intensitat mitjana i alta respectivament en les taxes de migració neta. Menciō a part pel Baix Penedès, comarca que mostra uns valors molt per sobre de la resta de comarques i es configura com la regió amb la intensitat més elevada.

Existeix un altre grup d'unitats territorials que presenta en el transcurs d'aquest període d'anys, taxes de migració neta amb una intensitat mitjana. Són la Selva, el Maresme i el Vallès Oriental. A diferència del grup anterior, però, aquest grup tendeix a desaparèixer com a espai de magnitud mitjana per passar al grup d'intensitat baixa. El Vallès Occidental i el Baix Llobregat, espais històricament amb elevades taxes de migració interior, però que ja als anys 90 mostraven signes de saturació urbana, mostren valors de magnitud moderada.

Per la seva banda, la comarca del Barcelonès, presenta en tot el període valors negatius en les seves taxes. Una dinàmica iniciada en els anys 80 i que només la immigració estrangera ha pogut apaivagar parcialment. És l'única comarca on s'observa aquest fenomen en tots els anys estudiats, ja que a diferència d'altres comarques d'àmbit rural que de manera general presenten valors negatius, aquestes no mostren una tendència tan explícita com el Barcelonès. Entre aquest grup de comarques podem localitzar, la Terra Alta, el Segrià, el Baix Ebre, la Ribera d'Ebre i la Segarra. Són per tant, les terres de Ponent les més afectades negativament en les seves taxes de migració neta. Aquesta dinàmica, però, havia semblat trencar-se entre finals dels 80 i principis del 90, quan algunes d'aquestes comarques mostraven taxes positives, excepte el Segrià i la Ribera d'Ebre (Módenes i Pascual, 1998).

Encara que és cert que aquest indicador no ens informa de la direccionalitat del fenomen estudiat, sí que deixa constància que el sistema migratori català presenta canvis substancials respecte de períodes anteriors, com és per exemple, la configuració d'una regió supracomarcal a l'interior central de Catalunya on es concentren les taxes més elevades de migració neta interior, formant un corredor interior, i la disminució de la intensitat de les taxes en les comarques del nord metropolità.

Gràfic 5.2. Intensitat de la taxa de migració interior neta a Catalunya. Comarques. 1996-2004

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Seguint amb els criteris anteriors, s'ha procedit a una classificació per comarques en funció de les tendències i de les intensitats de la taxa de migració interior neta. Una primera categoria de comarques correspon a les que presenten unes taxes amb tendència al descens. Pel que fa a la província de Barcelona, en serien exemples: el Baix Llobregat, el Maresme, el Garraf, el Vallès Oriental o el Vallès Occidental. Encara que aquestes mostren unes taxes positives i en alguns casos, com el Garraf, amb una intensitat elevada, la tendència és descendent (encara que en ascens fins a

1998). Menció especial per a la comarca del Barcelonès, que igual que les citades anteriorment, presenta una línia descendent en les seves taxes, però a diferència de la resta se situa en tot el període d'estudi en valors negatius. Una vegada més, podem observar com el conjunt de comarques de la regió metropolitana de Barcelona, tendeix a disminuir la intensitat del fenomen migratori i paral·lelament a disminuir l'entrada de població procedent de la resta de Catalunya, presentant unes taxes de migració interior neta en descens. Sense moure'ns de la mateixa província, existeix un altre grup de comarques, amb una dinàmica inversa: són l'Alt Penedès, l'Anoia, l'Osona, el Bages i el Berguedà (aquesta última amb valors negatius inicials en les seves taxes); un conjunt de comarques als entorns metropolitans i amb un creixement positiu constant de la intensitat de les taxes. Aquest model del sistema migratori intern a Catalunya (comarques centrals metropolitanes en desens i comarques de l'entorn en creixement) denoten el fenomen de la suburbanització, iniciat als anys 80 i actualment encara present.

Pel que fa referència a la resta del territori català, també trobem comarques que presenten propensions divergents entre elles. Així, l'Alt i el Baix Camp, la Garrotxa, el Gironès, la Selva o el Baix Penedès (aquesta última amb unes taxes de migració neta molt per sobre de tota la resta, arribant a valors del 54‰ el 2004) presenten una inclinació ascendent de les seves taxes. En sentit contrari trobem la Terra Alta, la Cerdanya o la Segarra, amb unes taxes positives que tendeixen a la disminució, situant-se en alguns casos amb valors negatius. Si bé, la Segarra i la Terra Alta són clarament rurals i acaben presentant taxes negatives, la Cerdanya trenca amb una orientació històrica com a zona amb forta recepció de població i amb tendència al creixement. L'oferta d'oci i turisme en general havien propiciat una alça del seu creixement migratori i l'expansió d'una oferta del parc de segona residència (Cabré, Módenes, Pascual, 1993).

5.3. Selectivitat de la migració interna al sistema comarcal català.

L'estructura demogràfica dels moviments migratoris entre comarques

5.3.1. Els saldos migratoris per edats

L'edat és una variable clau per entendre la intensitat migratòria en les diferents fases de la vida dels individus. Per aquest motiu, s'ha calculat el saldo migratori per grups d'edat quinquennal, amb la seva corresponent taxa (taxa de migració interior neta), per a cada comarca catalana i en dos períodes: 1996-2000 i 2001-2004. Com es podrà observar a continuació amb l'anàlisi comarcal, la propensió migratòria no es lineal al llarg de la vida de les persones i varia en funció de l'edat. S'ha

demonstrat també, en diferents treballs, com els de Rogers i Willekens (1986), que la màxima propensió migratòria és present en el grup de joves-adults, edat en què sol tenir lloc l'emancipació residencial de les persones o la constitució d'una nova llar familiar, i a la qual es presta especial atenció.

Donada la gran variabilitat de situacions (en alguns casos atribuïble a la migradesa de la població comarcal) pel que fa als comportaments comarcals respecte a les migracions per edat, s'ha creat una tipologia amb set categories, que es descriuen tot seguit. Abans, però, cal dir que hi ha una gran semblança en el comportament de cada comarca en els dos períodes estudiats (amb un coeficient de correlació, r^2 de Pearsons, de 0,98). Igualment s'ha escollit per a una major visualització una comarca representativa de cada grup (veure Gràfic 5.3).

La primera categoria està formada per un conjunt de comarques que al llarg dels dos períodes presenten saldos migratoris en totes les edats positius. Entre les quals podem diferenciar les que presenten una intensitat més elevada (amb taxes que superen el 5 per mil en quasi tots els grups d'edat) i les que, presentant sempre valors positius, mostren un comportament més moderat. Entre el primer grup de comarques cal citar: l'Alt Penedès, el Baix Penedès (comarca que situa les seves taxes molt per sobre de la resta), el Garraf, el Maresme, la Selva i el Vallès Oriental. El segon grup estaria constituït per l'Anoia, el Baix Llobregat, el Vallès Occidental, la Cerdanya i la Garrotxa. Totes elles formen un grup de comarques que, a excepció de la Cerdanya, se situen a la regió metropolitana de Barcelona o en el seu entorn més immediat. En el cas del Baix Penedès i la Selva, constitueixen comarques "pont" entre el centre metropolità i altres àrees migratòries. La Cerdanya, d'altra banda, ha capitalitzat durant els 90 (encara que aquesta tendència comença a canviar), juntament amb la Vall d'Aran, l'oferta d'oci d'hivern, que posteriorment s'ha anat transformant en una oferta de segones residències. En tot cas, es tractaria de la categoria més nombrosa en quant a comarques es refereix.

A tall d'exemple d'aquesta categoria de comarques s'ha pres de model l'Alt Penedès, comarca que segueix unes pautes migratòries que s'adeqüen perfectament a les que experimenten les societats occidentals, definides per Rogers i Willekens (1986). Així, els valors màxims en les taxes de migració neta se situen entre el grup de joves-adults (entre els 20 i els 35 anys), i en els menors de 5 anys, fills/es dels anteriors (migració d'arrossegament). Són, per tant, migracions familiars que responen possiblement al procés de suburbanització metropolità. D'altra banda, en les edats pròximes a la jubilació trobem un repunt de la intensitat de les migracions, amb la qual cosa es tanca una fase del cicle de vida de les persones: el de l'àmbit laboral; el mateix repunt

d'intensitat que trobem en les edats superiors als 80 anys (fenomen associat a la dependència de la vellesa).

No obstant això, no podem passar per alt que, les comarques costaneres d'aquesta categoria (Baix Penedès, Garraf, Maresme i Selva), així com la comarca del Pirineu (la Cerdanya) difereixen sensiblement del model de l'Alt Penedès, ja que les intensitats migratòries en les edats pròximes a la jubilació és en alguns casos superior a la dels joves-adults (és el cas del Baix Penedès i la Selva), la qual cosa indicaria una certa preferència en el final del cicle laboral vers aquestes comarques.

En la situació contrària descrita anteriorment hi ha un grup de tres comarques que presenten, sinó resultats sempre negatius, un predomini de les taxes negatives per edats en els dos quinquennis. És el cas del Barcelonès, la Terra Alta i la Ribera d'Ebre. Com a exemple d'aquesta categoria comarcal s'ha escollit el cas del Barcelonès, donat que al tractar-se d'una comarca altament poblada els seus resultats anuals presenten major regularitat. Existeix, però, una característica comuna en les tres comarques i és que les taxes de migració neta més elevades es donen en el grup d'edat de joves adults (entre 20 i 39 anys), que en el cas de Barcelonès, va acompanyat d'una emigració d'arrossegament en els primers anys de vida, tractant-se, doncs, d'una migració familiar. Per contra, en el cas de la Terra Alta i la Ribera d'Ebre és en les franges d'edat entorn la jubilació laboral quan es produeixen les intensitats més elevades de les taxes de migració, arribant a ser positives en ambdós casos. Encara que el Barcelonès també presenta una reducció de les intensitats negatives en aquesta franja d'edat, al contrari que les altres comarques esmentades, no aconsegueix situar-se en valors positius. Es pot deduir, doncs, a partir dels resultats, que es tractaria d'una migració de retorn en el final del cicle laboral de les persones, que contribuiria a accentuar el procés d'envelliment d'aquestes comarques.

Una altra categoria comarcal és constituïda per aquelles comarques amb una taxa de migració interior neta per edats molt propera a zero, amb lleugeres variacions de signe, però que de manera general presenten una indiferenciació de les taxes segons els grups d'edat. En aquest grup s'hi troben representades vuit comarques: Segrià, Alt Empordà, Bages, Baix Camp, Baix Ebre, Osona, Ripollès i Montsià. L'Osona en seria un clar exemple, amb taxes per edats que no superen en cap cas el 4 per mil, amb la qual cosa no ens trobem amb cap grup d'edat que destaquï per sobre dels altres.

El quart tipus de perfil migratori vindria definit per unes taxes de migració neta interior negatives en el grup de joves adults, però que presenten una certa immigració en la resta de grups d'edat. Aquest és el cas de: el Berguedà, les Garrigues i la Noguera. En el cas del Berguedà, però, es

pot observar una certa millora en el darrer període d'anàlisi pel que fa a les taxes del grup de joves adults, reduint-ne la seva expulsió. Les Garrigues, comarca model d'aquesta categoria, només presenta migració neta negativa en el grup d'edat que va dels 20 als 35 anys, però que no va acompanyada pels grups de menor edat. Segurament no es tracta d'una emigració familiar, sinó d'un moviment vinculat al cicle acadèmic de les persones i d'entrada al mercat laboral. Igualment, en totes tres comarques, les taxes positives a partir dels 40-45 anys, accentuaria els processos d'envelliment de la població comarcal resident.

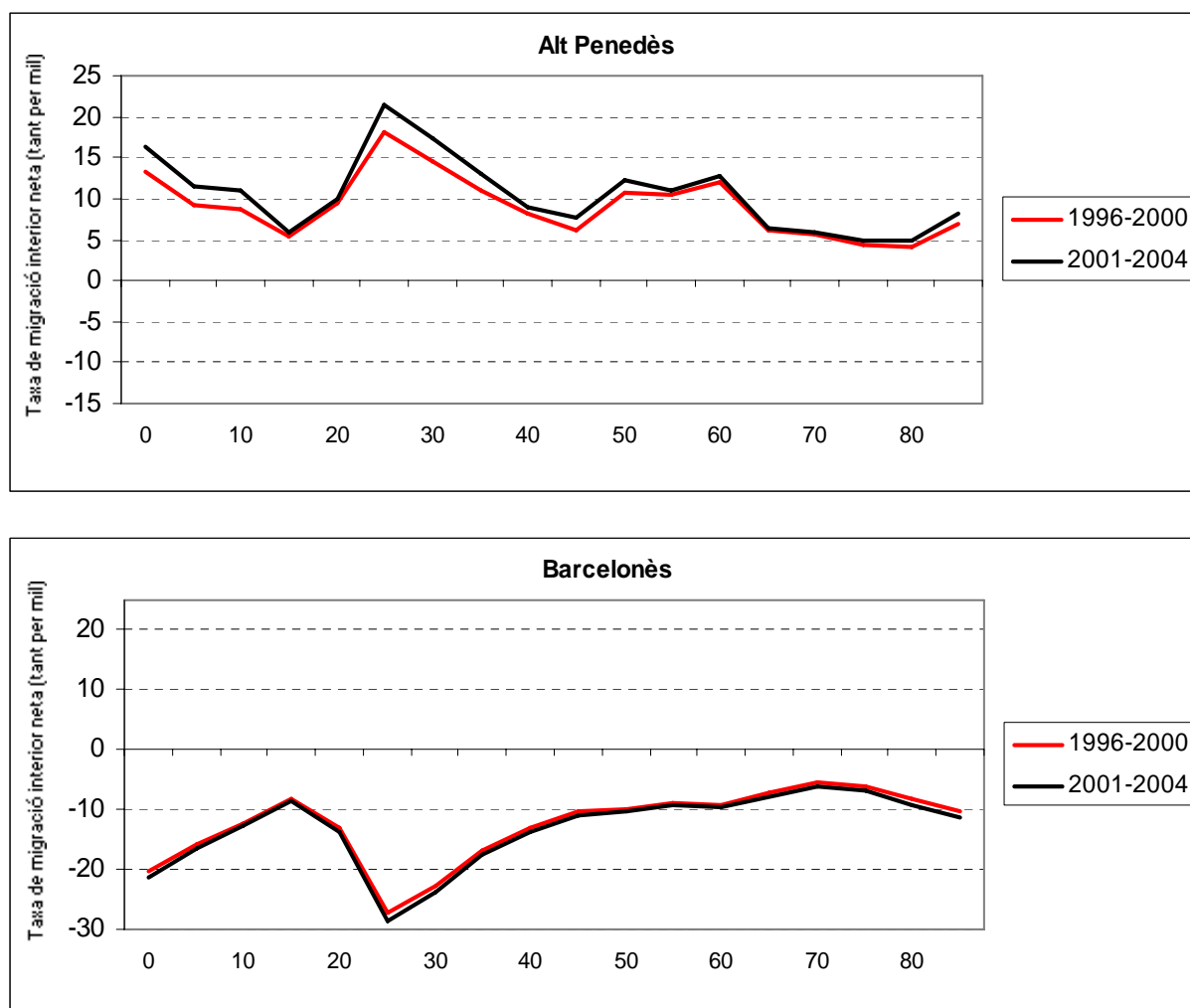
El cinquè grup correspon a aquelles comarques que, mostrant unes taxes elevades en els grups d'edat dels adults joves, aquestes no van associades a unes taxes també elevades en els altres grups d'edat (encara que amb algunes excepcions comarcals, com es veurà tot seguit), arribant a ser en alguns casos fins i tot emigratòries. En aquesta categoria s'hi troben: l'Alt Urgell, l'Alta Ribagorça, la Vall d'Aran, el Gironès, la Garrotxa, el Pallars Sobirà, el Pla de l'Estany i el Priorat. No obstant això, existeixen algunes diferències importants entre aquest grup de comarques. D'una banda, les comarques pirinenques (Pallars Sobirà, Alt Urgell, Vall d'Aran i Alta Ribagorça) són els majors exponents d'aquest model, una dinàmica que es pot associar clarament a l'efecte generat per l'oferta d'oci i turisme vinculat a aquestes comarques de neu. Cal dir, però, que l'Alt Urgell presenta unes taxes força elevades (tant o més que en el grup de joves-adults) a partir dels 75 anys, vinculat segurament als serveis que ofereix la seva capitalitat, la Seu d'Urgell. En el cas del Gironès i la Garrotxa, sí que es pot identificar una migració d'arrossegament en els primers grups d'edat, amb la qual cosa es tractaria d'una migració de tipus familiar. Un clar exponent d'aquesta categoria és, però, la Vall d'Aran, amb unes taxes de migració en el grup de joves-adults només superada pel Baix Penedès, però que no té continuïtat més enllà d'aquesta fase del cicle de vida. És, doncs, una migració clarament laboral.

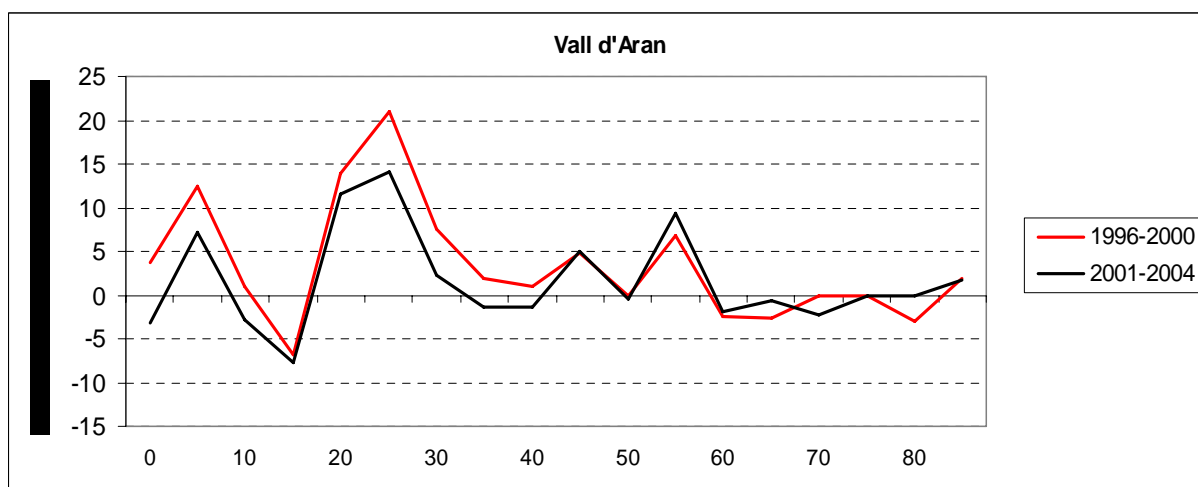
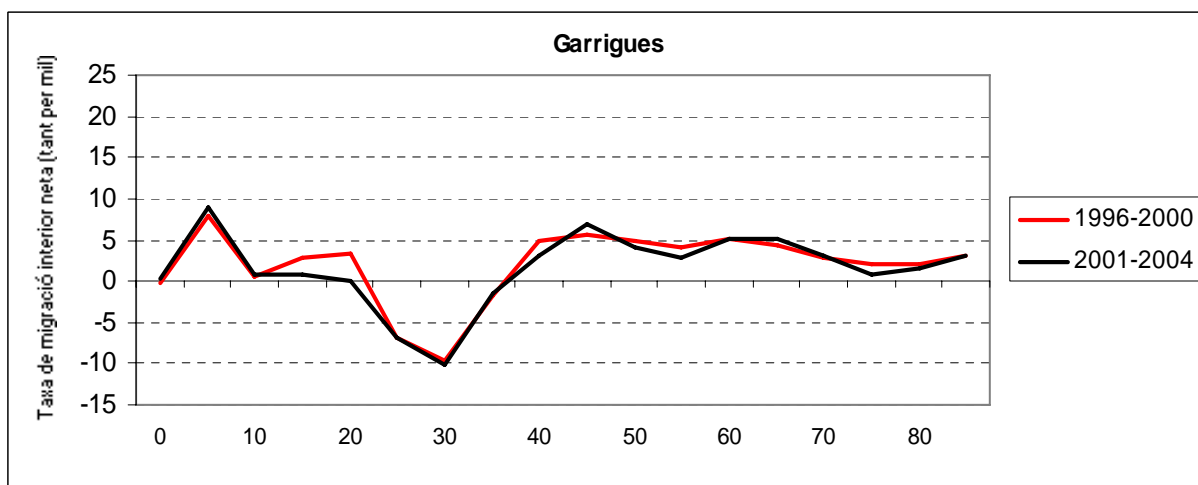
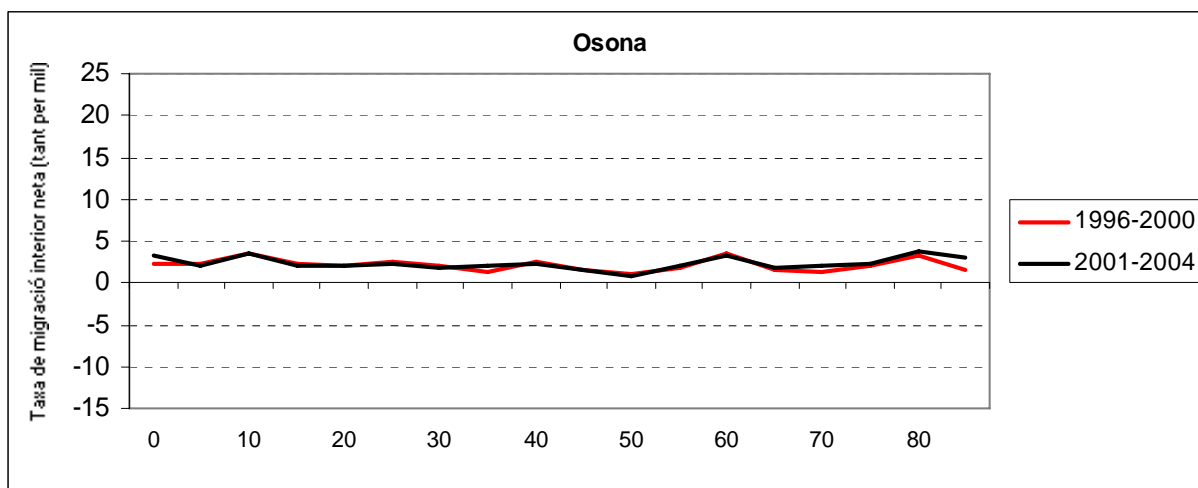
Una sisena categoria comarcal és formada per aquelles comarques que presenten com a grup més immigratori els adults madurs (sobretot a partir dels 50 anys), tot i que la majoria de grups d'edat presenta valors positius en les seves taxes. Aquest fenomen pot atribuir-se principalment a l'ocupació definitiva de segones residències, ja que la majoria de les comarques d'aquesta categoria es troben situades a la costa catalana. Formarien part d'aquesta categoria, el Tarragonès, el Baix Empordà, l'Alt Camp, el Pallars Jussà, el Baix Penedès i la Selva, dues comarques ja citades en el primer grup comarcal, però que igualment poden ser admeses en aquesta categoria. Són migracions postlaborals orientades a l'ocupació de les segones residències. Com a mostra d'aquest perfil migratori comarcal s'ha emprat el Baix Empordà.

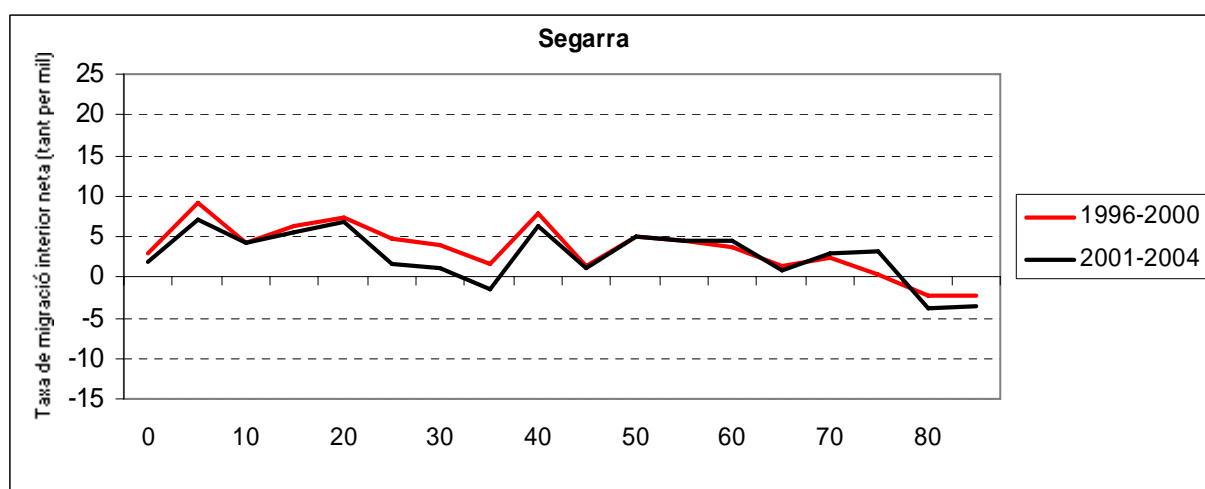
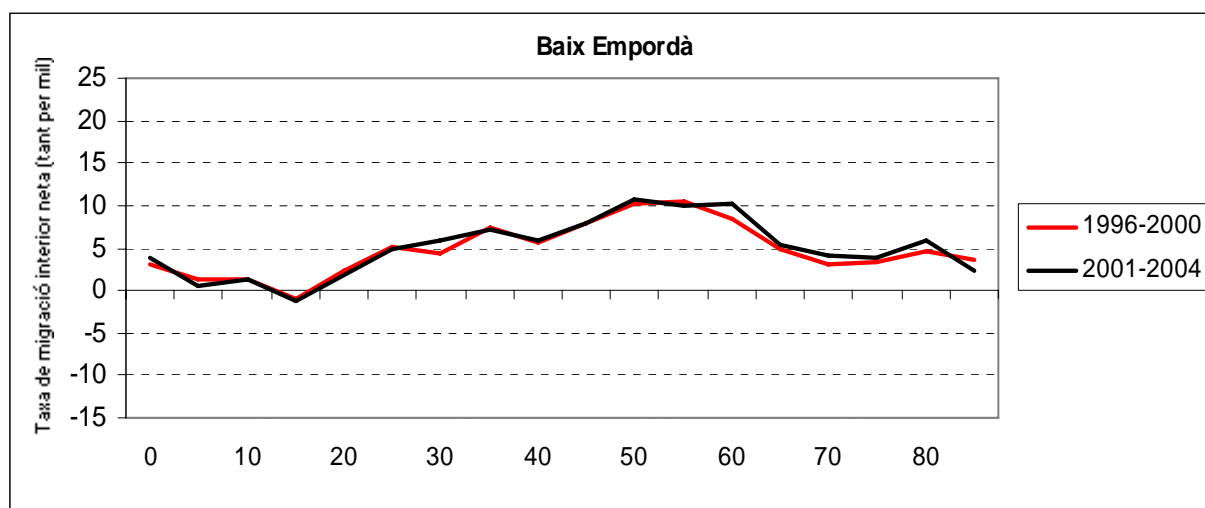
Finalment, la darrera categoria està formada per aquelles comarques que presenten fortes diferències pel que fa a la desagregació en les taxes per grups d'edat en els seus fluxos, fenomen atribuïble possiblement a la migradesa de la seva població i al caràcter rural o agrícola de la seva economia. En formen part: la Conca de Barberà, el Pla d'Urgell, la Segarra, el Solsonès i l'Urgell. Un grup de comarques que, a excepció del Solsonès, presenten una continuïtat territorial ben clara; sent totes elles comarques agrícoles de secà. Hi ha però, una característica comuna i és que en la franja d'edat dels 30 als 40 anys, presenten en general taxes de migració interior neta negatives o pròximes a 0, que contrasta fortament amb els grups d'edat anterior i posterior, amb taxes força superiors. La Segarra és un bon exemple d'aquesta categoria comarcal.

Pel que fa a l'evolució temporal només destacar el fet que entre els dos períodes d'anàlisi no es produeixen diferències significatives en les estructures per edat, encara que amb un lleuger increment generalitzat de les taxes pel període 2001-2004.

Gràfic 5.3. Perfils migratoris d'edat d'algunes comarques catalanes per períodes temporals

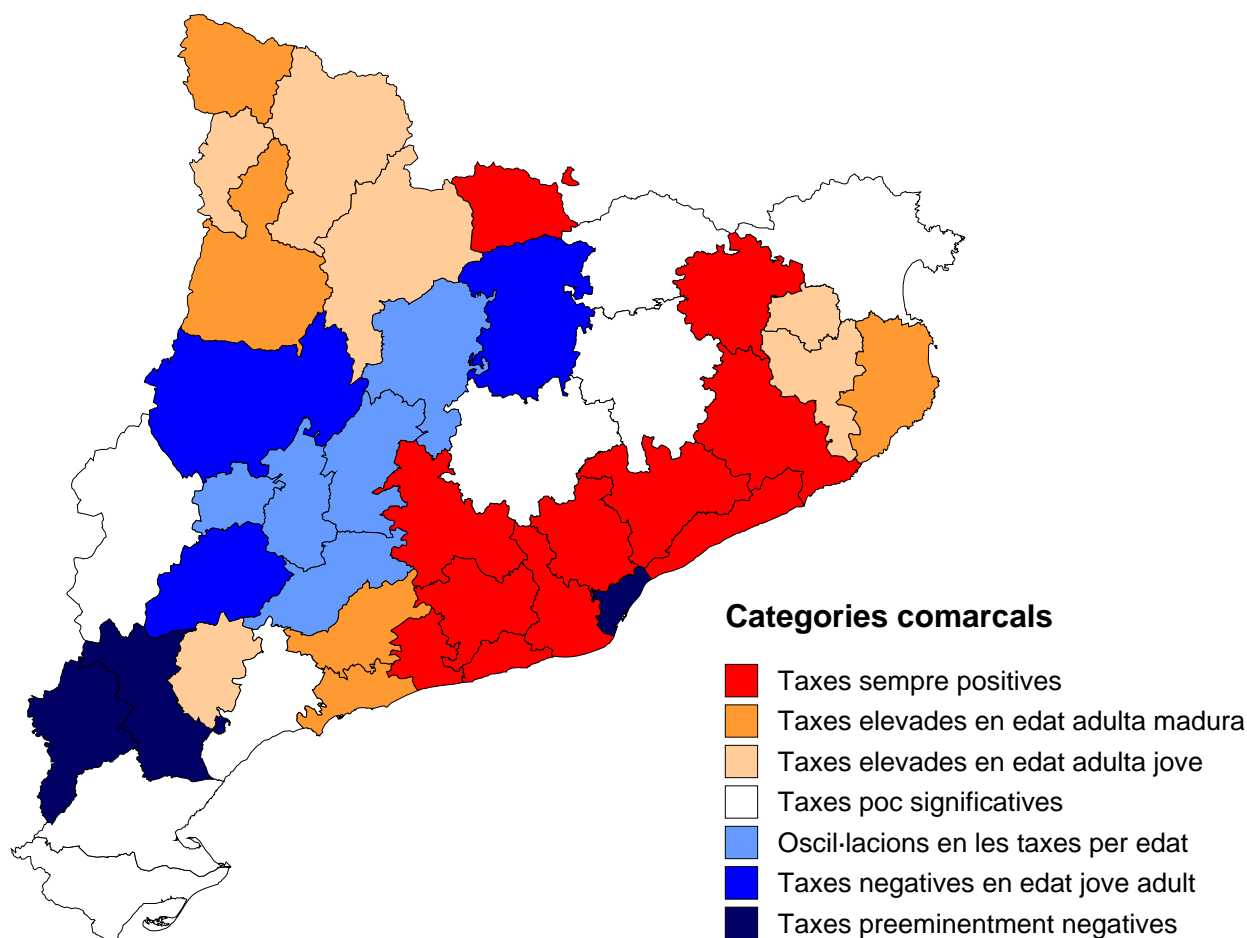

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

A mode de resum a continuació es presenta el Mapa 5.4 amb les diferents categories comarcals realitzades i una comarca model de cada categoria, per tal de visualitzar millor tot l'exposat fins al moment.

Mapa 5.4. Tipologia migratòria comarcal a partir de les taxes de migració interior neta per edats i per períodes, 1996-2004

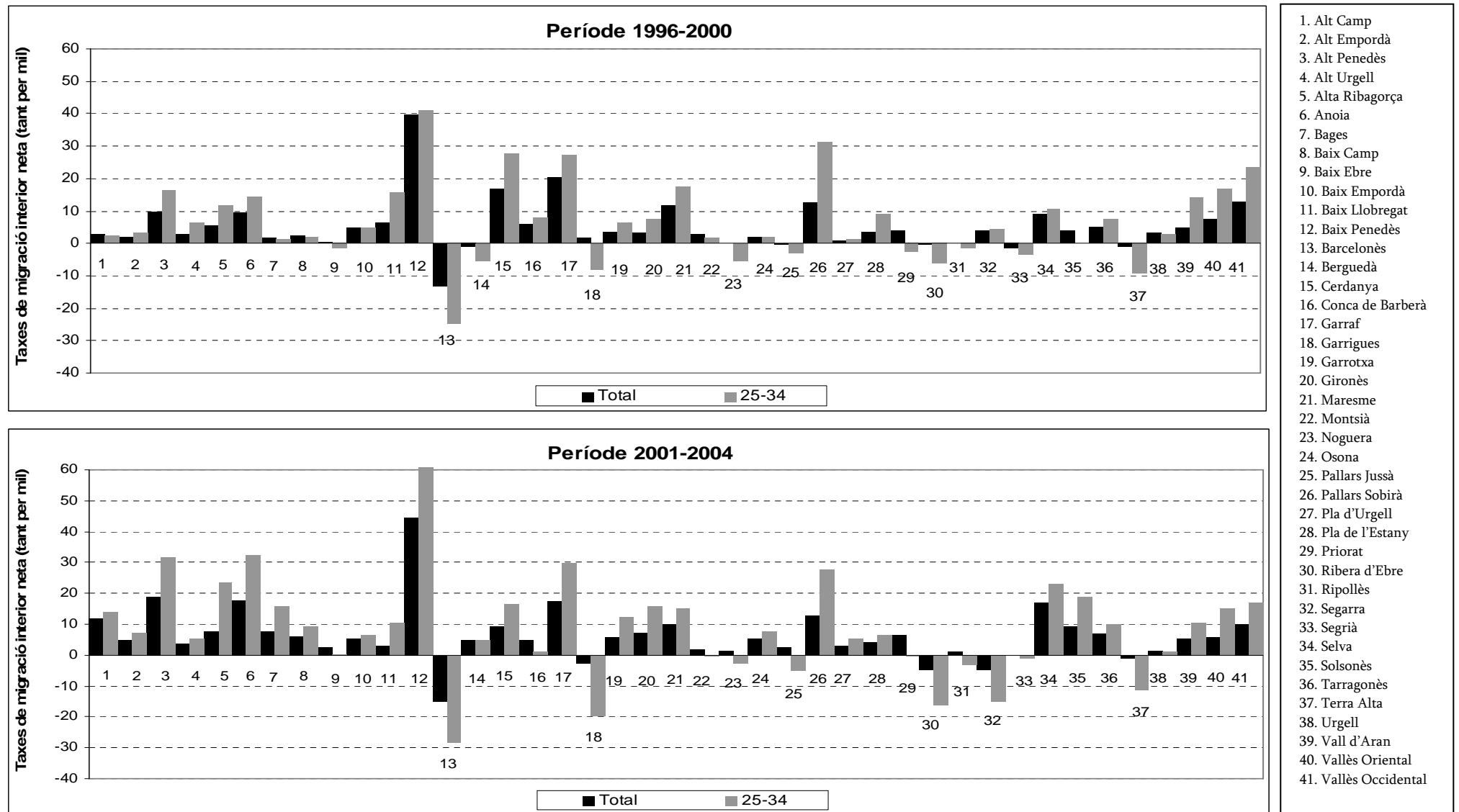
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Finalment, per tancar aquest apartat sobre els saldos migratoris per edats i les seves corresponents taxes, s'han efectuat dues gràfiques comparatives en els dos períodes estudiats (1996-2000 i 2001-2004) entre la taxa de migració interior neta total del conjunt comarcal i la taxa corresponent pel grup d'edat de 25 a 34 anys, grup de màxima intensitat migratòria, ja que és precisament en aquesta franja d'edat quan tenen lloc una sèrie d'esdeveniments vitals que propicien el canvi de residència. L'alta intensitat que presenta aquest grup d'edat en els moviments migratoris fa per tant, necessari, conèixer quines són les seves dinàmiques migratòries per aproximar-nos millor al nostre objecte d'estudi. La distribució de la població jove en el conjunt del territori català i sobretot, la seva dinàmica migratòria tindrà una afectació directa sobre les estructures demogràfiques de les diferents entitats territorials i coneixent així, els desequilibris que es produeixen o que es poden produir en un futur.

En les dues gràfiques que es presenten (Gràfic 5.4) podem observar d'una banda, l'augment generalitzat de les intensitats (ja siguin negatives com positives) entre el darrer quinquenni dels noranta i els primers anys del segle XXI de les taxes migratòries internes pel conjunt de comarques i, el que és més important, es poden comparar directament els resultats entre el conjunt comarcal i el grup d'edat jove-adult.

S'observa que la correspondència entre les taxes resultants finals pel conjunt comarcal i la taxa del grup de joves-adults és molt elevada (el coeficient de correlació és de 0,94 pel període 1996-2000 i de 0,97 pel període següent), ja que al ser el grup més migratori determina en gran mesura el resultat del conjunt comarcal.

Gràfic 5.4. Migració interior neta de les comarques de Catalunya. Comparació entre el total de la població i el grup d'edat de 25 a 34 anys

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE) i, Módenes i Pascual, (1998)

Es poden identificar dues causes principals que propicien el desplaçament de la població jove-adulta: el mercat de l'habitatge i el mercat de treball. Pel que fa a l'habitatge trobem, d'una banda, la saturació del centre metropolità (que té la seva màxima expressió a la ciutat de Barcelona) que recau directament en l'elevat preu dels pisos (conseqüència de l'absència de sòl urbanitzable). De l'altra, el règim de tinença dominant a Catalunya: el de propietat. Aquests dos fenòmens actuen com a factors d'expulsió de la població jove dels municipis centrals metropolitans en el seu procés d'emancipació residencial o de formació d'una nova llar. Tant és així, que a mitjan dècada dels 90, Barcelona mostrava una de les proporcions més baixes de població jove de Catalunya (López Gay, 2003). Existeix, doncs, una distribució heterogènia dels joves en el territori català determinat pel mercat de l'habitatge i per tant, que selecciona els joves catalans en funció de la classe social en la qual s'insereixen.

L'altre factor determinant en les dinàmiques migratòries dels joves catalans és el mercat de treball amb oportunitats laborals que varien en el territori en el nombre i característiques dels llocs oferts. La bona dinàmica econòmica de les zones costaneres es converteix en factor d'atracció i retenció de joves, de la mateixa manera que, en les zones rurals on s'ha produït un major creixement econòmic, incentivat pel fort desenvolupament turístic, també podem trobar un alt percentatge de joves.

El Quadre 5.1 ens permet posar ordre en els diferents tipus de situacions comarcals que es donen en les taxes de migració neta del grup de 25 a 34 anys, així com la seva evolució en els dos períodes de temps analitzats. S'han reagrupat les comarques en quatre tipologies diferents. La primera estaria formada per aquelles que presenten un saldo migratori intern positiu, amb intensitat més elevada pel grup de joves-adults. El segon grup el constituïrien aquelles unitats territorials que mostren uns resultats oposats a l'anterior grup, és a dir, unes taxes pel grup de 25 a 34 anys d'intensitat més emigratòria que el conjunt comarcal. El següent grup correspon a aquelles comarques que, tot i presentar un saldo intern migratori positiu, el grup de joves-adults obté un resultat de signe contrari. Finalment, el darrer grup és el format per les comarques que, encara que presenta unes taxes migratòries netes positives, en el grup de joves-adults la intensitat és menor que la del conjunt comarcal.

Quadre 5.1. Tipologia d'evolució de la migració interior neta de les comarques de Catalunya.
Comparació entre el total de la població i el grup d'edat de 25 a 34 anys (1996-2000 i 2001-2005)

Més elevat en intensitat positiva grup de joves-adults		Més elevat en intensitat negativa joves-adults		Signe invers (conjunt positiu, joves-adults negatiu)		Més intensitat positiva conjunt comarcal que joves-adults	
1996-2000	2001-2005	1996-2000	2001-2005	1996-2000	2001-2005	1996-2000	2001-2005
Baix Penedès	Baix Penedès		Segarra	Priorat	Priorat		Conca de Barberà
Garraf	Garraf		Garrigues		Montsià	Baix Empordà	
Cerdanya	Cerdanya	Noguera		Garrigues		Solsonès	
Vallès Oriental	Vallès Oriental	Pallars Jussà		Baix Ebre		Urgell	Urgell
Pallars Sobirà	Pallars Sobirà	Ribera d'Ebre	Ribera d'Ebre	Ripollès	Ripollès	Alt Camp	
Maresme	Maresme	Terra Alta	Terra Alta		Noguera	Montsià	
Alt Penedès	Alt Penedès	Berguedà			Pallars Jussà	Baix Camp	
Anoia	Anoia	Segrià	Segrià			Bages	
Selva	Selva	Barcelonès	Barcelonès				Baix Ebre
Vallès Occidental	Vallès Occidental						
Baix Llobregat	Baix Llobregat						
Conca de Barberà							
Alta Ribagorça	Alta Ribagorça						
Tarragonès	Tarragonès						
	Baix Empordà						
Vall d'Aran	Vall d'Aran						
	Solsonès						
Segarra							
Garrotxa	Garrotxa						
Pla de l'Estany	Pla de l'Estany						
Gironès	Gironès						
	Alt Camp						
Alt Urgell	Alt Urgell						
	Baix Camp						
Osona	Osona						
Alt Empordà	Alt Empordà						
	Bages						
Pla d'Urgell	Pla d'Urgell						
	Berguedà						

Font: elaboració pròpia

Com es pot veure, la majoria de comarques presenta en els dos períodes en els joves-adults unes taxes més elevades que les del conjunt comarcal (vint-i-tres en el primer període i, vint-i-set en el segon). Aquesta és, doncs, la situació “normal”. Un clar exemple d'aquesta situació pel període 1996-2000 són les comarques del Pirineu: la Vall d'Aran, el Pallars Sobirà o la Cerdanya, les quals mostren una forta entrada de població jove per motius laborals, vinculat al fort desenvolupament turístic. En el següent període trobem un ventall més ampli d'exemples comarcals d'aquest grup: Garraf, Alt Penedès, Baix Penedès o l'Anoia, però que en aquesta ocasió ja està més vinculat a una migració residencial de tipus familiar.

Però també podem trobar situacions diverses que responen a altres pautes i dinàmiques migratòries. Així, per exemple, hi ha un conjunt de comarques que, tot presentant una taxa de migració interior negativa, la intensitat emigratòria neta del grup de joves-adults és superior a la del conjunt comarcal. Aquest grup està constituït, en els dos períodes, per comarques agrícoles de secà situades a Ponent (la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Segrià, les Garrigues o la Segarra) a

excepció del Barcelonès i el Berguedà, (comarca aquesta última que presenta un canvi de pauta en el període 2001-2004, situant-se en el primer grup). Aquesta categoria, juntament amb la següent (les que presenten signe positiu pel conjunt comarcal, però amb pèrdues de població en el grup de joves-adults), cau inevitablement en un procés d'envelliment de població (procés contrari al primer grup comarcal). En aquest cas, totes les comarques que integren aquest tercer grup, presenten un caràcter rural o agrícola: Priorat, Montsià, Ripollès o la Noguera.

Finalment, el quart grup el constitueixen aquelles comarques que, tot i mostrar valors positius en les taxes del conjunt comarcal, aquestes són d'una intensitat menor en el grup de 25 a 34 anys. Situació que s'explicaria per la forta entrada de població madura o al final del cicle de l'edat laboral. Exemples comarcals d'aquest grup, en algun dels dos períodes estudiats, en serien el Baix Empordà, l'Urgell, el Baix Camp o el Baix Ebre. Són, per altra banda, comarques que tenen una bona xarxa de comunicació ràpida amb alguna de les capitals provincials de Catalunya.

Existeix, doncs, un patró territorial de migracions pel grup de joves-adults, que presenta les següents característiques (López Gay, 2003):

- Les regions de Catalunya que presenten saldos migratoris negatius de població jove es poden identificar a:
 - El Prepirineu català: el qual encara presenta un cert caràcter rural i que en determinades comarques s'ha vist afectat, durant la dècada dels 80, per un declivi industrial, que comporta una baixa presència d'oportunitats laborals. Una dinàmica que en el període 2001-2004 desapareixerà definitivament del mapa català.
 - Les Terres de l'Ebre i Lleida: igual que en el cas anterior, el caràcter rural i l'escassa presència d'oportunitats laborals és un element que contribueix a la sortida neta de població jove.
 - Barcelona i els municipis de la primera corona metropolitana: a diferència d'altres zones de Catalunya que perden població jove, les causes que generen l'expulsió d'aquest grup de població en aquesta regió són totalment diferents. L'encariment del preu de l'habitatge explicaria aquesta dinàmica territorial dels joves d'aquesta zona, que es produiria sobretot durant el procés d'emancipació residencial. La insuficiència d'un parc d'habitatges de lloguer i el model de propietat dominant genera dinàmiques

migratòries vers aquells espais on es pot adquirir una propietat segons el poder adquisitiu dels joves.

- Altres zones de Catalunya, però, es veuen clarament afavorides per l'atracció que generen entre la població jove:
 - Zones del Pirineu: el fort desenvolupament econòmic de la zona, a través del turisme, ha contribuït a ampliar les expectatives laborals entre la població jove de la zona i a atraure joves d'altres parts del país. Les zones amb major intensitat turística presenten, com és obvi, major atracció entre la població jove (Vall d'Aran, Cerdanya i Pallars Sobirà).
 - Els municipis de la costa catalana (amb comptades excepcions), així com la majoria de municipis de la província de Girona, zones amb una conjuntura econòmica favorable, capaç de retenir i atraure població.
 - Les comarques que envolten el nucli metropolità central. Les comarques que limiten amb la regió metropolitana també presenten saldos positius: Baix Penedès, Bages, Osona, la Selva, l'Alt Penedès o l'Anoia, entre d'altres.

5.3.2. Indicadors demogràfics d'intensitat i calendari per sexe

Un cop han estat tractades i analitzades a nivell comarcal les taxes de migració interior netes per edats, en aquest apartat es caracteritzaran les migracions internes a Catalunya a partir dels indicadors demogràfics d'intensitat (índex sintètic) i calendari (edat mitjana), diferenciats segons sexe.

A la taula que segueix (5.4) es recull l'índex sintètic de migració per comarques i sexe, en dos períodes temporals, la qual cosa ens permet eliminar l'efecte d'estructura d'edat sobre el flux migratori. Aquest indicador ens informa del nombre mitjà de migracions que realitzaria la població de la comarca en qüestió si les taxes de migració per sexe i edat de l'any estudiat es mantinguessin estables durant l'existència d'una generació. A la taula es destaca també el sexe que presenta el valor de l'índex major en cada comarca.

Taula 5.4. Intensitat migratòria per sexe segons comarca d'origen (1996-2000 i 2001-2004). Índex sintètic de migració⁸¹

Comarca d'origen	1996-2000			2001-2004		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Alt Camp	1,71	1,67	1,69	2,51	2,30	2,41
Alt Empordà	2,22	2,29	2,26	2,79	2,95	2,88
Alt Penedès	2,13	2,07	2,10	2,71	2,71	2,71
Alt Urgell	1,60	1,55	1,58	2,22	2,28	2,25
Alta Ribagorça	1,49	1,59	1,52	2,57	2,51	2,55
Anoia	1,90	1,99	1,95	2,66	2,83	2,76
Bages	1,60	1,62	1,61	2,15	2,20	2,18
Baix Camp	1,65	1,61	1,63	2,33	2,27	2,31
Baix Ebre	1,23	1,19	1,21	1,77	1,62	1,70
Baix Empordà	2,03	2,06	2,04	2,76	2,85	2,81
Baix Llobregat	2,20	2,13	2,17	2,99	2,94	2,98
Baix Penedès	3,12	2,99	3,06	4,15	4,17	4,16
Barcelonès	2,11	2,00	2,06	2,79	2,68	2,74
Berguedà	1,71	1,79	1,75	2,42	2,40	2,41
Cerdanya	2,20	2,19	2,18	3,01	3,14	3,08
Conca de Barberà	1,50	1,60	1,55	2,42	2,39	2,41
Garraf	2,37	2,00	2,17	2,92	2,93	2,93
Garrigues	1,35	1,54	1,45	2,35	2,45	2,40
Garrotxa	1,45	1,51	1,48	2,21	2,19	2,20
Gironès	2,19	2,15	2,18	2,91	2,94	2,93
Maresme	2,24	2,21	2,22	2,91	2,90	2,91
Montsià	0,90	0,89	0,90	1,49	1,43	1,47
Noguera	1,50	1,59	1,54	2,20	2,27	2,24
Osona	1,76	1,70	1,74	2,39	2,32	2,36
Pallars Jussà	1,59	1,70	1,64	2,37	2,44	2,40
Pallars Sobirà	1,91	1,94	1,92	3,33	4,04	3,66
Pla d'Urgell	1,48	1,47	1,47	2,35	2,34	2,35
Pla de l'Estany	1,86	1,93	1,89	2,49	2,52	2,51
Priorat	1,58	1,91	1,74	2,40	2,62	2,51
Ribera d'Ebre	1,52	1,55	1,53	2,11	2,42	2,27
Ripollès	1,75	1,63	1,69	2,46	2,68	2,58
Segarra	1,75	1,73	1,74	2,99	2,70	2,87
Segrià	1,18	1,16	1,17	1,79	1,66	1,73
Selva	1,72	1,74	1,73	2,51	2,56	2,54
Solsonès	1,27	1,21	1,23	2,05	2,01	2,04
Tarragonès	1,75	1,65	1,70	2,29	2,23	2,26
Terra Alta	0,96	1,13	1,04	1,22	1,42	1,31
Urgell	1,51	1,62	1,57	2,57	2,47	2,53
Vall d'Aran	1,65	1,84	1,73	2,52	2,59	2,56
Vallès Occidental	1,65	1,62	1,64	2,27	2,26	2,27
Vallès Oriental	2,47	2,50	2,49	3,24	3,28	3,27
Catalunya	1,75	1,76	1,75	2,50	2,53	2,52

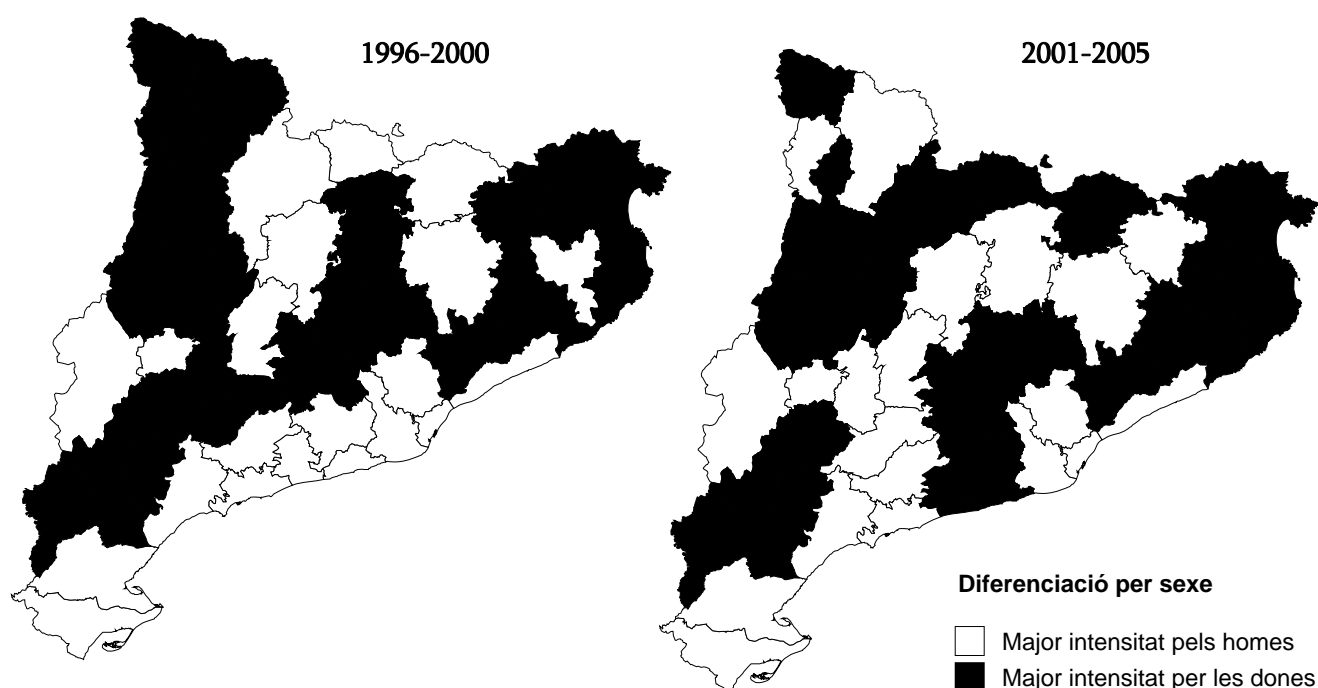
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

⁸¹ S'ha descartat el càlcul d'aquest indicador en la mobilitat intracomarcal per problemes de significació estadística.

Hi ha dues característiques principals a destacar de la taula adjunta (5.4). La primera d'elles és el fort augment de la intensitat mitjana de la migració interior en els dos períodes emprats. Totes i cada una de les comarques catalanes presenten increments en el seu índex sintètic de migració. Cal destacar que la mitjana del conjunt de Catalunya creix en 0,77 moviments. No obstant això, la modificació d'aquest indicador mostra una gran varietat comarcal, que va des del mínim de la Terra Alta (amb un increment de 0,26) al màxim del Pallars Sobirà (amb un increment d'1,75).

La segona de les característiques és l'escassa diferència entre sexes pel conjunt de Catalunya de l'indicador sintètic de mobilitat entre comarques, encara que és lleugerament superior per a les dones. No obstant això, en determinades àrees existeixen diferències significatives entre els dos sexes, però no es defineix un patró territorial en els dos períodes d'anàlisi.

Mapa 5.5. Distribució de l'índex sintètic de migració per sexe (1996-2000 i 2001-2004)

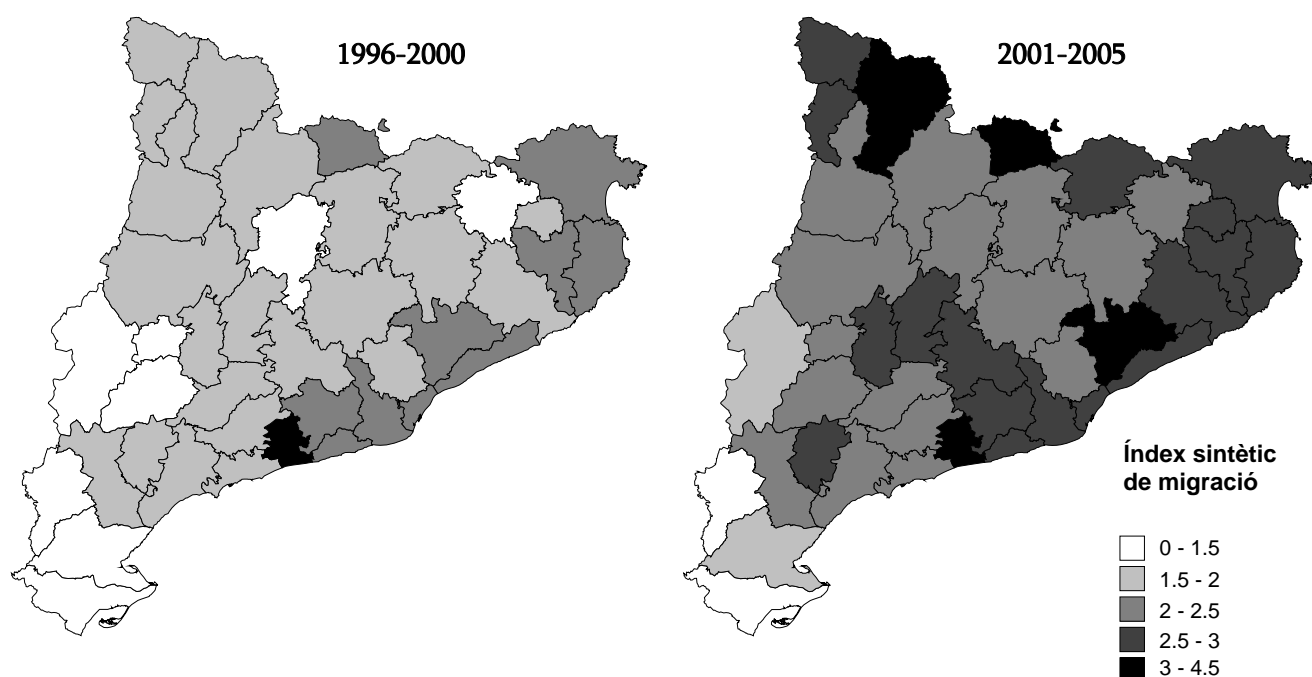
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Encara que la intensitat de la migració sigui lleugerament superior per a les dones en el conjunt de Catalunya, cal tenir present que són els homes els que tenen una probabilitat major de migrar, ja que en darrere instància no és el sexe el que explica la intensitat major de les dones en la migració sinó que és un grup de població amb unes característiques més favorables a la mobilitat,

entre les quals destaca el nivell d'estudis, més elevat en el cas de les dones, especialment de les dones joves (Módenes i Recaño, 2003).

En el sistema comarcal català és en les comarques sustentades amb estructures d'agricultura tradicional, un àmbit predominantment masculí, on existeix una propensió a l'emigració major per part de les dones, per a les quals l'escolarització representa una estratègia de promoció social que en facilita la mobilitat. Així, en el període 1996-2000, les comarques del Pirineu i Ponent (excepte Segrià i Pla d'Urgell) mostren una major intensitat migratòria per a les dones. Per contra, les comarques costaneres presenten un predomini en la intensitat migratòria per part dels homes (excepte el sector nord-oriental). Aquest patró territorial es dilueix en el període 2001-2004, però mantenint-se una certa dinàmica de diferenciació per sexes en la intensitat de la mobilitat en el territori.

Mapa 5.6. Distribució territorial del nombre mitjà de moviments migratoris per comarca d'origen (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Pel que fa a la distribució comarcal de l'índex sintètic de migració existeix una heterogeneïtat de comportaments territorials, destacant en l'escala superior la comarca del Baix Penedès (amb un valor de 3,06 i 4,16 en els dos períodes respectivament) i, a la part inferior el

Montsià i la Terra Alta amb valors que no superen en cap dels períodes l'1,5. Pel conjunt dels dos períodes, podem dir que els valors més elevats de l'indicador sintètic se situen al llarg de la costa catalana (des del Baix Penedès fins a l'Alt Empordà) i, en el segon període, també en les comarques del Pirineu (al llarg de la cadena) i a la regió del Penedès vers l'interior. D'altra banda, les comarques que presenten valors més baixos en el conjunt del territori queda reduït en el darrer període a la zona de les terres de l'Ebre i Segrià.

Paral·lelament a l'increment de la intensitat migratòria pel conjunt de comarques catalanes, també l'edat mitjana a la migració ha augmentat al llarg dels dos períodes en quasi un any (passant dels 33,60 als 34,52 anys), tal i com es pot observar a la Taula 5.5.

Pel que fa al calendari, l'increment de l'edat mitjana a la migració es dona de manera generalitzada pel conjunt de comarques catalanes, encara que existeixen comptades excepcions per les comarques del Baix Penedès, el Barcelonès, i algunes comarques del Pirineu com el Pallars Sobirà, la Cerdanya i la Vall d'Aran (en aquests dos darrers casos només presenten disminució els homes). Aquest increment generalitzat de l'edat es produeix indistintament pels dos sexes, encara que l'increment entre els dos períodes és superior en el cas de les dones (1,01) que dels homes (0,64). Algunes de les causes generadores d'aquest increment són atribuïbles a l'envelliment del conjunt de la població de Catalunya, així com l'augment de l'edat d'entrada al matrimoni (Recaño, 2004).

Pel que fa al sexe es pot constatar la diferència d'edat existent entre els homes i les dones, amb tendència però, a reduir-se en el període d'anàlisi. Si bé en el període 1996-2000 la diferència d'edat era d'1,14 anys a favor dels homes, en el següent és només de 0,75 anys.

La distribució territorial de l'edat mitjana a la migració és, igual que amb l'índex sintètic, força heterogeni per les diverses comarques. Els valors màxims se situen pel període 1996-2000 a la comarca de la Terra Alta i del Baix Penedès, amb un interval que oscil·la entre els 36 i 40 anys), mentre que pel període següent s'afegeix a aquest grup les comarques del Segrià i l'Alta Ribagorça. Les comarques que presenten l'edat mitjana més joves correspon en el període 1996-2000 a la Vall d'Aran, el Pla d'Urgell, la Garrotxa, el Pla de l'Estany i el Gironès (amb un interval d'edat que oscil·la entre els 30 i 32 anys), i pel període 2001-2004 únicament la Vall d'Aran se situa en aquesta franja d'edat.

Taula 5.5. Edat mitjana dels moviments migratoris per comarques i sexe (1996-2000 i 2001-2004)

Comarca d'origen	1996-2000			2001-2004		
	Homes	Dones	Total	Homes	Dones	Total
Alt Camp	33,68	33,12	33,55	35,10	33,98	34,52
Alt Empordà	32,26	31,73	32,12	33,72	33,11	33,60
Alt Penedès	33,16	32,30	32,80	33,38	32,74	33,18
Alt Urgell	34,17	32,84	33,63	35,54	33,44	34,55
Alta Ribagorça	34,49	33,40	33,56	38,01	34,72	36,60
Anoia	34,41	34,41	34,59	34,78	34,81	35,08
Bages	34,00	33,10	33,58	34,39	33,33	33,98
Baix Camp	34,80	34,23	34,64	35,25	34,94	35,19
Baix Ebre	34,37	33,66	34,01	35,58	34,46	35,16
Baix Empordà	32,92	31,24	32,07	33,68	32,83	33,36
Baix Llobregat	35,53	34,89	35,31	35,62	35,11	35,52
Baix Penedès	36,87	36,24	36,53	36,25	36,01	36,19
Barcelonès	35,58	34,78	35,26	35,41	34,58	35,09
Berguedà	34,35	32,13	33,22	35,54	35,38	35,53
Cerdanya	35,48	31,98	33,76	33,39	32,86	33,31
Conca de Barberà	33,60	33,57	33,79	36,05	33,85	35,06
Garraf	33,72	33,83	33,87	35,11	34,37	34,89
Garrigues	32,39	31,96	32,36	33,22	33,64	33,51
Garrotxa	31,25	29,82	30,47	33,68	32,16	32,87
Gironès	32,07	31,36	31,80	33,87	32,24	33,06
Maresme	34,61	33,21	33,91	36,01	34,94	35,54
Montsià	32,95	33,23	33,16	34,06	34,02	34,24
Noguera	34,09	31,99	32,99	34,01	34,01	34,12
Osona	33,57	32,96	33,35	34,34	33,58	34,01
Pallars Jussà	35,00	33,06	33,86	34,99	34,79	34,88
Pallars Sobirà	35,35	32,35	33,83	34,21	30,86	32,29
Pla d'Urgell	32,65	30,47	31,49	32,47	31,65	32,15
Pla de l'Estany	31,24	31,55	31,44	33,60	32,57	33,10
Priorat	35,54	34,30	35,22	34,58	36,68	35,91
Ribera d'Ebre	35,10	34,00	34,49	35,20	34,45	35,11
Ripollès	33,71	31,91	32,74	33,73	34,08	34,20
Segarra	32,23	32,27	32,37	32,70	32,13	32,62
Segrià	35,59	34,85	35,27	35,75	36,12	36,13
Selva	33,93	33,52	33,81	35,99	35,18	35,76
Solsonès	33,75	31,81	32,46	35,59	34,61	35,24
Tarragonès	35,58	33,93	34,71	35,98	35,19	35,68
Terra Alta	39,05	37,25	38,25	40,31	38,87	39,72
Urgell	34,59	32,45	33,61	34,04	32,94	33,64
Vall d'Aran	34,02	29,70	31,35	31,76	30,22	31,22
Vallès Occidental	34,74	34,55	34,84	35,38	35,08	35,41
Vallès Oriental	33,59	33,23	33,51	33,99	33,82	34,09
Catalunya	34,15	33,00	33,60	34,79	34,01	34,52

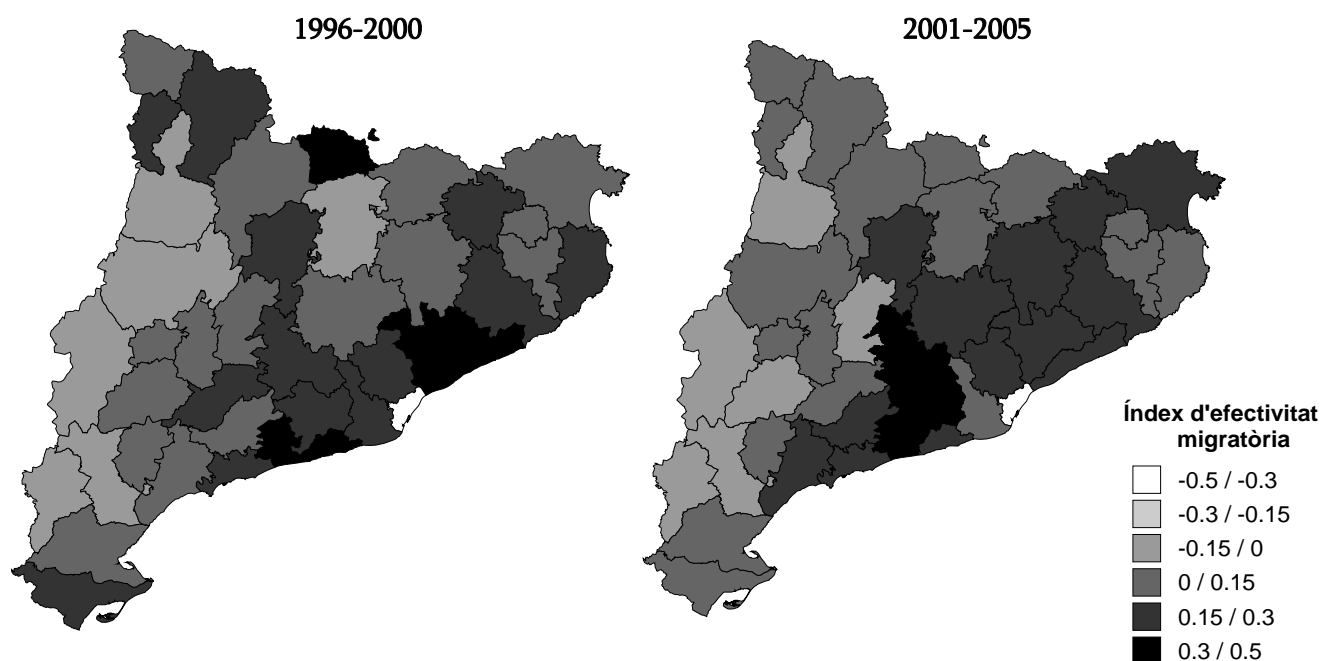
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

5.4. L'impacte territorial de les migracions. L'índex d'efectivitat migratòria

La conjuntura econòmica del període objecte d'estudi no presenta oscil·lacions, en tant que és un període de bonança i creixement, la qual cosa, a través de l'anàlisi de les migracions internes, ajudarà a identificar les zones i comarques més dinàmiques del territori català a l'actualitat. En absència de cicles econòmics dispars existeixen altres factors que, en un context com l'actual, ajuden a explicar les dinàmiques migratòries que es produeixen al país. Entre aquestes cal destacar l'evolució del mercat de l'habitatge (i la posterior segregació social del territori que se'n deriva), les vies de comunicació (factor determinant del temps de desplaçament) i el desenvolupament de l'economia comarcal. Per aquest motiu s'ha procedit a l'anàlisi de l'indicador anomenat *índex d'efectivitat migratòria*. Així, doncs, amb l'objectiu d'observar com els moviments migratoris interns (intercomarcals) han afectat de manera diferent al territori català, s'ha emprat un indicador senzill i sintètic, que permet la comparació espacial i temporal de les migracions entre les diferents comarques, posant en relació la mateixa migració. El signe del resultat ens permet conèixer el caràcter d'una comarca: atractiva, en cas de ser positiu; i expulsora, en cas de ser negatiu; així com la intensitat del fenomen, en un ventall que oscil·la entre el +1 i el -1. De manera que a partir del seu signe i de la seva intensitat podrem conèixer l'impacte del fenomen migratori a nivell comarcal, comparant l'evolució temporal i territorial.

D'altra banda, la utilització d'aquest indicador permet, en posar en relació les mateixes dades al numerador i al denominador, reduir l'efecte del subregistre de la EVR dels anys padronals i censals. Igualment, amb l'objectiu de mesurar millor l'impacte de les migracions sobre cada comarca s'ha eliminat de la fórmula els migrants intracomarcals (veure apartat de metodologia 1.6). De manera que pel seu càlcul s'ha utilitzat únicament les emigracions procedents de l'exterior de la comarca i les immigracions de fora de la comarca (dins el territori català).

Mapa 5.7. Índex d'efectivitat migratòria per comarques. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

S'han cartografiat els resultats de l'índex per als dos períodes quinquennals, 1996-2000 i 2001-2005, amb l'objectiu d'explicar els canvis o continuïtats en l'evolució dels processos migratoris interns a Catalunya.

Durant el segon quinquenni dels anys 90, podem trobar una heterogeneïtat de situacions pel que fa a la intensitat i signe de l'índex calculat, però, de manera general la gran majoria de comarques presenten valors positius. Per tant, existeix, encara que amb intensitats diferents, una certa tendència a l'homogeneïtzació de comportaments en la positivitat del valor de l'índex. Tan sols set comarques són expulsores, amb especial incidència del Barcelonès, que presenta una intensitat elevada en el seu comportament expulsor. Del conjunt de comarques amb valors negatius, podem establir tres subgrups. D'una banda, la comarca central de l'àrea metropolitana de Barcelona, amb una tònica general i persistida en el temps a l'expulsió de la població, símptoma inequívoc del procés de suburbanització. Un segon grup de comarques el constitueixen les terres de Ponent: el Pallars Jussà, la Noguera, el Segrià, la Ribera d'Ebre i la Terra Alta, comarques totes elles d'agricultura de secà, però amb valors ja propers al 0. Aquesta tendència recorda a comportaments migratoris del passat, assimilables a l'emigració rural. Ens trobem, per tant, amb dos processos migratoris antagònics, però coincidents en el temps present: la suburbanització de

l'espai metropolità en paral·lel a una situació equiparable a un cert despoblament rural. Finalment, el Berguedà constitueix un altre cas particular en el mapa de valors, en tant que presenta encara vestigis de la crisi econòmica que afectà severament la seva indústria tradicional i manté durant aquest quinquenni el seu caràcter expulsor, encara que amb una intensitat molt reduïda.

La resta de comarques de Catalunya presenta, encara que amb intensitats diferents, un caràcter eminentment d'atracció destacant, però, la façana del litoral (a excepció feta del Barcelonès) des del Baix Empordà fins al Tarragonès. Igualment, es constitueixen dos eixos territorials interiors amb intensitats destacades, per sobre de la resta: l'eix format per l'Alt Penedès, l'Anoia i el Solsonès, a qui cal sumar-hi les dues comarques costaneres del Baix Penedès i el Garraf així com la Conca de Barberà; i l'eix format per la Garrotxa i la Selva. La Cerdanya, juntament amb el Vallès Oriental, el Maresme i els ja citats Baix Penedès i Garraf conformen el grup de comarques de màxima atracció.

Pel que fa al període 2001-2005, el mapa resultant dels valors de l'índex d'efectivitat migratòria, presenta un reordenament del territori per comarques, però mantenint una estructura bàsicament homogènia pel que fa al seu comportament migratori amb predomini de les comarques amb caràcter d'atracció. Altra vegada, en aquest quinquenni ens trobem amb set comarques expulsores de les quals podem establir dos subgrups. D'una banda, el Barcelonès, que presenta la mateixa intensitat elevada a l'expulsió que en el període anterior, i de l'altra, les comarques de secà situades en les terres de Ponent, majoritàriament, i constituïdes pel Pallars Jussà, el Segrià, la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, les Garrigues i la Segarra. No obstant això, i a diferència del quinquenni anterior es produeix una major continuïtat territorial en el comportament comarcal, ja que no existeixen focus aïllats d'atracció o expulsió (excepte el Barcelonès, el Pallars Jussà i la Segarra) com es donava amb comarques del Pirineu o Prepirineu com ara la Cerdanya, el Pallars Sobirà o el Berguedà.

Igual que en el quinquenni anterior, són trenta-quatre les comarques que obtenen resultats positius i, per tant, que presenten un caràcter d'atracció. Hem de destacar una vegada més les intensitats de la zona del litoral (amb la presència de comarques amb un fort desenvolupament turístic), però que s'estén en aquest període per a la zona del prelitoral interior. Però a aquests dos eixos paral·lels a la costa, cal tenir present la situació de baixa atracció que presenta el grup del Baix Empordà, el Gironès i el Pla de l'Estany (en el sector nord), i la del Baix Llobregat (en la zona central), atribuïble en aquest darrer cas al procés de suburbanització ja citat i amb símptomes de saturació urbana. En aquest quinquenni, el grup de comarques que presenta una intensitat major i

per tant, la màxima capacitat d'atracció del període, el constitueix l'eix interior format pel Baix Penedès, l'Alt Penedès i l'Anoia. Són els territoris penedesencs, doncs, qui en els darrers anys estudiats es configuren com a principal centre d'atracció de Catalunya, una dinàmica que, d'altra banda ja havíem pogut observar en els valors de la taxa de migració neta. Aquest conjunt de comarques, a diferència de l'entorn metropolità immediat no presenta l'elevat desenvolupament industrial i d'explotació del sòl que presenta, per exemple, el Maresme o el Vallès Occidental.

Es produeix en general una polarització del territori definit per la presència de poques comarques expulsors pel que a la migració interior es refereix (amb especial intensitat del cas barceloní) davant d'una gran majoria de comarques que presenten, amb diferents intensitats, valors positius en l'índex calculat. Lluny, però, del model tradicional el comportament migratori interior actual difereix del de dècades passades, on els grans centres industrials eren els principals focus d'atracció, i s'estenen pel territori les comarques atractives per l'interior i el prelitoral català. Més enllà, però, de les divergències de comportament migratori dins del territori, existeix com ja s'ha dit una certa tendència a l'homogeneïtzació (exceptuant els valors negatius que presenta constantment el Barcelonès).

Taula 5.6. Indicadors estadístics de l'índex d'efectivitat migratòria (1996-2005)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Mitjana	0,14	0,16	0,13	0,13	0,11	0,11	0,12	0,13	0,11	0,06
Desv.Tip.	0,20	0,17	0,17	0,17	0,17	0,16	0,15	0,15	0,15	0,17
Màxim	0,52	0,48	0,45	0,46	0,50	0,40	0,39	0,39	0,44	0,40
Mínim	-0,50	-0,54	-0,53	-0,50	-0,49	-0,47	-0,42	-0,43	-0,41	-0,34
Variança	0,04	0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

A la taula anterior (5.6) podem observar un resum dels principals indicadors estadístics pels valors anuals de l'índex d'efectivitat migratòria. Uns valors que, de manera general, tendeixen a la concentració de comportaments, només trencat l'any 2005, la qual cosa pot representar la incidència que sobre el territori generen els moviments de la població estrangera resident al territori català. Cal estar, doncs, atents a l'evolució en el temps d'aquest indicador, per veure si realment ens trobem amb un nou canvi de tendència vers la dispersió de comportaments en el territori.

Observant els valors obtinguts amb el coeficient de correlació, on s'ha posat en relació anualment els resultats de l'índex, podem veure una continuïtat, entre els anys consecutius, dels processos migratoris a Catalunya. Per aquest motiu existeix una gran correlació entre els diferents anys estudiats.

Taula 5.7. Correlació anual de l'índex d'efectivitat migratòria (1996-2005)

	96-97	97-98	98-99	99-00	00-01	01-02	02-03	03-04	04-05
Coef.correlació	0,83	0,86	0,91	0,82	0,85	0,81	0,90	0,88	0,90

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Taula 5.8. Índex d'efectivitat migratòria per comarques, 1996-2005

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Alt Camp	0,08	0,03	0,20	0,15	0,05	0,21	0,23	0,27	0,26	0,28
Alt Empordà	0,03	0,10	0,20	0,09	0,03	0,07	0,13	0,20	0,19	0,12
Alt Penedès	0,30	0,29	0,28	0,27	0,30	0,38	0,38	0,37	0,33	0,27
Alt Urgell	-0,04	0,11	0,09	0,14	0,16	0,14	0,10	0,13	0,04	-0,05
Alta Ribagorça	0,26	0,26	0,13	0,07	0,11	0,07	-0,03	0,18	0,24	-0,03
Anoia	0,24	0,21	0,28	0,28	0,40	0,30	0,34	0,38	0,34	0,33
Bages	0,03	0,09	0,09	0,07	0,19	0,21	0,27	0,28	0,28	0,32
Baix Camp	0,14	0,17	0,12	0,07	0,06	0,18	0,15	0,20	0,15	0,20
Baix Ebre	-0,11	0,04	0,04	-0,01	0,09	0,01	0,11	0,10	0,14	0,12
Baix Empordà	0,11	0,23	0,17	0,17	0,16	0,12	0,14	0,16	0,11	0,04
Baix Llobregat	0,20	0,22	0,22	0,19	0,12	0,13	0,09	0,04	0,02	-0,01
Baix Penedès	0,45	0,39	0,42	0,46	0,50	0,40	0,39	0,39	0,44	0,40
Barcelonès	-0,50	-0,54	-0,53	-0,50	-0,49	-0,47	-0,42	-0,43	-0,41	-0,34
Berguedà	-0,15	-0,04	-0,04	0,00	-0,03	0,15	0,03	0,19	0,14	0,09
Cerdanya	0,41	0,42	0,37	0,33	0,20	0,28	0,07	0,13	0,15	-0,02
Conca de Barberà	0,24	0,20	0,19	0,22	0,13	0,18	0,07	0,06	0,13	0,06
Garraf	0,52	0,48	0,45	0,39	0,33	0,33	0,31	0,30	0,23	0,25
Garrigues	0,12	0,11	0,08	0,10	-0,06	0,00	-0,05	-0,16	-0,03	-0,10
Garrotxa	0,22	0,20	0,13	0,22	0,19	0,18	0,19	0,19	0,17	0,11
Gironès	0,05	0,14	0,11	0,12	0,17	0,15	0,20	0,19	0,12	0,07
Maresme	0,35	0,35	0,36	0,30	0,28	0,28	0,20	0,22	0,20	0,17
Montsià	0,22	0,10	0,26	0,21	0,13	0,09	-0,03	0,06	0,15	0,16
Noguera	-0,11	0,05	0,01	0,08	-0,09	-0,08	0,05	0,11	0,03	-0,05
Osona	0,22	0,09	0,10	0,13	0,15	0,15	0,18	0,23	0,21	0,21
Pallars Jussà	-0,02	0,08	0,02	-0,13	-0,01	0,06	0,15	0,11	-0,10	-0,24
Pallars Sobirà	0,41	0,21	0,33	0,37	0,19	0,18	0,15	0,25	0,12	0,02
Pla d'Urgell	0,23	0,22	0,18	0,06	0,03	0,06	0,05	0,08	0,16	0,11
Pla de l'Estany	0,11	-0,03	0,09	0,07	-0,01	-0,04	0,15	0,12	0,09	0,13
Priorat	0,13	0,06	0,10	0,06	0,17	0,15	0,08	0,20	0,03	0,03
Ribera d'Ebre	0,12	-0,10	0,00	-0,20	0,08	-0,19	-0,04	-0,14	-0,19	-0,18
Ripollès	-0,21	0,15	-0,06	0,01	0,04	0,00	0,02	0,07	0,00	-0,05
Segarra	0,10	0,26	0,09	0,10	0,02	-0,05	-0,01	-0,15	-0,12	-0,19
Segrià	-0,04	-0,10	-0,11	-0,03	-0,24	0,03	-0,04	0,01	0,00	-0,07
Selva	0,19	0,23	0,20	0,26	0,24	0,28	0,26	0,27	0,28	0,24
Solsonès	0,06	0,26	0,12	0,26	0,07	0,11	0,29	0,19	0,22	-0,01
Tarragonès	0,06	0,16	0,14	0,15	0,30	0,18	0,17	0,14	0,21	0,16
Terra Alta	0,02	0,06	-0,19	-0,05	-0,05	-0,05	-0,08	-0,03	-0,05	-0,31
Urgell	0,26	0,15	0,13	0,10	-0,05	0,06	-0,02	0,07	0,02	-0,01
Vall d'Aran	0,34	0,31	0,10	-0,03	0,06	-0,08	0,22	0,20	-0,03	-0,05
Vallès Occidental	0,29	0,32	0,32	0,28	0,25	0,21	0,17	0,15	0,15	0,12
Vallès Oriental	0,42	0,42	0,36	0,31	0,29	0,28	0,22	0,20	0,18	0,17

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

La taula anterior (5.8) permet realitzar l'anàlisi de l'evolució anual de l'índex d'efectivitat migratòria intercomarcal, de manera que podem establir una tipologia comarcal en funció de la trajectòria seguida en el període 1996-2005. La tipologia creada d'acord amb l'evolució del comportament migratori intercomarcal va acompanyada, a tall d'exemple, de les gràfiques d'algunes comarques que juntament amb la línia de tendència de cada recorregut temporal, ens serviran per visualitzar millor la tipologia creada (Gràfic 5.5).

Encara que a nivell general s'hagi identificat un procés d'homogeneïtzació i ordenació del territori en els valors de l'índex, l'evolució anual d'aquest indicador ens permet diferenciar entre diferents evolucions comarcals. De manera que s'han identificat un total de cinc models d'evolució temporal de l'impacte comarcal de les migracions, amb els seus corresponents subgrups:

1. *Les comarques en procés de regressió.* Entre aquest grup de comarques hem de diferenciar dues categories:

- Aquelles comarques que, encara que presenten al llarg del període estudiat valors positius i per tant, presenten una capacitat d'atracció, tendeixen a disminuir aquesta dinàmica. No es pot negar, per tant, el caràcter eminentment d'atracció de població d'aquestes unitats territorials, però, mostren una evolució en l'efectivitat a la baixa. Entre aquestes comarques cal destacar el grup format per l'entorn metropolità com els dos Vallès, el Maresme o el Garraf, àrees que tradicionalment han estat fortes receptores de població del centre metropolità, amb alts nivells de desenvolupament industrial o turístic. Aquesta propensió en l'efectivitat a la baixa es troba lligat a l'augment (malgrat situar-se en valors negatius) de l'índex d'efectivitat del Barcelonès, ja que ha estat aquesta comarca qui enviava la major part dels seus efectius de població a la resta de la regió metropolitana.
- Aquelles comarques que, en la seva evolució temporal, canvien el signe de l'índex d'efectivitat migratòria de positiu a negatiu. Entre aquest grup de comarques podem trobar realitats molt diferents: la Cerdanya i la Vall d'Aran (comarques amb un fort desenvolupament turístic, però que comencen a presentar en aquest període símptomes de saturació), el Baix Llobregat (amb un alt nivell industrial i de densitat urbana), l'Urgell, la Segarra, les Garrigues, la Ribera d'Ebre o l'Alta Ribagorça, comarques amb un marcat caràcter rural o d'agricultura de secà.

2. *Les comarques en procés d'expansió* que presenten, per tant, un model invers a l'anterior. Dins d'aquest model podem diferenciar dos subgrups:

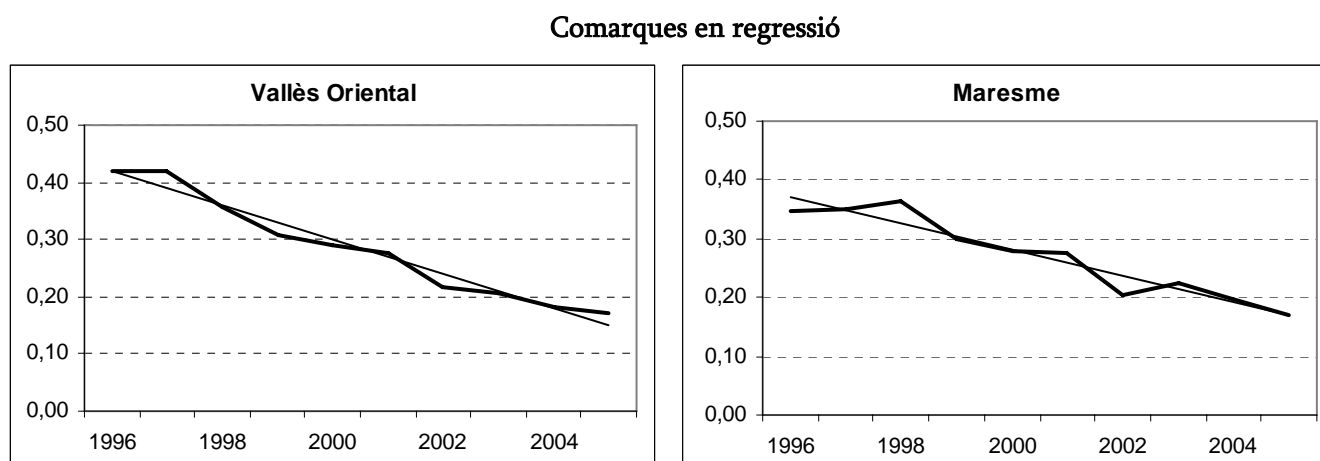
- Aquelles comarques que, ja presentant valors positius a l'inici del període estudiat (1996), presenten una tendència al creixement durant tot el decenni. Moltes d'aquestes són unitats perifèriques de l'entorn metropolità tals com el Bages, Osona, la Selva o l'Anoia. Són, per tant, comarques externes a la regió metropolitana i que, a diferència d'aquesta àrea presenten uns valors amb tendència a l'alça. Dues comarques més, formen part d'aquest grup amb caràcter receptor: l'Alt Camp i l'Alt Empordà; comarques que se situen a l'entorn de dues capitals provincials i que per tant, es poden identificar també (igual que en el cas anterior) amb tendències suburbanitzadores. Es configura, doncs, un nou eix d'atracció en el prelitoral interior amb continuïtat geogràfica: Osona, Bages, Anoia i Alt Camp, en paral·lel a la costa.
- Hi ha dues comarques que al llarg del decenni 1996-2005 passen d'índexs negatius a valors positius. És el cas del Berguedà, com a exemple de recuperació industrial i, el Baix Ebre, que encara que és un cas excepcional en el seu entorn, sempre ha gaudit dels avantatges de ser una comarca costanera i de la capitalitat de la zona (Tortosa).

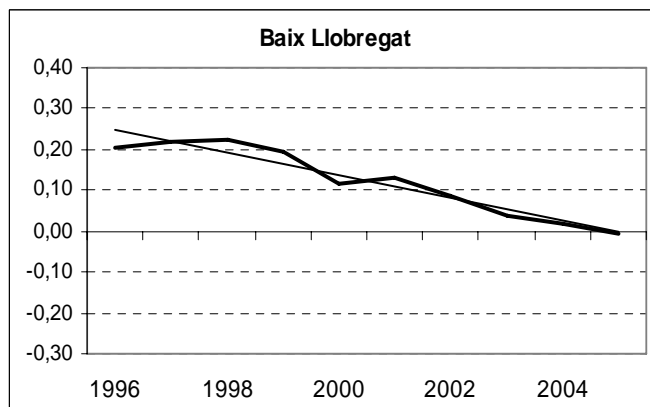
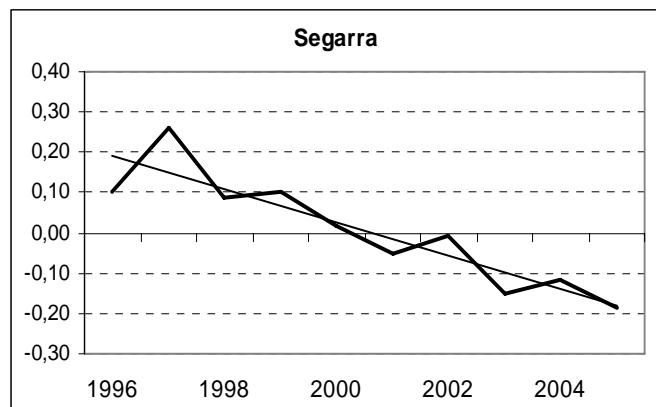
3. *Comarques amb tendència a l'expulsió.* Són aquelles comarques que presenten en general un balanç de signe negatiu en els valors de l'índex al llarg dels deus anys estudiats. En alguns casos es produeixen oscil·lacions en el sentit del signe, però amb una tendència general a l'expulsió. Dins d'aquesta categoria s'han de diferenciar dos grups amb una naturalesa del fenomen totalment diferent.

- D'una banda, el Barcelonès que destaca per la intensitat i el signe del fenomen i que es configura al llarg d'aquests anys com la comarca més expulsora de Catalunya. No obstant això, existeix una tendència a reduir la intensitat del signe negatiu de l'índex, però molt lluny encara d'acostar-se a valors positius.
- D'altra banda, trobem tres comarques més, que a pesar de les oscil·lacions, presenten en la majoria d'anys valors negatius i per tant, són decididament expulsors: el Pallars Jussà, la Terra Alta i el Segrià, situades totes elles a ponent. A diferència del Barcelonès, però, la realitat d'aquestes comarques és diametralment oposada, en tant que no presenten problemes de saturació urbana, sinó més aviat l'absència d'oportunitats laborals en un entorn bàsicament agrícola.

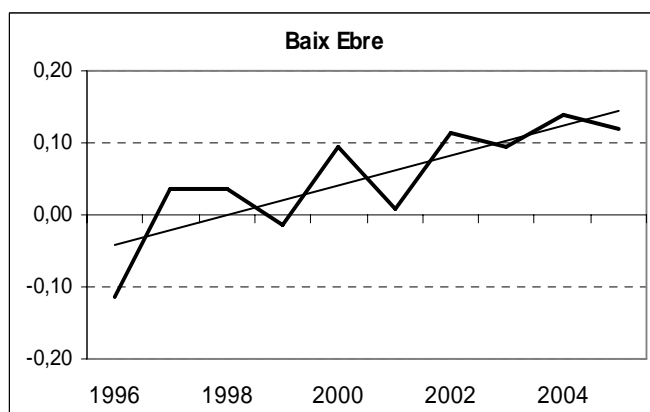
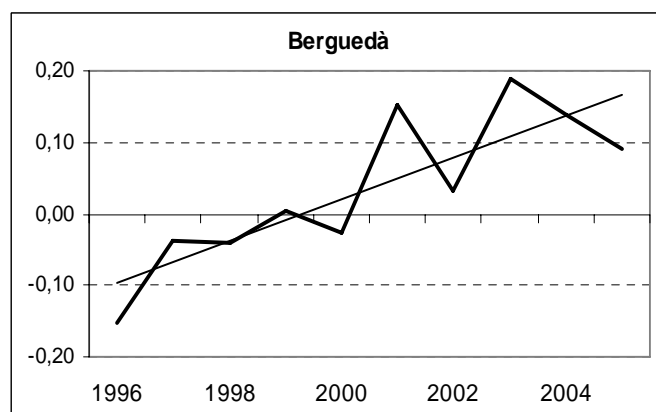
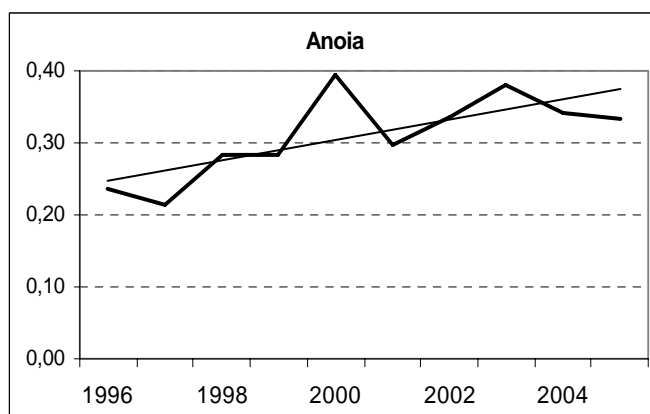
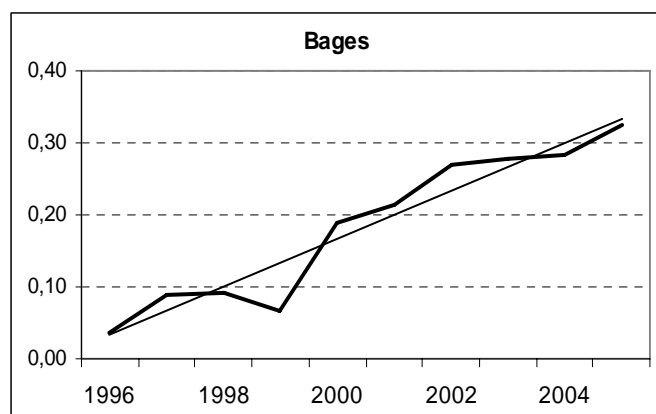
4. *Comarques estables.* Un quart model de comportament migratori correspon a aquelles comarques que, de manera general, mostren una estabilitat de l'índex, situant-se sempre, en valors positius i per tant, com a comarques d'atracció. No implica això, que la seva evolució no pugui presentar certes oscil·lacions a la baixa o a l'alça, però, de manera general són petites variacions que no modifiquen el sentit de la seva dinàmica. Entre aquestes comarques particulars podem citar el Tarragonès, el Baix Penedès (comarca que presenta la major capacitat d'atracció de tot Catalunya), l'Alt Penedès, el Baix Camp, la Garrotxa, el Gironès o el Priorat. Un grup de comarques que se situa en el litoral o prelitoral català, i que excepte les dues àrees penedesenques, no presenten una intensitat d'atracció molt elevada.
5. Finalment, s'ha establert una cinquena categoria que, segurament pel seu reduït volum de població comarcal, presenta oscil·lacions que n'impedeixen la classificació en alguna de les categories anteriorment esmentades. Oscil·lacions presents en el signe i la intensitat de l'índex, però, que a excepció del Solsonès, mostren valors propers a 0. Entre aquestes comarques cal citar el Ripollès, la Noguera, el Pla d'Urgell, el Montsià, l'Alt Urgell i el Solsonès. Comarques que, a excepció del Pla d'Urgell i el Montsià se situen al Prepirineu català.

Gràfic 5.5. Índex d'efectivitat migratòria intercomarcal, 1996-2005. Tipologies comarcals

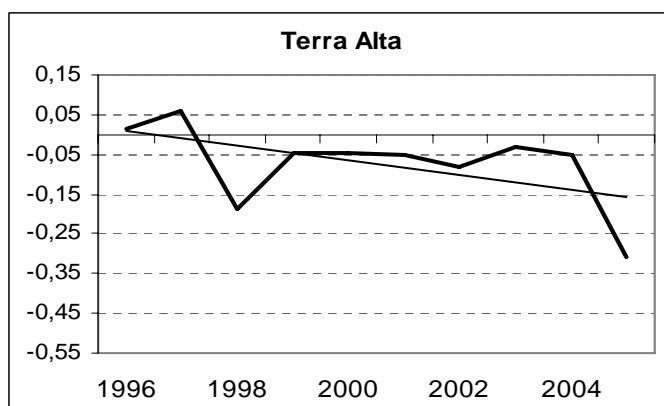
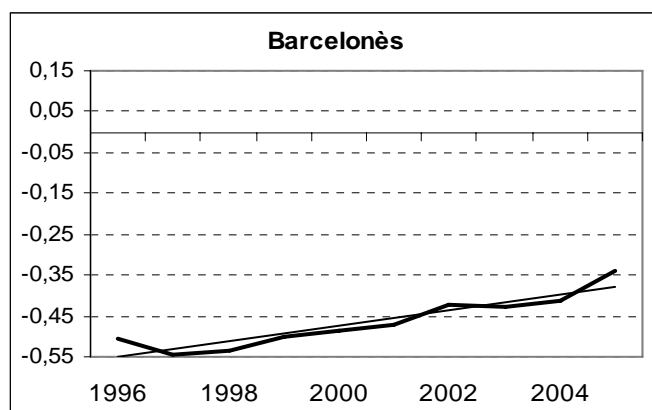

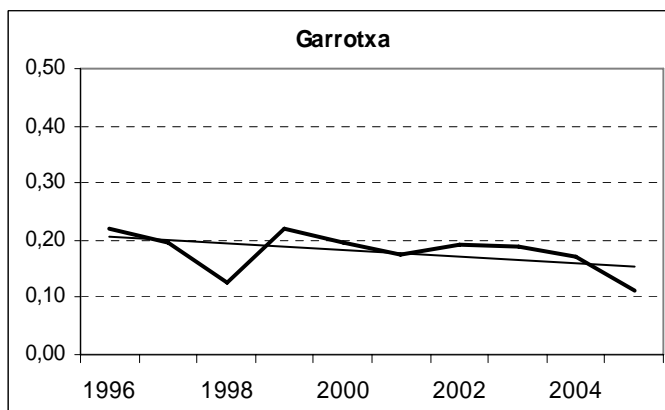
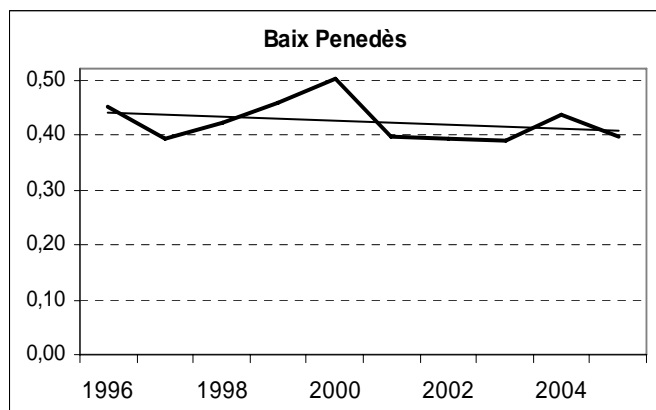
Comarques en expansió

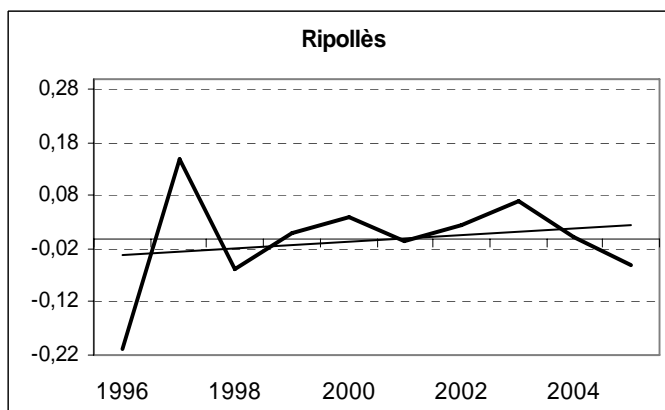
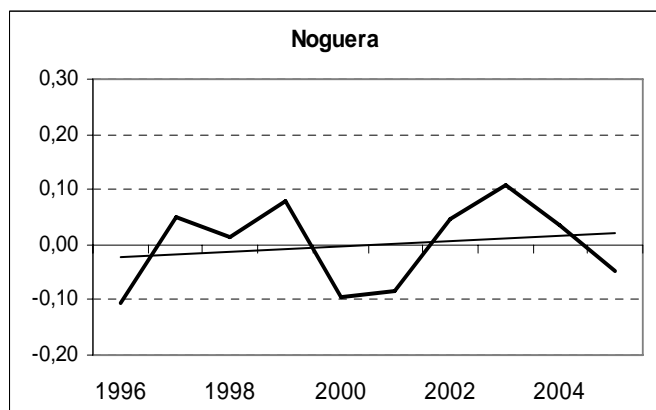
Comarques expulsores

Comarques estables

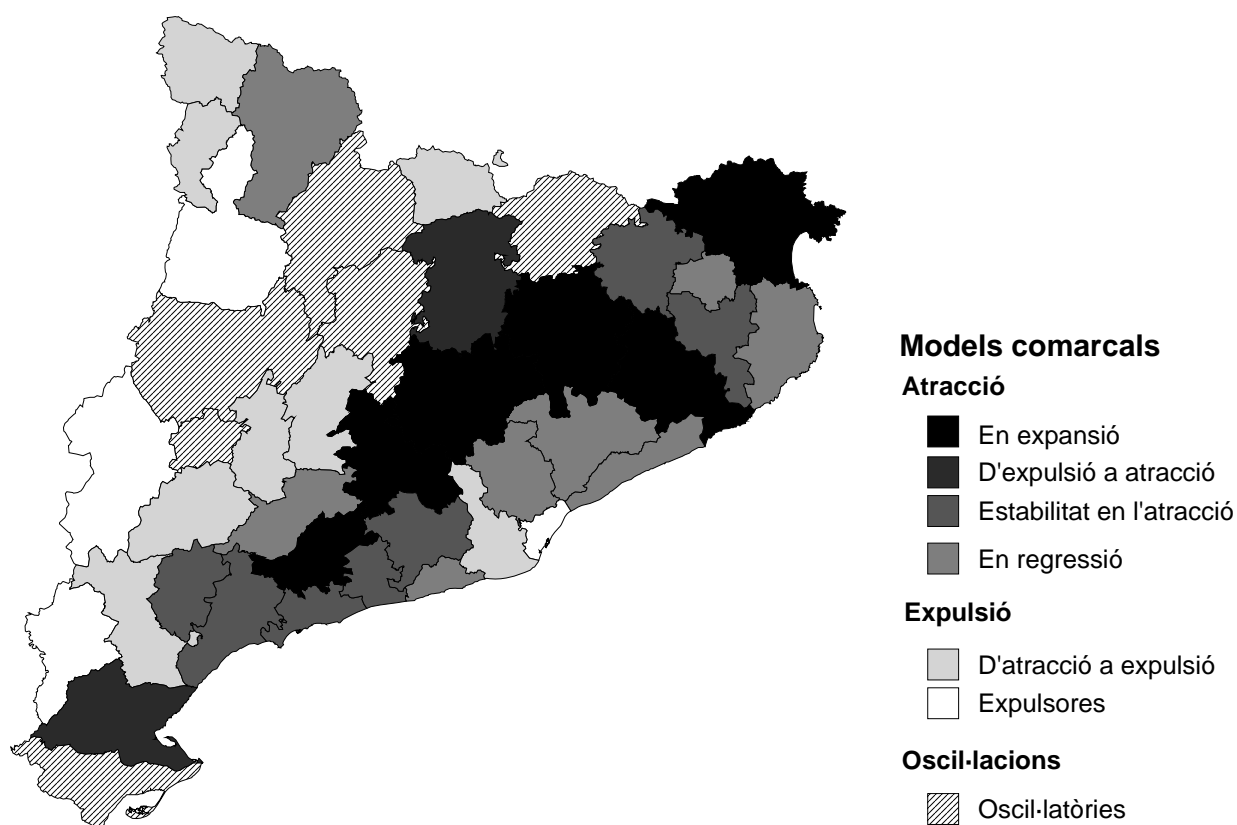

Comarques oscil·latòries

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

A mode de resum s'han cartografiat els diferents models de trajectòries migratòries per comarques a Catalunya, segons l'estipulat amb anterioritat i diferenciant entre els diferents subgrups que componen cada model.

Mapa 5.8. Tipologia comarcal en funció de l'efectivitat migratòria (1996-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

5.4.1. Recapitulació

Del conjunt de mapes i gràfiques que s'han realitzat a partir de l'índex d'efectivitat migratòria es poden extreure una sèrie d'observacions, a mode de conclusió, sobre les migracions internes a Catalunya. El primer element que cal destacar és l'absència en el període analitzat d'alternança de cicles econòmics, i en conseqüència ens trobem en absència d'oscil·lacions que modifiquin la conjuntura. És per tant, un context de creixement econòmic superada les darreres crisis econòmiques i industrials que van afectar Catalunya, en la dècada dels 80 i primera meitat dels 90, i que van generar una afectació directa en certes comarques catalanes.

Existeix un procés d'homogeneïtzació dels comportaments, encara que molt pausat, que es reflecteix en el fet que la majoria de comarques catalanes són receptores de població. A pesar d'això, es poden identificar tendències o dinàmiques que permeten establir certes pautes territorials diferenciades. Hem de destacar l'emergència com a regió d'atracció de l'eix prelitoral, per sobre de les comarques costaneres. El prelitoral català (amb extensió vers l'interior) és, doncs, la zona que presenta el caràcter més efectiu de Catalunya. A priori, es podria entendre aquest

fenomen com a una simple ampliació dels focus d'atracció tradicionals de Catalunya (vinculat al turisme i a l'entorn metropolità), però tot indica que les comarques tradicionalment receptores estan perdent certa força d'atracció a favor de l'eix prelitoral.

D'altra banda, a part del cas excepcional dins del territori català que representa la comarca del Barcelonès pel seu alt grau d'expulsió de població, ens trobem amb un seguit de comarques, situades majoritàriament a ponent i amb un desenvolupament econòmic basat en l'agricultura de secà, que manifesten la mateixa tendència. Una realitat que, introduint en l'anàlisi la migració procedent de l'estranger, no podríem veure, però que respon clarament a l'existència (o manteniment) de l'emigració rural. I, a diferència d'altres períodes, aquest fenomen no pot ser interpretable en clau econòmica, donada la conjuntura en la que ens trobem. Sembla, doncs, que la pèrdua de població o manca d'efectivitat de determinades comarques amb característiques semblants, respon més a un problema endògen generat pel propi model de desenvolupament econòmic basat en l'agricultura, que no pot absorbir les demandes d'ocupació o aspiracions personals de la població resident.

Una altra regió que presenta canvis significatius són les comarques pirinenques. Existeix igualment en el conjunt d'aquestes comarques una tendència a la concentració de comportaments, la qual cosa representa un canvi significatiu respecte d'altres dècades passades, on la Vall d'Aran i la Cerdanya eren els focus principals (i quasi únics) d'atracció de població basat en una oferta residencial i d'oci sobre l'esquí. Així, la majoria de comarques pirinenques (a excepció de l'extrem oriental: Garrotxa i Alt Empordà) mostren una disminució en l'efectivitat migratòria i moltes d'elles se situen com a comarques expulsors. Ens trobem així, amb dues zones de regressió migratòria: les àrees d'agricultura tradicional de secà i les àrees del Pirineu (que en aquest últim cas representa un canvi de tendència significatiu).

5.5. Estructura territorial dels fluxos migratoris interns

En aquest apartat s'analitzarà l'estructura migratòria territorial de Catalunya, a partir de quatre aspectes centrals. En primer lloc, s'estudiaran els fluxos així com les intensitats, a través de les taxes corresponents, de la migració interior a cada comarca, per conèixer el grau de dinamisme intern. En un segon apartat del capítol es posarà l'accent en la distància dels moviments migratoris, diferenciant entre els moviments emigratoris i immigratoris de mitjana distància (entre comarques adjacents) i els de llarga distància, centrant-nos en la distribució de les migracions segons la distància recorreguda. Posteriorment, s'entrarà en l'anàlisi dels fluxos intercomarcals, amb les taxes

d'emigració i índexs d'atracció comarcal. Finalment, a través del càlcul de la taxa de recanvi podrem elaborar un mapa de regions comarcals en funció del grau de mobilitat que mostrin en els fluxos i les taxes estudiades.

5.5.1. Les migracions internes a la comarca

Existeix un principi (lleï de Ravenstein), constatat repetidament en molts dels estudis empírics sobre migracions, segons el qual els fluxos migratoris són més intensos com més curta sigui la distància. S'ha vist, però, en l'apartat 4 de la memòria que porta per títol "Tendències recents dels moviments migratoris a Catalunya", com la migració interna comarcal és, en percentatge, inferior a l'extracomarcal i, per tant, no es compleix aquest principi en el cas català. De fet, aquesta realitat és segurament indicativa d'un canvi en la percepció del territori per part dels seus habitants, associat al desenvolupament de les xarxes d'interconnexió del territori. I es tracta d'una dinàmica ja consolidada, ja que durant tot el període estudiat, el pes dels moviments intracomarcals sobre la migració interna a Catalunya s'ha mantingut constant al voltant del 40% (un percentatge que ja s'havia fet notar en els estudis sobre migracions internes a Catalunya en els anys 80 i 90⁸²). Ara bé, que el pes relatiu es mantingui constant no significa que, en valors absoluts, els desplaçaments interns dins de la comarca no hagin vist augmentar el seu volum en el període 1996-2004. És per aquest motiu que es fa necessari veure l'evolució temporal de les taxes de migració interior per comarques, la qual cosa ens permetrà observar l'evolució temporal de la intensitat de la mobilitat dins de cada comarca i, comparar la dinàmica migratòria interna respecte de les altres comarques (a través del mètode de l'estandardització directa).

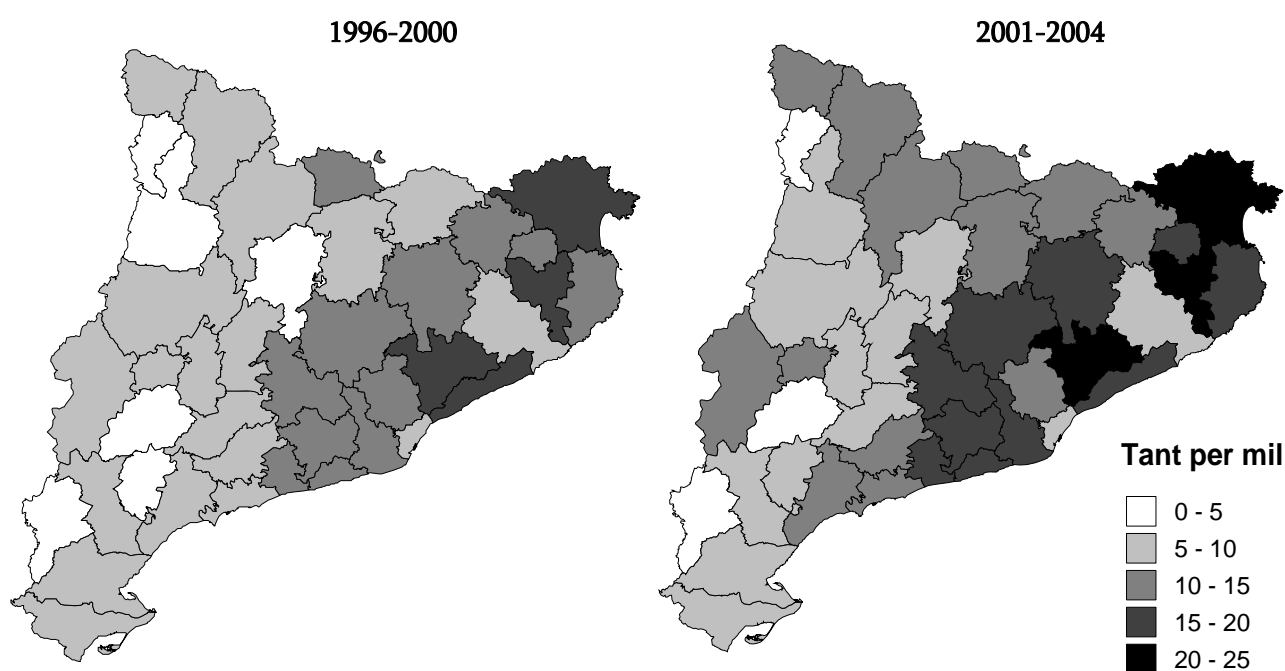
Aquest apartat està dedicat, doncs, a les migracions intracomarcals, és a dir, aquells desplaçaments en l'espai que poden ser identificats per raons de tipus residencial (amb predomini superior als de tipus econòmic o laboral), és a dir, de recerca de nou habitatge i de la formació de noves llars. No obstant això, la superació de la frontera comarcal en el 60% dels moviments interns a Catalunya, no reflecteix tant un canvi en la motivació del desplaçament (per motius econòmics o laborals), sinó al fet que els individus assumeixen en la migració residencial desplaçaments més llargs a mesura que creix l'àmbit de cohesió territorial (Cabré, Módenes, Pascual, 1994).

Per a poder comparar les intensitats de migració intracomarcal s'ha calculat una taxa de migració estandarditzada, aplicant una estandardització directa, tenint com a estructura tipus la

⁸² En el període 1986-1985 un 40,66% dels canvis de municipi tenien com a destinació un altre municipi de la mateixa comarca (Cabré, Módenes, Pascual, 1994).

població de Catalunya. Igualment, s'han reagrupat els anys d'anàlisi en dos períodes: 1996-2000 i 2001-2004. Els resultats han estat cartografiats a continuació (Mapa 5.9), en els quals es pot observar alguns canvis respecte el que s'ha vist fins al moment.

Mapa 5.9. Taxes estandarditzades de migració intracomarcal per comarques. Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

En primer lloc, es pot observar l'augment de les intensitats de la migració interna comarcal en moltes de les comarques catalanes en els dos períodes mostrats. De fet, la majoria d'unitats territorials mostren intensitats superiors al 5 per mil, amb l'excepció en el període 1996-2000 de l'Alta Ribagorça, el Pallars Jussà, les Garrigues, el Priorat i la Terra Alta; i pel període 2001-2004 de l'Alta Ribagorça, les Garrigues i la Terra Alta, tres comarques amb un fort caràcter rural o agrícola. Pel contrari, les intensitats més elevades es concentren en el primer període a l'Alt Empordà, el Gironès, el Vallès Oriental i el Maresme. Entre 2001 i 2004, tres comarques superen per aquest indicador el 20 per mil, que són: l'Alt Empordà, el Gironès i el Vallès Oriental. De forma general es poden identificar dues regions amb alts nivells de mobilitat intracomarcal en el territori català. D'una banda, el conjunt de comarques que envolta el nucli central de l'àrea metropolitana (el Barcelonès), que s'estén pel nord fins a Osona i pel sud fins al Baix Penedès, tot i que en el darrer

període, el Vallès Occidental presenta intensitats menors a les comarques del seu entorn, mentre que la seva comarca veïna, el Vallès Oriental, és la comarca amb més mobilitat interna de tot Catalunya.

La segona regió que presenta alts nivells de mobilitat intracomarcal es localitza a les comarques del prelitoral i litoral gironí, i està formada pel Baix i Alt Empordà, el Gironès i el Pla de l'Estany. D'altra banda, la comarca de la Selva, amb unes taxes molt més reduïdes que les comarques de l'entorn, fa de frontera geogràfica entre aquestes dues regions que, per les seves característiques d'alta mobilitat interna poden identificar-se com a comarques força dinàmiques.

En contraposició a la Catalunya d'alta mobilitat intracomarcal trobem una àmplia regió de comarques amb valors que oscil·len entre el 0 i el 10 per mil. Són àrees que s'ubiquen preferentment a la zona de Ponent, des de Vall d'Aran fins al Montsià, encara que en el període 2001-2005, el Segrià, el Pla d'Urgell i els comarques pirinenques nord-occidentals s'integren amb el grup de comarques de mobilitat mitjana (amb valors que varien entre el 10 i el 15 per mil). Per la seva banda, les comarques pirinenques, presenten també en el darrer període, un nivell de mobilitat mitjà (amb taxes que oscil·len entre el 10 i el 15 per mil). Les Garrigues, la Terra Alta i l'Alta Ribagorça són les úniques que en el període 2001-2004 mostren les taxes de migració intracomarcal més minses (entre un 0 i un 5 per mil).

Però, més enllà de la dinàmica migratòria que es genera dins de cada comarca, resulta interessant conèixer la capacitat d'autocontenció i autoompliment de cada comarca en els dos períodes estudiats. L'autocontenció respondria a la capacitat d'una comarca per retenir el total d'emigracions que s'hi realitzen, mentre que l'autoompliment seria el percentatge total de la immigració degut a la pròpia comarca. A la Taula 5.11 es pot observar l'evolució en els dos períodes de la capacitat d'autocontenció i autoompliment de cada comarca, ordenats aquests percentatges de major a menor.

La comparació de resultats en els dos períodes mostra, a pesar de la dispersió de situacions, una tendència a l'homogeneïtzació de comportaments en el conjunt de comarques catalanes o, el que seria el mateix, una tendència a la concentració.

Taula 5.9. Indicadors estadístics dels percentatges d'autocontenció i autocompliment per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

	Autocontenció		Autocompliment	
	1996-2000	2001-2004	1996-2000	2001-2004
Màxim	68,69	65,41	62,41	56,26
Mínim	12,11	13,36	10,17	10,25
Màx-Mín.	56,58	52,05	52,24	46,01
Variança	225,87	187,39	178,12	127,54
Desv.Típica	14,84	13,52	13,18	11,15
Mitjana	40,76	39,40	34,75	33,85

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Osona és, en els dos períodes d'anàlisi, la comarca amb el percentatge més alt d'autocontenció i autocompliment, només superada en aquest últim cas i en el període 2001-2004 per l'Alt Empordà. Osona mostra així, una idiosincràsia peculiar, ja que aquesta comarca és des dels anys 80 qui presenta els percentatges més alts d'autocontenció i autocompliment (Cabré, Módenes, Pascual, 1994); és, per tant, qui mostra una menor dependència de l'exterior per explicar els seus moviments migratoris. Pel que fa als percentatges amb valors mínims la Terra Alta, el Priorat, les Garrigues i l'Alta Ribagorça són les comarques amb menor autocontenció i autocompliment en els dos períodes. Aquestes comarques són, doncs, les que necessiten d'un marc extern per a donar sentit a la seva mobilitat. Un grup de comarques que, per la seva banda, presenten també una baixa intensitat en les taxes de migració intracomarcal. Amb la qual cosa es pot establir un alt nivell de correlació entre els percentatges d'autocontenció i autocompliment i les taxes de migració intracomarcal.

Taula 5.10. Nivells de correlació entre autocontenció, autocompliment i taxes de migració intracomarcals per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

	Període	Coefficient de Correlació
	1996-2000	2001-2004
Autocontenció-autocompliment	0,851	0,865
Autocontenció-Taxa migració intracomarcal	0,889	0,872
Autocompliment-Taxa migració intracomarcal	0,672	0,683

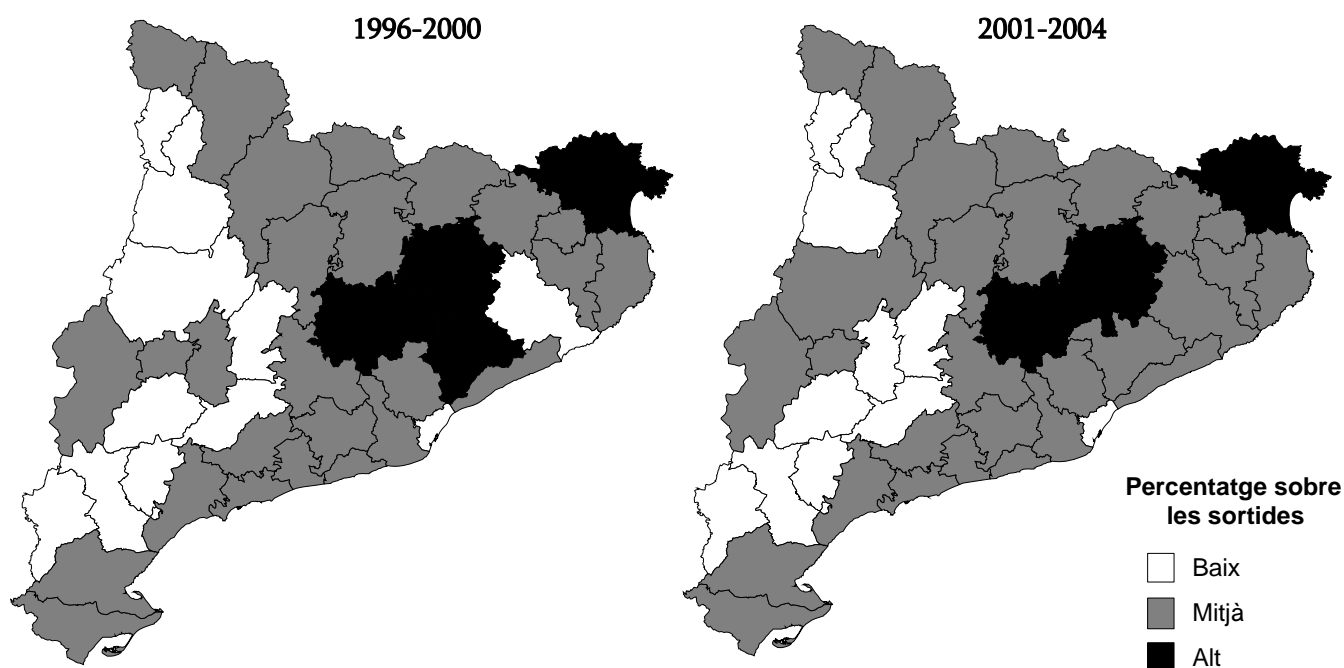
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

D'aquesta taula de correlacions (Taula 5.10) entre diferents indicadors en podem deduir que:

- Baixos nivells de mobilitat intracomarcals van associats amb baixos nivells d'autocontenció i en menor mesura d'autoompliment.
- Existeix una correlació directament proporcional entre la capacitat d'autocontenció i autoompliment de cada comarca: a major capacitat de retenció de l'emigració, menor és l'entrada de moviments procedents de l'exterior de la comarca.

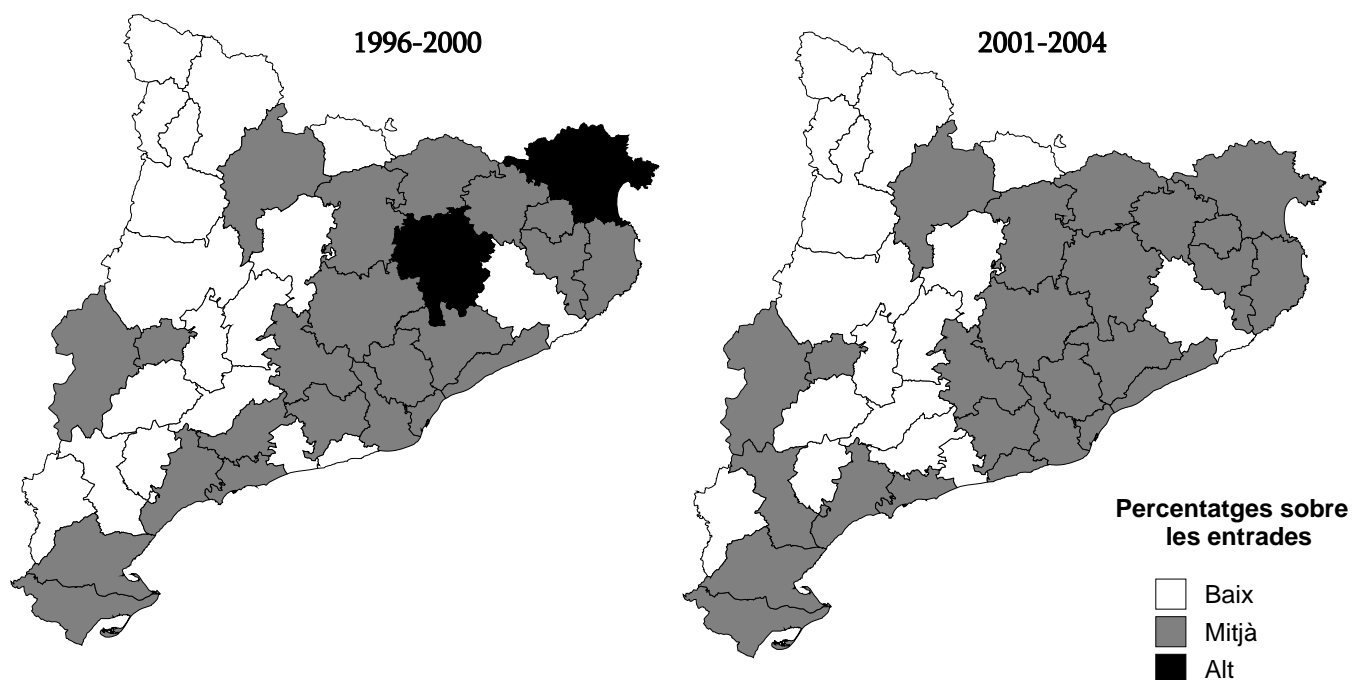
Per a poder visualitzar i simplificar els resultats s'han elaborat quatre mapes, corresponents als dos períodes i pels dos indicadors, agrupats en tres grans categories, tant pel que fa a l'autocontenció com a l'autoompliment. Aquelles comarques que presenten uns percentatges baixos (entre un 0 i un 30%), els que presenten percentatges mitjans (entre un 30 i un 60%) i finalment, els que tenen percentatges elevats (60% i més).

Mapa 5.10. Incidència dels moviments interns comarcals en l'emigració (autocontenció). Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Mapa 5.11. Incidència dels moviments interns comarcals en la immigració (autoompliment).
Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Taula 5.11. Evolució de l'autocontenció i autoompliment per comarques i per períodes (1996-2000 i 2001-2004). Percentatges comarcals en ordre descendent

Autocontenció				Autoompliment			
1996-2000				1996-2000		2001-2004	
Osona	68,69	Osona	65,41	Osona	62,41	Alt Empordà	56,26
Alt Empordà	65,36	Alt Empordà	63,50	Alt Empordà	61,20	Osona	56,04
Vallès Oriental	63,33	Bages	60,25	Bages	57,52	Segrià	49,93
Bages	62,06	Vallès Oriental	58,36	Segrià	55,06	Vallès Oriental	47,27
Gironès	58,48	Gironès	54,31	Gironès	52,57	Bages	47,06
Maresme	56,90	Alt Penedès	53,39	Garrotxa	46,34	Barcelonès	46,20
Vallès Occidental	56,44	Maresme	53,24	Baix Empordà	46,25	Gironès	45,93
Garrotxa	56,01	Anoia	51,55	Vallès Oriental	44,82	Baix Empordà	44,46
Baix Empordà	54,78	Vallès Occidental	51,09	Barcelonès	44,30	Pla de l'Estany	43,19
Alt Penedès	54,17	Baix Empordà	51,07	Baix Ebre	44,13	Vallès Occidental	42,59
Anoia	53,19	Garrotxa	50,31	Berguedà	43,82	Maresme	41,86
Baix Llobregat	51,82	Segrià	49,95	Pla de l'Estany	42,94	Baix Llobregat	41,63
Garraf	51,71	Baix Camp	49,44	Baix Llobregat	42,15	Garrotxa	41,26
Pla de l'Estany	50,13	Pla de l'Estany	47,55	Baix Camp	41,55	Baix Camp	40,98
Segrià	49,89	Baix Llobregat	44,97	Vallès Occidental	41,51	Baix Ebre	40,13
Baix Camp	47,07	Garraf	44,48	Maresme	40,07	Montsià	39,36
Montsià	45,68	Baix Ebre	44,41	Alt Penedès	39,49	Berguedà	36,69
Tarragonès	45,56	Tarragonès	43,97	Anoia	38,80	Tarragonès	35,58
Baix Ebre	44,48	Berguedà	42,86	Pla d'Urgell	38,79	Pla d'Urgell	35,07
Berguedà	41,35	Montsià	42,57	Tarragonès	37,60	Alt Penedès	34,84
Pla d'Urgell	41,01	Alt Camp	40,11	Montsià	36,66	Anoia	34,44
Cerdanya	38,59	Alt Urgell	39,07	Alt Camp	33,66	Ripollès	34,34
Alt Camp	38,43	Pla d'Urgell	38,86	Alt Urgell	32,47	Alt Urgell	34,29
Alt Urgell	36,73	Baix Penedès	37,53	Ripollès	31,72	Ribera d'Ebre	32,84
Baix Penedès	35,36	Ripollès	35,33	Ribera d'Ebre	29,86	Garraf	30,37
Vall d'Aran	33,04	Vall d'Aran	33,01	Noguera	29,46	Vall d'Aran	29,78
Ripollès	31,12	Cerdanya	32,77	Garraf	29,44	Noguera	29,49
Pallars Sobirà	30,89	Pallars Sobirà	31,52	Vall d'Aran	27,03	Alt Camp	29,00
Solsonès	30,42	Noguera	30,63	Urgell	25,55	Cerdanya	26,09
Urgell	30,40	Solsonès	30,61	Pallars Jussà	24,55	Pallars Sobirà	24,41
Selva	29,21	Selva	30,36	Solsonès	24,33	Segarra	24,18
Ribera d'Ebre	29,03	Ribera d'Ebre	26,87	Cerdanya	23,34	Urgell	23,78
Noguera	29,03	Conca de Barberà	26,07	Segarra	23,03	Solsonès	22,81
Conca de Barberà	27,66	Barcelonès	25,44	Selva	20,75	Conca de Barberà	22,06
Segarra	27,54	Urgell	25,05	Conca de Barberà	20,37	Pallars Jussà	21,22
Pallars Jussà	23,99	Pallars Jussà	23,35	Pallars Sobirà	19,12	Baix Penedès	20,35
Barcelonès	20,37	Segarra	21,28	Baix Penedès	17,34	Selva	20,03
Garrigues	18,82	Terra Alta	18,21	Garrigues	16,86	Terra Alta	19,86
Alta Ribagorça	17,31	Priorat	17,52	Terra Alta	14,23	Garrigues	17,41
Terra Alta	13,12	Garrigues	15,72	Alta Ribagorça	13,37	Priorat	14,56
Priorat	12,11	Alta Ribagorça	13,36	Priorat	10,17	Alta Ribagorça	10,25

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

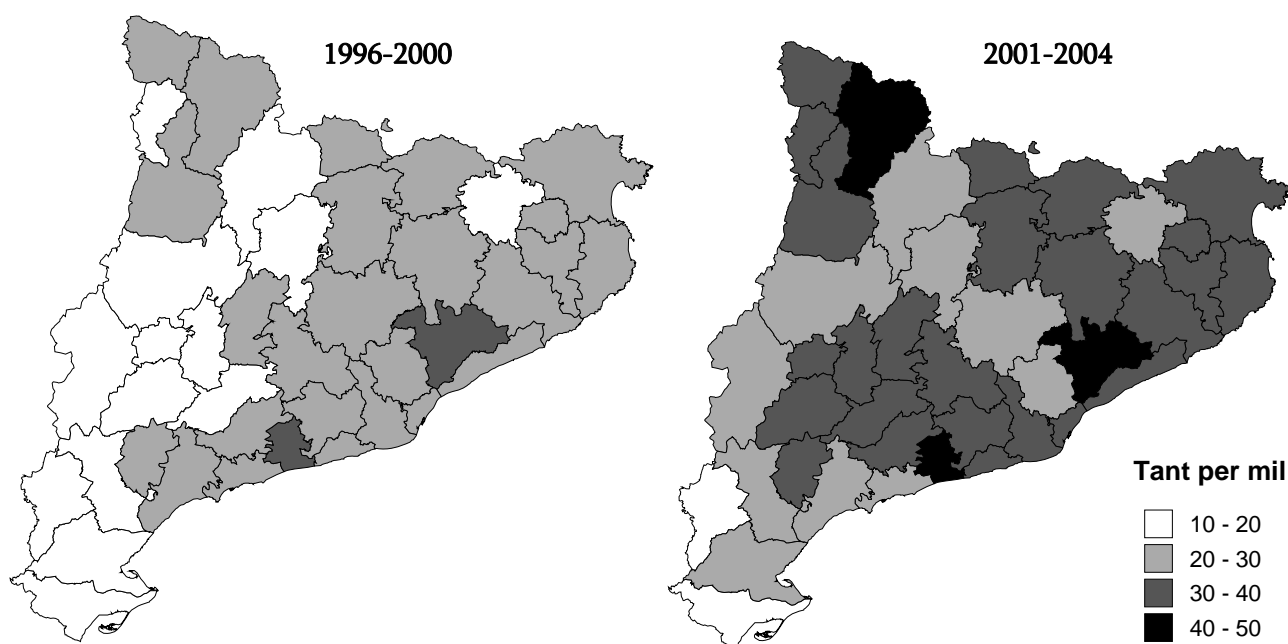
Però més enllà de la descripció analítica de la realitat, resulta imprescindible comprendre les causes que generen aquesta diversitat de comportaments entre les comarques catalanes. Módenes i Pascual identifiquen els factors que expliquen el grau d'obertura migratòria comarcal respecte l'exterior (Módenes i Pascual, 1998). Així, el nivell d'obertura comarcal dependrà de l'existència d'un nucli o nuclis centrals urbans amb capacitat d'atracció de la migració comarcal. Aquest factor es veurà afavorit si la distància respecte el Barcelonès i nucli central de la regió metropolitana és suficientment gran. Això explicaria per exemple, el cas del Bages, Osona o de

l'Alt Empordà. D'altra banda, l'obertura s'ampliarà en aquelles comarques on el pes de la capital o els centres urbans no és capaç d'articular la pròpia comarca, establint-se lligams amb altres centres externs. En serien exemples comarcals, la Terra Alta, l'Alta Ribagorça, el Priorat o les Garrigues. Són comarques amb trets rurals, on menys del 20% dels seus emigrants o immigrants procedeixen de la mateixa comarca. El Barcelonès, igualment, és la comarca urbana amb menor capacitat d'autocontenció: només entre un 20-25% dels que canvien de municipi es queden en un altre municipi de la comarca. En sentit contrari, la immigració al Barcelonès procedent de la resta de Catalunya representa un 55% aproximadament de les entrades als seus municipis.

5.5.2. Dinàmiques migratòries comarcals: emigració i immigració

Aquest apartat té per objectiu analitzar els diferents tipus d'emigracions i immigracions que es produeixen en cada comarca de Catalunya en el període 1996-2004. Així, cal diferenciar entre diferents tipus de moviments. L'emigració global, és a dir, tots els moviments generats des d'algun dels municipis de la comarca, tinguin com a destinació la pròpia comarca o una altra comarca. L'emigració exterior (o extracomarcal) que és la que té com a origen una comarca determinada i com a destinació qualsevol altra comarca diferent de la pròpia. I finalment, l'emigració des de la resta de comarques vers una comarca determinada. Aquest últim indicador ens acostaria al concepte de taxa d'immigració, en tant que la població sotmesa a risc és el conjunt de la població de Catalunya (excepte la de la comarca de destinació) és a dir, la població d'origen del flux migratori. Val a dir, però, que les intensitats de l'emigració global s'han mesurat a través de les taxes estandarditzades (a través de l'estandardització directa i agafant com estructura tipus el conjunt de Catalunya), per facilitar-ne la comparació comarcal.

Finalment, es prosseguirà amb els índexs d'atracció comarcal (o taxa d'immigració), també estandarditzats, encara que aquest indicador és una proporció, en tant que la població sotmesa a risc no és la del flux d'origen, sinó el de destinació.

Mapa 5.12. Evolució de la taxa d'emigració global estandarditzada per comarques. Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

En els mapes anteriors (Mapa 5.12) es pot observar en primer lloc l'increment, entre els dos períodes estudiats, de les intensitats dels moviments emigratoris comarcals, en totes i cada una de les comarques, la qual cosa confirma l'augment de la intensitat migratòria en totes les formes de desplaçament territorial. I, en segon lloc, una pèrdua de concentració en els comportaments emigratoris per comarques, la qual cosa contribueix a la dispersió de comportaments. A la taula que segueix (Taula 5.12), es pot veure l'increment del rang (diferencial entre el valor màxim i el valor mínim) de la taxa d'emigració estandarditzada, així com l'increment de la variança.

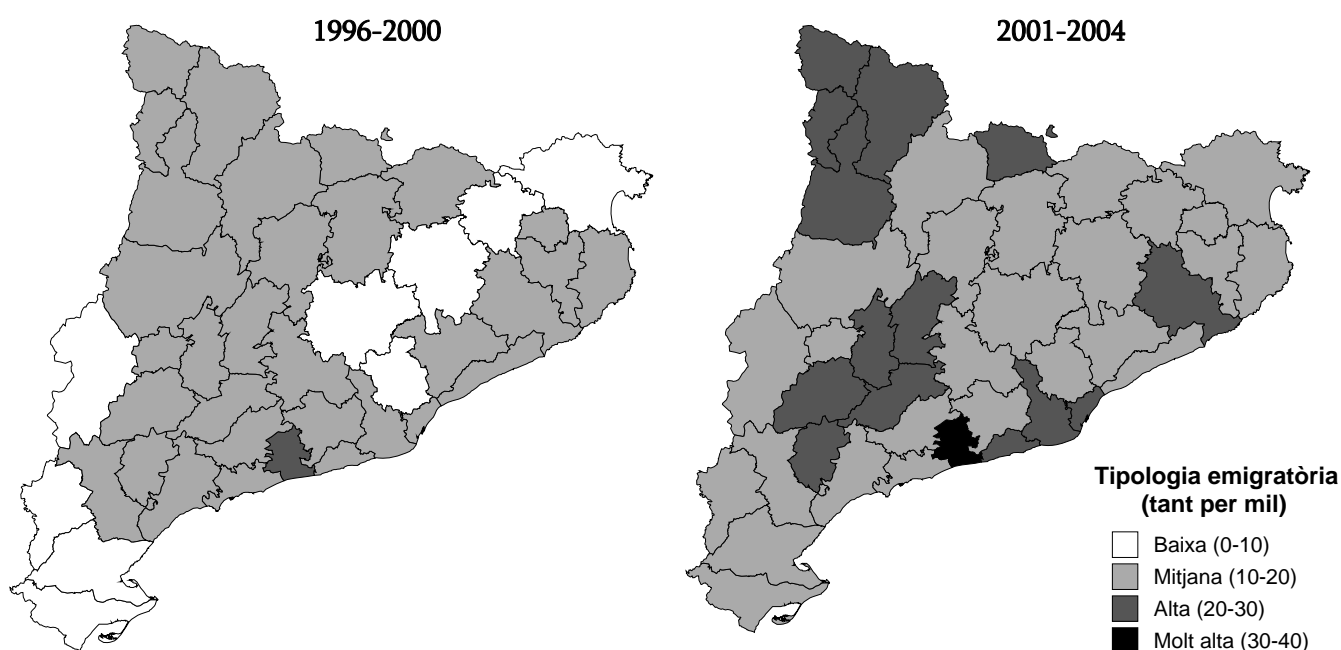
Taula 5.12. Indicadors estadístics del comportament emigratori comarcal. Evolució anual (1996-2004)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mínim	6,42	8,77	11,37	11,45	15,15	13,03	17,86	17,22	18,58
Màxim	26,13	33,96	39,35	41,17	43,04	41,20	50,05	58,48	56,31
Màx-Mín.	19,72	25,19	27,98	29,72	27,88	28,16	32,19	41,26	37,73
Variança	16,13	23,27	28,49	37,42	29,70	29,23	46,10	55,53	48,89
Desv.Típica	3,97	4,76	5,27	6,04	5,38	5,34	6,71	7,36	6,91
Mitjana	14,16	20,16	23,53	25,38	25,24	25,10	32,08	35,60	35,93

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

A continuació es presenten els resultats obtinguts en el càlcul de les taxes d'emigració extracomarcals, és a dir, el conjunt de moviments que surt d'una determinada comarca i té com a destinació qualsevol altra comarca catalana. D'aquesta manera podrem conèixer les comarques en funció del seu nivell d'expulsió, ja que en aquest indicador no es contemplen els moviments que s'efectuen a l'interior de la comarca. La mapificació en dos períodes permet observar la dinàmica general catalana en dues radiografies temporals.

Mapa 5.13. Evolució de la taxa d'emigració extracomarcal. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Per a simplificar la diversitat de situacions en la representació cartogràfica de la taxa d'emigració extracomarcal, s'ha prosseguit a realitzar una categorització en quatre grups comarcals, especificant en cada cas, l'interval de valors que es correspon. L'evolució temporal de la intensitat expulsora comarcal s'engloba en la dinàmica migratòria d'increment de la intensitat general. D'altra banda, com ja s'ha explicat en l'evolució de la taxa global estandarditzada d'emigració, també en l'emigració extracomarcal es tendeix a la dispersió de comportaments comarcals com es pot observar en els indicadors estadístics calculats (veure Taula 5.13).

Taula 5.13. Indicadors estadístics del comportament emigratori extracomarcal. Evolució anual (1996-2004)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mínim	5,66	7,86	10,94	10,50	14,65	11,84	16,03	16,06	15,96
Màxim	26,63	34,38	39,90	41,46	43,17	41,38	50,25	58,80	56,84
Màx-Mín.	20,97	26,52	28,96	30,97	28,52	29,54	34,22	42,75	40,88
Variança	18,80	27,31	35,79	45,65	36,34	34,17	53,35	61,70	59,70
Desv.Típica	4,28	5,16	5,91	6,67	5,95	5,77	7,21	7,76	7,63
Mitjana	13,91	19,82	23,09	24,95	24,69	24,53	31,34	34,87	35,08

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

En el primer període d'anàlisi (1996-2000) els comportaments emigratoris extracomarcals són relativament homogenis, però es poden distingir dues regions amb taxes per sota de la mitjana. La primera d'elles correspon a les comarques del sud de ponent: el Segrià, la Terra Alta, el Baix Ebre i el Montsià. La segona regió és formada per l'eix prelitoral ubicat entre l'Alt Empordà fins al Bages, comarques que d'altra banda, ja presentaven un alt grau d'autocontenció.

En el mapa de referència temporal 2001-2004, podem identificar quatre zones amb major intensitat expulsora. D'una banda, cinc comarques costaneres (Baix Penedès, Garraf, Baix Llobregat i Barcelonès que conformen un grup amb continuïtat territorial; i la comarca de la Selva). Una vegada més, el Baix Penedès, presenta uns valors superiors a la resta de comarques la qual cosa és atribuïble al seu dinamisme intern. En tot cas, configuren un conjunt de comarques que, o bé han tingut un creixement poblacional important en el passat (dècada dels 60 i 70), o bé es troben immersos actualment en dinàmiques de creixement migratori importants (Baix Penedès, Garraf i Selva).

Un segon grup que també presenta una continuïtat territorial, està constituït per les comarques a cavall entre la província de Tarragona i Lleida: les Garrigues, l'Urgell, la Segarra, la Conca de Barberà i el Priorat. Totes elles, amb un desenvolupament econòmic basat majoritàriament en l'agricultura de secà.

Finalment, la tercera regió, està constituïda per les comarques de l'extrem Occidental del Pirineu: Vall d'Aran, Pallars Sobirà, Pallars Jussà, Alt Ribagorça i més a l'est, la Cerdanya. Un grup que, a pesar de ser un focus d'atracció per a molts joves, donat el desenvolupament turístic de la regió, presenten en el període 2001-2004 una dinàmica de mobilitat de població elevada.

A la taula que segueix (5.14), en la qual trobem la distribució dels moviments extracomarcals per comarca d'origen, el Barcelonès destaca molt per sobre de la resta de

comarques. En el període 1996-2000 el Barcelonès generava quasi la meitat dels moviments intercomarcals registrats a tot Catalunya, amb la qual cosa una de cada dues persones que canviava de comarca en aquest període procedia del Barcelonès. Més encara, el 65% dels moviments produïts a tot Catalunya fora de les fronteres comarcals, provenien en el període 1996-2000 de les comarques centrals de l'àrea metropolitana: el Barcelonès, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental, amb la qual cosa dos de cada tres moviments intercomarcals tenien el seu origen en alguna d'aquestes tres comarques. Donat que el Barcelonès concentra gairebé el 33% de la població total de Catalunya, podem afirmar que aquesta comarca és la principal responsable de la redistribució de la població a Catalunya. Però, en el període 2001-2004 es produeixen canvis significatius que cal tenir en compte. Si bé és veritat que la gran majoria de comarques, incloses les de l'àrea metropolitana, augmenten la seva capacitat d'expulsió, el Barcelonès mostra una tendència contrària. A pesar d'augmentar en termes absoluts els moviments que provenen d'aquesta comarca, percentualment i respecte el conjunt de Catalunya, el percentatge de moviments que tenen per origen el Barcelonès s'aproxima al 40%, la qual cosa ens indica que es produeix una diversificació de comportaments en el territori català. Va perdent pes, doncs, la forta concentració inicial que es produïa a les comarques centrals de la regió metropolitana.

Taula 5.14. Distribució absoluta i relativa, per ordre descendent, dels moviments migratoris extracomarcals per comarca d'origen i per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

1996-2000			2001-2004		
	Moviments	Percentatge		Moviments	Percentatge
Barcelonès	205.930	47,35	Barcelonès	219.309	41,22
Baix Llobregat	44.567	10,25	Baix Llobregat	63.588	11,95
Vallès Occidental	32.339	7,44	Vallès Occidental	45.604	8,57
Maresme	20.472	4,71	Maresme	26.668	5,01
Vallès Oriental	17.902	4,12	Vallès Oriental	24.974	4,69
Tarragonès	10.091	2,32	Tarragonès	12.907	2,43
Selva	8.592	1,98	Selva	12.020	2,26
Baix Camp	7.701	1,77	Gironès	10.671	2,01
Gironès	7.692	1,77	Garraf	9.928	1,87
Garraf	6.631	1,52	Baix Camp	9.424	1,77
Baix Penedès	6.350	1,46	Baix Penedès	9.020	1,70
Baix Empordà	5.860	1,35	Baix Empordà	7.933	1,49
Segrià	5.856	1,35	Segrià	7.692	1,45
Bages	5.587	1,28	Bages	6.928	1,30
Anoia	4.993	1,15	Anoia	6.698	1,26
Alt Empordà	4.636	1,07	Alt Penedès	5.771	1,08
Alt Penedès	4.567	1,05	Alt Empordà	5.760	1,08
Osona	4.280	0,98	Osona	5.734	1,08
Baix Ebre	2.596	0,60	Baix Ebre	3.313	0,62
Alt Camp	2.213	0,51	Urgell	3.094	0,58
Berguedà	2.199	0,51	Alt Camp	2.724	0,51
Noguera	2.165	0,50	Noguera	2.670	0,50
Urgell	2.012	0,46	Garrotxa	2.627	0,49
Pla de l'Estany	1.864	0,43	Montsià	2.619	0,49
Garrotxa	1.814	0,42	Berguedà	2.492	0,47
Ripollès	1.724	0,40	Segarra	2.342	0,44
Montsià	1.640	0,38	Pla d'Urgell	2.024	0,38
Ribera d'Ebre	1.402	0,32	Pla de l'Estany	2.023	0,38
Segarra	1.332	0,31	Ripollès	2.001	0,38
Garrigues	1.259	0,29	Garrigues	1.760	0,33
Conca de Barberà	1.200	0,28	Ribera d'Ebre	1.737	0,33
Pla d'Urgell	1.129	0,26	Conca de Barberà	1.667	0,31
Cerdanya	1.111	0,26	Cerdanya	1.665	0,31
Alt Urgell	1.097	0,25	Alt Urgell	1.336	0,25
Pallars Jussà	851	0,20	Pallars Jussà	1.045	0,20
Priorat	756	0,17	Priorat	879	0,17
Vall d'Aran	587	0,13	Solsonès	837	0,16
Solsonès	581	0,13	Vall d'Aran	814	0,15
Terra Alta	581	0,13	Pallars Sobirà	767	0,14
Pallars Sobirà	452	0,10	Terra Alta	609	0,11
Alta Ribagorça	271	0,06	Alta Ribagorça	406	0,08
TOTAL	434.882	100	TOTAL	532.080	100

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

A continuació (Taula 5.15) es presenten alguns resultats de la distribució de les migracions per lloc d'origen, agrupant aquestes per diferents zones (agrupacions comarcals) significatives del territori català.

Taula 5.15. Distribució dels moviments extracomarcals per lloc d'origen. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

	1996-2000	2001-2004
Nucli central¹	65,04	61,74
Comarques costa²	72,71	69,69
Àrea metropolitana³	73,86	71,44
Segona corona⁴	9,43	10,54
Àrea de Tarragona⁵	6,06	6,40
Àrea de Girona⁶	7,00	7,71
Àrea de Lleida⁷	2,86	3,24
Conjunt àrees urbanes⁸	89,78	88,80

1 Barcelonès, Baix Llobregat i Vallès Occidental

2 Baix Empordà, Selva, Maresme, Barcelonès, Baix Llobregat, Garraf, Baix Penedès, Tarragonès i Baix Camp

3 Barcelonès, Maresme, Vallès Oriental, Vallès Occidental i Baix Llobregat

4 Garraf, Baix Penedès, Alt Penedès, Anoia, Bages, Osona i la Selva

5 Baix Penedès, Tarragonès, Alt Camp i Baix Camp

6 Selva, Gironès, Baix Empordà, Alt Empordà, Pla de l'Estany i Garrotxa

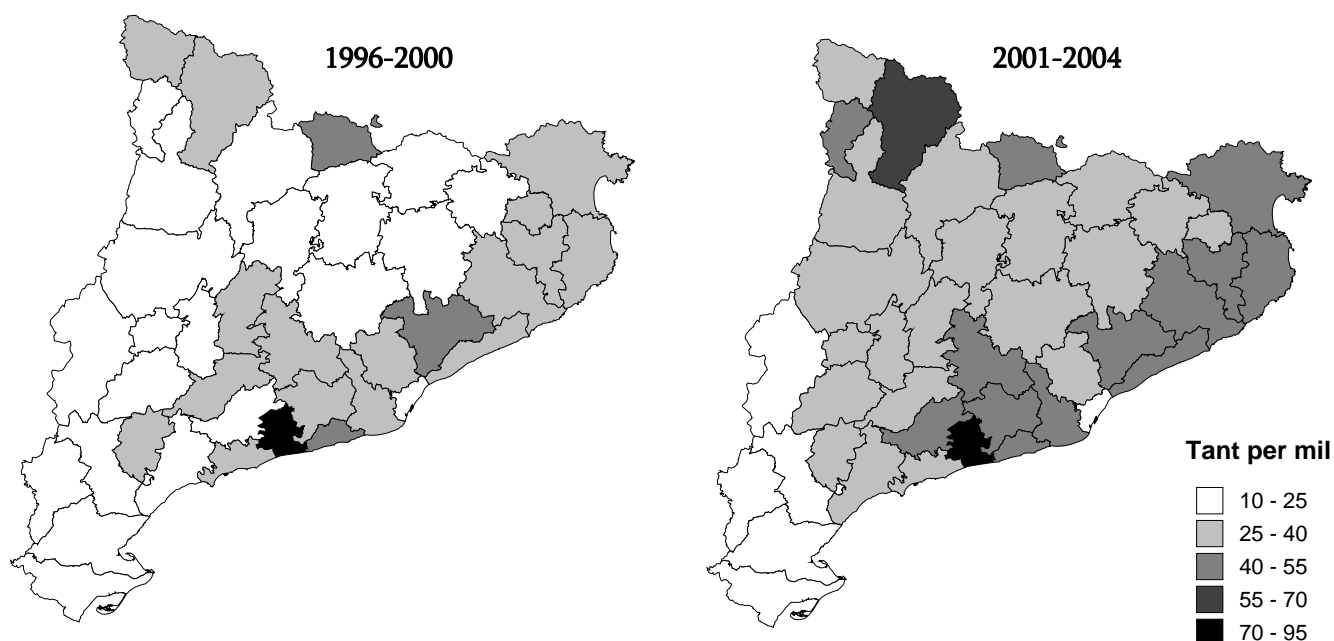
7 Segrià, Garrigues, Pla d'Urgell, Urgell i Noguera

8 Àrea metropolitana, àrea de Tarragona, àrea de Girona i àrea de Lleida

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

A la Taula 5.15 es posa de manifest que l'àrea metropolitana és el focus principal de redistribució de la població. El conjunt metropolità concentra 3 de cada 4 moviments intercomarcals. Més enllà, però, de la capacitat d'expulsió que exerceixen algunes regions del territori sobre d'altres, existeix una clara tendència a la diversificació comarcal pel que fa a la distribució (o a la desconcentració) dels pols d'expulsió. L'evolució entre els dos períodes permet evidenciar aquesta realitat: mentre que les comarques de l'àrea metropolitana perden certa força, així com el conjunt de comarques costaneres, la resta d'àrees amb capitals provincials, així com les comarques de la segona corona metropolitana, augmenten el seu pes relatiu com a orígens dels desplaçaments fora de les fronteres comarcals.

Des de l'òptica contrària, per estudiar la capacitat d'atracció de les comarques catalanes en els fluxos migratoris interns, s'ha efectuat el càlcul de dos indicadors: l'índex d'atracció global estandarditzat i l'índex d'atracció extracomarcal, on es posa en relació el flux d'arribada amb la població de destinació (no sent, per tant, una taxa). En el primer cas, s'inclouen els moviments que tenen per origen i destinació la mateixa comarca i en el segon cas, només aquells moviments que procedeixen de l'exterior, obtenint així, una millor radiografia de la capacitat d'atracció comarcal.

Mapa 5.14. Evolució de l'índex d'atracció global estandarditzada per comarques. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Els mapes anteriors (Mapa 5.14), on es pot observar la distribució comarcal de l'índex d'atracció global estandarditzada, ens ofereixen una distribució de comportaments d'atracció molt semblants als que ens oferien els mapes referents a la distribució comarcal de la taxa d'emigració global estandarditzada, la qual cosa ens fa pensar que, en darrera instància és el pes de la migració intracomarcal qui acaba determinant el valor global, ja sigui de l'índex d'atracció o de la taxa d'emigració. Per a corroborar aquest fet, s'ha calculat el coeficient de correlació entre els dos indicadors i pels dos períodes estudiats, donant com a resultat una correlació força elevada.

Taula 5.16. Correlació entre la taxa d'emigració global i l'índex d'atracció global estandarditzats per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

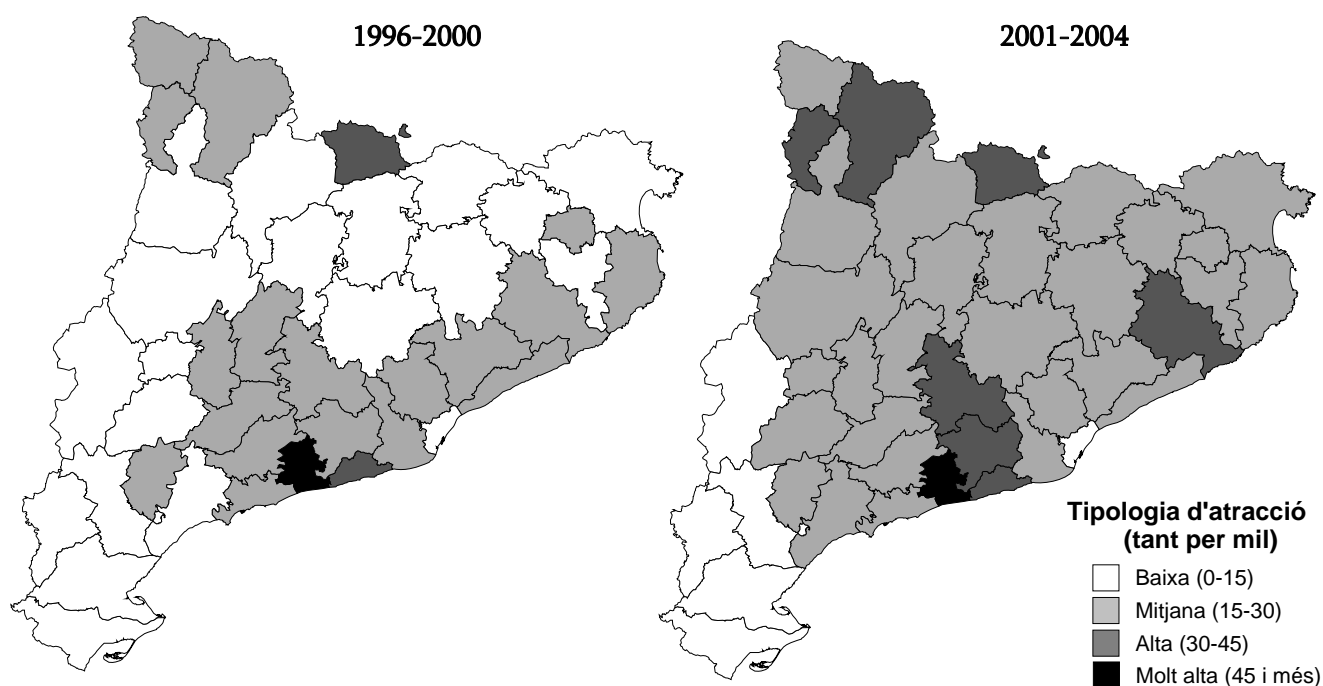
Període	Coeficient
1996-2000	0,85
2001-2004	0,83

Font: elaboració pròpia

És per aquest motiu que, des d'una òptica analítica, resulta més interessant eliminar el pes de les migracions intracomarcals de l'índex d'atracció i crear un nou indicador on s'exclouin les

migracions que esdevenen dins de la comarca. S'ha procedit, doncs, a calcular l'índex d'atracció extracomarcal, per tal de poder visualitzar la distribució comarcal en la seva capacitat d'atracció de les migracions internes a Catalunya. D'aquesta manera obtindrem una radiografia més acurada si el que pretenem és conèixer la capacitat comarcal d'atraure població.

Mapa 5.15. Evolució de l'índex d'atracció extracomarcal. Evolució temporal per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Una vegada més, i per tal de facilitar l'anàlisi comparativa, s'ha creat una tipologia comarcal, en funció de la intensitat en l'índex d'atracció extracomarcal amb cinc categories. Tal i com succeeix amb el fenomen emigratori comarcal, també l'índex d'atracció (que recordem, a diferència de la taxa d'emigració, és una proporció en tant que la població de referència del flux és el d'entrada i no el de sortida) presenta en l'evolució temporal un increment de les intensitats. El resultat de cartografiar l'índex d'atracció extracomarcal és en certa mesura semblant al que ens oferien els mapes de l'índex d'efectivitat migratòria.

Localitzarem en primer lloc, les comarques que presenten menor atracció en la migració interna a Catalunya i que se situen una vegada més, a excepció feta del Barcelonès, majoritàriament a l'àrea de Ponent. El cas del Barcelonès és certament peculiar, en tant que

constitueix la comarca més altament poblada de Catalunya (un 33% de la població catalana resideix en aquesta comarca) i per tant, l'índex d'atracció tendirà sempre a presentar valors poc significatius. Un cas contrari del que passa amb les comarques del sud i ponent, que tot i presentar baixos volums de població, són incapaces d'atraure població, fenomen atribuïble a una economia sustentada majoritàriament en l'agricultura. Un conjunt de comarques format en els dos períodes peel Segrià, la Terra Alta, la Ribera d'Ebre, el Baix Ebre i el Montsià.

La resta del territori català, amb excepcions que es descriurà tot seguit, presenta un caràcter homogeni en el seu comportament atractiu, encara que l'evolució anual de l'indicador, ens demostra just el contrari: com succeïa en els indicadors d'emigració, es tendeix a una diversificació dels comportaments (veure Taula 5.17).

Taula 5.17. Indicadors estadístics de l'índex d'atracció extracomarcal. Evolució anual (1996-2004)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mínim	3,63	5,44	6,50	7,21	4,89	7,24	9,78	11,12	11,53
Màxim	47,01	52,72	61,53	71,96	81,41	61,91	72,10	81,88	88,64
Màx-Mín.	43,38	47,29	55,04	64,75	76,52	54,67	62,33	70,76	77,11
Variança	63,49	79,79	101,70	125,14	143,41	94,55	121,29	168,00	162,16
Desv.Típica	7,87	8,82	9,96	11,05	11,83	9,60	10,88	12,80	12,58
Mitjana	11,99	16,83	18,62	19,82	19,56	19,09	24,90	28,85	27,87

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Hi ha, però, una comarca especialment “atractiva” atenent-nos al resultat de l'indicador calculat i, que a la vegada, és també la comarca amb major efectivitat migratòria: el Baix Penedès. Una comarca altament dinàmica tant pel que fa a la capacitat d'atraure població com d'expulsió. El Baix Penedès és, doncs, un cas excepcional vinculat a la seva ubicació geogràfica entre dos pols capitals de Catalunya: l'àrea metropolitana de Barcelona i l'àrea d'influència de Tarragona. Però el Baix Penedès no és un cas aïllat en el seu context geogràfic: se situa en una de les regions més receptores de població en el darrer quinquenni: la zona del Penedès, configurada per les comarques de l'Alt i Baix Penedès, el Garraf i l'Anoia. Configuren un eix central que s'estén des de la costa fins a l'interior de Catalunya ubicada entre dues regions en expansió urbana: la de Barcelona i la de Tarragona.

Una analogia al Baix Penedès és la Selva, una comarca que, per la seva ubicació geogràfica gaudeix dels avantatges de situar-se a mig camí entre dos pols urbans importants: el de Barcelona i

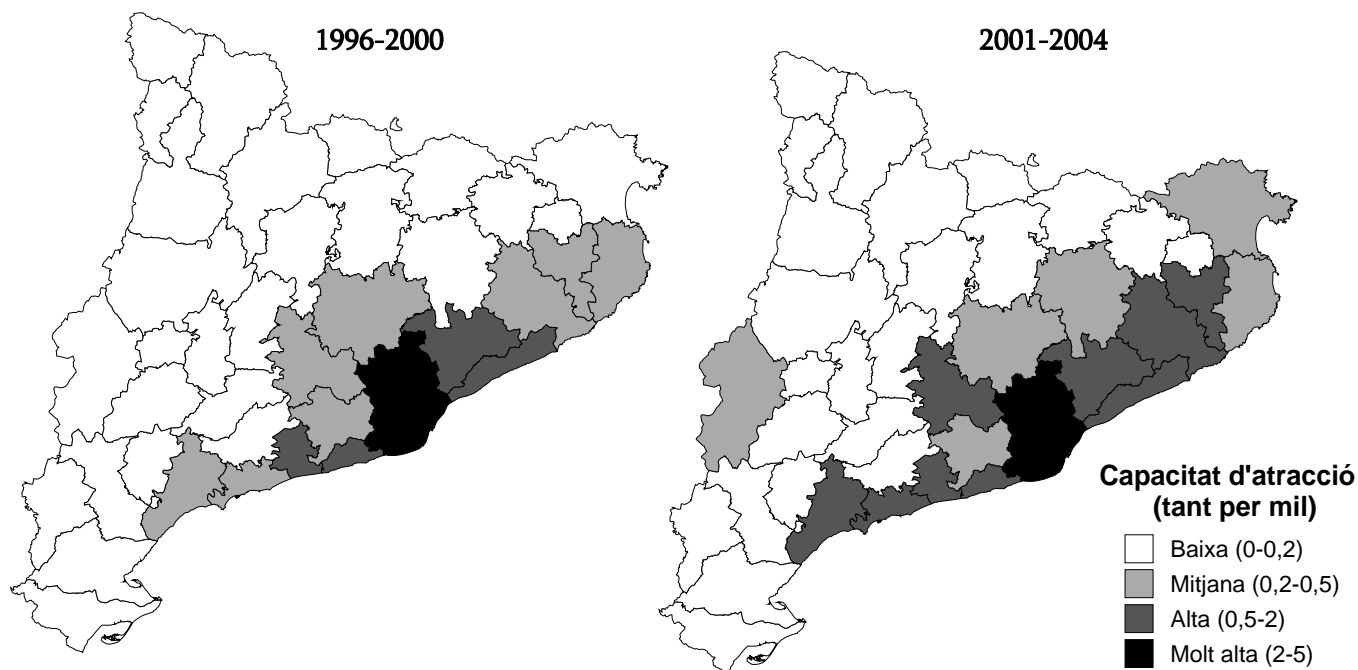
el de Girona. En els dos casos, la seva capacitat d'atracció i expulsió és considerable, la qual cosa els atribueix un alt dinamisme migratori comarcal.

Finalment, entre les comarques que presenten major capacitat d'atracció cal citar tres comarques pirinenques: el Pallars Sobirà, l'Alta Ribagorça i la Cerdanya. Tres comarques que juntament amb una economia rural han desenvolupat en els darrers decennis una economia turística important en base a l'esquí, però també a l'esport d'aventura i que disposa a les seves terres de l'únic Parc Nacional de tot Catalunya: el Parc d'Aigüestortes. Es genera així, un mercat de treball especialitzat en el sector serveis que potencia les oportunitats laborals de la zona.

La virtut de treballar sobre el conjunt de moviments migratoris interns a Catalunya és que permet posar en relació el conjunt de moviments que tenen per destinació una comarca determinada amb el conjunt de població de risc, és a dir, tota la població de Catalunya, excepte la de la comarca de destinació. Aquest procedir ens permet calcular una taxa, definida com la taxa d'emigració des de la resta de comarques, que correspondria a una taxa d'immigració. Aquest indicador ens permet obtenir una radiografia real de la incidència de la immigració interior per comarques i ens ofereix una realitat que, en alguns casos comarcals, difereix sensiblement de la que ens oferia l'índex d'atracció comarcal.

I és precisament a través d'aquest càlcul quan es posa en evidència la importància que el Barcelonès té en el conjunt de les migracions internes a Catalunya i en concret de la capacitat d'atracció entre la població resident a Catalunya que continua jugant el Barcelonès i l'àrea metropolitana (sobretot el Baix Llobregat i el Vallès Occidental), que en d'altres indicadors mostren símptomes d'esgotament urbà i migratori.

Mapa 5.16. Evolució de la taxa d'emigració des de la resta de comarques. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

En la mapificació de la taxa d'emigració des de la resta de comarques (Mapa 5.16) s'ha seguit un criteri de classificació que ens permeti simplificar i visualitzar fàcilment els resultats. D'aquesta manera, s'han creat quatre categories comarcals en funció del valor presentat per l'indicador, adjuntant en cada cas l'interval corresponent.

El primer fenomen que cal destacar és la importància inqüestionable pel que fa a les tres comarques centrals de l'àrea metropolitana de Barcelona corresponent al Barcelonès, al Baix Llobregat i al Vallès Occidental, que configuren les comarques amb la major capacitat d'atracció de Catalunya, molt per sobre de la resta de comarques del territori. És per tant, un fet indiscutible el paper preponderant que continua jugant el Barcelonès i el seu entorn més immediat, ja que aquestes tres comarques atrauen el 45% dels moviments interns a Catalunya (quasi la meitat del volum de desplaçaments intercomarcals generats en territori català). Aquest fet implica que un de cada dos desplaçaments que té lloc al territori català fora de les fronteres comarcals té per destinació el nucli central de l'àrea metropolitana.

Indiscutiblement també, la zona del litoral central, amb un camp que abasta un territori cada vegada superior (en el període 2001-2004, s'estén des de l'Alt Empordà fins al Baix Camp), és

la regió que atrau més població de la resta de Catalunya. En el període 1996-2000, les comarques de la costa amb major capacitat d'atracció (Baix Empordà, Selva, Maresme Barcelonès, Baix Llobregat, Garraf, Baix Penedès, Tarragonès i Baix Camp), atreien quasi el 60% del total de moviments intercomarcals, una xifra, però que es veu reduïda en el següent període, en acostar-se a la xifra del 50%.

Igualment cal dir que, els mapes (Mapa 5.16) ens ofereixen dues "Catalunyes" dividides geogràficament per la serralada del Prelitoral, on el sector est costaner presenta major capacitat d'atracció que la regió de Ponent, però que va guanyant terreny cap a l'interior del país al voltant de la regió metropolitana.

A continuació es presenten alguns resultats força eloqüents de la distribució de les migracions per lloc de destinació, agrupant aquests per diferents zones (agrupacions comarcals) significatives del territori català (veure Taula 5.18).

Taula 5.18. Distribució dels moviments extracomarcals per lloc de destinació. Evolució per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

	1996-2000	2001-2004
Nucli central¹	43,83	41,90
Comarques costa²	57,75	51,67
Àrea metropolitana³	61,68	57,02
Segona corona⁴	17,66	20,08
Àrea de Tarragona⁵	9,99	11,45
Àrea de Girona⁶	9,67	11,31
Àrea de Lleida⁷	2,54	3,47
Conjunt àrees urbanes⁸	83,89	83,25

1 Barcelonès, Baix Llobregat i Vallès Occidental

2 Baix Empordà, Selva, Maresme, Barcelonès, Baix Llobregat, Garraf, Baix Penedès, Tarragonès i Baix Camp

3 Barcelonès, Maresme, Vallès Oriental, Vallès Occidental i Baix Llobregat

4 Garraf, Baix Penedès, Alt Penedès, Anoia, Bages, Osona i la Selva

5 Baix Penedès, Tarragonès, Alt Camp i Baix Camp

6 Selva, Gironès, Baix Empordà, Alt Empordà, Pla de l'Estany i Garrotxa

7 Segrià, Garrigues, Pla d'Urgell, Urgell i Noguera

8 Àrea metropolitana, àrea de Tarragona, àrea de Girona i àrea de Lleida

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Més enllà, però, de la capacitat d'atracció que exerceixen algunes regions del territori sobre d'altres, existeix una clara tendència a la diversificació comarcal pel que fa a la distribució (o a la desconcentració) dels pols d'atracció. L'evolució dels dos períodes ens permet evidenciar aquesta realitat: mentre que les comarques de l'àrea de metropolitana perden força, així com el conjunt de comarques costaneres, la resta d'àrees amb capitals provincials, així com les comarques de la segona

corona metropolitana, augmenten el seu pes relatiu en el conjunt de destinacions dels desplaçaments fora de les fronteres comarcals. En contrast amb aquest comportament “descentralitzador” es produeix un procés paral·lel al Barcelonès, el qual tendeix a la concentració dels fluxos migratoris intercomarcals, passant d'un 15,2% a un 16,4%, la qual cosa ens indica que la pèrdua de pes de la comarca s'està alentint.

Taula 5.19. Indicadors estadístics de la taxa d'emigració des de la resta de comarques. Evolució anual (1996-2004)

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Mínim	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02
Màxim	2,42	3,02	3,39	3,71	3,68	3,62	4,91	5,34	5,41
Màx-Mín.	2,42	3,00	3,37	3,69	3,67	3,61	4,90	5,32	5,38
Variança	0,27	0,46	0,57	0,63	0,60	0,57	0,94	1,10	1,12
Desv.Típica	0,51	0,67	0,75	0,78	0,76	0,75	0,96	1,03	1,04
Mitjana	0,27	0,37	0,41	0,44	0,44	0,42	0,54	0,60	0,61

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

L'increment de les intensitats d'aquesta taxa en l'evolució temporal, ha anat acompanyat d'una dispersió de comportaments comarcals en el seu conjunt, tal i com ens mostra la taula anterior (Taula 5.19). D'altra banda, a la Taula 5.20 es pot observar la distribució per comarques dels moviments migratoris segons comarca de destinació, pels dos períodes corresponents. Calculant el coeficient de correlació entre els resultats d'aquesta taula (5.20), amb la presentada amb les taxes d'emigració extracomarcals (Taula 5.14), podem veure que la relació és significativa. Pel període 1996-2000 el coeficient és de 0,72, mentre que pel següent període és ja de 0,82. Aquesta relació ens indicaria que, en termes generals, les comarques que expulsen més població són a la vegada les que atrauen més població i, en conseqüència, podem parlar de zones més dinàmiques, des d'un òptica migratòria, i zones menys dinàmiques. A tall d'exemple s'han escollit dues comarques representatives d'aquesta situació. D'una banda el Barcelonès, com a focus més dinàmic del territori català i en l'altre extrem, l'Alta Ribagorça, una comarca que pel seu volum i taxes, és de les menys dinàmiques del territori.

El Barcelonès és, però, un cas peculiar que mereix especial atenció, en quant a la comparació de moviments de sortida i entrada es refereix. Si bé és cert que és la comarca que acull el major percentatge dels moviments intercomarcals a Catalunya (sent del 16% aproximadament), és també la comarca que concentra el major nombre de moviments cap a l'exterior comarcal, per

ser exactes un 41% (període 2001-2004). Existeix, doncs, un clar desequilibri per part d'aquesta comarca entre el seu pes en el conjunt de la població de Catalunya (aproximadament el 33%) i la seva aportació en el conjunt de moviments migratoris a Catalunya (emetent un 41% i atraient un 16%). Però, l'evolució temporal permet veure també que el Barcelonès tendeix a augmentar el seu pes receptor i a disminuir el seu pes expulsor, és a dir, que cada vegada expulsa menys població a la resta del territori català i simultàniament, atrau més població de la resta de Catalunya.

L'Alta Ribagorça, per la seva banda, representa el 0,08% aproximadament de les emissions migratòries comarcals que es produeixen a Catalunya. Mentre que atrau un 0,1% dels moviments intercomarcals del territori. Unes xifres que, comparades amb el Barcelonès són insignificants, però que responen a la realitat demogràfica de la comarca en qüestió.

Cal tenir en compte, doncs, que en funció del denominador, és a dir, de si calculem un índex o una taxa, els resultats poden variar. En un cas, el de l'índex d'atracció, obtenim l'impacte sobre la població de destinació dels fluxos migratoris, la qual cosa anirà en detriment de les comarques més poblades de Catalunya, més tenint en compte la forta concentració de població existent en el territori. Però, per altra banda, la taxa d'emigració des de la resta de comarques (taxa d'immigració) afavorirà les comarques més poblades, ja que per una qüestió lògica són les que acumulen més moviments.

Taula 5.20. Distribució absoluta i relativa dels moviments migratoris extracomarcals per comarca de destinació i per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

1996-2000			2001-2004		
	Moviments	Percentatge		Moviments	Percentatge
Barcelonès	66.291	15,24	Barcelonès	87.266	16,40
Baix Llobregat	65.452	15,05	Baix Llobregat	71.947	13,52
Vallès Occidental	58.867	13,54	Vallès Occidental	63.716	11,97
Maresme	40.173	9,24	Maresme	41.823	7,86
Vallès Oriental	37.458	8,61	Vallès Oriental	38.649	7,26
Baix Penedès	16.797	3,86	Baix Penedès	21.342	4,01
Garraf	16.523	3,80	Selva	20.920	3,93
Tarragonès	14.436	3,32	Tarragonès	18.390	3,46
Selva	13.649	3,14	Garraf	18.036	3,39
Gironès	9.920	2,28	Gironès	14.928	2,81
Baix Camp	9.502	2,18	Anoia	13.723	2,58
Anoia	9.164	2,11	Baix Camp	13.246	2,49
Baix Empordà	8.313	1,91	Alt Penedès	12.282	2,31
Alt Penedès	8.252	1,90	Bages	11.962	2,25
Bages	6.838	1,57	Baix Empordà	10.365	1,95
Alt Empordà	5.616	1,29	Osona	8.596	1,62
Osona	5.587	1,28	Alt Empordà	7.943	1,49
Segrià	4.754	1,09	Segrià	7.684	1,44
Baix Ebre	2.733	0,63	Alt Camp	4.518	0,85
Alt Camp	2.723	0,63	Baix Ebre	4.049	0,76
Garrotxa	2.663	0,61	Garrotxa	3.798	0,71
Urgell	2.479	0,57	Urgell	3.306	0,62
Montsià	2.364	0,54	Berguedà	3.240	0,61
Cerdanya	2.253	0,52	Montsià	3.028	0,57
Noguera	2.157	0,50	Noguera	2.885	0,54
Berguedà	2.019	0,46	Pla d'Urgell	2.634	0,50
Pla de l'Estany	1.899	0,44	Cerdanya	2.247	0,42
Conca de Barberà	1.756	0,40	Pla de l'Estany	2.215	0,42
Ripollès	1.735	0,40	Ripollès	2.105	0,40
Segarra	1.665	0,38	Conca de Barberà	2.061	0,39
Pla d'Urgell	1.658	0,38	Segarra	1.967	0,37
Garrigues	1.430	0,33	Alt Urgell	1.630	0,31
Alt Urgell	1.351	0,31	Garrigues	1.544	0,29
Ribera d'Ebre	1.351	0,31	Ribera d'Ebre	1.313	0,25
Priorat	930	0,21	Solsonès	1.277	0,24
Pallars Jussà	828	0,19	Pallars Jussà	1.172	0,22
Pallars Sobirà	826	0,19	Priorat	1.121	0,21
Solsonès	813	0,19	Pallars Sobirà	1.095	0,21
Vall d'Aran	763	0,18	Vall d'Aran	990	0,19
Terra Alta	523	0,12	Terra Alta	547	0,10
Alta Ribagorça	371	0,09	Alta Ribagorça	520	0,10
Total	434.882	100	Total	532.080	100

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

5.5.3. Recapitulació: àrees dinàmiques del territori català

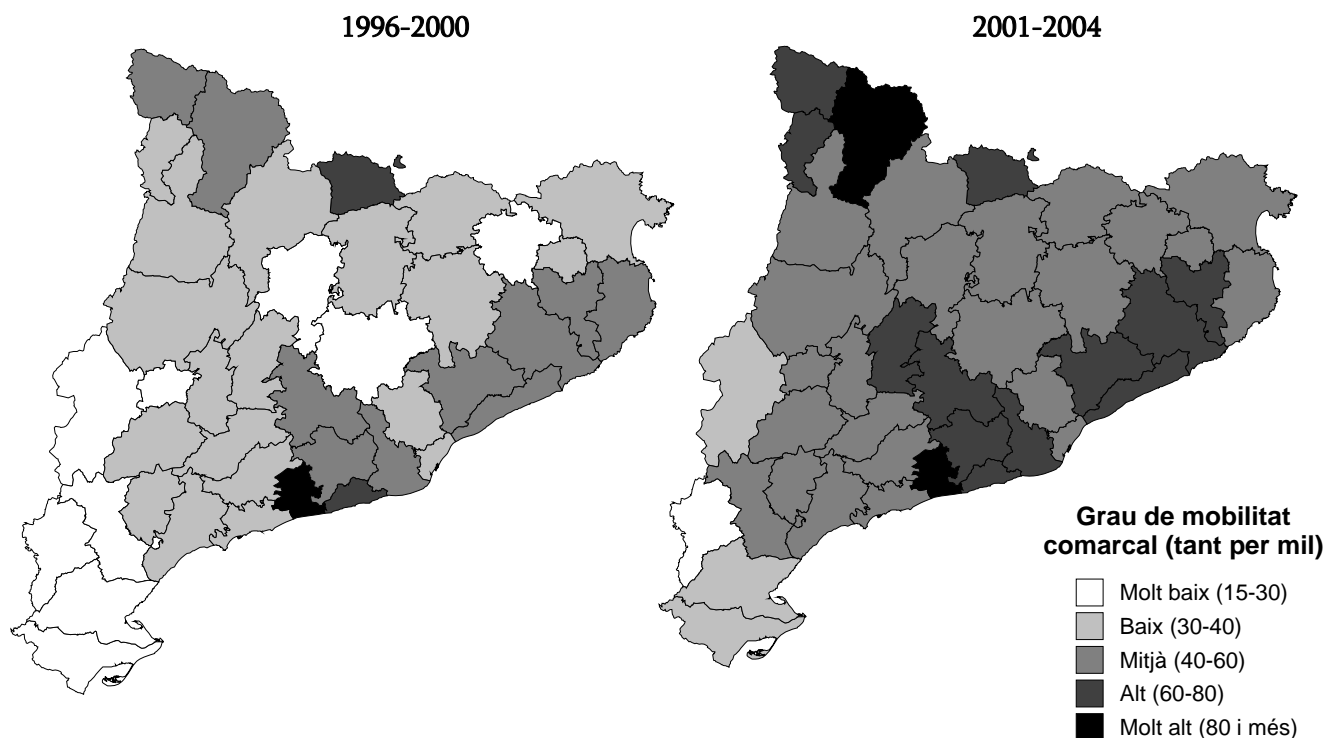
Un cop s'ha analitzat la mobilitat intracomarcal, el comportament emigratori de cada comarca i les entrades immigratòries (diferenciant en aquest cas entre la taxa i l'índex), podem identificar àrees territorials en funció del seu dinamisme migratori o grau de mobilitat. Per a identificar les àrees més dinàmiques del territori s'ha calculat un indicador sintètic on es posa en relació el conjunt de moviments (fluxos migratoris) que tenen lloc a cada comarca (ja siguin intracomarcals, emigratoris o immigratoris) amb la població a meitat de període. És, per tant, un indicador, en forma de taxa, que mesura la intensitat general migratòria d'una comarca donada, amb independència de la seva efectivitat, i que rep el nom de *taxa de recanvi*. D'aquesta manera podrem mesurar la intensitat dels moviments migratoris en cada comarca. Així, doncs, com més alta és la taxa de recanvi, més fluxos intercomarcals (ja siguin d'entrada o de sortida) o més mobilitat interna experimenta una comarca.

La distribució comarcal de la taxa de recanvi ha estat cartografiada i agrupada en dos períodes: 1996-2000 i 2001-2004; de la mateixa manera que s'han elaborat cinc categories comarcals en funció dels resultats obtinguts (veure Mapa 5.17).

El primer factor que cal tenir en compte és que, de manera general, es produeix un augment en les intensitats dels diferents tipus de migracions en l'evolució temporal que va de 1996 a 2004. Una tendència iniciada a les darreries dels anys 80 i que es manté en el darrer any d'estudi. Caldria incidir, però, en la diferenciació dels diferents tipus de mobilitat segons la naturalesa de la població, per facilitar la identificació de l'estructura migratòria comarcal de Catalunya, més enllà dels efectes conjunturals en els quals ens trobem immersos actualment, on els processos d'assentament de la població estrangera alteren significativament els resultats estudiats. L'augment de les intensitats en les diferents formes de mobilitat va acompanyat d'un augment de la dispersió de comportaments comarcals, la qual cosa enriqueix les relacions de cohesió dins del territori i també, en dificulta la seva identificació. A tall d'exemple, la taxa de recanvi pel conjunt de Catalunya era pel període 1982-1985 de 94,5 per mil (Cabré, Módenes, Pascual, 1993), mentre que pel període 1996-2000 és ja de 190 per mil i, pel 2001-2004 de 215 per mil⁸³.

Un segon factor que cal tenir present és la forta correlació existent entre el volum de població de cada comarca i les diferents taxes de mobilitat estudiades. No obstant això, més enllà de la lògica que suposa aquest fet, podem dibuixar noves dinàmiques i tendències del sistema migratori comarcal català.

Mapa 5.17. Distribució del grau de mobilitat per comarques i per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i del Padró Continu de població (INE)

Com es pot veure en els mapes anteriors (Mapa 5.17), la distribució territorial de la taxa presenta certa regularitat. Si bé durant la dècada dels 80 i part dels 90 es podia afirmar que l'àrea costanera era, pel seu privilegiat posicionament geogràfic i pel desenvolupament històric del territori català, un espai d'elevada mobilitat migratòria, es pot observar al llarg del període d'anàlisi un canvi de tendència, ja que les localitzacions comarcals amb major mobilitat s'aproximen vers l'interior del país, més que a la costa.

El Baix Penedès, com era de suposar pels resultats ja exposats al llarg del capítol, és la comarca amb major dinamisme migratori de tot Catalunya (amb una taxa de recanvi anual superior al 100 per mil, en els dos períodes). És per tant, la comarca que està experimentant una transformació més radical del territori i de la població, ja que en aquest període i anualment, aproximadament 10 de cada cent persones van realitzar una migració des d'algun municipi d'aquesta comarca o cap a algun municipi d'aquesta comarca. El turisme de costa, el

⁸³ Per aquests casos, la taxa no té un valor anual, sinó pel conjunt del període.

desenvolupament econòmic generat per l'alt nivell de construcció d'habitatges i l'ocupació definitiva de segones residències són les claus explicatives d'aquests fenomen.

Però més enllà de l'excepcionalitat comarcal que és el Baix Penedès, a Catalunya es poden identificar tres zones d'elevada mobilitat. Dues d'aquestes se situen a banda i banda del Barcelonès, mentre que la tercera se situaria a la zona del Pirineu Occidental.

La primera regió d'elevada mobilitat és l'espai comprès entre el Barcelonès i el Tarragonès, que abraçaria tot el Penedès (Alt i Baix Penedès, Garraf i Anoia) més les comarques del Baix Llobregat i la Segarra (aquesta última a partir del període 2000-2004). L'elevada mobilitat no s'estén, doncs, al llarg de la costa daurada, sinó vers l'interior de Catalunya, creant un corredor que aniria des de la costa fins a les terres de Lleida.

La segona regió amb elevada mobilitat, se situaria al nord de la comarca del Barcelonès entre el litoral i el prelitoral català. Aquest grup de comarques estaria format per: el Maresme, el Vallès Oriental, la Selva i el Gironès. Comarques per tant, que se situarien geogràficament entre la regió central metropolitana i l'àrea de Girona, resseguint aquesta vegada sí, la costa.

El tercer focus comarcal d'elevada mobilitat se situaria al Pirineu Occidental i estaria constituït per les comarques del Pallars Sobirà, la Vall d'Aran i l'Alta Ribagorça (aquesta última en el darrer període), juntament amb la Cerdanya. No cal dir que, el desenvolupament turístic de la regió ha potenciat en comarques poc poblades inicialment una mobilitat relativa força elevada.

Per contra, les comarques que presenten els menors graus de mobilitat o dinamisme migratori se situen principalment a l'extrem sud i oest del país, encara que amb l'evolució temporal s'ha vist reduir el nombre de comarques que integren aquest grup. En el període 1996-2000 aquestes comarques eren, d'una banda, les comarques de ponent: Segrià, Pla d'Urgell, Ribera d'Ebre, Terra Alta, Baix Ebre i Montsià; i de l'altra, tres comarques de la Catalunya interior: Bages, Solsonès i Garrotxa. Però en el darrer període únicament forma part d'aquest grup el Segrià, la Terra Alta, el Baix Ebre i el Montsià.

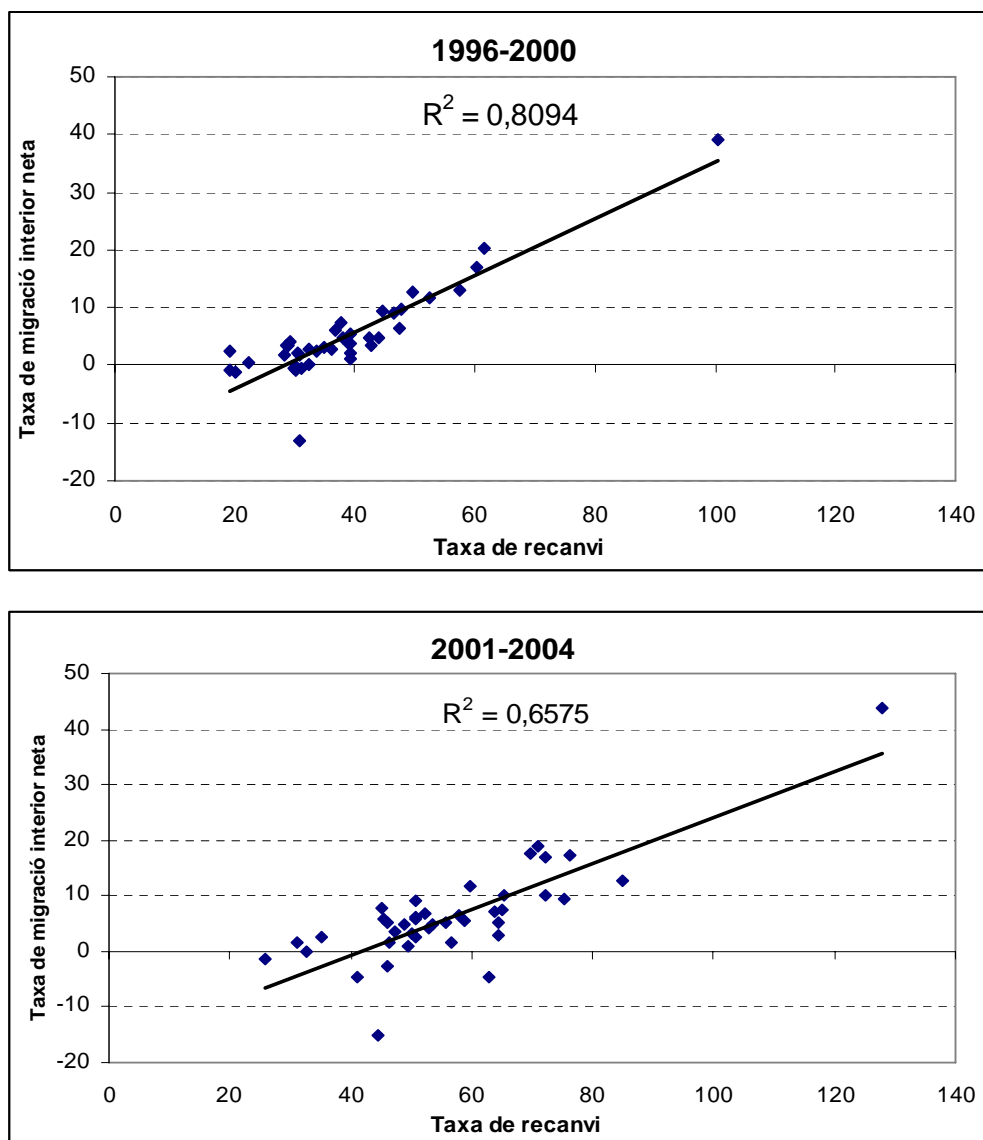
Per la seva part, la resta de comarques catalanes se situa a la categoria de mobilitat mitjana. El Barcelonès per la seva banda, presenta un grau de mobilitat baix-mitjà (segons període) a pesar del volum de moviments que genera, ja que concentra també un volum de població molt elevat.

Finalment, amb l'objectiu de veure l'existència de relació entre els increments reals de població comarcal i els fluxos que s'hi generen s'ha analitzat la correlació entre la taxa de recanvi i la taxa neta de migració interior. Dels resultats obtinguts podem afirmar que efectivament existeix una clara relació entre les dues variables, si bé en el segon període (2001-2004) la relació és menor.

Així, el coeficient de correlació és en el primer període de 0,90 i en el següent de 0,81. De manera que es pot afirmar que, la mobilitat (taxa de recanvi) i el creixement migratori comarcal (taxa migració interior neta) tenen una relació vinculant elevada: a major mobilitat, major creixement i, viceversa.

A continuació es presenten les gràfiques de regressió, corresponent als dos períodes i per les dues variables analitzades a fi de copsar visualment la tendència en la recta de regressió.

Gràfic 5.6. Correlació entre la taxa neta de migració interior i la taxa de recanvi per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

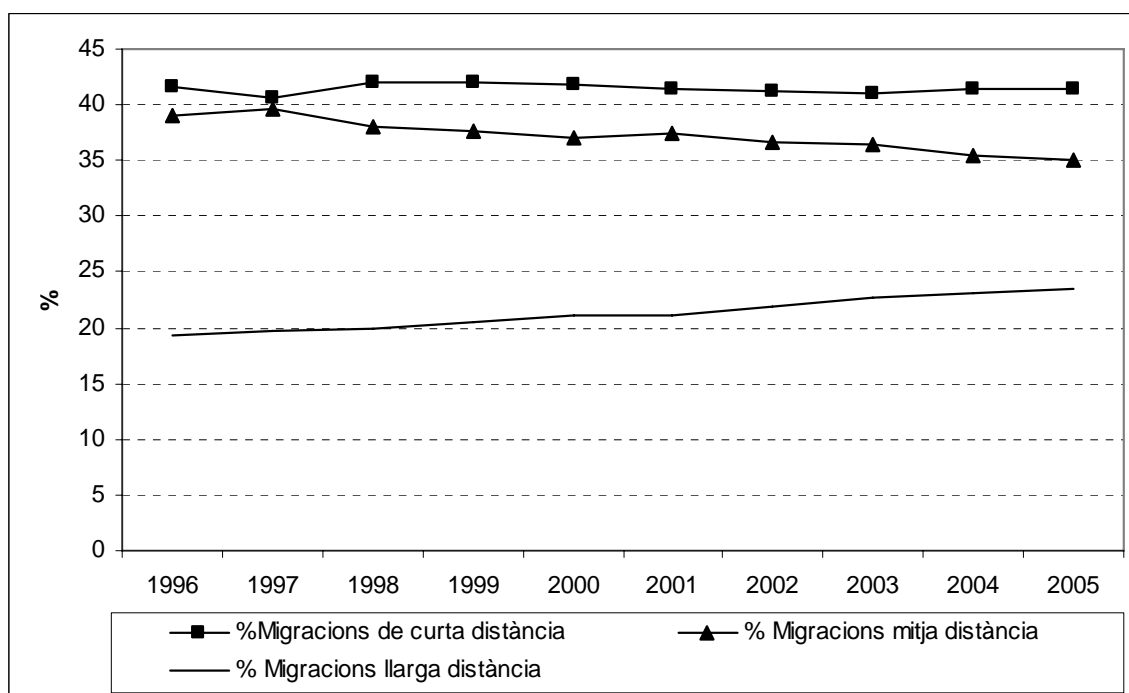
Font: elaboració pròpia

5.6. El factor distància en les migracions internes

A pesar que les migracions intercomarcals representen aproximadament el 60% dels moviments interns generats a Catalunya, no tots aquests tenen la mateixa causa generadora ni recorren la mateixa distància geogràfica. És per aquest motiu que es fa necessari posar l'accent en la diferenciació dels moviments intercomarcals entre comarques adjacents i aquells moviments que superen l'espai de les comarques frontereres. Introduint aquest factor diferenciador en l'anàlisi de les migracions intercomarcals podrem conèixer si els fluxos migratoris són més intensos com més curta és la distància. Igualment els factors condicionants o els motius pels quals es genera el desplaçament serà diferent en funció de l'espai recorregut. De manera sintètica i generalitzada podem afirmar que com més curta és la distància major és el pes de les motivacions residencials. En cas contrari, com major és la distància més pes tenen els factors causals de tipus econòmic o laboral.

En aquest apartat es farà, doncs, una anàlisi de la distribució de les migracions per distància recorreguda, diferenciant els moviments intercomarcals entre les comarques adjacents i les migracions més enllà de les comarques frontereres, per lloc d'origen i per lloc de destinació. Finalment, es prosseguirà a la prospecció del pes que la comarca del Barcelonès juga en la distribució de les migracions comarcals, destacant-ne així, la seva capacitat tant d'expulsió com d'atracció en el conjunt del territori català. Els càlculs s'han fet per totes les comarques, en base anual i quinquennal, dels percentatges d'emigració i d'immigració dels espais diferenciats segons la distància del moviment.

Les migracions intracomarcals o de curta distància representen en tot el període el model dominant de migració, estabilitzat durant el període d'anàlisi (1996-2005) entorn del 41% aproximadament, del total de moviments de Catalunya. La consideració de la distància en tres espais diferenciats ens permet afirmar que les migracions residencials (o mobilitat residencial) de curta distància és la predominant en els fluxos migratoris interns a Catalunya (veure Gràfic 5.7).

Gràfic 5.7. Percentatge de moviments segons distància. Conjunt de Catalunya, 1996-2005

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Les migracions entre comarques frontereres presenten pel conjunt de comarques catalanes una tendència a la baixa. Si bé durant el 1996 els moviments entre comarques adjacents representaven quasi el 40% (valor molt pròxim a les migracions intracomarcals), en el 2005 aquest percentatge se situa ja al 35%. La suma de les migracions intracomarcals i entre comarques contigües, representen sens dubte el model predominant a Catalunya, amb valors que oscil·len entre el 80% el 1996 fins a un 76% el 2005. La tendència a la baixa de les migracions entre comarques frontereres va en paral·lel a l'augment dels moviments que superen l'espai fronterer (els que no tenen per origen o destinació la pròpia comarca o les comarques frontereres) que passen d'un 19% a un 23,5%. Així, doncs, si bé durant els anys 80 el model de migració en auge era el de mitjana distància (Cabré, Módenes, Pascual, 1994), a partir de l'última meitat dels 90, la mobilitat que va més enllà de les comarques frontereres és la que es troba en procés de creixement, molt lluny, però dels altres dos models.

Sorpren, a priori, l'augment de les migracions vinculades generalment amb els desplaçaments de tipus econòmic i laboral (fins i tot de retorn), però s'ha de tenir present com hem vist en l'apartat (4.5. "El sistema migratori català"), que la mobilitat dels estrangers residents a Catalunya tendeix a la dispersió en el sistema migratori català. Així, doncs, el creixement dels

desplaçaments més allunyats és atribuïble a la població d'origen estranger procés, que d'altra banda, respon a les dinàmiques d'assentament de la immigració estrangera i que ens fa pensar en el caràcter temporal de l'actual model migratori.

5.6.1. Les migracions entre comarques contigües

Les migracions entre comarques adjacents representen un percentatge molt important de la mobilitat interna a Catalunya, situant-se en percentatges pròxims als de la mobilitat intracomarcal o de curta distància. Però com també s'ha dit, aquest model de migració tendeix, pel conjunt de Catalunya, a la baixa. Això no implica, però, que en xifres absolutes el nombre de moviments hagi crescut durant tot aquest període.

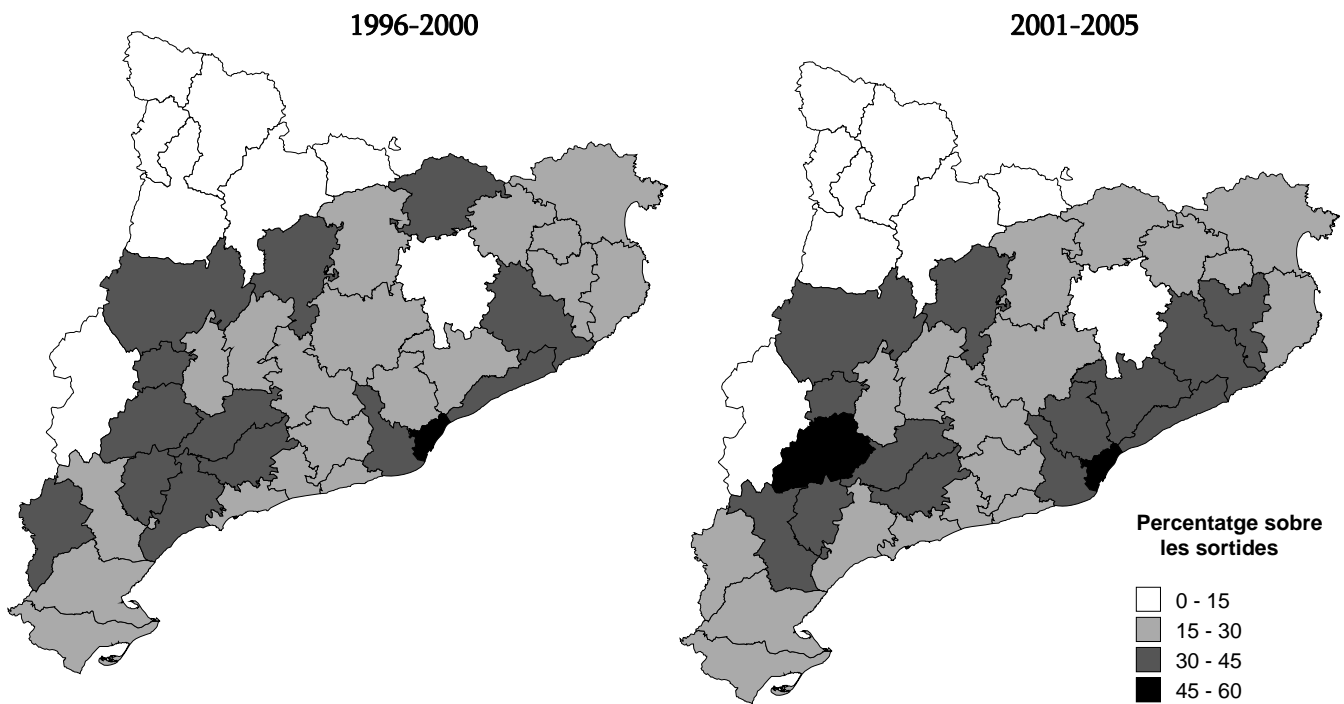
Taula 5.21. Nombre de moviments segons distància. Conjunt de Catalunya, 1996-2005

	Intracomarcals	Comarques contigües	Comarques no frontereres
1996	42.358	39.839	19.768
1997	56.944	55.723	27.657
1998	67.502	61.161	31.894
1999	71.207	63.844	34.795
2000	71.973	63.931	36.343
2001	69.899	63.250	35.789
2002	91.333	81.160	48.648
2003	103.372	91.525	56.923
2004	109.319	93.606	61.240
2005	116.584	98.722	65.888

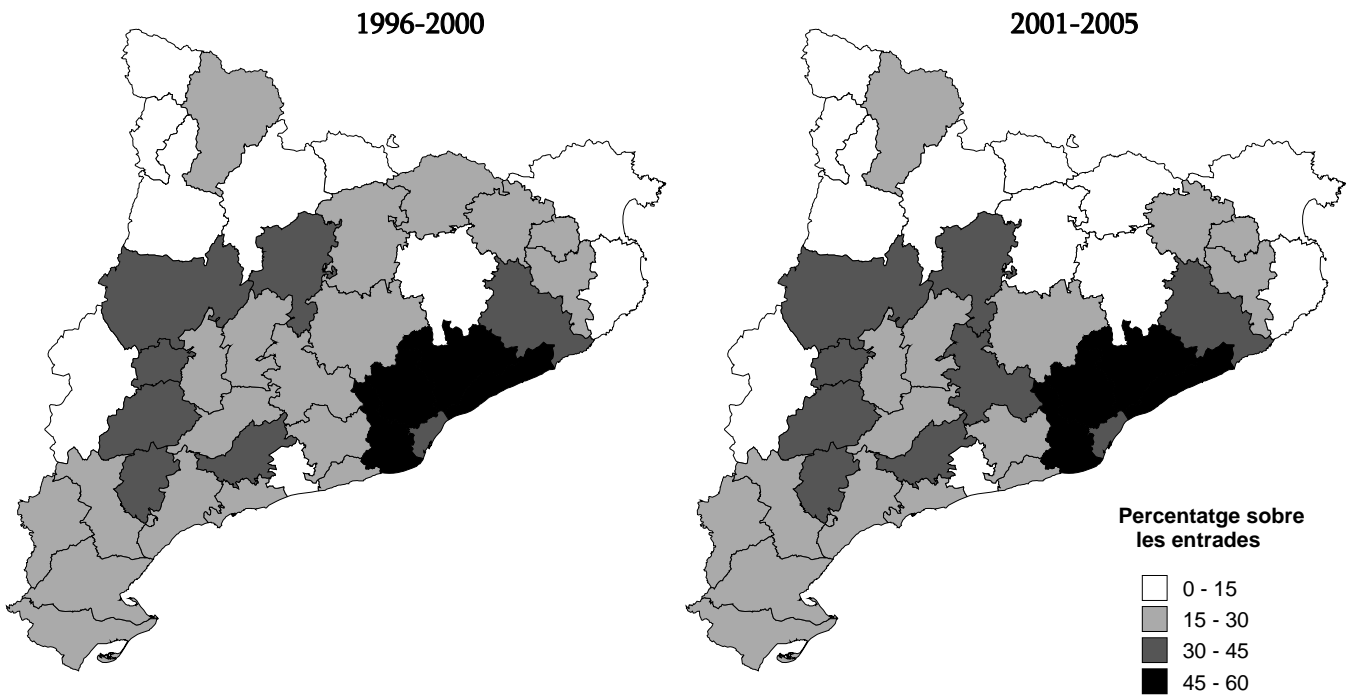
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Com es pot veure a la taula precedent (Taula 5.21), el nombre de moviments que tenien per destinació o origen comarques frontereres ha augmentat considerablement en xifres absolutes, passant de 40.000 moviments el 1996 a quasi 100.000 el 2005. Un augment, per tant, que no es pot obviar i que representa la consolidació i expansió de determinades àrees de cohesió territorial com posteriorment es veurà en l'apartat 5.7.3. "Relacions de cohesió territorial".

Mapa 5.18. Percentatge d'emigrants amb destinació comarques frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Mapa 5.19. Percentatge d'immigrants amb origen comarques frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Els mapes exposats ens mostren la variabilitat de situacions comarcals pel que fa al percentatge de moviments entre comarques adjacents, ja sigui respecte el total de l'emigració com el total d'entrades. Pel que fa a l'emigració cal destacar que el percentatge més alt se situa en els dos períodes en la comarca del Barcelonès, la qual envia la major part dels seus migrants al seu entorn metropolità. En el període 2001-2005, també trobem a la comarca de les Garrigues, que envia gran part dels seus efectius de població a la capital provincial del Segrià. En la situació contrària trobem dos models de comarques. D'una banda, les comarques de l'alt Pirineu (extrem nord-occidental) on el percentatge de moviments vers comarques no frontereres és superior i, d'altra banda, aquelles comarques que presenten un grau d'autocontenció força elevat com és el cas d'Osona i el Segrià.

Pel que fa a la immigració, hi ha un grup destacat de comarques que presenten percentatges més elevats que la resta de Catalunya. Aquestes s'ubiquen perfectament a l'espai de l'entorn del Barcelonès, és a dir, a l'àrea metropolitana de Barcelona. Un conjunt de comarques que s'alimenta directament de la metròpolis, configurant un espai de relacions migratòries fortament cohesionat. Altres comarques ubicades en espais propers a centres urbans o força poblats presenten també percentatges destacats d'immigració provinent de comarques frontereres. És el cas de les comarques de Ponent (la Noguera, el Pla d'Urgell o les Garrigues), així com d'altres comarques pròximes a d'altres nuclis urbans importants com la Selva, l'Alt Camp, el Priorat o l'Anoia.

En l'altre extrem se situen comarques amb absència de nuclis urbans importants com les comarques de l'Alt Pirineu, que estableixen relacions directament amb el Barcelonès o l'àrea metropolitana, així com el Baix Penedès, o senzillament comarques que tenen un elevat grau d'autoompliment com el cas de l'Osona o l'Alt Empordà.

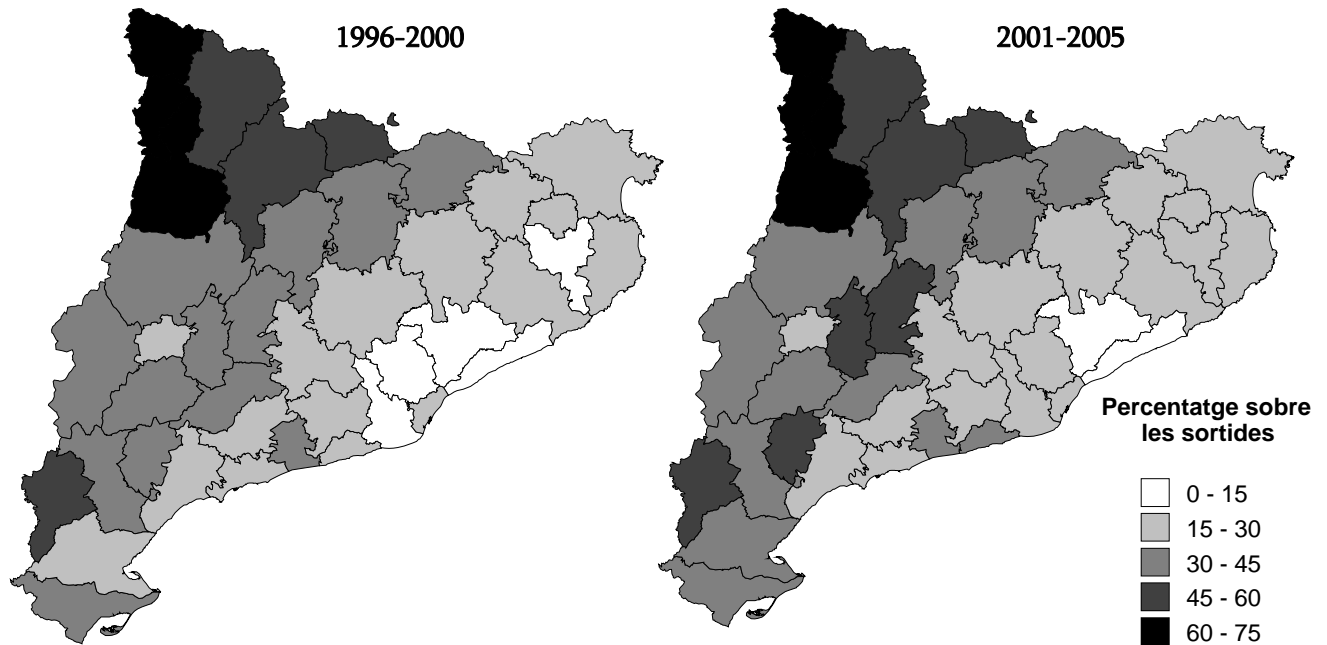
L'existència de nuclis urbans actius propers a la comarca o en la mateixa comarca és, doncs, un factor clau per explicar la distància de la migració. La distància respecte al Barcelonès, comarca central del conjunt de Catalunya, pot explicar també l'espai recorregut en la migració realitzada. Les comarques amb un baix nivell d'articulació entorn la seva capitalitat cerquen en centres externs els lligams necessaris per cobrir les seves necessitats.

5.6.2. Les migracions entre comarques no frontereres

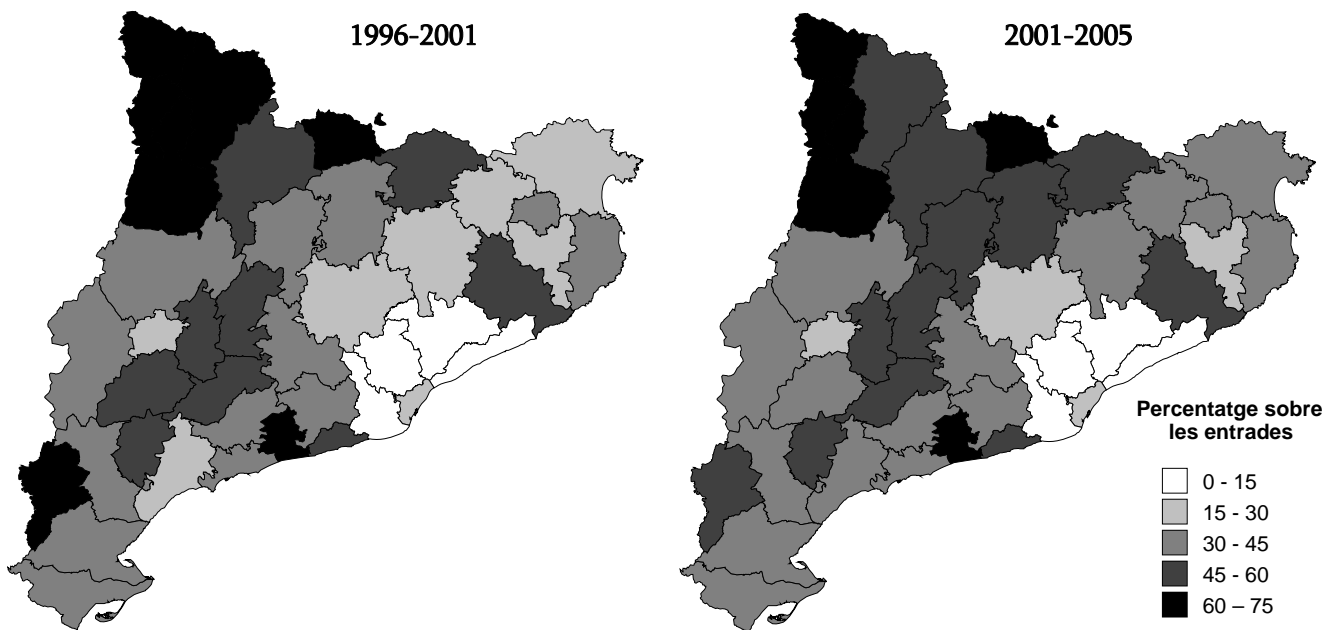
Les migracions que tenen per origen o destinació comarques que van més enllà de l'entorn fronterer, tenen un pes creixent en la mobilitat interna a Catalunya. Són migracions, que

diffícilment es poden relacionar amb raons residencials i per tant, es fonamenten majoritàriament en motivacions de tipus econòmic o laboral.

Mapa 5.20. Percentatge d'emigrants amb destinació comarques no frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Mapa 5.21. Percentatge d'immigrants amb origen comarques no frontereres, per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

L'augment del pes de les migracions entre comarques no adjacents guarda una estreta relació amb els processos d'assentament de la població estrangera i per tant, pot atribuir-se a un fenomen conjuntural. Més encara, si tenim en compte que a Catalunya ha existit des dels anys 80 una tendència a l'estabilitat en el pes de les migracions de més llarga distància al voltant del 20% (Cabré, Módenes, Pascual, 1994).

Durant els dos períodes quinquennals, tant per l'emigració com per la immigració, existeixen unes pautes territorials migratòries ben definides. Es pot establir una relació directa entre la distància respecte al Barcelonès o, l'àrea metropolitana en general, i el percentatge de moviments provinents o amb destinació comarques no frontereres. Les comarques de l'Alt Pirineu, situades a l'extrem nord-occidental de Catalunya (Vall d'Aran, Alta Ribagorça, Pallars Jussà, Pallars Sobirà, Alt Urgell i Cerdanya), són les que presenten una major dependència de les comarques externes no contigües en les seves relacions migratòries. A mesura que la distància respecte el centre metropolità es va reduint, el percentatge de moviments amb origen o destinació comarques no frontereres també disminueix. Les comarques metropolitanes són les que presenten en el conjunt de Catalunya els percentatges més reduïts de migració més llunyana, ja que la mobilitat metropolitana, entre comarques adjacents de la regió, és força elevada.

Altres comarques properes, però no contigües als centres urbans importants (en especial a les capitals provincials) també registren percentatges elevats de migració entre comarques no contigües, justament per la vinculació que generen amb aquestes capitals. Seria el cas de la Terra Alta, el Priorat, l'Urgell, la Segarra, el Baix Penedès o la Selva.

Cal fer notar, però, que l'evolució temporal del fenomen ens ofereix una tendència al creixement de les migracions de més llarga distància i això, es tradueix també en els mapes exposats. D'una banda, el percentatge d'emigrants amb destinació comarques no frontereres augmenta en el conjunt del territori, especialment notable en algunes de les comarques metropolitanes com el Baix Llobregat o el Vallès Occidental, comarques força saturades i que per tant, diversifiquen les seves destinacions més enllà del seu entorn immediat. Igualment passa amb el percentatge de les immigracions amb origen comarques no adjacents, on de manera general augmenta el pes.

Es pot observar també, que el pes de les migracions de més llarga distància és major amb la immigració que amb l'emigració. Aquest fenomen és atribuïble al pes dels moviments procedent del Barcelonès en tot el territori català. És per això, que es fa necessari analitzar la incidència que aquesta comarca genera en el conjunt de moviments migratoris interns a Catalunya.

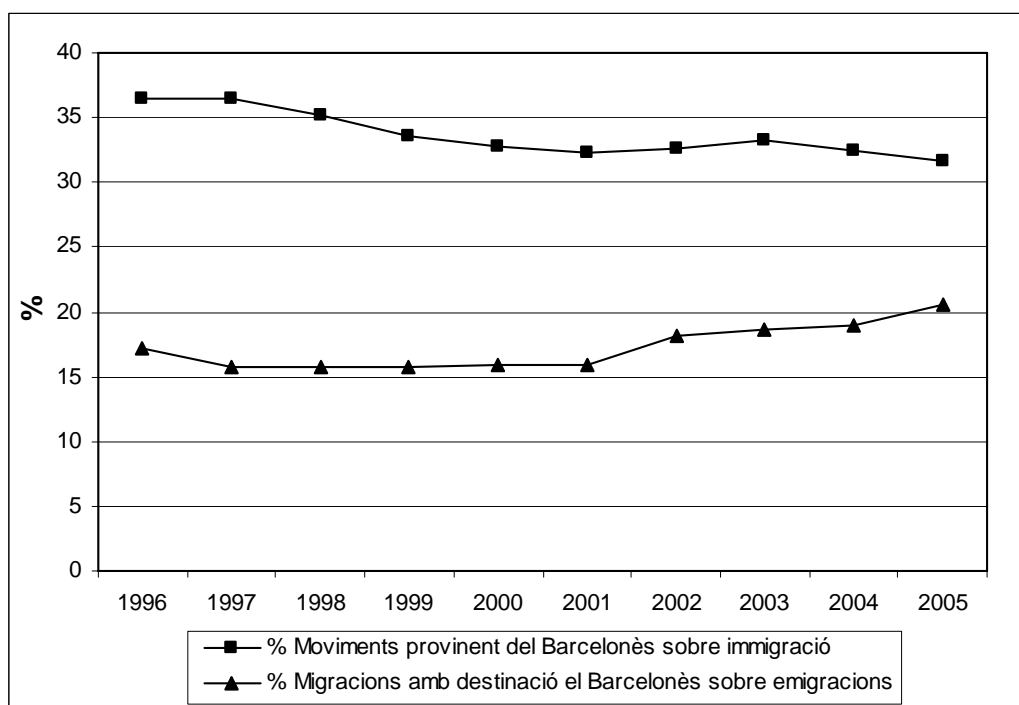
5.6.3. Les migracions respecte al Barcelonès

La importància del Barcelonès en el conjunt de moviments interns a Catalunya ha quedat constatat repetidament al llarg del present treball. El seu pes demogràfic en el conjunt català és en aquest sentit determinant. Les entrades totals als municipis de Catalunya que tenen per origen aquesta comarca representen aproximadament un 35% pel quinquenni 1996-2000 i un 32,5% en el darrer quinquenni analitzat, del total de moviments interns. Aquesta situació, en aparença de polarització no és tal quan observem que en el període 1996-2000 la població del Barcelonès representava el 34% de la població total del territori i en el període 2001-2004 era d'un 32,5%. És a dir, que l'emissió de població de la comarca del Barcelonès vers la resta de comarques catalanes és altament proporcional al seu volum de població.

Per contra, l'emigració total que té per destinació la comarca del Barcelonès és molt inferior, sent en el primer quinquenni d'un 16% i en el segon d'un 18% de les sortides de població de la resta de comarques. Això voldria dir que el Barcelonès tendeix a reduir la seva influència migratòria en el conjunt de Catalunya, mentre que augmenta la seva capacitat d'atracció en la resta del territori. Aquesta tendència representa un canvi respecte períodes anteriors quan creixia la influència del Barcelonès i disminuïa la seva capacitat d'atracció. Aquest procés és paral·lel a l'augment de la mobilitat de curta distància del Barcelonès, és a dir, dins de la mateixa comarca que passa d'un 20% a un 26,5% en el transcurs dels dos períodes estudiats. De manera que un de cada quatre moviments generats a la comarca té per destinació la mateixa comarca i per tant, el Barcelonès redueix la seva vinculació migratòria amb la resta de comarques de Catalunya.

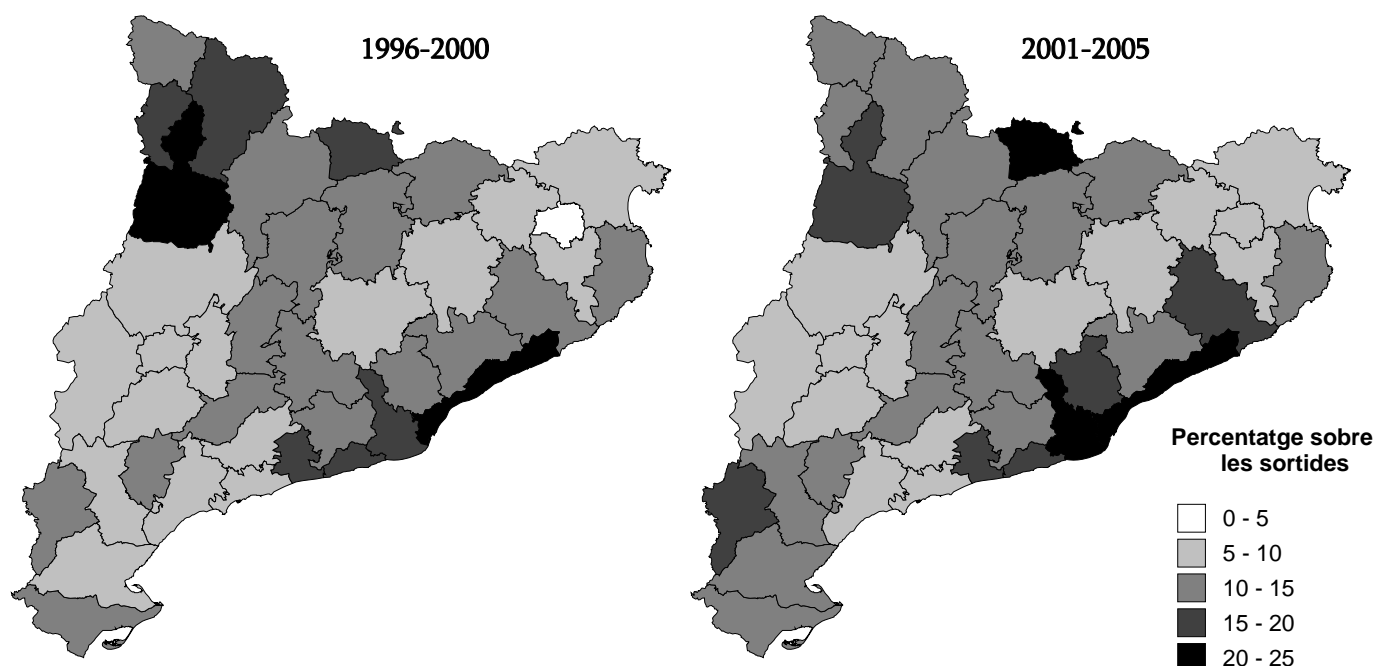
Si es considera el conjunt de l'emigració i de la immigració respecte del Barcelonès, més la mobilitat interna de la comarca, aquesta representa un 35,5% (en el període 1996-2000) i un 30% (en el següent període) del total de moviments interns de Catalunya, situant-se així per sota del seu pes demogràfic.

Gràfic 5.8. Incidència del Barcelonès respecte les migracions internes per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

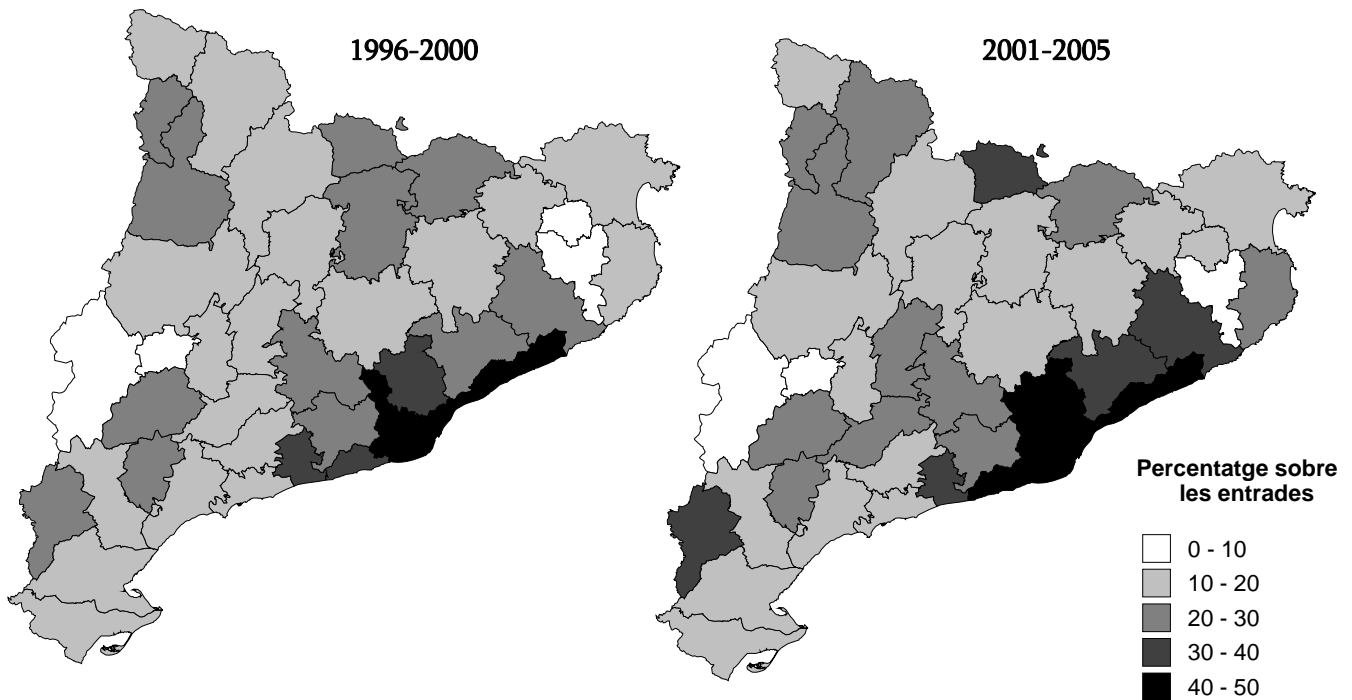
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Mapa 5.22. Incidència de l'emigració amb destinació el Barcelonès per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Mapa 5.23. Incidència de la immigració provinent del Barcelonès per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

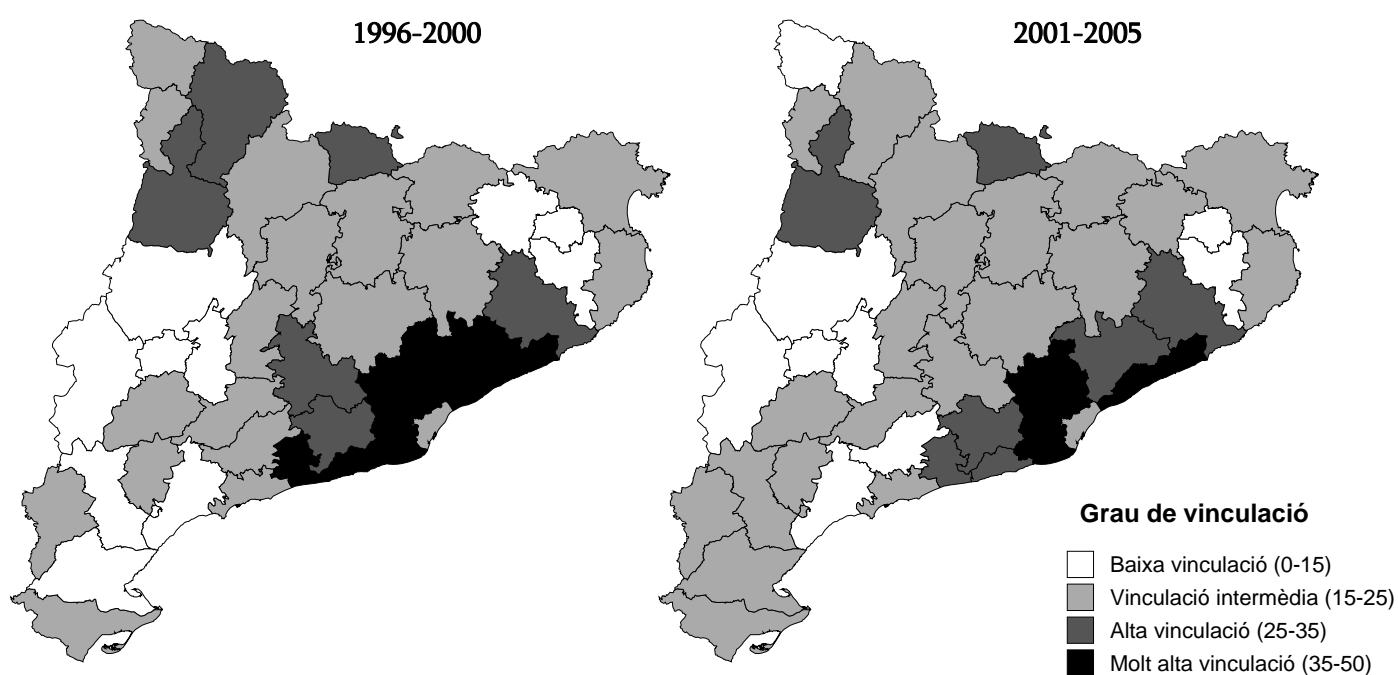
Amb l'observació dels mapes anteriors (Mapa 5.23) es pot veure el grau d'incidència migratòria de les comarques catalanes amb el Barcelonès. El grup de comarques que genera un percentatge més elevat d'emigracions vers el Barcelonès són, d'una banda, les comarques de l'entorn metropolità (inclosa el Barcelonès): el Maresme, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental. D'altra banda, les comarques del Pirineu (Alta Ribagorça, Pallars Sobirà, Pallars Jussà i sobretot, la Cerdanya) presenten també un grau d'emissió vers el Barcelonès força elevat, encara que la tendència és a la baixa. Finalment, existeix un tercer grup de comarques que, encara que no són contigües amb el Barcelonès, mostren un alt grau de relació migratòria amb aquesta i que són el Baix Penedès i la Selva. Per la seva banda, la Terra Alta presenta una vinculació també força elevada. En l'extrem oposat, trobem un grup de comarques que l'emissió de fluxos cap al Barcelonès és molt reduït. Entre aquestes comarques cal comptar: el Pla de l'Estany, el Pla d'Urgell o el Baix Camp, comarques que són properes a altres centres urbans.

Els mapes ens permeten observar, doncs, certs espais supracomarcal on l'emigració vers el Barcelonès és menor. Aquests espais territorials s'agrupen al voltant de les capitals provincials: Tarragona, Girona i Lleida. Així es pot visualitzar espais de baixa vinculació amb el Barcelonès a les àrees del Camp de Tarragona, les terres de Ponent i l'àrea nord-oriental.

Per altra banda, les comarques que reben més emigrants del Barcelonès són la mateixa comarca del Barcelonès (amb un 44% el període 1996-2000 i un 46,5% en el període 2001-2005 del total de les entrades), el Maresme on aproximadament entre el 46% i el 40% (segons període) de les entrades són moviments procedents del Barcelonès i, el Baix Llobregat (entre un 46% i un 44% dels fluxos totals d'entrada). Són, per tant, les comarques veïnes metropolitanes les que reben més impacte de les sortides del Barcelonès. Les comarques, que d'altra banda, reben el menor impacte migratori procedent del Barcelonès són el Gironès, el Pla d'Urgell i el Segrià, on les entrades procedents d'aquesta comarca no arriben al 10% del total.

Finalment, abordarem la qüestió del pes de les migracions generades pel Barcelonès a través de la vinculació migratòria que aquesta genera pel conjunt de comarques, però a partir dels percentatges que representen l'emigració i la immigració conjuntament respecte el Barcelonès, sobre el total d'entrades i sortides. D'aquesta manera obtindrem un sol mapa pel conjunt comarcal de Catalunya en funció de la intensitat de vinculació amb l'espai central metropolità, dividint el territori en quatre categories diferencials: molt alta vinculació, alta vinculació, vinculació intermèdia i baixa vinculació.

Mapa 5.24. Participació del Barcelonès en els moviments migratoris comarcals per períodes quinquennals (1996-2000 i 2001-2005)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i, Módenes i Pascual, 1998

Els anteriors mapes (Mapa 5.24) ens permeten visualitzar quatre regions territorials en funció de la vinculació migratòria establerta amb el Barcelonès. La primera qüestió a comentar és l'evolució temporal que presenta la participació del Barcelonès en el conjunt de moviments migratoris comarcals que com ja s'ha comentat ha passat del 35% al 30% en els dos períodes quinquennals. Existeix, doncs, una clara tendència a la baixa del paper central del Barcelonès en favor de la desconcentració del sistema migratori comarcal català.

Les comarques que mostren un major grau de vinculació amb el Barcelonès se situen preferentment a l'àrea metropolitana: Maresme, Vallès Occidental i Oriental i, Baix Llobregat. Però també en aquest grup, i durant el quinquenni 1996-2000, el Garraf i el Baix Penedès entrarien a formar part d'aquest grup on un percentatge molt important de les seves entrades i sortides provenen o tenen per destinació la comarca del Barcelonès, integrant-se així, en el conjunt metropolità. Cal dir, però, que aquest elevat grau de vinculació queda reduït durant el quinquenni 2001-2005 a un grup de només tres comarques, situades totes elles a l'entorn del Barcelonès (Maresme, Baix Llobregat i Vallès Occidental).

Una segona modalitat comarcal de vinculació amb el Barcelonès és la formada per les comarques perifèriques de l'àrea metropolitana com la Selva, l'Alt Penedès o l'Anoia (comarca que redueix la seva vinculació en el darrer quinquenni d'estudi) i les comarques occidentals del Pirineu: Pallars Sobirà (només en el primer quinquenni), Pallars Jussà i Cerdanya. Són comarques que presenten vincles migratoris elevats, però inferiors a la categoria comarcal anteriorment descrita, amb percentatges que se situen entre el 25% i 35% del total d'entrades i sortides respecte del Barcelonès. Però la vinculació tradicional de les comarques del Pirineu i fins i tot, de la perifèria metropolitana, va perdent força amb el pas del temps. En seria exemple la Vall d'Aran, una comarca que amb els anys s'ha desvinculat progressivament del centre metropolità.

El conjunt de comarques amb vinculació intermèdia amb el Barcelonès s'estén per tot el territori. Des del sector sud-oest passant per la zona central de Catalunya, així com la cadena pirinenca, les vinculacions migratòries amb el Barcelonès se situen en percentatges que oscil·len entre el 15 i 25%. Un model de vinculació migratòria que augmenta paral·lelament a la disminució de les altes relacions migratòries establertes amb el Barcelonès.

Finalment, les comarques que presenten menor vinculació migratòria amb el Barcelonès (amb percentatges que varien entre el 0 i el 15%) s'ubiquen en espais d'elevada cohesió territorial al voltant de centres urbans importants com són les capitals provincials. Així, es localitzen en el territori certes polaritats amb un baix nivell de vinculació amb el Barcelonès: el Camp de

Tarragona (Alt i Baix Camp), l'àrea del Gironès (Gironès, Garrotxa i Pla de l'Estany) i les Terres de Ponent (Segrià, Noguera, Pla d'Urgell i Urgell). Cal dir, però, que en el període 1996-2000 també algunes de les comarques de l'Ebre presentaven una baixa vinculació amb el Barcelonès: Baix Ebre i Ribera d'Ebre.

A nivell conclusiu, cal recordar que, a pesar que la participació del Barcelonès en el conjunt de moviments migratoris interns a Catalunya és notable, els seus fluxos no presenten una intensitat superior a les altres comarques, sinó que el gran volum de migracions és només el reflex del seu pes demogràfic en el conjunt del territori català.

5.6.4. Recapitulació

Analitzat el factor distància en la mobilitat interna a Catalunya podem afirmar que les migracions augmenten en intensitat a mesura que es redueix l'espai de desplaçament. De manera que es compleix el principi segons el qual existeix una relació inversament proporcional entre la distància i la intensitat del fenomen migratori. En el seu conjunt, les migracions de curta distància (les que tenen lloc dins de la mateixa comarca) representen aproximadament el 40% del total de moviments interns a Catalunya. Una situació força estabilitzada i que es produeix des dels anys 80. Ara bé, les migracions que superen la frontera comarcal, però en l'àmbit més proper, és a dir, la mobilitat entre comarques adjacents o de mitjana distància acumula també un percentatge al voltant del 40%, amb tendència, això sí, a la baixa. Així, en el període que va de 1996 a 2005, entre un 80 i un 75% de la mobilitat interna a Catalunya era resultat de petits recorreguts, assimilable, per tant, a motivacions de tipus residencial o familiar.

L'increment de la intensitat migratòria en la mobilitat interna a Catalunya, va acompanyat també d'un augment de les migracions de llarga distància, que tot i situar-se molt per sota dels desplaçaments de mitjana i curta distància han guanyat terreny paulatinament. Podem afirmar, doncs, que la tendència de la població resident a Catalunya és a realitzar migracions a distàncies cada vegada majors. I aquesta nova dinàmica pot ser atribuïble a dos factors. D'una banda, l'increment de la població estrangera al territori, que en les seves fases d'assentament primari augmenten la intensitat de la mobilitat actuant per motivacions econòmiques i laborals. I de l'altra, l'assumpció per part de la població en general de desplaçaments residencials cada vegada majors en els àmbits de cohesió territorial de Catalunya.

Aquest procés va acompanyat d'una pèrdua del pes que la comarca del Barcelonès té sobre el conjunt de moviments migratoris que es donen a Catalunya, reduint la seva emissió de població, però augmentant a un ritme menor la seva capacitat d'atracció sobre el conjunt de comarques.

Amb aquesta relació de situacions, podem afirmar que l'estructura espacial de les migracions de les diverses comarques és cada vegada més complexa i diversa. A pesar que les comarques metropolitanes o major poblades tenen graus de mobilitat més elevats, el seu espai de relació tendeix a circumscriure's dins del mateix àmbit de cohesió territorial. Per contra els espais rurals i els agrícoles presenten dinàmiques migratòries de relació preferent vers l'àrea metropolitana o les comarques amb capitals provincials. De manera que, en general, les zones rurals presenten espais migratoris més amplis que els centres urbans.

5.7. El model migratori espacial de Catalunya: la direccionalitat dels fluxos per comarques

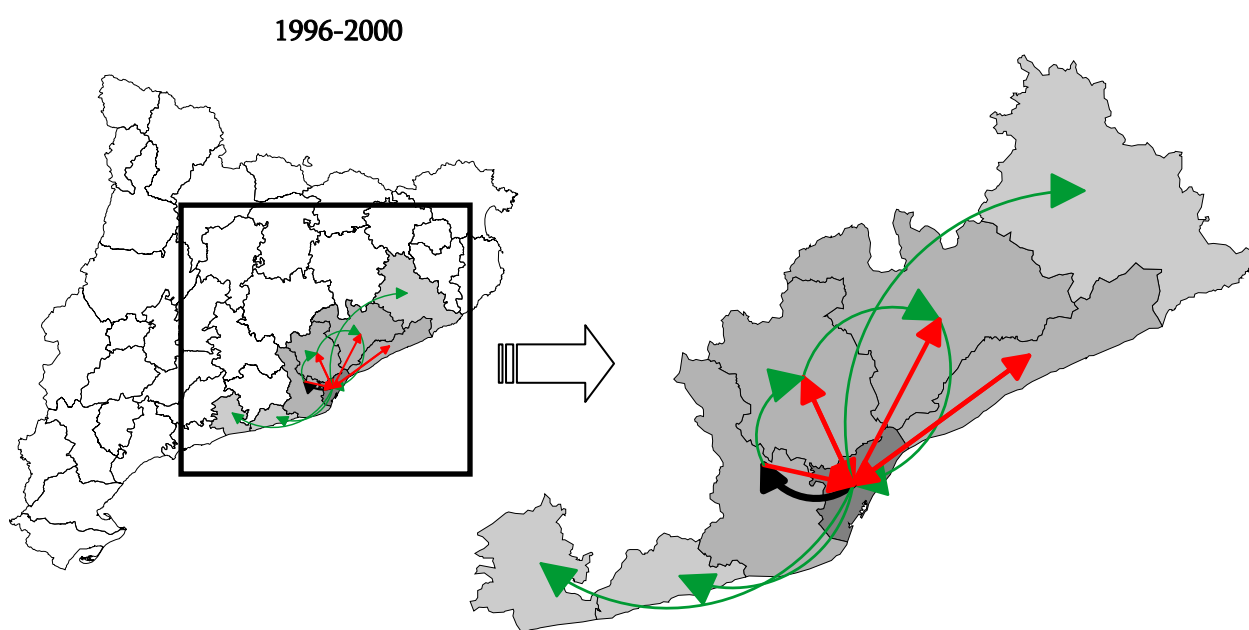
Fins al moment s'ha analitzat el comportament migratori per comarques, però més enllà d'aquest, les dades ens permeten conèixer també les relacions espacials dels fluxos migratoris comarcals a Catalunya. La direccionalitat dels fluxos migratoris interns és l'element principal que permetrà conèixer la redistribució de la població en el territori català. Es fa per tant, imprescindible fer una anàlisi acurada i exhaustiva sobre les relacions establertes entre els orígens i les destinacions comarcals de les migracions. D'aquesta manera podrem establir àrees de cohesió territorial més enllà de les fronteres comarcals i analitzar el pes de les capitals provincials sobre el conjunt del territori. L'anàlisi d'aquest apartat correspon, doncs, a les migracions de mitjana i llarga distància, o moviments intercomarcals, que suposadament responen a motivacions diferents dels moviments intracomarcals (o de curta distància), els quals es poden atribuir plenament amb la formació/evolució de la llar i amb les qüestions residencials. Finalment, recordar que el 60% dels moviments interns que se produeixen a Catalunya superen la frontera comarcal i per tant, es tracta d'un volum que supera els desplaçaments de curta distància o intracomarcals.

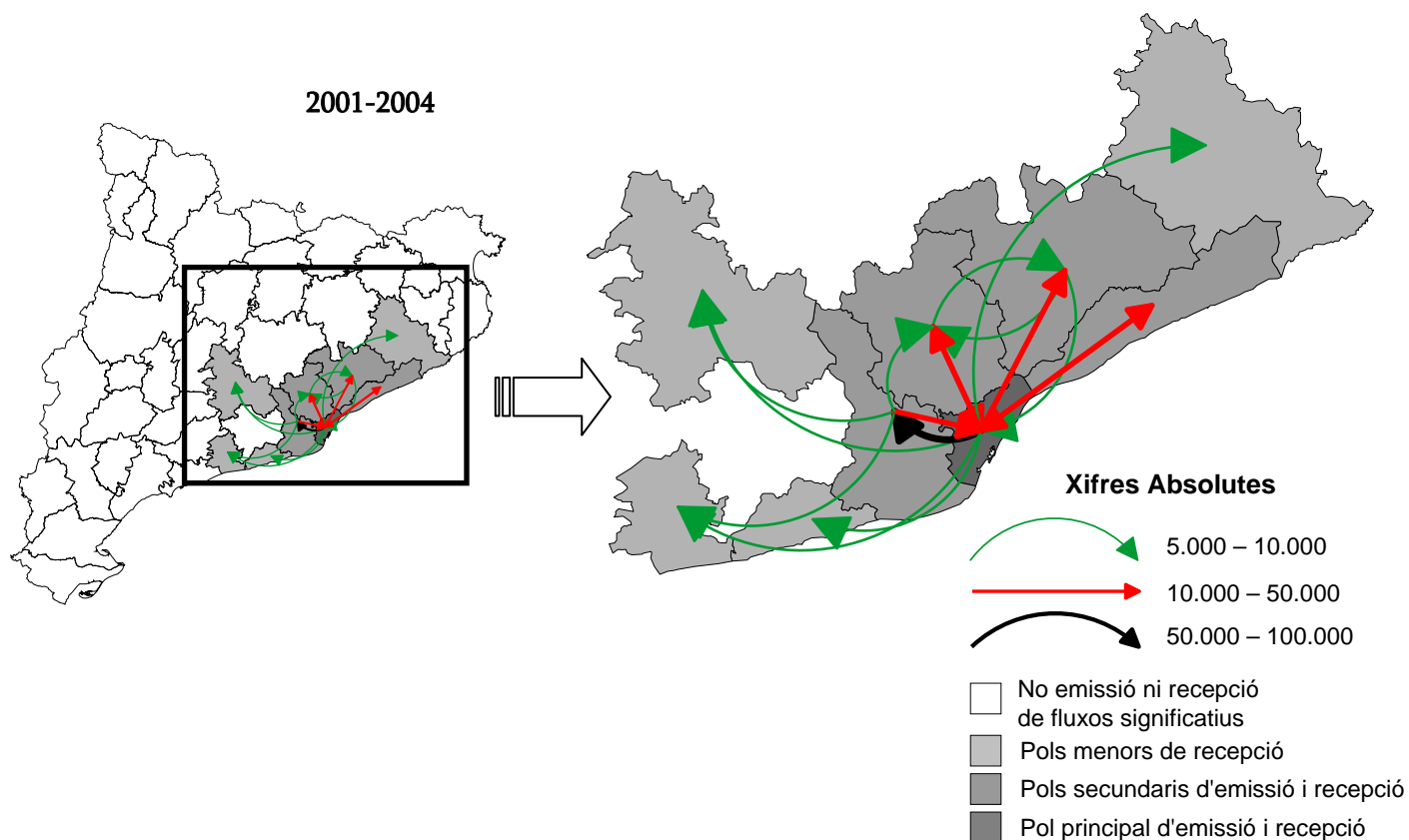
Per a una correcta anàlisi s'ha prosseguit en primer lloc, a definir els fluxos de sortida en xifres absolutes, per evitar relativitzar excessivament el pes preponderant de la comarca del Barcelonès, que tot i emetre un volum destacat de població sobre el conjunt del territori, perd força en posar-ho en relació amb la seva població; i posteriorment, a través dels percentatges sobre el total de sortides. Aquest anàlisi ens permetrà identificar les polaritats d'emissió i recepció (en cas

d'existir) comarcals que defineixen el sistema migratori català. A la vegada, l'estructura emigratòria ens permet estudiar el fenomen immigratori, ja que la direccionalitat dels fluxos ens indica la comarca d'origen i la comarca de destinació.

És important, doncs, tenir present la direccionalitat dels fluxos en xifres absolutes, ja que encara que aquest no es posa en relació amb la població d'origen, permet identificar els volums reals de població que es desplacen a través del territori. El Mapa 5.25 sintetitza la informació dels fluxos per a dos períodes: 1996-2000 i 2001-2004. Donat l'alt volum d'intercanvis migratoris que s'estableix a Catalunya entre les diferents comarques, només s'han visualitzat en els mapes aquells fluxos intercomarcals que superen els 5.000 desplaçaments. De manera que obtenim uns mapes que reflecteixen aquells trams amb volums significatius de moviments. Finalment, la intensitat en el color de les superfícies comarcals dels mapes serveix de complement a l'anàlisi.

Mapa 5.25. Fluxos d'emigració intercomarcals superiors a 5000 desplaçaments per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

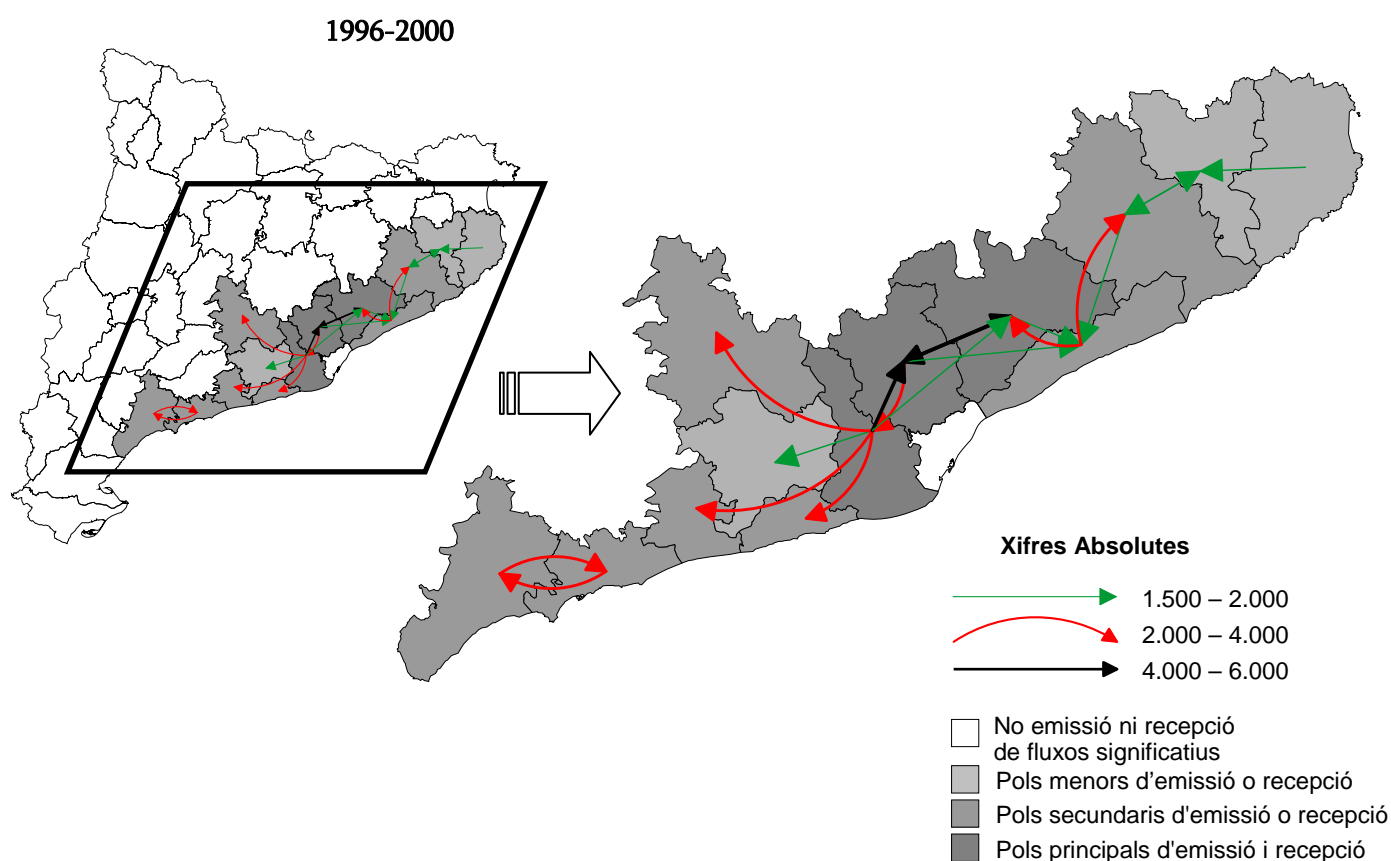
Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

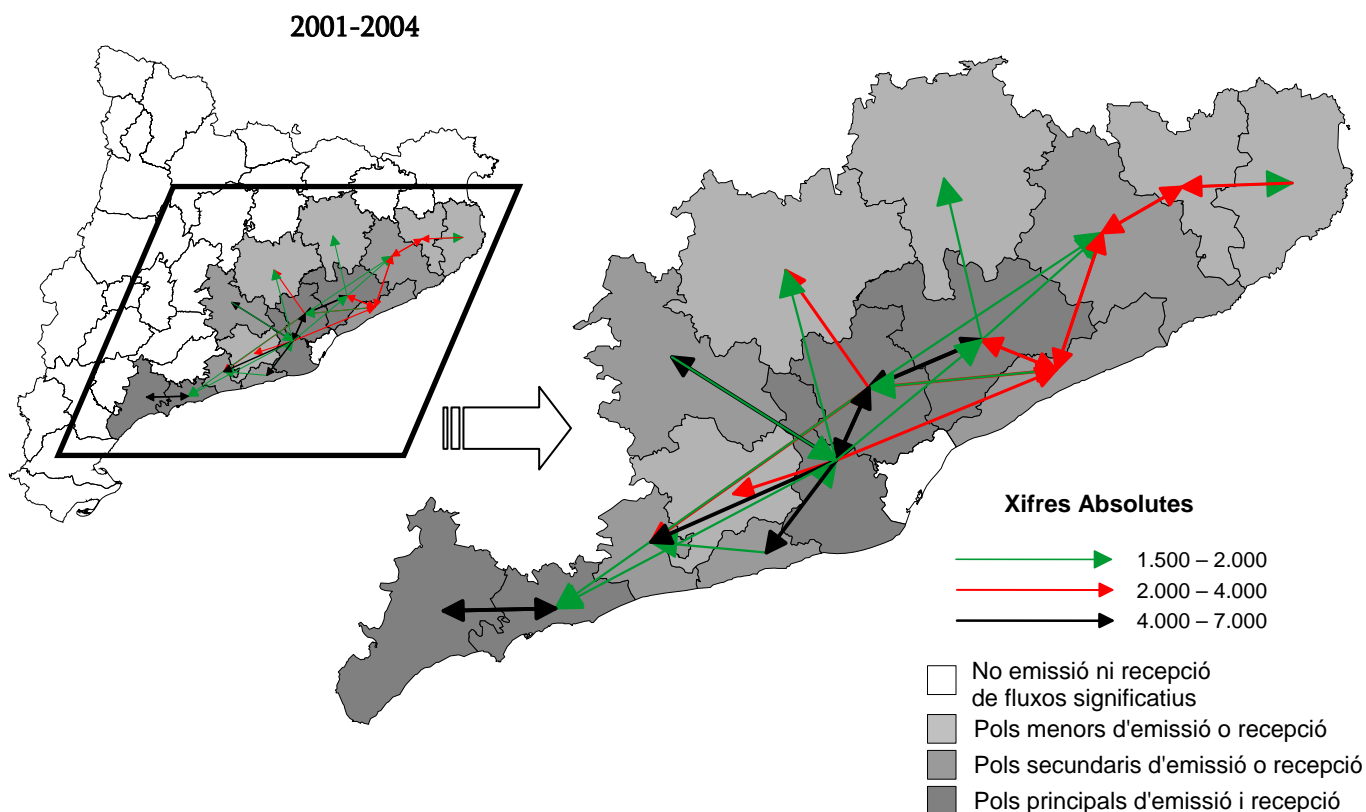
A partir dels mapes de fluxos intercomarcals en xifres absolutes superiors a 5000 desplaçaments (Mapa 5.25) es poden constatar diferents elements. D'una banda, i com és lògic, els majors volums de moviments es concentren en la part del territori amb major població: l'àrea metropolitana de Barcelona. L'extensió comarcal d'aquests fluxos amb major volum abraça des de la Selva fins al Baix Penedès, dues comarques que a la vegada s'integren en el radi de Girona i Tarragona respectivament. En el període 2001-2004, també l'Anoia entra a formar part del grup de comarques amb un volum de desplaçaments superior als 5000 i que, a diferència dels anteriors, s'allunya geogràficament de l'àmbit costaner. Però de la mateixa manera que el Baix Penedès, el Garraf, l'Anoia i la Selva són receptors dels fluxos provinents de les comarques de la regió metropolitana, entre el grup de comarques centrals de la regió existeix un fort nivell de relació migratòria. Aquest grup de cinc comarques no només presenten un intercanvi de moviments amb la comarca central del Barcelonès, formant un eix radial, sinó que també entre elles s'estableixen lligams migratoris importants, sobretot entre el Baix Llobregat, i els dos Vallès.

Donat que el volum de població d'origen és un factor distorsionador important, hem creat els mateixos mapes eliminant els fluxos que tenen per destinació el Barcelonès o que provenen des

d'aquesta mateixa comarca, de manera que s'elimina l'efecte d'atracció i expulsió que genera la comarca central en el conjunt comarcal català. Encara que els mapes obtinguts són esbiaixats de la realitat, podrem veure els moviments més rellevants en xifres absolutes de l'estructura migratòria comarcal de Catalunya més enllà de l'efecte centralitzador del Barcelonès. En els nous mapes es tenen en compte els fluxos superiors a 1.500 desplaçaments durant el període establert.

Mapa 5.26. Fluxos d'emigració intercomarcals significatius (excepte el Barcelonès) per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

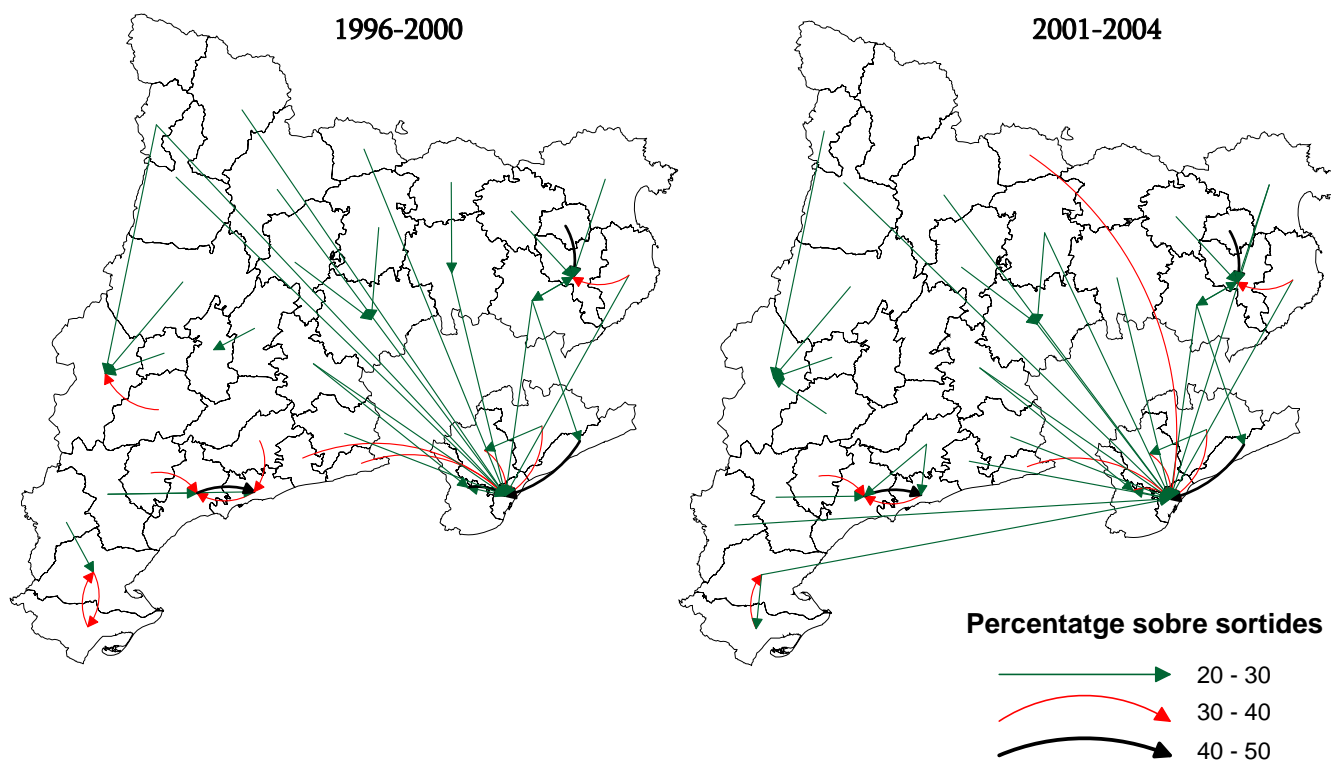
Com es pot observar en els mapes de fluxos en xifres absolutes (Mapa 5.26), la costa continua sent l'espai preponderant en les relacions migratòries comarcals, amb una extensió geogràfica que va des del Baix Empordà fins al Baix Camp. Una realitat que no fa més que reflectir el pes demogràfic d'aquest espai geogràfic, si bé també és veritat, que (com s'observa en l'evolució temporal dels fluxos migratoris) apareixen cada vegada amb més força les comarques de l'interior. Si en el primer període d'anàlisi, només l'Anoia representava una comarca d'interior, en el següent període també el Bages i l'Osona entren a formar part de l'espai de màxima intensitat de desplaçaments en xifres absolutes. En aquest espai hi trobem, doncs, tres capitals provincials (Barcelona, Tarragona i Girona), la regió metropolitana, les comarques que voregen la regió i l'espai costaner que en deriva. Els extrems de l'espai assenyalat, el Baix Empordà i el Baix Camp, només presenten vinculació amb la seva comarca adjacent. D'altra banda, les comarques que envolten l'àrea metropolitana de Barcelona (Garraf, Alt Penedès, Anoia, Bages, Osona i la Selva) no presenten cap vinculació migratòria significativa en valors absoluts entre elles, a diferència del que succeeix amb les comarques de la regió central amb un alt nivell de cohesió territorial.

D'aquesta realitat en podem deduir el que ja s'ha repetit al llarg del treball: els processos de desconcentració urbana es produeixen en espais cada vegada més allunyats del centre i amb una diversificació creixent dels llocs de destinació (que històricament es concentrava preferentment a la costa).

5.7.1. Localització de les polaritats comarcals d'atracció

Més enllà del que succeeix a les comarques centrals (o major poblades) de Catalunya, es fa també necessari conèixer la realitat de les altres comarques catalanes i les seves dinàmiques migratòries. Per aquest motiu s'han realitzat una sèrie de mapificacions dels fluxos en xifres relatives (percentuals) sobre les sortides, amb la qual cosa queda anul·lat l'efecte que el pes demogràfic comarcal genera sobre el càlcul en xifres absolutes. D'aquests fluxos, i per evitar aquelles relacions que no són significatives, només s'han escollit els moviments intercomarcals d'emigració de cada comarca que superen el 20% respecte del total de sortides, una xifra sens dubte elevada, però que ens aproxima a la realitat migratòria comarcal del país.

Mapa 5.27. Fluxos d'emigració intercomarcals significatius per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

L'objectiu dels mapes anteriors (Mapa 5.27) no és tant veure la direccionalitat de les sortides de cada comarca com identificar els principals pols d'atracció comarcals existents a Catalunya. L'estructura emigratòria comarcal ens permet identificar, doncs, les polaritats immigratòries del territori, que bàsicament en són sis: la del Segrià, la del Gironès, la del Camp de Tarragona (constituïda pel Tarragonès i el Baix Camp), les Terres de l'Ebre (amb capital a Tortosa), el Bages (amb capital a Manresa) i finalment, el Barcelonès. Dues d'aquestes són polaritats menors: el Bages i el Baix Ebre, en tant que la seva capacitat d'atraure fluxos de l'entorn és més reduïda que els altres pols que s'han descrit.

La polaritat del Barcelonès és amb diferència la més clara i que majors fluxos atrau en el seu sí. La seva capacitat d'atracció arriba des de totes les parts del territori, més enllà de les comarques dels seu entorn. En el període 1996-2000 existeix una barrera geogràfica natural vers la capacitat d'atracció del Barcelonès. Les comarques del Penedès (amb l'excepció del Baix Penedès) són la frontera entre el pol del Barcelonès i el del Camp de Tarragona. Situació, però, molt diferent a la que trobem a la Catalunya Vella, on la capacitat d'atracció del Barcelonès es fa notòria fins i tot a les comarques del Pirineu Occidental. En el següent període, però, es produeix un canvi que val la pena anotar i és que el Barcelonès guanya capacitat d'atracció entre les comarques de l'Ebre, per sobre del pol més proper que és el Camp de Tarragona. Les comarques que configuren l'àrea d'influència del Barcelonès (que s'estenen per tot el territori) no presenten (excepte en l'àrea metropolitana) relacions entre elles, la qual cosa és indicatiu de la capacitat centralitzadora que el Barcelonès continua exercint sobre el conjunt territorial de Catalunya.

La polaritat del Segrià és força nítida, encara que concentra pocs fluxos. L'àrea de Ponent apareix sota la influència directa d'aquesta comarca. Entre aquestes cal citar: l'Alta Ribagorça, el Pla d'Urgell, les Garrigues i la Noguera. Comarques que, excepte l'Alta Ribagorça són adjacents al Segrià.

La polaritat del Gironès és també prou nítida i, excepte el Ripollès, abraça totes les comarques de la seva província: la Selva, l'Alt i el Baix Empordà, el Pla de l'Estany i la Garrotxa. També cal dir que el Baix Empordà, la Selva i el Gironès, en el darrer període d'anàlisi, també es troben sota l'àrea d'influència del Barcelonès, emetent fluxos que superen el 20% del total de sortides comarcals.

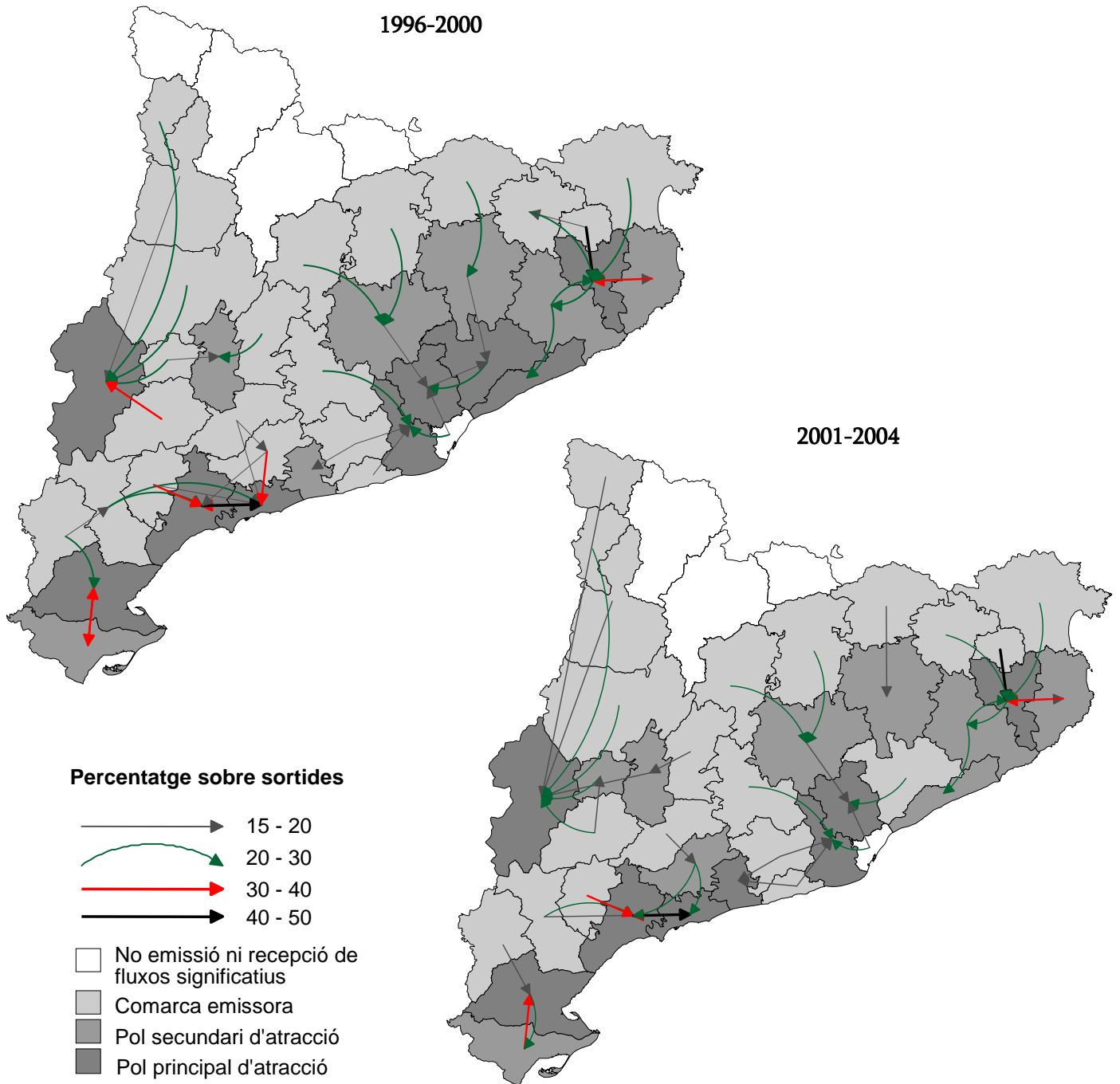
Les comarques del Tarragonès i el Baix Camp (que hem definit com el pol del Camp de Tarragona) polaritzen les relacions de les comarques del seu àmbit provincial (excepte de les Terres de l'Ebre) i que presenten a la vegada un alt nivell d'interrelació dels seus fluxos. La seva àrea

d'influència es defineix pels fluxos provinents del Priorat, l'Alt Camp i la Ribera d'Ebre. Els vincles amb les comarques adjacents del Penedès, no superen el llindar del 20% d'emissions i, per tant, no formen part de la seva àrea d'influència.

Finalment hem destacat dos focus d'atracció que, a pesar de ser menors, calen ser considerats. El primer focus secundari es localitzaria a les Terres de l'Ebre, encara que aquest perd força amb el pas del temps i la seva àrea d'influència és força limitada. El Baix Ebre i el Montsià presenten un grau d'interrelació elevat i, en el període 1996-2000, el Baix Ebre apareix també com a pol d'atracció de la Terra Alta. En el següent període, però, aquest pol es dilueix i tant la Terra Alta com el Baix Ebre emeten fluxos significatius vers el Barcelonès. Un segon focus secundari es localitzaria a la comarca del Bages (amb la capitalitat manresana), que exerceix en els dos períodes com a focus d'atracció del Solsonès i el Berguedà. Una comarca la del Bages, que també es troba sota la influència del Barcelonès.

A continuació es presenten els mateixos mapes (Mapa 5.28) eliminant, però, el Barcelonès com a comarca de destinació, de manera que obtenim uns resultats més clars pel conjunt de comarques de Catalunya i ens permet abaixar el llindar de la barrera significativa al 15%.

Mapa 5.28. Fluxos d'emigració intercomarcals significatius, excepte amb destinació al Barcelonès per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Eliminat l'efecte que el Barcelonès exerceix sobre els fluxos emigratoris en el conjunt de comarques de Catalunya, el sistema de relacions migratòries es visualitza de manera més clara, més encara si tenim en compte els desplaçaments emigratoris comarcals amb un percentatge superior al

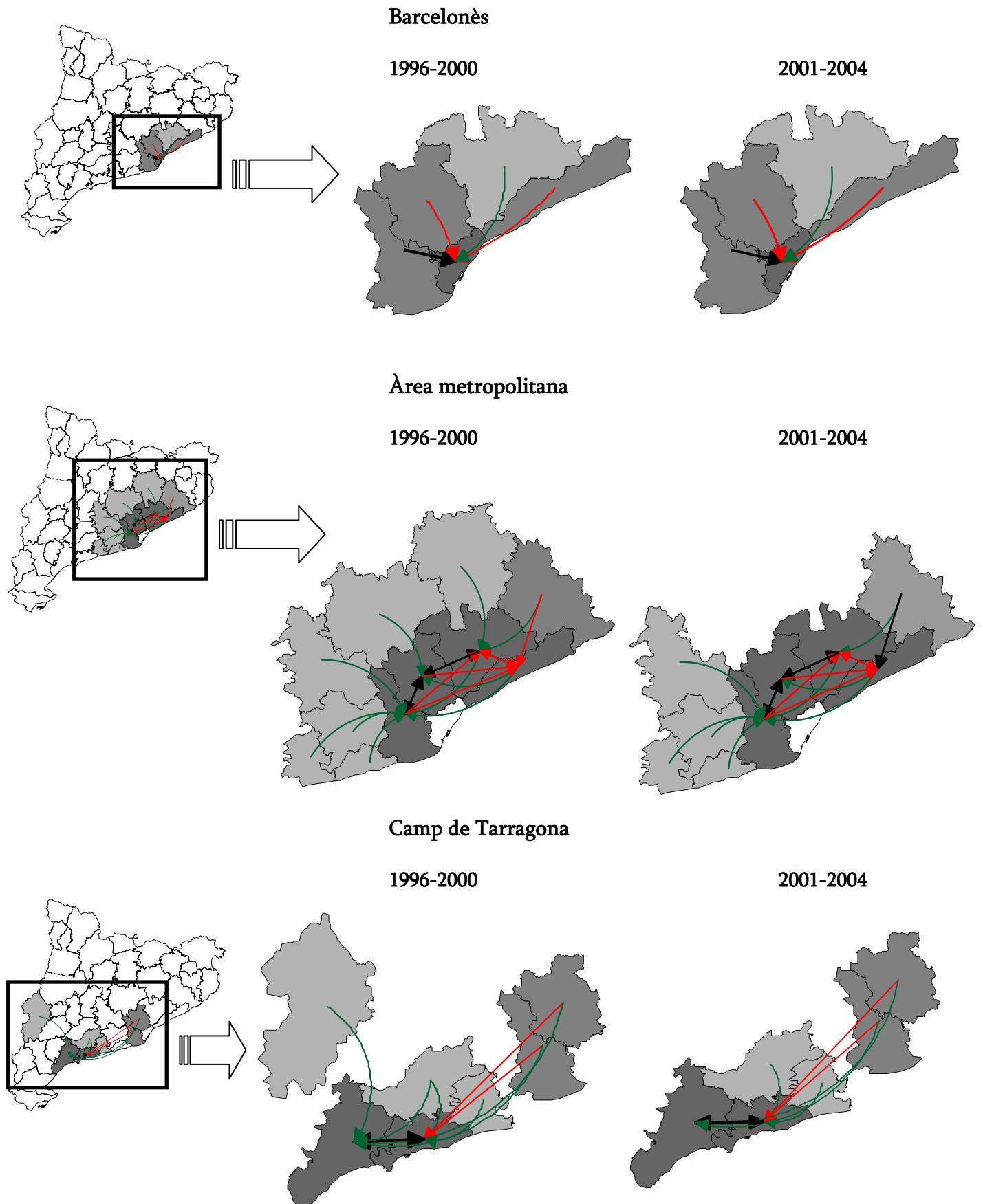
15%. Més enllà del que ja s'ha observat en els mapes anteriors (Mapa 5.28), apareixen nous aspectes a considerar. De les comarques que integren l'àrea metropolitana totes, excepte el Vallès Oriental en el període 2001-2004, exerceixen com a pols d'atracció d'algunes comarques adjacents, un àmbit molt més limitat territorialment que el que expressava el Barcelonès. Pel que fa a les comarques del Penedès, mostren comportaments diversos, encara que l'àrea metropolitana exerceix més influència sobre ella que l'àrea de Tarragona. El Baix Llobregat és focus d'atracció del Garraf, l'Alt Penedès i l'Anoia. Mentre que el Baix Penedès no emet fluxos significatius vers cap comarca, però és pol d'atracció de les comarques del Penedès adjacents (Alt Penedès i Garraf). En el Camp de Tarragona, l'Alt Camp (capitalitzat per Valls), és també un pol d'atracció menor de la Conca de Barberà, que juntament amb el Tarragonès i el Baix Camp configuren el pol d'atracció d'aquesta regió de Catalunya.

La reducció dels fluxos significatius al 15% ens permet veure amb major claredat la capacitat d'atracció que la comarca del Segrià exerceix en tota la seva província, incloses les comarques nord-occidentals: la Vall d'Aran, el Pallars Jussà i l'Alta Ribagorça. No obstant això, també a les terres de Ponent existeixen dos focus menors d'atracció: el Pla d'Urgell (amb capital Mollerussa), encara que només a partir de 2001 i l'Urgell (Tàrrrega). Pel que fa a les comarques centrals, trobem un pol d'atracció secundari en l'espai del Bages i un altre de menor, el Berguedà, exercint com a pol d'atracció de la comarca del Ripollès.

Podem constatar, doncs, que més enllà de la influència que exerceix el Barcelonès com a pol d'atracció principal per a la majoria de comarques de Catalunya, la resta de fluxos migratoris significatius que tenen lloc en el territori es produeixen entre comarques adjacents, amb l'excepció de les terres de Ponent i, en menor mesura, del Tarragonès. Predominen, doncs, els desplaçaments de mitjana distància (o entre comarques contigües), els quals poden ser atribuïts tant per motius residencials com per qüestions econòmiques.

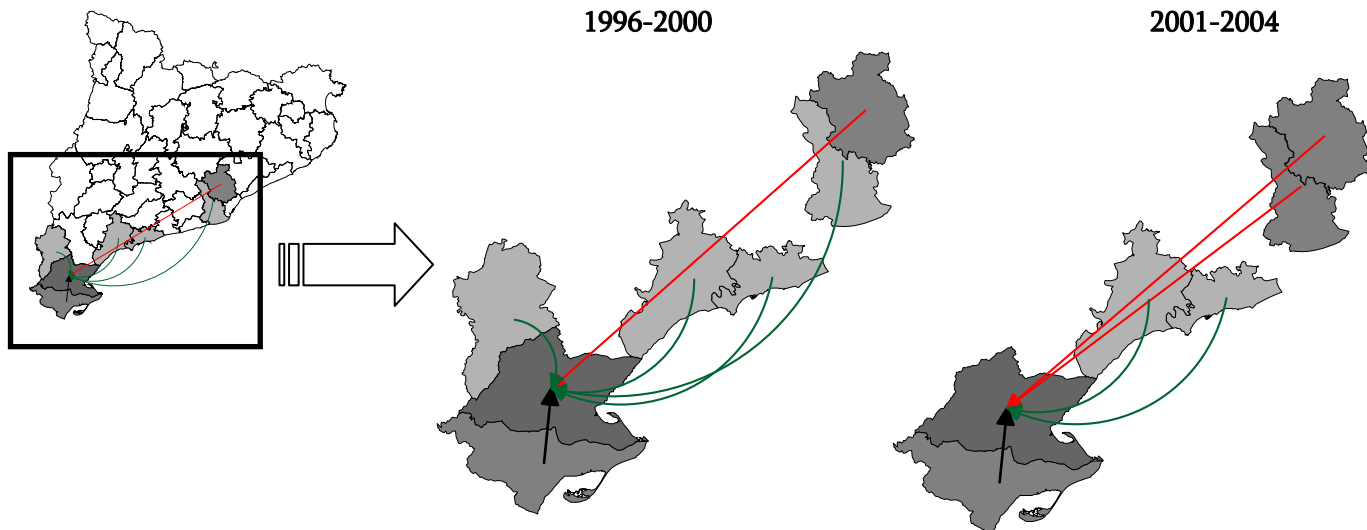
Un cop s'ha vist quins són els principals pols d'atracció comarcals de Catalunya, a continuació es presenten els mapes sintètics dels fluxos d'immigració significatius (s'entén per significatius els que superen un 5% del total d'entrades) dels pols d'atracció de Catalunya (Mapa 5.29): el Barcelonès, l'àrea metropolitana (Baix Llobregat, Vallès Occidental, Vallès Oriental i Maresme), el Camp de Tarragona (Tarragonès i Baix Camp), Ponent (Segrià), el Gironès, les Terres de l'Ebre (Baix Ebre) i la Catalunya Central (Bages). Igualment, en els mapes que segueixen no s'han comptabilitzat les migracions provinents del Barcelonès, ja que el seu pes demogràfic el converteix en la majoria de casos en la principal procedència migratòria d'aquestes comarques.

Mapa 5.29. Fluxos d'immigració intercomarcals significatius sobre els pols d'atracció de Catalunya, excepte el Barcelonès per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

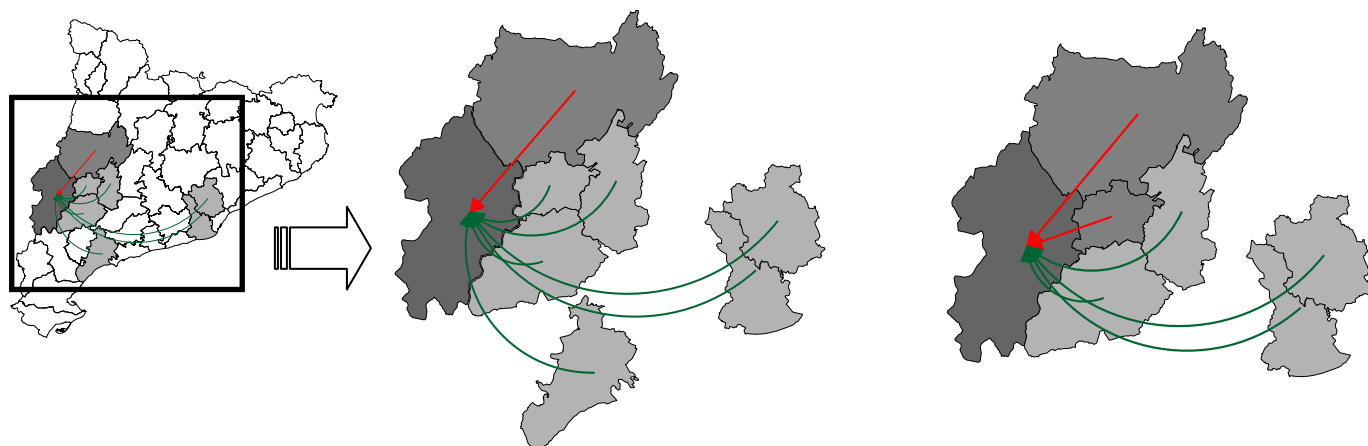
Terres de l'Ebre
1996-2000

2001-2004

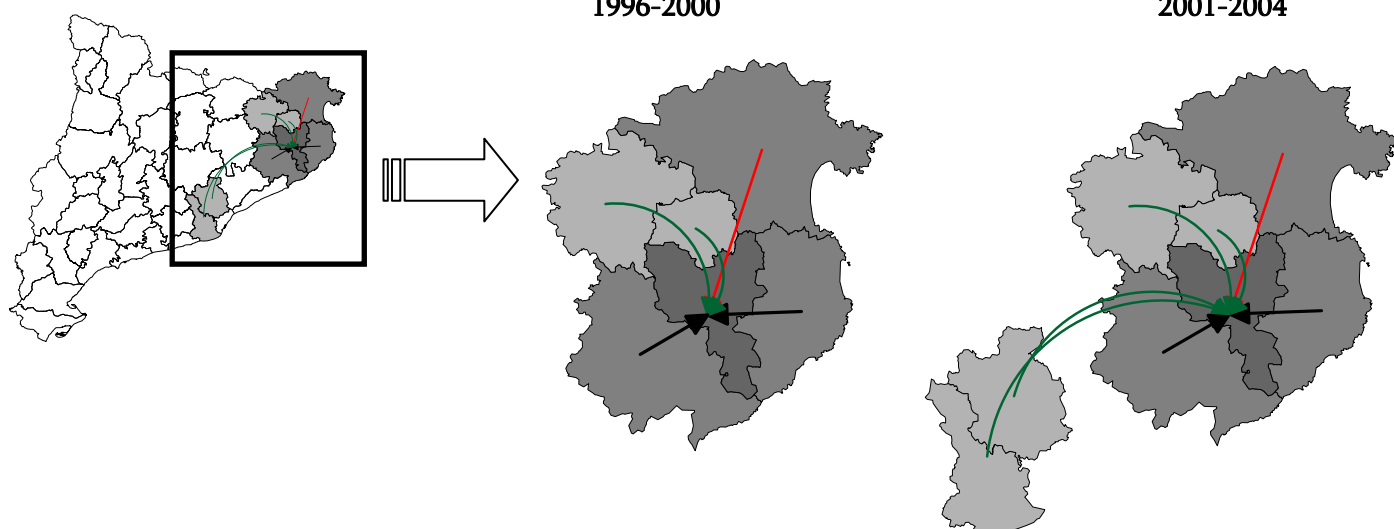
Ponent
1996-2000

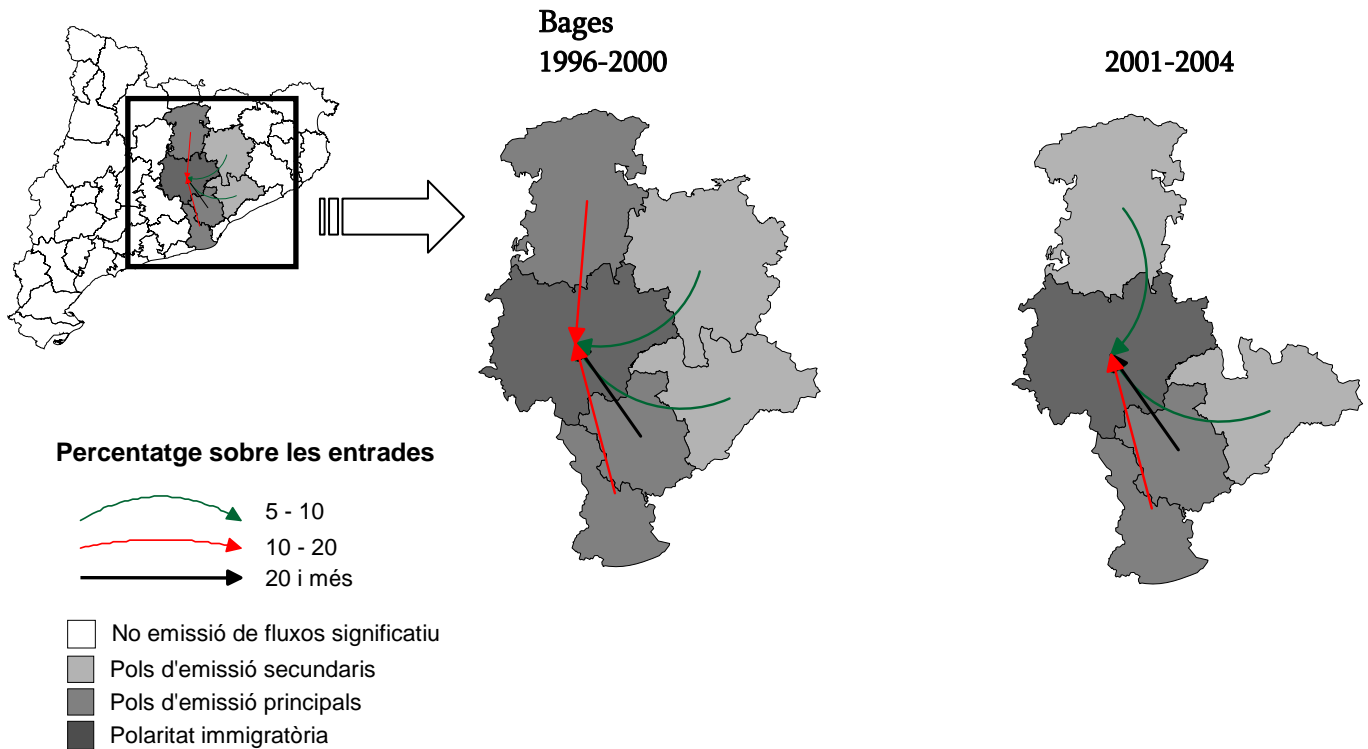
2001-2004

Gironès
1996-2000

2001-2004

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Igual com succeïa en l'anàlisi de l'estructura emigratòria de les comarques catalanes, l'estructura immigratòria ens permet identificar quines són les comarques que expulsen més migrants (o que més moviments intercomarcals generen vers altres comarques), oferint per tant, un mapa comarcal de les polaritats més emigratòries del territori. Però més enllà d'aquesta realitat el que hem volgut copsar en l'anàlisi de l'estructura immigratòria comarcal catalana, no són tant les comarques més emissores, que com és lògic seran les comarques més poblades, com la procedència dels fluxos de les comarques que més moviments atrauen (el que hem anomenat polaritats immigratòries). La comprovació final, però, té per finalitat conèixer si, més enllà de les emissions que puguin generar les comarques més poblades del territori, especialment el Barcelonès, els fluxos predominants intercomarcals són entre comarques adjacents.

En l'evolució temporal dels mapes anteriors (Mapa 5.29) on es representa la procedència dels fluxos immigratoris, es percep en alguns casos una disminució en els percentatges dels fluxos més significatius, fenomen que pot ser atribuït a diferents factors com l'augment en la dispersió (augmentant el pes dels fluxos menors), l'augment de la migració intracomarcal o a un augment del flux provinent del Barcelonès.

La taula que es presenta a continuació (Taula 5.22) és una mostra de la procedència dels principals fluxos que reben les polaritats immigratòries, amb la inclusió del Barcelonès, amb la qual cosa podem comprovar l'important pes que els fluxos provinents d'aquesta comarca exerceixen sobre els polaritats localitzades. La combinació d'aquesta taula i dels mapes anteriors (Mapa 5.29) ens permetran oferir una visió més completa a l'estructura immigratòria comarcal de Catalunya.

Taula 5.22. Fluxos d'immigració més significatius sobre el percentatge d'entrades per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Àrea de destinació	1996-2000	2001-2004
Barcelonès		
Baix Llobregat	27,87	27,64
Vallès Occidental	15,32	16,34
Maresme	15,32	13,67
Àrea metropolitana		
Baix Llobregat		
Barcelonès	79,65	83,52
Vallès Occidental	4,80	6,26
Vallès Occidental		
Vallès Oriental	7,08	8,21
Barcelonès	69,35	64,79
Vallès Oriental		
Barcelonès	64,58	57,28
Vallès Occidental	15,46	17,16
Maresme		
Barcelonès	76,04	70,02
Selva	4,59	6,06
Camp de Tarragona		
Tarragonès		
Barcelonès	27,11	24,87
Baix Camp	25,24	23,26
Vallès Occidental	7,60	8,86
Baix Camp		
Tarragonès	38,19	36,37
Barcelonès	18,52	16,84
Terres de l'Ebre¹		
Vallès Occidental	9,73	8,47
Montsià	20,12	21,83
Barcelonès	22,25	28,87
Ponent²		
Barcelonès	17,66	18,94
Noguera	10,99	9,47
Pla d'Urgell	8,22	8,52
Gironès		
Selva	21,05	18,91
Baix Empordà	19,27	18,97
Barcelonès	17,28	19,75
Bages		
Barcelonès	32,96	30,90
Vallès Occidental	19,70	21,62
Baix Llobregat	9,99	12,89

¹ Baix Ebre

² Segrià

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Pel que fa a la comarca del Barcelonès (pol d'atracció i emissió principal del territori català) poc més del 65% de les seves entrades provenen de la resta de comarques de l'àrea metropolitana (un 68% en el període 1996-2000 i un 66,5% en el període 2001-2004), que es troben contigües amb la mateixa comarca. Per tant, quasi 7 de cada 10 moviments que tenen per destinació el Barcelonès provenen de l'entorn metropolità més immediat. D'altra banda, a les comarques de l'àrea metropolitana els fluxos d'immigració més significatius provenen de la mateixa àrea. Així, per exemple, entre 8 i 9 moviments (segons període) de cada 10 entrades a la comarca del Baix Llobregat provenen del Barcelonès o del Vallès Occidental. Es constata, doncs, que el Barcelonès, i en menor mesura la resta de comarques de la regió metropolitana, són la principal font d'on provenen els fluxos migratoris de l'àrea metropolitana. En conjunt, i segons el període, entre un 80% i 95% de les entrades de les comarques metropolitanes procedeixen o bé del Barcelonès o bé d'aquestes mateixes comarques.

Si eliminem l'aportació del Barcelonès a les comarques metropolitanes, el camp geogràfic s'amplia vers la segona corona metropolitana (Garraf, Alt Penedès, Baix Penedès, Anoia, Bages, Osona i la Selva), encara que continuen sent les mateixes comarques metropolitanes les que més fluxos aporten a elles mateixes. Així, l'aportació de les comarques externes, és menor, excepte el cas de la Selva que fa aportacions significatives a la comarca del Maresme. Però, en el període 2001-2004, les aportacions secundàries del Bages i de l'Osona a les comarques metropolitanes deixen de ser significatives i únicament les comarques del Penedès i la Selva es converteixen en emissores secundàries. L'àrea metropolitana és, doncs, un sistema de cohesió funcional que es retroalimenta ella mateixa en els seus desplaçaments, encara que en menor mesura les comarques del Penedès i de la Selva es troben sota la seva àrea d'influència directa.

Pel que fa a la resta de polaritats del territori, Ponent, Gironès, Terres de l'Ebre, Camp de Tarragona i la comarca central del Bages, l'aportació percentual del Barcelonès és molt menor a la contribució d'aquesta comarca a l'àrea metropolitana, situant-se però, entre el 17% i el 33%. Uns valors que poden considerar-se força significatius tenint en compte la distància entre el Barcelonès i aquests pols comarcals. Així, excepte en la comarca del Baix Camp, el Barcelonès és la comarca que fa les aportacions més significatives a aquestes regions. D'altra banda, si comparem les aportacions immigratòries que fa el conjunt de l'àrea metropolitana i les que fan les comarques contigües sobre aquestes polaritats, podrem conèixer el grau d'influència o relació que exerceix cada un d'aquests grups de comarques.

Taula 5.23. Fluxos d'immigració més significatius sobre el percentatge d'entrades per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Àrea	1996-2000	2001-2004
Camp de Tarragona		
Tarragonès		
Àrea metropolitana ¹	45,59	46,82
Comarques contigües ²	34,08	32,61
Baix Camp		
Àrea metropolitana ¹	30,08	31,75
Comarques contigües ³	50,68	47,70
Terres de l'Ebre⁷		
Àrea metropolitana ¹	44,35	49,35
Comarques contigües ⁴	34,80	32,25
Ponent⁸		
Àrea metropolitana ¹	30,36	34,38
Comarques contigües ⁵	28,38	25,52
Gironès		
Àrea metropolitana ¹	26,39	32,33
Comarques contigües ⁶	64,25	57,68
Bages		
Àrea metropolitana ¹	69,76	73,71
Comarques contigües ⁹	51,42	53,36

1 Barcelonès, Baix Llobregat, Maresme, Vallès Oriental i Vallès Occidental

2 Baix Penedès, Alt Camp i Baix Camp

3 Tarragonès, Alt Camp, Conca de Barberà, Priorat i Ribera d'Ebre

4 Montsià, Terra Alta, Ribera d'Ebre i Baix Camp

5 Noguera, Pla d'Urgell, Garrigues i Ribera d'Ebre

6 Alt Empordà, Baix Empordà, Selva, Pla de l'Estrany i Garrotxa

7 Baix Ebre

8 Segrià

9 Baix Llobregat, Vallès Oriental, Vallès Occidental, Osona, Berguedà, Solsonès, Anoia

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Com es pot observar a la taula anterior (Taula 5.23), a pesar de les distàncies existents entre els diferents pols i l'àrea metropolitana, l'aportació percentual d'aquesta regió és molt significativa, arribant a representar en alguns casos entre un 40% i un 50% del total de les entrades (és el cas del Tarragonès, el Baix Ebre i sobretot de la comarca del Bages). L'evolució temporal de l'estructura immigratòria és també significativa: les comarques contigües als diferents pols perden pes percentual a favor de l'àrea metropolitana, a excepció feta del Bages. És una mostra més dels efectes de la desconcentració urbana a distàncies cada cop més grans de l'àmbit metropolità sobre la resta de comarques del territori.

El Gironès és, per la seva banda, la comarca que presenta una major cohesió funcional amb les comarques del seu entorn i on l'aportació de l'àrea metropolitana és menor. Les aportacions

principals al Gironès (sense tenir en compte l'aportació del Barcelonès) són per part de la Selva i del Baix Empordà, seguit de l'Alt Empordà.

La polaritat del Camp de Tarragona presenta dues realitats diferents en funció de la comarca que tractem. D'una banda, poc més del 45% de les entrades del Tarragonès procedeixen de l'àrea metropolitana, mentre que les aportacions realitzades per les comarques de l'entorn més immediat (Alt i Baix Camp i, Baix Penedès) no superen el 35%. D'altra banda, les entrades metropolitanes a la comarca del Baix Camp representen poc més del 30%, mentre que les aportacions realitzades per les comarques de l'entorn (Ribera d'Ebre, Priorat, Tarragonès, Alt Camp i Conca de Barberà) se situen pels volts del 50%. No obstant això, les aportacions que aquestes dues comarques es realitzen mútuament són molt importants i configuren una àrea de cohesió territorial destacada, encara que la comarca del Tarragonès es troba també sota la influència de l'àrea de Barcelona.

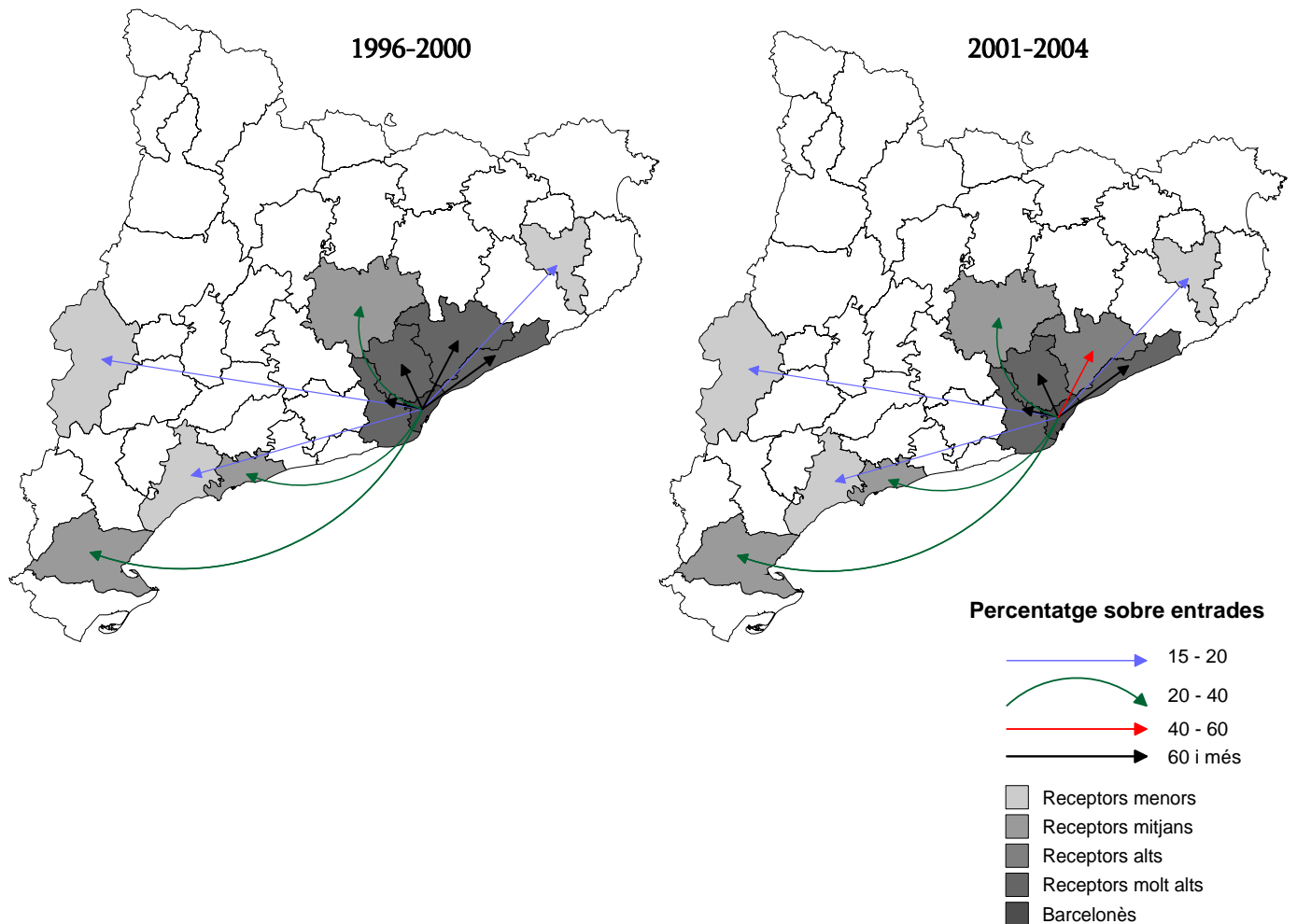
D'altra banda, les Terres de l'Ebre, amb la seva polaritat a la comarca del Baix Ebre, rep majors aportacions des de l'àrea metropolitana que des de la seva pròpia zona, fins i tot, que des de l'àrea del Camp de Tarragona, que és la polaritat més propera a l'Ebre. Així, en el període 2001-2004, quasi la meitat de moviments vers aquesta comarca provenien de l'àrea metropolitana, mentre que només el 32% de desplaçaments provenien de les comarques contigües (Montsià, Terra Alta, Ribera d'Ebre i Baix Camp), tot i que cal dir que la població resident en aquestes comarques és molt inferior al pes demogràfic de les metropolitanes.

Per la seva banda, el pol de Ponent (Segrià) configura una polaritat força peculiar, donat que tant l'aportació de l'àrea metropolitana com de les comarques contigües és força baixa. Així, entre un 30% i un 35% de les entrades a la comarca del Segrià provenen directament de la regió metropolitana, però per contra, només una de cada quatre entrades (pel període 2001-2004) provenen de les comarques de l'entorn. El Barcelonès és la comarca que major aportació de moviments fa sobre la comarca, arribant a representar quasi un 20%. Així, doncs, les entrades a la comarca del Segrià són força disperses o difuses i s'estenen per comarques que van més enllà de l'entorn immediat (arribant fins a les comarques del Pirineu Occidental).

Finalment, la comarca central del Bages i, donada la seva proximitat geogràfica confrontant amb la regió metropolitana, es pot afirmar que aquesta es troba sota l'òrbita d'influència directa d'aquesta àrea. Així, quasi tres de cada quatre entrades a la comarca provenen de la regió metropolitana. Però també, encara que en menor mesura, part de les seves entrades provenen de l'entorn no metropolità, especialment de la comarca del Berguedà.

En el Mapa 5.30 es pot observar l'aportació en percentatge del Barcelonès sobre el flux d'entrada. L'aportació que el Barcelonès realitza sobre aquestes polaritats és, encara que en diferents magnituds, força significativa i no sempre depenent de la distància. Si bé l'aportació que el Barcelonès realitza a les comarques del Segrià, el Baix Camp i el Gironès és menor (amb percentatges d'entrada que oscil·len entre el 15% i el 20%), altres comarques tan o més llunyanes que les anteriors reben aportacions percentuals sobre el flux d'entrada més importants. En serien exemples el Baix Ebre i el Tarragonès (amb entrades que oscil·len entre el 20% i el 40% del total). El Bages també es trobaria en aquesta categoria comarcal, a pesar de la proximitat, en tant que les comarques de la regió metropolitana eviten una entrada major en retenir bona part de les sortides del Barcelonès. Són per tant, les comarques metropolitanes les que reben un flux d'entrada més elevat des del Barcelonès, sent en tots els casos (excepte pel període 2001-2004 a la comarca del Vallès Oriental) superior al 60%, representant, doncs, més de la meitat de les seves entrades als municipis de la comarca.

Mapa 5.30. Fluxos d'immigració amb origen el Barcelonès sobre els pols d'atracció principals de Catalunya per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

5.7.2. Recapitulació: polaritats en el sistema migratori català

En definitiva, es pot afirmar que gran part de l'estructura emigratòria i immigratòria comarcal catalana està definida pels fluxos amb destinació o procedència de l'àrea metropolitana, amb especial incidència per la comarca del Barcelonès, que d'altra banda, sosté el pes demogràfic més significatiu. Aquests fluxos "metropolitans" són els que estructuren la resta del territori català, encara que els desplaçaments entre comarques properes (contigües) prenen també certa rellevància i estructuren el territori en certes polaritats supracomarcal o comarcals, més identificables localment. Es tracta, però, de contingents més reduïts de població, i això fa que les comarques metropolitanes tinguin un pes significatiu en la majoria de fluxos. D'altra banda, els processos de desconcentració metropolitana adquireixen un pes creixent en el territori i la seva influència es fa

present en moltes comarques, traduint-se en un augment de les entrades que provenen de la regió metropolitana. Paral·lelament, el procés centralitzador del Barcelonès tendeix a créixer amb el pas del temps més enllà de l'àrea d'influència més propera que és la regió metropolitana.

D'altra banda, l'anàlisi de la direccionalitat dels fluxos migratoris més significatius ens ha permès identificar certes polaritats comarcals (o supracomarcals en alguns casos) a través de les quals s'estructuren les migracions internes a Catalunya. Aquestes polaritats es localitzen a la comarca del Barcelonès, espai central de l'estructura migratòria a Catalunya i principal dinamitzadora d'aquests; a l'àrea metropolitana de Barcelona, que juntament amb la comarca central configuren un espai funcional ben delimitat i amb un sistema axial de relacions amb la comarca central i entre les diverses comarques que configuren aquest espai. Una altra d'aquestes polaritats es localitza al Gironès, que abraça les comarques de la província i configuren un espai altament funcional, però sotmès de manera creixent a l'àrea d'influència del Barcelonès, sobretot per part de la comarca de la Selva, que suposa l'enllaç entre aquestes dues polaritats. Per la seva banda, la polaritat de Ponent, sent el Segrià la comarca central, encara que presenta una estructura comarcal ben delimitada, no presenta el nivell de cohesió funcional d'altres polaritats, ja que la influència de l'àrea metropolitana és força elevada. En menor mesura, el Pla d'Urgell i l'Urgell se situen també com a polaritats secundàries dins de l'àrea de Ponent, afavorits per la seva situació geogràfica més propera al centre de Catalunya. El sud de Catalunya presenta dos focus centrals: el del Camp de Tarragona, que a la vegada és bipolar (Tarragonès i Baix Camp o Tarragona-Reus) i les Terres de l'Ebre (Baix Ebre). La influència de l'àrea metropolitana sobre aquests pols del sud de Catalunya és creixent, però el binomi Tarragona-Reus configura un sistema funcional que integra bona part de les comarques de l'entorn (excepte la Conca de Barberà). Entre els pols metropolitans i tarragoní se situen les terres del Penedès que fan de frontera geogràfica i migratòria entre aquests.

Finalment, a l'espai central de Catalunya, la comarca del Bages configura un pol menor o secundari dins del territori català. Si bé aquesta comarca atrau els fluxos principals de les comarques del nord (Berguedà i Solsonès), gran part de les seves entrades procedeixen dels contorns metropolitans, evolucionant amb el temps vers la integració funcional d'aquest sistema, més que com a pol de cohesió del territori central.

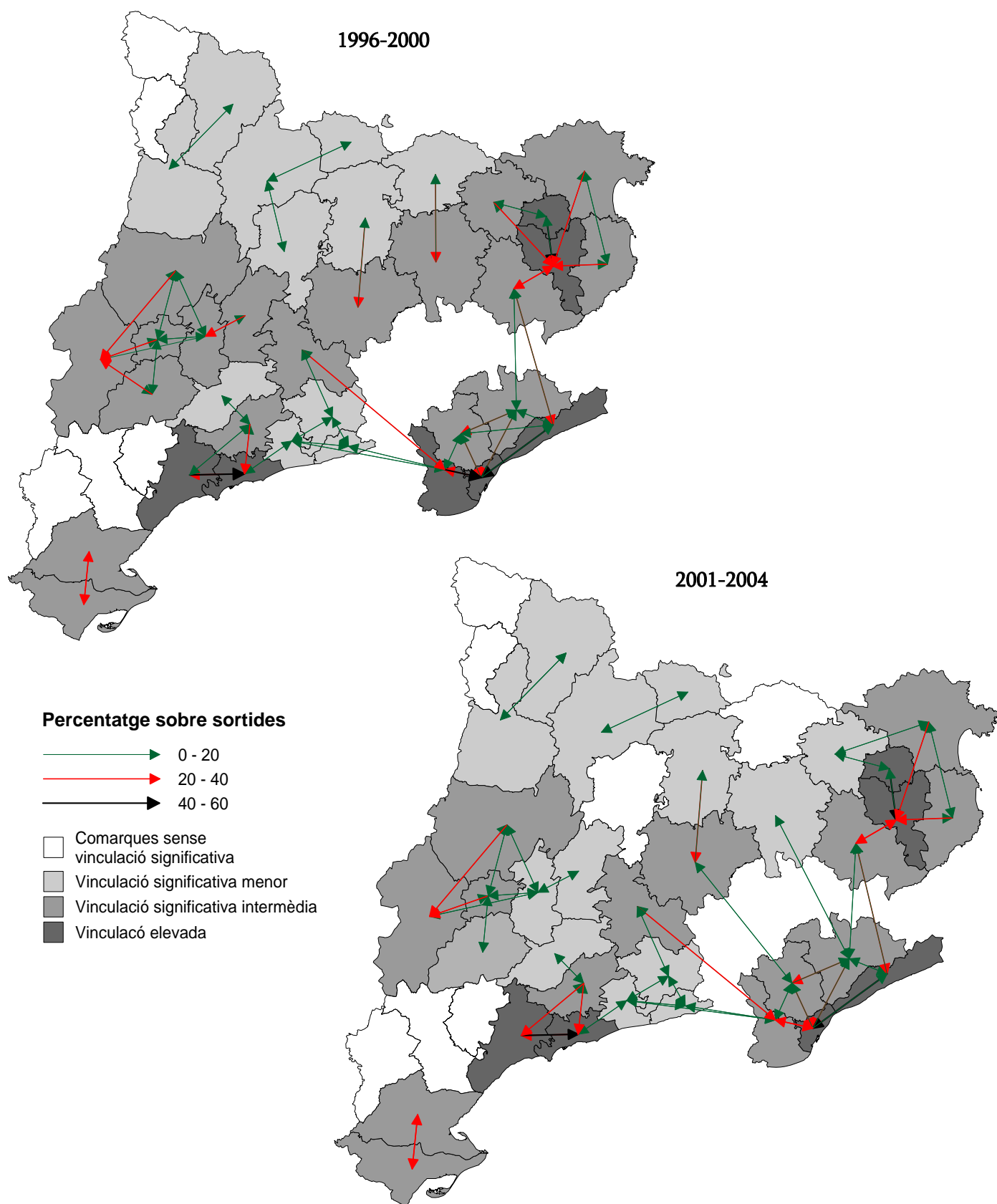
5.7.3. Relacions de cohesió territorial

L'anàlisi de l'estructura emigratòria comarcal de Catalunya i part de l'estructura immigratòria ha permès delimitar grans àrees migratòries en el territori, però es fa també necessari una anàlisi de cohesió per a determinar les parts del territori amb lligams migratoris significatius.

Podem parlar de relacions de cohesió territorial quan els fluxos migratoris entre dues comarques són significatives. Els criteris establerts per determinar una relació significativa parteix de l'assumpció que la cohesió existeix quan el flux d'emigració que uneix dues comarques mútuament és superior a un 5%. És a dir, que les sortides per a l'emissora superen el 5% del conjunt i que la receptora a la vegada, envia un flux també superior al 5% cap a l'altra comarca. D'aquesta manera obtindrem els fluxos que resulten significatius per a ambdues comarques en relació. En aquest model, però, no s'han tingut en compte els fluxos de cada comarca vers ella mateixa. S'obtenen així, uns mapes sintètics de les relacions de cohesió configurades pels fluxos migratoris intercomarcals.

El resultat de l'estructura dels fluxos de cohesió que es presenta en els mapes (Mapa 5.31) que se segueixen permeten definir clarament les àrees de cohesió migratòria supracomarcals al quedar eliminats els fluxos que són significatius per una sola comarca.

Mapa 5.31. Fluxos d'emigració significatius per ambdues comarques per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE)

Les polaritat immigratòries localitzades al territori català després d'analitzar l'estructura emigratòria a Catalunya es consoliden i s'amplien, encara que com a àrees menors, en l'observació dels fluxos de cohesió. L'estructura de cohesió territorial de Catalunya presenta les següents polaritats: àrea metropolitana de Barcelona (Barcelonès, Baix Llobregat, Vallès Oriental i Occidental i, Maresme, però també la Selva, el Baix Penedès i l'Anoia), l'àrea del Gironès (Gironès, Pla de l'Estany, la Selva, Alt i Baix Empordà i, la Garrotxa), l'àrea del Camp de Tarragona (Tarragonès, Alt i Baix Camp, Baix Penedès i Conca de Barberà) i, l'àrea de Ponent (Segrià, Pla d'Urgell, Urgell, Garrigues, Segarra i Noguera). També existeixen àrees menors que corresponen a la regió del Penedès (Anoia, Baix i Alt Penedès i Garraf), Terres de l'Ebre (Baix Ebre i Montsià), Catalunya Central (Berguedà i Bages), Pirineu Occidental (Pallars Jussà i Sobirà), Pirineu Central (Alt Urgell, Cerdanya i Solonès) i pel període 1996-2000, Pirineu Oriental (Ripollès i Osona). Per tant s'identifiquen un total de quatre polaritats majors i sis àrees menors de cohesió migratòria (que en el període 2001-2004 es transformen en cinc). A pesar d'identificar certes polaritats territorials de cohesió, l'evolució temporal, introdueix certes complexitats que en dificulten la seva definició.

La polaritat metropolitana, constituïda pel Barcelonès i les quatre comarques adjacents, és la que més complicacions presenta en el seu anàlisi per la complexitat creixent de la seva àrea d'influència. D'una banda, existeixen fluxos d'interrelació entre totes les comarques que la integren (excepte entre el Baix Llobregat i el Maresme i, entre el Baix Llobregat i el Vallès Oriental). Es tracta, per tant, d'una àrea fortament cohesionada i es podria definir com a una regió altament funcional. Però els extrems d'aquestes comarques, presenten en els dos períodes diferents graus de cohesió amb les comarques de la segona corona. Per la banda sud, el Baix Llobregat estableix relacions amb l'Anoia i el Baix Penedès (comarca que també s'integra en la polaritat del Camp de Tarragona) i el Garraf, encara que els fluxos de relació són de baixa intensitat. Pel sector nord, el Vallès Oriental i el Maresme estableixen lligams amb la Selva (comarca que també forma part de la polaritat del Gironès). En el període 2001-2004 l'àrea de cohesió metropolitana s'amplia vers les comarques de l'interior (a excepció feta de l'Alt Penedès): el Vallès Oriental i l'Osona i, el Vallès Occidental i el Bages (que a la vegada configura una polaritat menor amb el Berguedà). És, per tant, evident que la cohesió metropolitana s'està estenent cap a àmbits territorials situats cada vegada a major distància, encara que, també cal tenir present que no existeix cap mena de cohesió ni vinculació entre les comarques externes de l'àrea metropolitana, a excepció de les del Penedès.

La polaritat del Gironès és per la seva banda, un espai ben definit i cohesionat que integra a totes les comarques (excepte el Ripollès) de la província de Girona. Està configurada pel Gironès com a espai central, i les cinc comarques de l'entorn, amb especial intensitat de relació entre les comarques del Gironès i el Pla de l'Estany i, de la Selva i el Gironès. Si bé en el període 2001-2004, la relació entre el Gironès i la Garrotxa desapareix, se n'estableix una de nova entre aquesta comarca i l'Alt Empordà. La Selva és la comarca d'enllaç entre les dues polaritats definides fins al moment: la metropolitana i la del Gironès.

Pel que fa referència al Camp de Tarragona, troba la seva màxima expressió entre les comarques del Tarragonès i del Baix Camp, les quals articulen un espai que es relaciona a la vegada amb comarques adjacents: l'Alt Camp i en menor intensitat el Baix Penedès, comarca que igual que la Selva fa de frontissa entre dues polaritats, la del Camp de Tarragona i la metropolitana. El Baix Penedès és l'única comarca de les terres penedesenques que es vincula amb aquesta polaritat. D'altra banda, la Conca de Barberà presenta relacions amb l'Alt Camp, de manera que de forma secundària entraria a formar part d'aquesta àrea de cohesió migratòria. No es produeixen canvis en el sistema de relacions establert en els dos períodes de temps analitzats, la qual cosa indica que es tracta d'una àrea ja consolidada i també, estancada.

La darrere de les polaritats majors és la constituïda per les terres de Ponent, amb centralitat al Segrià, Pla d'Urgell (amb un pes creixent en el temps) i Urgell. El grup de comarques que configura aquest pol a part de les ja esmentades són: les Garrigues, la Segarra i la Noguera. Algunes d'aquestes comarques presenten llacunes migratòries entre elles, però de manera general presenten algun tipus de vinculació directa o indirecta que les relaciona en una sola àrea de cohesió. Dels quatre grans pols de cohesió descrits fins al moment, el de Ponent és l'únic que no presenta cap més vinculació amb cap altra àrea migratòria i que per tant, es defineix de manera més clara respecte de la resta.

Cal esmentar també, les polaritats menors que s'han identificat en l'elaboració dels mapes d'interrelació de fluxos migratoris significatius. El primer i més clar d'aquests, se situaria a les Terres de l'Ebre i estaria constituït per les comarques del Baix Ebre i del Montsià, els qual presenten un grau de relació mitjà, però persistent en el temps. Constitueix una polaritat menor en tant que és una vinculació limitada a dues comarques, ja que tenint en compte la forta relació entre aquestes i l'aïllament respecte d'altres pols, podria situar-se dins del grup anterior. Una segona polaritat menor que s'ha identificat és la del Penedès, que encara que es troba a cavall entre dues polaritats majors (Camp de Tarragona i àrea metropolitana), persisteix en una dinàmica

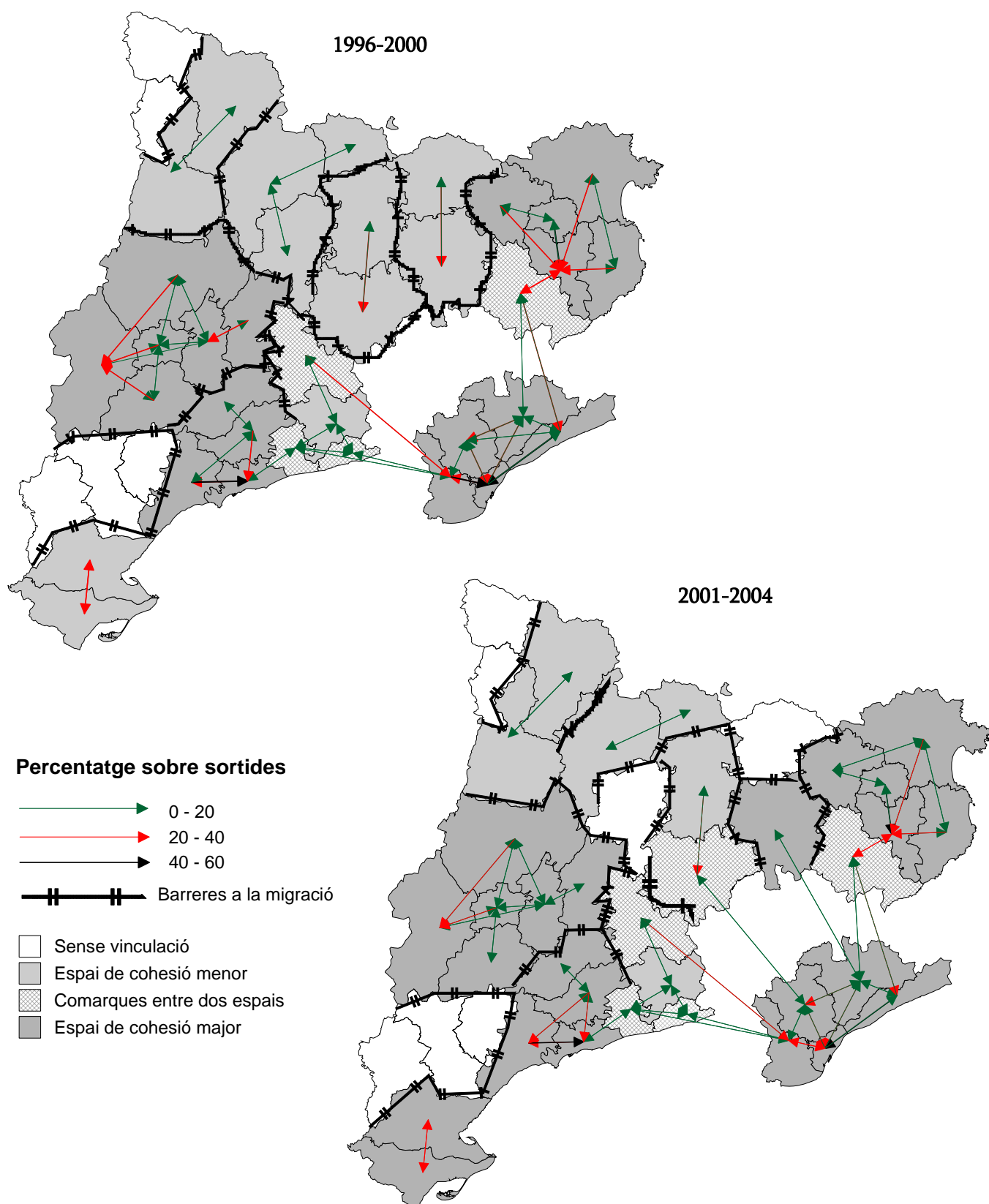
d'interrelació entre les comarques que configuren aquest territori (Alt i Baix Penedès, Garraf i Anoia), situant-se l'Alt Penedès com a eix central. Si bé, les relacions establertes entre aquest grup de quatre comarques no és molt elevada sí que és significativa, situant-se sempre per sobre del 6% del total de sortides. Es tracta, doncs, d'un sistema menor, però que configura un espai propi entre dos pols majors i un dels quals es troba en constant creixement expansiu. D'altra banda, la cohesió persisteix durant els dos períodes, la qual cosa porta a pensar que es tracta d'una àrea menor ja consolidada.

En menor mesura trobem altres polaritats menors, constituïdes per grups de dos o tres comarques i amb un nivell de relació de baixa intensitat. Seria el cas, a la Catalunya Central, del Berguedà i el Bages, encara que en el període 2001-2004, aquesta última comarca entra a formar part de l'extensió metropolitana. Altres polaritats situades a les comarques del Pirineu es donen entre el Pallars Jussà i el Pallars Sobirà, al sector més Occidental, entre la Cerdanya, l'Alt Urgell i el Solsonès (encara que en el darrer període d'anàlisi aquesta comarca deixaria de formar part d'aquesta àrea) i a la zona més oriental, entre el Ripollès i l'Osona, polaritat, però que desapareix en el darrer període d'anàlisi.

Finalment, existeix un escàs grup de comarques que no se situa en cap de les polaritats definides i que per tant, presenten un cert grau d'aïllament en l'estructura migratòria comarcal catalana. Aquestes comarques són: la Terra Alta, la Ribera d'Ebre i el Priorat, en el sector sud; la Vall d'Aran i l'Alt Ribagorça (a la zona nord-occidental) i en el període 2001-2004 entren a formar part d'aquest grup de comarques, el Ripollès i el Solsonès. Comarques que es caracteritzen per volums de població força reduïts i amb economies rurals o agrícoles que defineixen el caràcter del territori, a pesar del desenvolupament urbanístic de segones residències que en alguns casos genera l'economia del turisme i l'oci.

Però l'estructura de polaritats de cohesió comarcal presenta absència de relacions significatives entre moltes comarques adjacents. Ens trobem, per tant, davant de barreres migratòries, que permeten a la vegada definir l'existència d'àrees de cohesió migratòria. Existeixen, doncs, parts importants del territori sense estructurar i sense vinculació efectiva real. En els mapes que es presenten a continuació (Mapa 5.32) s'han identificat les barreres migratòries així com els espais surpacomarcals de cohesió.

Mapa 5.32. Estructura espacial de les relacions migratòries significatives entre comarques per períodes (1996-2000 i 2001-2004)

Font: elaboració pròpia a partir de les microdades de l'Estadística de Variacions Residencials (INE) i, Módenes i Pascual, 1998

L'espai territorial que major barreres migratòries presenta és sens dubte el Pirineu català. En aquest espai geogràfic s'hi poden trobar fins a cinc barreres que denoten l'escassa relació existent entre les diferents comarques d'aquesta regió. Les relacions que s'estableixen en aquests casos (a excepció de la polaritat del Gironès) és de nord a sud (i viceversa). D'altra banda, es configura un gran espai migratori, amb tres polaritats majors i una de menor, a la regió de la costa catalana (litoral i prelitoral català), tant sols trencat per la barrera entre les Terres de l'Ebre i el Cap de Tarragona. El Baix Penedès i la Selva són les comarques que permeten un continu migratori en aquest espai costaner, que en cas contrari formarien àrea de cohesió migratòria totalment aïllades de la resta. Les comarques del Penedès, a la vegada que se situen a cavall entre la polaritat metropolitana i la del Camp de Tarragona configuren un espai de cohesió menor. L'Alt Penedès continua representant un fre per a l'ampliació d'aquestes dues àrees de cohesió majors. Durant el període 2001-2004, algunes de les barreres existents entre l'àrea metropolitana i la Catalunya interior desapareixen per establir-se nous vincles de cohesió amb comarques de l'interior. D'altra banda, les terres de Ponent, presenten barreres migratòries al voltant del seu espai de cohesió, delimitant-ne perfectament els seus límits espacials. Finalment, les Terres de l'Ebre es troben aïllades de la resta de comarques per barreres migratòries que delimiten el seu espai respecte el Camp de Tarragona i la regió de Ponent.

Així, doncs, les relacions migratòries intercomarcals permeten identificar les àrees del territori amb una integració funcional més intensa, la qual cosa pot conduir a interpretacions, més enllà de les vinculacions migratòries, en l'àmbit de l'economia i l'espai social d'integració. A part del Barcelonès i la seva àrea metropolitana existeixen altres parts del territori actives coincidint generalment amb les capitals provincials o entitats urbanes pròximes a aquestes: Girona, Tarragona-Reus, Lleida-Mollerussa-Tàrraga o Tortosa. A pesar d'existir una relació limitada entre aquestes diferents àrees funcionals, cada vegada és major l'àmbit que abraça l'àrea metropolitana i la seva capacitat d'expansió pel territori en generar noves relacions més enllà del seu espai funcional històric.

6. Conclusions

Durant la present memòria s'ha efectuat un repàs per les tendències de les migracions internes a Catalunya des de mitjan dècada dels 70 fins a 2005, podent identificar el pas per diferents sistemes i models migratoris. Un repàs que pren forma d'anàlisi a partir de la data de 1996, en què s'ha efectuat un aprofundiment en la caracterització del fenomen i d'alguns dels trets demogràfics que el defineixen, amb especial incidència de la nova realitat generada per la població estrangera resident al país que articula un model migratori més intens. L'anàlisi comarcal posterior ha permès aprofundir en els aspectes demoespacials de la migració interna a Catalunya i prendre consciència de la complexitat creixent d'un fenomen que fins ara estava dominat pels processos de desconcentració urbana. Més enllà de la realitat metropolitana i de la capitalitat de Barcelona i per extensió del Barcelonès, l'anàlisi comarcal ha dibuixat altres pols centrals en l'articulació de l'estructura migratòria a Catalunya. Durant la memòria de recerca s'ha posat de relleu el fort i progressiu augment de la intensitat migratòria, ja sigui entre comarques com a l'interior de les mateixes, en relació amb les dècades precedents. L'augment de la intensitat migratòria ha adquirit, doncs, un caràcter irreversible amb el pas dels anys, acompanyada per una transformació del territori i de la percepció del mateix.

L'anàlisi històric de les migracions internes a Catalunya al llarg de la present investigació ens porten a les següents conclusions:

- La crisi econòmica de mitjans de la dècada dels 70 representa un punt d'inflexió en l'evolució del fenomen migratori a Catalunya. D'una banda, es redueixen pràcticament fins a la nul·litat els intercanvis migratoris amb el conjunt de l'Estat, un model que havia caracteritzat el segle XX, a favor del creixent paper jugat per les migracions internes a Catalunya. Així, doncs, l'intens procés d'urbanització del territori i la pèrdua de població de les àrees rurals i, en especial, d'aquelles àrees territorials que quedaven més allunyades dels principals focus industrials, que havien caracteritzat gran part del segle XX es veu frenat en la darrer part del segle.
- Els elements que caracteritzen els moviments migratoris interns a partir de la dècada dels 80 configuren, en general, un model més complex i heterogeni que el de dècades precedents, i que es pot resumir en els següents punts:

- Evolució cap a una major intensitat de les migracions internes, provocat en gran part per l'arribada a l'edat d'emancipació i de formació de noves llars de les *generacions plenes* nascudes durant els 60 i els 70.
 - Predomini dels desplaçaments de curta distància (de manera que no es trenca amb l'espai de vida de les persones) en contraposició al model de mitjana i llarga distància que havia caracteritzat les migracions al llarg del segle XX pel conjunt estatal.
 - Pèrdua del paper protagonista de les ciutats com a àrees exclusivament receptores de població i de les zones rurals com a centres emissors de població. El model camp-ciutat és substituït pel model interurbà (mobilitat entre ciutats) a través d'espais de cohesió territorial.
 - Consolidació del patró migratori per edats característic de les societats modernes.
- La consolidació del nou model migratori s'emmarca en un context social i econòmic que ha afectat a la població a partir de la dècada dels 80:
 - Expansió i encariment de l'habitatge. El mercat de l'habitatge és un important condicionant de la mobilitat migratòria de la població.
 - El "renaixement" d'una part del món rural, sobretot de muntanya, la qual cosa ha implicat un creixement discret, però significatiu per a la població local.
 - Terciarització i descentralització de l'economia.
 - Dins de la mobilitat migratòria es consoliden tres models diferenciats entre ells:
 - La mobilitat residencial que es concentra en les àrees urbanes, especialment a Barcelona i rodalia. L'arribada a l'edat d'emancipació de les generacions plenes i la recerca de qualitat de vida (vinculat a qüestions mediambientals) són factors clau explicatius per entendre aquesta modalitat migratòria. Però també, el preu en el mercat de l'habitatge (sobretot en els joves i classes baixes) és causant d'aquest tipus de mobilitat (restricció estructural de l'oferta residencial en el centre metropolità). Aquest patró migratori dona com a resultat un procés de desconcentració urbana de la metròpolis.
 - Les migracions de retorn, vinculades amb les dinàmiques migratòries del passat en el conjunt de l'Estat.

- El protagonisme creixent de la població estrangera en la mobilitat interna, la qual presenta una major intensitat en la mobilitat i unes pautes territorials diferents a la població catalana.
- A nivell territorial les migracions internes a Catalunya durant aquest període presenten les següents característiques:
 - L'impacte més gran de les migracions té lloc on les transformacions econòmiques i funcionals són majors, ja siguin les àrees costaneres, determinades zones de la cadena pirinenca amb fort desenvolupament turístic o la perifèria metropolitana.
 - El mercat de treball i la descentralització de l'activitat econòmica actuen com a eixos reguladors dels fluxos migratoris sobre el territori, i que donen com a resultat un procés de suburbanització.

Però aquesta memòria de recerca també s'ha plantejat en el seu inici una sèrie d'objectius, en forma d'hipòtesis, i que a través de l'anàlisi efectuat al llarg de la memòria s'han intentat constatar. Les conclusions al respecte les posem de manifest tot seguit:

- La migració interior a Catalunya representa actualment, a pesar del pes creixent de la immigració estrangera, la variable més important per explicar la redistribució de la població en el territori així com la dinàmica poblacional catalana (a causa de la minva del creixement natural). De manera que la magnitud dels desplaçaments interns es converteix en un fenomen clau en la redistribució de la població en territori català. Igualment és un indicador de les dinàmiques socioeconòmiques que succeeixen en el territori. La migració interior és doncs, un factor important per explicar la dinàmica poblacional actual i el principal factor explicatiu de la mobilitat espacial. Existeix, doncs, una correspondència entre la mobilitat total (mesurada com la suma d'immigració i emigració) i el creixement migratori comarcal, a pesar de les transformacions territorials i funcionals derivades del fort desenvolupament econòmic del conjunt del país.
- Els canvis de municipi de residència es troben en constant augment durant tot el període d'estudi (1996-2005) fins al punt de situar-nos en el moment històric de major mobilitat migratòria interna. L'augment progressiu del canvi de residència municipal ens situa a dia

d'avui, a valors pròxims a l'àmbit europeu. Aquest fet es troba estretament lligat a altres fenòmens demogràfics com l'arribada a l'edat d'emancipació de les generacions plenes, les noves estructures familiars que caracteritzen la segona transició demogràfica i l'arribada de població estrangera amb un règim de mobilitat elevat que difereix de la població autòctona. Altres factors de caire econòmic i urbà són també responsables de l'augment de la mobilitat en el territori, entre els que destaca l'articulació del parc d'habitatges. L'estructura urbana del territori i les dinàmiques desconcentradores poden ser resultat de la voluntat de realitzar un ascens social per part de l'individu com de l'obligació "forçada" per adaptar el poder adquisitiu amb l'oferta existent d'habitatges. Tots aquests factors conflueixen en un moment històric que ens situa a uns alts nivells de mobilitat dins del territori. Si bé durant els anys 80 es podia afirmar que la societat catalana era una de les menys mòbils de l'Europa Occidental, la situació actual és ben el contrari.

- Es produeix un predomini creixent dels fluxos migratoris externs per sobre del interns. Encara que actualment la meitat dels moviments registrats a Catalunya es generin completament en el seu interior el pes de les migracions amb procedència o destinació fora de les fronteres catalanes ha adquirit un pes creixent notable. No obstant això, en valors absoluts, els desplaçaments interns han augmentat de manera progressiva, mentre que els nivells de la mobilitat migratòria amb l'exterior es preveuen conjuntural.
- El predomini de les migracions de mitjana i curta distància, juntament amb l'elevada intensitat del fenomen en el grup de joves-adults, és indicatiu que la mobilitat migratòria interna a Catalunya és preferentment residencial.
- La dinàmica migratòria interna ens porta a identificar la continuïtat dels processos de desconcentració urbana de l'àrea metropolitana cap a espais cada vegada més allunyats. Paral·lelament, perviu una dinàmica pròpia de *l'antic règim migratori*: l'emigració dels espais rurals tradicionals. L'existència d'espais d'emigració rural, a la recerca de noves i millors oportunitats, és sovint de difícil identificació per l'arribada de la immigració estrangera que s'estén pel conjunt del territori i difuminen una realitat que es manté en certes zones del territori. Ens trobem lluny, però, de la dicotomia generalitzada que caracteritzava el model migratori anterior on els eixos unidireccionals vers els nuclis industrials definien el procés amb

una clara identificació de les zones d'emigració i els espais d'immigració. Existeix una complexitat creixent en la definició del sistema migratori català per la ràpida i creixent transformació del conjunt del territori: expansió dels espais urbans, millora de les comunicacions entre nuclis de població, augment dels espais d'integració funcional, multidireccionalitat dels fluxos migratoris...

- L'estructura migratòria territorial ens permet identificar espais d'elevada mobilitat i comarques de baixa mobilitat, més enllà de l'esquema tradicional de zones d'emissió i zones de recepció. Encara que els espais urbans presenten una gran mobilitat en el seu conjunt, espais tradicionalment rurals coneixen avui fortes dinàmiques migratòries, encara que es limiten dins de la pròpia comarca o regió de referència. Les àrees del Gironès o de Ponent, amb una base rural àmplia configuren espais d'elevada mobilitat. Però és, sens dubte, l'àrea metropolitana qui capitalitza quantitativament els moviments migratoris interns, encara que les dinàmiques comarcals no siguin homogènies. L'interior de l'àrea concentra gran part del moviments que es produeixen a tot Catalunya i la seva participació en el conjunt de fluxos del país és cada vegada major. Però el paradigma comarcal de la mobilitat migratòria és present en tot el període al Baix Penedès. Comarca de transició entre dos pols migratoris que presenta unes taxes molt per sobre de la mitjana catalana i és en conseqüència la comarca que experimenta una transformació més profunda.
- L'elevada dependència existent en el conjunt del territori català respecte de les migracions amb destinació o procedència del Barcelonès, no és indicatiu d'una intensitat major dels seus fluxos, sinó del seu pes demogràfic en el conjunt de la població de Catalunya. La comarca del Barcelonès no presenta, doncs, una propensió migratòria superior que la resta de comarques catalanes. Per tant, el procés de desconcentració urbana que acompanya els processos de distribució de la població en les migracions internes, no significa un procés de desconcentració demogràfica.
- L'anàlisi de la distribució espacial de les migracions internes entre comarques ens permet identificar espais de cohesió migratòria i per extensió funcional. La majoria d'aquests se situen entorn les capitalitats provincials, però convivint amb espais menors que defineixen el sistema migratori català. Si bé és cert que la participació del Barcelonès en els fluxos migratoris interns

és quantitativament molt superior a la resta de comarques, aquest no és més que un reflex del seu pes demogràfic. A pesar del creixement de l'àrea de cohesió metropolitana en el territori català vers les comarques de l'interior (afectant espais funcionals autònoms), continuen existint barreres migratòries a les relacions entre comarques contigües. En tot cas, bona part de l'espai territorial de Catalunya s'organitza al voltant d'àrees de cohesió funcional de tipus urbà. Polaritats que s'ubiquen principalment entorn de Barcelona, Girona, Lleida-Mollerussa i Tarragona-Reus. De manera que els fluxos no són indiferents respecte el territori i s'estableixen relacions preferencials entre comarques. El sentit i la direcció dels fluxos venen determinats en gran mesura per les relacions funcionals, les polaritats i àrees migratòries de cohesió que defineixen el territori.

- L'edat continua sent la variable més important per estudiar la selectivitat migratòria. Existeix per tant, una selectivitat dels migrants respecte de la població total, de manera que no tots els grups d'edat tenen la mateixa tendència a migrar. Els moviments migratoris es reparteixen irregularment en el curs de vida de les persones seguint un patró determinat, característic de les societats occidentals: migració d'arrossegament durant la infància, intensitat màxima en la categoria de joves adults (període d'emancipació familiar, creació d'una nova llar i d'entrada al mercat laboral), declivi posterior de la intensitat migratòria i repunt durant les edats al voltant de la jubilació i en les edats més avançades. Aquest patró, encara que amb certes diferències, es reproduïx pel conjunt del territori català. Per aquest motiu es produeixen les següents característiques:
 - Concentració de les taxes de migració al voltant dels 30 anys. Aquest fenomen posa en evidència la tardana edat d'emancipació dels joves-adults, que al llarg dels darrers anys han vist com incrementaven les dificultats per a l'emancipació residencial, amb unes taxes d'atur elevades en aquesta franja d'edat, l'increment del preu de l'habitatge i, la flexibilització i precarització del mercat laboral.
 - Igualment, part de l'increment de la intensitat migratòria dels adults-joves és conseqüència del protagonisme creixent de la població estrangera en aquest tipus de desplaçaments.
 - Increment de les migracions en les edats pròximes a la jubilació. Donat l'estat de bona salut i l'allargament de l'esperança de vida (la qual genera expectatives d'anys de vida per endavant), moltes persones opten, un cop deslliurades de les obligacions laborals,

per reubicar la seva residència. A partir dels 75 anys s'incrementa de nou la migració conforma avança l'edat de les persones.

- L'estructura territorial de les relacions migratòries indiquen el predomini de les migracions de mitjana (entre comarques adjacents) i curta distància (moviments que esdevenen a l'interior de la comarca) per sobre de les migracions tradicionals de llarga distància, símptoma de la consolidació de la mobilitat residencial. El canvi de percepció entre la població juntament amb la transformació del territori permet que les motivacions migratòries vinculades a qüestions residencials s'assoleixi a distàncies cada vegada majors. De manera que la intensitat creixent de la migració interna és paral·lela al creixement en la distància dels desplaçaments: les migracions entre comarques no frontereres tenen un pes creixent en el període d'estudi. El context econòmic i normatiu del mercat laboral, amb el creixement de la flexibilització laboral, afavoreix els desplaçaments per motius laborals de caràcter temporal.

Igualment no existeix un comportament homogeni pel conjunt de comarques catalanes. Les comarques metropolitanes tendeixen a mantenir les relacions migratòries amb les comarques més properes (contigües), però altres comarques (com les del Pirineu nord-occidental) mantenen relacions predominants amb comarques més llunyanes del seu àmbit més proper.

- Finalment, existeix un protagonisme creixent de les migracions internes per part de la població estrangera dins del territori. Es defineixen sistemes migratoris diferencials entre la població autòctona i la població estrangera, constituint una complexitat creixent en el model migratori a Catalunya. Existeix un fort component de dispersió en el sistema migratori intercomarcal de la població nascuda a l'estranger. Les dinàmiques d'assentament de la població estrangera dins del territori defineixen un model que s'allunya dels processos d'homogeneïtzació de l'emigració interna característic dels anys 80 i 90.

A mode de resum, seguint l'esquema de Recaño, podem identificar diferents fases de l'evolució de les migracions internes: 1962-1975, model clàssic (sistema unidireccional dels fluxos en desplaçaments de mitjana i llarga distància); 1976-1985, inversió i disminució dels fluxos (inici de les migracions de retorn); 1986-1995, consolidació de la dispersió (augment de la complexitat de les migracions internes) i 1996-2005, creixement de la intensitat de les migracions internes

juntament amb l'afermament de l'estructura complexa dels fluxos i l'emergència de la mobilitat interna de la població estrangera (Recaño, 2006).

Podem afirmar, doncs, que Catalunya ha entrat en un procés irreversible on la mobilitat està cada vegada més present a la nostra societat i en el mode de vida de les persones, amb independència de l'edat o de la procedència. Un augment de la mobilitat que defineix una nova tendència cap a la disminució de l'assentament de llarga durada, amb un augment de les possibilitats de canvi. No obstant això: "És probable que aquest augment de canvis espacials de residència no tingui la mateixa repercussió personal i no signifiqui un trencament de les relacions territorials quotidianes." (Módenes i Recaño, 2003: 39). Però queda ben clar, que no es tracta només d'una situació resultant d'unes condicions conjunturals (caracterització d'un període concret de bonança econòmica) i variables en el temps, sinó d'una estructuració territorial ja consolidada.

Bibliografia

- Ajenjo, M; Arribas, R; Blanes, A; Mendizábal, E; Módenes, J.A. (1998), “Els moviments migratoris” a *La població de Catalunya 1986-1991*. Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. *Perspectives Territorials* (7), pp.47-60.
- Ajenjo, M. (2005), “Evolució i caracterització de la mobilitat habitual per treball a Catalunya (1986-2001). L’accessibilitat com a variable intermèdia”. Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia. Mimeo.
- Arango, J. (1985), “Las Leyes de las migraciones de G.Ravenstein, cien años después”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* (32), pp. 7-26.
- Bayona, J. (2006), “Factors sociodemogràfics de la distribució espacial de la població de nacionalitat estrangera a Barcelona”. Tesi Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia. Mimeo.
- Bayona, J.; López, A. (2006), “La movilidad residencial de la población de nacionalidad extranjera generada en Barcelona, 2000-2004”, X Congrés de la Població Espanyola.
- Cabré, A.; Pujadas, I. (1982), “Reconeixement territorial de Catalunya”. Generalitat de Catalunya, Departament de Política territorial i Obres Públiques, volums 6 i 7.
- Cabré, A.; Moreno, J.; Pujadas, I. (1985), “Cambio migratorio y reconversión territorial en España”, *Revista Española de Investigaciones Sociológicas* (32), pp.43-66.
- Cabré, A. (1989), “Les migracions a Catalunya. 1900-2000” a *Papers de Demografia* (38).
- Cabré, A. (dir.); Módenes, J.A.; Pascual, J. (1993), “Les migracions internes a Catalunya. Informe I. Anàlisi territorial de la intensitat i de les taxes migratòries a partir de les estadístiques de variacions residencials, 1982-1990.” Centre d’Estudis Demogràfics. Mimeo.
- Cabré, A. (dir.); Módenes, J.A.; Pascual, J. (1994), “Les migracions internes a Catalunya. Informe II. Característiques dels migrants i estructura territorial dels fluxos migratoris en la dècada dels vuitanta.” Centre d’Estudis Demogràfics. Mimeo.
- Cabré, A. (1999), “El sistema català de reproducció. Cent anys de singularitat demogràfica”. Proa, Barcelona.
- Castañer, M. (1994), “Una nova dimensió de la xarxa de ciutats a Catalunya. Les àrees de cohesió”. *Documents d’Anàlisi Geogràfica* (25), pp.63-77.
- Cliquet, R.V. (1991), “The second demographic transition: fact or fiction”. Strasbourg, Council of Europe.
- Corgeau, D. (1988), “Méthodes de mesure de la mobilité spatiale. Migrations interne, mobilité temporaire, navettes”. París, INED, pp.3-20.

- Franch, X. (2006), “Els espais migratoris a Espanya, 1988-2001. Una aproximació municipal”. Memòria de recerca, Universitat Autònoma de Barcelona, Centre d’Estudis Demogràfics. Mimeo.
- García Coll, A. (2005), “Migraciones interiores y transformaciones territoriales”, *Papeles de Economía Española* (104), pp.76-91.
- López Gay, A. (2003), “La recerca sobre equilibri territorial i joventut a Catalunya.” a *Recerca sobre joventut a Catalunya. Ponències presentades en l’Àrea d’investigació del 3er Congrés de la Joventut de Catalunya*, pp. 278-280. Barcelona: Observatori Català de la Joventut, Secretaria General de Joventut.
- López Gay, A. (2003), “Distribució territorial i dinàmiques migratòries de la població jove a Catalunya” a *Recerca sobre joventut a Catalunya. Ponències presentades en l’Àrea d’investigació del 3er Congrés de la Joventut de Catalunya*, pp. 281-290. Barcelona: Observatori Català de la Joventut, Secretaria General de Joventut.
- Módenes, J.A. (1995), “Anàlisi geodemogràfica de les àrees de relació migratòria local a la regió metropolitana de Barcelona”. Memòria de Tercer Cicle, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia. Mimeo.
- Módenes, J.A. (1998), “Flujos espaciales e itinerarios biográficos: la movilidad residencial en el área de Barcelona”. Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Geografia. Mimeo.
- Módenes, J.A.; Pascual, J. (1998), “Les migracions interiors a Catalunya. Intensitat, selectivitat i estructura espacial de fluxos migratoris” a *La Societat Catalana*, S.Giner (ed.), Barcelona, Institut d’Estadística de Catalunya, pp.201- 219.
- Módenes, J.A. (2001), “Relacions socioterritorials i mobilitat residencial a l’àrea de Barcelona” a *Revista Catalana de Sociologia* (14), pp.43-46.
- Módenes, J.A. (2007), “Una visión demográfica de la movilidad residencial reciente en España”. Gener de 2007 a <http://www.ced.uab.es/jamodenes/lineas/migraciones.htm>.
- Módenes, J.A.; Recaño, J. (2003), “El territori i la mobilitat migratòria dels joves a Catalunya”. Generalitat de Catalunya, Secretaria General de Joventut.
- Pascual, À.; Cardelús, J. (1998), “Migracions a Catalunya: entre la mobilitat i l’assentament” a *La Societat Catalana*, S.Giner (ed.), Barcelona, Institut d’Estadística de Catalunya, pp.189-200.
- Pascual de Sans, A. (dir.); De Miguel Luken, V.; Morén Alegret, R.; Solana Solana, M. (2002). “Migracions a Catalunya. L’Estat de la qüestió (1975-2000)”. Universitat Autònoma de Barcelona, Servei de Publicacions. Bellaterra.
- Puga, M.D. (2004), “Estrategias residenciales de las personas de edad. Movilidad y curso de vida”. Fundació La Caixa, BCN.

- Puig, A. (1990), "De Pedro Martínez a Sabadell: l'emigració una realitat no econòmica 1920-1975". Tesi Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona. Mimeo.
- Pujadas, I; Mendizabal, E. (1991), "Els moviments migratoris" a *La població de Catalunya 1975-1986. De l'explosió demogràfica al creixement zero*. Departament de Política Territorial i Obres Públiques de la Generalitat de Catalunya. *Perspectives Territorials* (1), pp.51-71.
- Pujadas, I; Garcia, A; Puga, M^aD. (1994), "Los índices de efectividad migratoria y la evolución de las migraciones interiores en España (1971-1990)", a A.C. JUSTÍCIA SEGOVIA (Coord.) *Perfiles actuales de la geografía cuantitativa en España*. Málaga: Departamento de Geografía de la Universidad de Málaga, pp.265-284.
- Pujadas, I; Garcia, A; Puga, M^aD. (1995), "Migraciones interiores en España: Tendencias recientes y perspectivas de futuro (1971-2001)", *Revista de Geografía* (3), pp. 1-150 (monogràfic).
- Pujadas, I. (2005), "De la ciudad compacta a la ciudad dispersa: movilidad residencial en la Región Metropolitana de Barcelona, 1982-2000." Ponència de la *XXV Conferència Internacional de Població*, Tours.
- Sancho Valverde, S; Ros Navarro, C.(1996), "Movimientos migratorios en Catalunya a nivel municipal en 1923-1936 y 1975-91". A *Los movimientos migratorios en la construcción de las sociedades modernas*, coord. per Karmele Zárraga Sangróniz, Manuel González Portilla, pp.259-280.
- Ravenstein, E. G. (1889) "The laws of migration" , *Journal of the Royal Statistical Society* (52), pp. 241-301.
- Recaño, J. (1994), "Movimientos migratorios" a VINUESA (Ed.) *Demografía. Análisi y proyecciones*. Madrid: Síntesis, pp.125-184.
- Recaño, J. (2002), "La movilidad geográfica de la población extranjera en España: un fenómeno emergente", *Cuadernos de Geografía* (72), pp.135-156.
- Recaño, J. (2003), "El espacio social y geográfico de los jóvenes en Cataluña". *Actes del VIII Congrés de la població espanyola: La dinàmica geodemogràfica protagonista del territori*, Departamento de Xeografía, Santiago de Compostela.
- Recaño, J. (2004), "Migraciones internas y distribución espacial de la población española" a *Informe sobre la situación demográfica en España 2004*, Fundación Fernando Abril Martorell.
- Recaño, J. (2004), "Las migraciones internas de retorno en España durante la primera mitad de la década de los noventa: implicaciones demográficas y territoriales", *Scripta Nova*, vol VIII, nº157.
- Recaño, J. (2006), "Los intercambios poblacionales entre las regiones españolas" a *Análisis territorial de la demografía española 2006*, Fundación Fernando Abril Martorell.

- Recaño, J.; Cabré, A. (2003), "Migraciones interregionales y ciclos economicos en España (1988-2001)", *Papeles de Geografía* (37), pp. 179-197.
- Recaño, J.; López, A. (2006), "Tendències recents de la migració i dels canvis residencials a la ciutat de Barcelona i els municipis del Pla Estratègic Metropolità." Centre d'Estudis Demogràfics (UAB).
- Rogers, A; Willekens, F. (1986), "Migration and settlement: a multiregional comparative study". Dodrecht, Països Baixos: D. Reidel.
- Rogers, A.; Raymer, J. (1998), "The spatial focus of US Interstate Migrations Flows", *International Journal of Population Geography*, 4, pp.63-80.
- Stouffer, S., A. (1940), "Intervening oportunities: a theory relating mobility to distance." *American Sociological Review*, 5, pp. 845-67.
- Vandellòs, J.A. (1935), "Catalunya, poble decadent". Barcelona: Edicions 62.
- Vidal, T. (1979), "Èxode rural i problemàtica demospacial a Catalunya (1860-1970)" a *Estudis d'Història Agrària* (2), pp. 193-207.
- Vidal, T.; Recaño J. (1996). "La mobilitat interior als Països Catalans". A Carreras, C. (dir.). *Geografia General dels Països Catalans*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pp. 50-64.
- Warnes, T. (1992), "Migration and life course". Stillwell, J.; Rees, Ph. I Boden ,P. (Ed.): *Migration Processes and Patterns*. Vol 2. *Population Redistribution in the United Kingdom*. London. Belhaven Press, pp. 175-187.